

תמצית

משנה ברורה

חלק ה'

תמצית משנה ברורה חלק ה'

סיכום של דברי השו"ע והמשנה ברורה ביאור הלכה ושער הציון (באותיות קטנות),
בצורה מסודרת וברורה, מועיל לחזרה ולידיעת ההלכה.

חשון התשפ"א
מודיעין עילית

ניתן להשיג חוברות "תמצית" על כל מסכתות הש"ס
וכן תמצית משנה ברורה חלקים א' ב' ג' ד' ה'
וכן תמצית תנ"ך (חלקי),
ותמצית ספרי מוסר (שערי תשובה, מסילת ישרים, נפש החיים, וחזו"א אמו"ב).
נקודות מכירה בירושלים, בני ברק, ומודיעין עילית ועוד.
לפרטים 0527692282

מידי חודש יו"ל חוברות סיכום על הגמ' הנלמדת לפי סדר הדף היומי,
ועל משנה ברורה, ועל ספרי מוסר, לפי סדר מבחני "דרשו".
ניתן לקבל חוברות אלו בנקודות ההפצה
או במייל A0527692282@gmail.com

כל הזכויות שמורות

הערות ותיקונים יתקבלו בברכה

לפרטים- 0527692282

נותנים לו מקופה של צדקה, צריך לתת לו מעות חטים, ויכולים לכפות על זה אפי' ת"ח הפטור ממס, וכל אחד צריך לתת לפי ממונו, והמשתמטים מלתת לזה יש עוון בידם. ובמדינותינו המנהג לתת קמח, ויתנו לכל אחד כדי צרכו, ועני גדול שאין לו במה לאפות את המצה צריך לתת לו גם את דמי האפיה, שהוא בכלל "די מחסורו אשר יחסר לו". וכל מי שדר בעיר י"ב חודש או שנכנס בעיר על דעת להשתקע צריך לתת לזה, וכן העני הוא בכלל בני העיר בשיעור זה, וכתבו האחרונים בשם הסמ"ק שהאידינא נוהגים בכל הצדקות, בין לענין בעה"ב בין לענין העני, לתת אחרי ל' יום, ואפי' עני שאינו דר ל' יום, חייבים לתת לו מצה בפסח, כמו שבכל ימות השנה נותנים לו מזון ב' סעודות בכל יום שהוא בעיר, ובשבת מזון ג' סעודות.

ענייני צער ואבילות- אין נפילת אפים בכל חודש ניסן, ואין מספידים בו, וא"א צדקתך בשבת במנחה, וכן אין אומרים יהי רצון שאחרי קריאת התורה, ואין מזכירים בו נשמות, ואין אומרים צדוק הדין ואת הקדיש שלאחריו, (והכלל הוא שצדוק הדין וצדקתך צדק ורחום וחנון דינם שוה, וכן בערב שבת ויו"ט אחר חצות אין אומרים, אבל בערב ר"ח וערב חנוכה אחר חצות אומרים צדוק הדין). ומותר בחודש ניסן להטיל איסור בבית הכנסת לצורך גדול, אף שאסור בתשרי.

תענית- לדעת השו"ע אין מזכירים תענית בציבור, אבל יחיד שנהג להתענות בה"ב מותר לו להתענות, ולדעת הרמ"א (וכתב המ"ב שכך המנהג) אפי' יחיד אין מתענה כלל אפי' ביום שמת בו אביו או אמו, ואף המתענה בערב ר"ח לא יתענה בער"ח אייר, אבל תענית חלום מתענים, וא"צ למיתב תענית לתעניתו בחודש אייר, ואם התענה בשבת מותר למיתב תענית לתעניתו ביום ראשון אפי' אם הוא ר"ח ניסן. וכן החתן והכלה נוהגים להתענות ביום חופתם אפי' בר"ח ניסן.

אין אומרים מזמור לתודה וקל ארך אפים ולמנצח לא בערב פסח ולא ביום טוב.

משכימים לבית הכנסת בערב פסח, כדי שיגמור סעודתו קודם ד' שעות.

אסרו חג- נוהגים להרבות קצת באכילה ושתיה ביום שאחרי החג, והמנהג שלא להתענות בו.

טוב לקרות בניסן בכל יום את הנשיא שהקריב באותו יום, וביום י"ג פרשת בעלולתך עד "כן עשה את המנורה".

סימן תכ"ט:

לימוד הלכות החג

הלכות הפסח- שואלים בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום, וכדמצינו שמשנה רבינו בפסח ראשון הזהיר על כל הלכות פסח שני, ומתחילים ביום הפורים עצמו. ובטור איתא "שואלים ודורשים", וכן הגירסה בכמה מקומות בגמרא, ואין בזה נ"מ, מפני שהכונה בשניהם היא לישא וליתן בהלכות הפסח, וכן איתא ברש"י שהיו דורשים ברבים בהלכות הפסח ל' יום קודם הפסח. ודעת החק יעקב שדווקא בבית ועד מתחילים ל' יום קודם הפסח, אבל כל אחד בביתו א"צ ללמוד אלא בחג עצמו, אמנם בא"ר סתר דברי החק יעקב וכתב שמצוה על כל אחד להתחיל ללמוד מפורים, וכן מבואר בבה"ג, ועכ"פ בבית המדרש בחבורות ודאי יש חיוב ללמוד ל' יום לפני פסח. ודעת הרשב"א והר"ן שדין ל' יום קודם הפסח אינו אלא לענין להקדים תלמיד ששואל בהלכות פסח לפני שאלות אחרות, אבל לימוד הלכות הפסח אינו חיוב אלא בפסח עצמו, אכן דעתם היא דעת יחידיה נגד הרבה ראשונים. ועכשיו נוהגים לדרוש בשבת הגדול, (ואם הוא חל בערב פסח יש להקדים לשבת שלפניה), והעיקר להורות לעם דרכי ד', ללמוד המעשה אשר יעשו, דהיינו דיני הגעלה וביעור חמץ ואפית המצה ושאר הלכות פסח, והדורש בפלפול או דרוש בלבד לא יצא יד"ח. ומ"מ מצוה לכל אחד לעסוק בהלכות פסח ל' יום קודם, וכן בחג עצמו. וכתב הב"ח שאחרי שלמדו ההלכות ל' יום קודם הפסח, א"צ ללמוד בחג עצמו, והרבה אחרונים חולקים עליו.

בשאר ימים טובים ג"כ צריך לשאול בהלכותיהן ל' יום לפניהם, ודעת הגר"א שבעצרת סגי מיום א' סיון, וי"א שרק בפסח שהלכותיו מרובות שאם לא עושים אותם כדין לפני הפסח אין להם תקנה בפסח, צריך להתחיל ל' יום קודם, אבל בשאר ימים טובים מספיק להתחיל כמה ימים קודם, ועכ"פ ביו"ט עצמו לכו"ע צריך לשאול ולדרוש בהלכות אותו יו"ט. ואין יוצאים יד"ח בקריאת התורה, דבעינן ללמוד ההלכות מה אסור ומה מותר.

דרשת שבת שובה- נוהגים לדרוש בשבת שובה, והעיקר להורות לעם דרכי ד', ללמוד המעשה אשר יעשו, לדרוש בהלכות יוה"כ וחג הסוכות, לבד מה שדורש בענין התשובה, והדורש בפלפול או דרוש בלבד לא יצא יד"ח.

מנהגי חודש ניסן

מעות חטים- מנהג קדום לקנות חטים ולחלקם לעניים לצורך פסח, ואפי' מי שיש לו מזון י"ד סעודות שאין

פוסקים חולקים בזה, ומ"מ בחצי שעה שקודם הזמן יש להקל), אמנם הלומד בפלפול אסור גם בשיעור בבית הכנסת, שמא ימשך. ולענין תפילת מעריב, המתפלל בציבור בזמן, יתפלל לפני הבדיקה, והמתפלל בביתו יתן לאחר לבדוק והוא יתפלל, ואם אין אחר יתפלל תחילה, ואם תמיד הוא מתפלל יחידי יבדוק תחילה, ובחך יעקב כתב שלעולם יתפלל תחילה, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, וכ"כ הא"ר והמקור חיים, ודעביד כמר עביד. ומי ששכח לבדוק בלילה, אסור בדברים הנ"ל ביום, עד שיבדוק.

סימן ת"ל:

שבת הגדול - שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו, שקשרו את השה של קרבן הפסח למיטה ב' בחודש שחל בשבת באותה שנה, והמצרים היו שיניהם קהות על ששוחטים את אלוהיהם, ולא היו רשאים לומר להם דבר.

אמירת ההגדה - נוהגים לומר במנחה את ההגדה מתחילת עבדים היינו עד לכפר על כל עוונותינו. ופוסקים לומר ברכי נפשי. רמ"א. והגר"א לא היה נוהג לומר ההגדה בשבת.

סימן תל"ב:

ברכת בדיקת חמץ

קודם שיתחיל לבדוק יברך אשר קדשנו במצוותיו וציונו על ביעור חמץ, כיון שהבדיקה היא לצורך הביעור, ואם בירך לבער חמץ יצא, ואין לברך על בדיקת חמץ או על ביטול חמץ. וי"א שטוב ליטול ידיו לפני הברכה, והוא רק משום נקיות. ואם התחיל לבדוק בלא ברכה, יברך כל זמן שלא סיים לבדוק, ואם כבר סיים יברך למחר בשעת שריפה, וי"א שיברך אז בלא שם ומלכות, והרוצה לברך בשם ומלכות אין מוחין בידו, די ש לו על מי לסמוך.

אין לדבר בין הברכה לתחילת הבדיקה, ואם דיבר דברים שאינם מענין הבדיקה צריך לחזור ולברך. וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה, כדי שישים לב לבדוק בכל המקומות שצריך, ואם דיבר באמצע הבדיקה א"צ לחזור ולברך, ובדברים השייכים לבדיקה מותר לכתחילה לדבר באמצע הבדיקה.

הבודק כמה בתים מברך פעם אחת, וההליכה לא נחשבת הפסק. ואם בעה"ב רוצה, יעמיד אצלו בני ביתו או אחרים בשעת הברכה, כדי שיצאו בברכתו ויענו אמן, ואח"כ ילך כל אחד לבדוק במקום אחר, ואם לא שמעו ברכתו, לכתחילה אין לשלחם לבדוק, אך אם קשה לו לגמור את הבדיקה יכול לבקש מאחר שיסייענו, ואותו אחר א"צ לברך. ואם בעה"ב לא בודק כלל אלא שלוחו, השליח יברך. ויש מקומות ששוכרים לבדוק, ובכל אופן שאחרים בודקים יסייע בעה"ב בבדיקה, כי מצוה בו יותר מבשלוחו. והחיי אדם כתב שאם בודק ביתו וחנותו, והחנות נמצאת

סימן תל"א:

זמן בדיקת חמץ

בדיקת וביטול חמץ - בליל י"ד ניסן בודקין את החמץ לאור הנר, בחורים ובסדקים ובכל מקום שמשתמשים שם לפרקים עם חמץ. וכן צריך לבטל את החמץ בליל י"ד, (ואף דמדאורייתא סגי בבדיקה או בביטול, מדרבנן צריך לעשות שניהם).

זמן הבדיקה - ראוי להתחיל לבדוק תיכף אחרי צאת הכוכבים, שיש עדיין קצת מאור היום, כדי שלא יתרשל ולא ישכח.

דברים האסורים לפני הבדיקה - אין להתחיל שום מלאכה או רחיצה או שאר דברים המבוארים בסימן רל"ב, מחצי שעה לפני זמן הבדיקה, וטעימה בעלמא שרי, והיינו פת כביצה ולא יותר, או פירות ואפי' הרבה, ואם כבר הגיע זמן הבדיקה אין נכון לשהות הרבה גם ע"י פירות. וכן לא יתחיל ללמוד מחצי שעה קודם זמן הבדיקה עד שיבדוק, אפי' אם יש לו זמן קבוע, אא"כ ביקש מאחר שיזכירנו, ואם כבר התחיל בזמן ההתר ללמוד או להתעסק בשאר מלאכות, לדעת השו"ע א"צ להפסיק, ולדעת הרמ"א צריך להפסיק בזמן צה"כ, ואם התחיל בזמן האיסור לכו"ע צריך להפסיק. ויש מתירים להתחיל ללמוד לפני צאת הכוכבים, ואף להאוסרים אינו אסור אלא בלומד בביתו, אבל בשומע שיעור בבית הכנסת אחרי התפילה מותר, מפני שאחרי השיעור יוכרח לחזור לביתו, (ומשמע מהמ"א שזה מותר גם בהגיע הזמן, וכמה

זמן הבדיקה - יבדוק בליל י"ד, מפני שבני אדם מצויים אז בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה בלילה יותר מביום. ואם בדק ביום י"ג לאור הנר, צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד, אבל לא יברך, ואם בדק בליל י"ג לאור הנר, ונזהר היטב שלא להכניס עוד חמץ, א"צ לחזור ולבדוק, והמחמיר לחזור ולבדוק לא יברך, ומשמע מכמה אחרונים שיכול לכתילה לבדוק בליל י"ג, אם כוונתו לבדיקה, אכן בחק יוסף כתב שיש להנעם מזה מפני שמפסיד את הברכה. ואסור לדחות את הבדיקה ליום י"ד אפי' במקום שהוא אפל גם ביום, ואם עבר ולא בדק בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד לאור הנר, ויבדוק בבוקר משום שזריזים מקדימים, ולא יאכל לפני הבדיקה.

אלו מקומות טעונים בדיקה

מקומות בבית הטעונים בדיקה - אף מקומות שאין רגילים להשתמש שם בחמץ, אלא שיש לחוש שהכניס לשם חמץ באקראי, צריכים בדיקה, ולכן כל חדרי הבית והעליות צריכים בדיקה, לפי שפעמים אדם נכנס לשם ופתו בידו, וכן חדר שמונחים בו משכונות או דברי מאכל או משקה או עצים ונרות, שדרך להכנס באמצע הסעודה ליטלם, צריכים בדיקה, אבל אוצרות יין שאין דרך להסתפק מהם באמצע הסעודה, וכן מתבן וכדו', וכן אוצרות שיש זמן קבוע להסתפק מהם כמות קבועה ואין מסתפקים מהם באמצע הסעודה, א"צ בדיקה, אא"כ יודע שהכניס לשם חמץ. ואוצרות שמן משמע בגמ' שא"צ בדיקה, מפני שמסתפקים מהם בזמן קבוע, ויש שמחמירים בזה, וחורי הבית וזיזים הבולטים מהכתלים טעונים בדיקה, אא"כ הם גבוהים שאין יד אדם מגיעה לשם, או שהם נמוכים פחות מג' טפחים, אמנם אם ידוע שהשתמשו בהם חמץ אפי' פעם אחת, או חורים וזיזים נמוכים בבית שהתינוקות מצויים בו, צריכים בדיקה, וכן צריך בדיקה ע"ג התנורים במקום שרגילים להשתמש שם, וכן בכל החורים שסביבם. ואם יש תרנגולים בבית א"צ בדיקה בקרקע, אבל תחת המיטות צריך בדיקה, וי"א שגם הקרקע טעונה בדיקה, אם ודאי אכלו שם חמץ לפני פסח. ובמקום שאוכלים כל השנה ואין שם תרנגולים, לכו"ע צריך לבדוק מתחת הספסלים והשלחנות, מפני שמצוי שיפול לשם חמץ.

גגות - גג של בנין נמוך או של ארונות, אם הם משופעים ואינם ראויים לתשמיש א"צ בדיקה, אפי' אם הם בתוך הבית, ואם הגג ישר ודרך להשתמש שם צריך בדיקה, וכ"ש שצריך לבדוק בתוך הארונות אם מניחים שם חמץ לפעמים או שמסתפקים מהם באמצע הסעודה. ותקרה הנמצאת תחת גג משופע, אם דרך להשתמש שם צריך בדיקה, ולפי שזו טירחא

בחצר אחרת, צריך לחזור ולברך, אולם החק יוסף והמאמר מרדכי חולקים עליו.

הנחת פתיחי חמץ לפני הבדיקה - נוהגים להניח פתיחי חמץ במקום שימצאם הבודק, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, אכן הסכמת האחרונים שאין בזה חשש ברכה לבטלה, ומ"מ אין כדאי לבטל המנהג. ויש להניח חמץ קשה שאינו מתפורר, ויניח במקום המשומר מפני התינוקות והעכברים, ויזהר מאד שלא יאבד אחד הפתיחים. והאר"י כתב שיניח י' פתיחים. ולדעת הט"ז טוב יותר שלא להניח, שמה יאבדו. ובפתיחי תשובה הביא בשם עמק הלכה, שהיום שהמנהג לנקות את הבית לפני ליל י"ד מכל חשש חמץ, יש למנהג זה יסוד מדינאי.

נשים ועבדים וקטנים אפשר לסמוך עליהם לענין הבדיקה, אבל על שפחה נכרית שלנו אין לסמוך, ולכתחילה אין לסמוך אלא על אנשים בני חורין שהגיעו למצוות, והיינו מ"ג שנה ואילך.

סימן תל"ג:

דיני בדיקת חמץ

בדיקה לאור הנר - לא יבדוק לאור הלבנה אלא לאור הנר, כדי שיוכל לבדוק בחורים וסדקים. ולא יבדוק ע"י אבוקה או בעצים דמשחא שאורם רב כמו אבוקה, מפני שא"א להכניסם לחורים וסדקים, וגם הוא מתיירא שישרף הבית, וכן לא יבדוק בנר של חלב או שומן, לפי שהוא מתיירא שיטפטף על הבגדים ויפסידם, ולא בשל שמן מפני שהוא חושש שישפך השמן, אלא יבדוק בנר של שעוה יחידי, ונרות קלועים אע"פ שאינם מחוברים וכ"ש אם דיבק ב' נרות, או נר שיש לו ב' פתילות שיש הפרש ביניהם, או שאוחז ב' נרות יחד ואין מפרידם זה מזה, דינם כאבוקה. ובדיעבד אם בדק ע"י אבוקה לא יצא, ובשל חלב או שומן יצא, ובשמן יש מחלוקת אם יצא בדיעבד. ואם אין לו נר שעוה יכול לבדוק באותם נרות שיוצא בהם בדיעבד. ואכסדרא והיינו מקום מקורה שיש לו רק ג' דפנות, או בבית כנגד הארובה ממש, או ממש כנגד החלונות (אם אין שם זכוכית), אין לבדוקם ב"ג (ובדיעבד א"צ לחזור ולבדוק, ובמ"א כתב שמ"מ יחזור ויבדוק חדר אחד בלילה), ואם עבר ולא בדק בליל י"ד, דיו שיבדוק ב"ד לאור החמה.

אלא את השורה הקדמית העליונה ואת השורה שתחתיה, ו"א שיבדוק את השורה העליונה הקדמית ואת זו שבפנים יותר.

בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה בליל י"ד לאור הנר, מפני שהתינוקות מכניסים שם חמץ, ואין מספיק מה שמכבדים אותם היטב ביום, ויכולים לברך על בדיקה זו, אבל א"צ לבטל אחר הבדיקה מפני שהחמץ אינו שלהם. ואם עבר ולא בדק בליל י"ד, יכול לבדוקם לכתחילה לאור היום מפני שדרך להרבות בהם בחלונות, ובשעת הבדיקה צריך לפתוח את החלונות, ומ"מ בחורים וסדקים צריך לבדוק לאור הנר.

כיסים ובתי יד של בגדים שנותנים בהם חמץ לפעמים, משלו או משל התינוקות, צריכים בדיקה, אפי' אם הוא אומר שודאי לא נתן שם חמץ, ונכון לבדוקם בשעת בדיקת חמץ, ומ"מ נכון לחזור ולנערם בשעת הביעור שמא הכניס בהם חמץ אחרי הבדיקה.

כבוד הבית - כתב הרמ"א שכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה, כדי שיוכל לבדוק היטב, וכתב המ"ב שהמנהג לכבד את כל הבית ביום י"ג, כדי שיוכל לעשות הבדיקה כדן בתחילת ליל י"ד, ובשעת בדיקה המנהג ליטול נוצות ולכבד היטב במקום החורים והסדקים לגרור משם את החמץ עם הנוצה. וכתב השו"ע שאף המכבד חדרו ב"ג ניסן ומכוון לבדוק את החמץ ולבערו ולא להכניס יותר חמץ, אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד, ואפי' אם בדק לאור הנר בחורים וסדקים צריך לחזור ולבדוק בלילה, שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה, ומשום שאין לסמוך על בדיקת היום מפני שהנר אינו מאיר יפה ביום, והנה לטעם א' כתב התה"ד שדי שישיר חדר אחד לבדוק בלילה, ואין זה ברור, ולטעם השני לא מהני שיבדוק בלילה רק חדר אחד.

סימן תל"ד:

זהירות שלא יאבד החמץ שנשאר - צריך להצניע בשעת הבדיקה ואחריה את החמץ שמשייר לאכול, ואת החמץ שמוצא בבדיקה, ולא יוליכו אנה ואנה, ואם לא הצניע את החמץ, אם לא ידוע לו שנחסר ממנו, א"צ לחזור ולבדוק, ואם נטל עכבר בפניו מהחמץ, או שנחסר מהחמץ שנשאר, צריך לחזור ולבדוק, ומ"מ א"צ לברך שנית על בדיקה זו, ואם בדק ולא מצא צריך לחזור ולבטל את החמץ (ואנו בלאו הכי חוזרים ומבטלים בשעת שריפה). ואם כפה כלי

מרובה, יש להקל למכור לנכרי מקום זה עם החמץ שיש שם.

מקומות שיש שם בעלי חיים - רפת בקר, או לול של תרנגולים, או חצר שמצויים שם עופות (חוץ מהחורים שבצדדים), א"צ בדיקה א"כ ודאי היה שם חמץ, וודאי חמץ אפשר דהיינו שהכניס לשם חמץ בתוך ל' יום, אבל דעת המקור חיים שהכונה שודאי היה שם חמץ בליל י"ד. והרמ"א כתב שבמקום שהעופות מצויים א"צ לבער אפי' ודאי חמץ עד לאחר זמן איסורו, והסכמת האחרונים שבחצר שלו או של שותפין אין להניח חמץ ולסמוך שיאכלוהו עופות, ואם הניח שם חמץ צריך לבדוק ולבער, אבל מותר להשליך חמץ במקום המופקר לרבים ולהפקיר את החמץ קודם זמן איסורו. ומקום הנחת מאכל האווזים טעון בדיקה, כיון שע"י האכילה הגרעינים נופלים למקום שאינם יכולים לאוכלו, והגרעינים הם חמץ גמור כיון ששורים אותם במים.

חורי כתלים - חור שבין יהודי לחבירו, כל אחד בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בליבו אף שיש לחוש שנתגלגל לשם חמץ, ואפי' אם יש שם ודאי חמץ מועיל הביטול, ועיין בסימן תל"ו אם מותר להנות מחמץ כזה אחרי פסח. וחור שבין ישראל לנכרי, אף אם ודאי יש שם חמץ א"צ לבדוקו בלילה לאור הנר, שמא יחשוש הנכרי לכשפים ונמצא בא לידי סכנה, אלא יבדוק שם ביום י"ד לאור היום, וצריך לבטל את החמץ בלילה. וכותל שרגיל להשתמש בו בחמץ בחורים והכותל נפל, אפי' אין הגל גבוה ג' טפחים א"צ לבדוק תחתיו במקום שמצויים עקרבים, או במקום שמצויים נחשים שממיתים, אלא יבטלו בליבו, ואם לא ביטלו עד שעבר זמן איסורו, לדעת העולות שבת צריך לחפש במרא וחצינא, וכתב הבית מאיר שכך הדין לרש"י והר"ן, אך לדעת התוס' יש להסתפק, ויש להסתפק אם לדעת רש"י והר"ן כדאי להחמיר לפקח מעתה, כיון שאם יתגלה החמץ אפשר שעובר בבל יראה. ואם ודאי יש שם חמץ, אם אין עליו גובה ג' טפחים צריך להוציאו במרא וחצינא בענין שאין בזה סכנה, ואם לא הוציאו החמץ אסור אחר הפסח, ואם יש עליו ג' טפחים, מדרבנן צריך לבטלו, ואם מצא שם חמץ אחרי הפסח הרי הוא מותר אף באכילה, וי"א שמדאורייתא חייב לבטלו, ולדבריהם אם לא ביטלו עד שהגיע זמן איסורו חייב לפקח את הגל ולבערו במרא וחצינא אם יש שם סכנת עקרבים, ואם הגל גדול ואינו יכול לפקח אותו מותר לכו"ע והיינו שא"צ לשכור פועלים, והגר"ז כתב שא"צ לבטלו אפי' לכתחילה, והעיקר כדעה ראשונה.

מרתף יינות המלא עד תקרתו בחביות יין, ומסתפקים ממנו לפעמים בזמן האכילה, א"צ לבדוק

על הביטול לא מהני, ובשעת הדחק יש להקל. וקטן אינו נעשה שליח.

מי שאינו בביתו יבטל במקום שהוא נמצא, ואפי' אם מינה שליח עדיף שיבטל בעצמו (די"א ששליחות לא מהני, ואם לא בדק ודאי עליו להזהר לבטל בעצמו, דבדאורייתא לא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו), ואם האשה יודעת שאין דרך בעלה לבטל, טוב שתבטל מעצמה, ותאמר (בלשון שמבינה) "כל חמירא דאיכא ברשות בעלי וכו' ", ואפי' אשה שאינה בודקת בעצמה אלא ע"י שליח, טוב שתבטל בעצמה, ויכולה אף לעשות שליח לבטל, אך טוב יותר שתבטל בעצמה, אמנם לכתחילה אין ראוי שהבעל יסמוך על ביטול אשתו, כיון שאין החמץ שלה, אלא יבטל במקום שהוא נמצא. ואלמנה כיון שהחמץ שלה דינה כאיש שיכולה לבטל בעצמה או ע"י שליח.

אפוטרופוס של יתומים חייב לבדוק ולבער ולבטל, ואם נוהגים לתת שכר על הבדיקה נותן שכר, ואם עבר ולא ביער ולא ביטל, אין לחייבו כיון שאינו חייב אלא בפשיעה, ויתום קטן שאין לו אפוטרופוס ועבר עליו הפסח, אפשר שאין לאסור את החמץ אחרי פסח.

סימן תל"ה:

מי שלא בדק בליל י"ד יבדוק ביום י"ד באיזה שעה שיזכר בזה, ואפי' בשעה שישית שהחמץ אסור בהנאה חייב לבדוק, ואין חוששים שיבוא לאוכלו, כיון שהוא עסוק בביעורו, ולא ישתהה בזה, שמא ישכח שוב, ואם עדיין לא הגיעה השעה השישית צריך לבטל את החמץ (אבל אח"כ לא מהני ביטול). ואם לא בדק ביום י"ד, אפי' אם ביטל יבדוק בתוך הפסח שמא יבוא לאוכלו. וביו"ט עצמו שאינו יכול לשרוף, י"א דמ"מ יבדוק ויכפה עליו כלי, וי"א שיבדוק בחול המועד, והפר"ח מכריע שאם לא ביטל את החמץ, אפשר שיבדוק אף ביו"ט, אבל אם ביטל יבדוק בחול המועד, וזה תלוי אם המוצא חמץ ביו"ט ולא ביטלו יכול לטלטלו ולבערו או לא. ואם לא בדק בפסח יבדוק לאחר הפסח, כדי שלא ישלח בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה, וכל הבדיקות צריכות להיות בנר ובחורים ובסדקים אפי' אם בודק ביום, אמנם אם בודק ביו"ט אפי' לדעת המתירים צ"ע אם מותר להדליק נר, ואם ביטלו ודאי אין להדליק נר. ולענין ברכה, על הבדיקה שאחר הפסח לא יברך, אבל אם בודק בפסח

על החמץ ולא מצאו, א"צ לבדוק, דודאי נטלו אדם, (אא"כ הניחו במקום שהתינוקות ממשמים שם), ולכן יכפה כלי על החמץ או יתלנו באויר או יניחו בתיבה אמנם כיון שסתם תיבה חתורה אצל עכברים צריך להניח בתיבה כזו שעכבר לא יכול להגיע לשם. ואין להניח את החמץ בכלי ולכסותו, מפני שדרכם של שרצים לגלות.

ביטול חמץ

אע"ג דמדאורייתא מספיק לבדוק את החמץ ולבערו, מ"מ חששו חכמים שימצא גלוסקא יפה וישהה מעט קודם שריפתה, ונמצא עובר על בל יראה, ולכן צריך גם לבטל את החמץ, דמעתה אינו עובר עליו כיון שאינו שלו.

נוסח הביטול - יאמר אחר הבדיקה "כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטל ולהוי כעפרא דארעא", ונכון שיוסיף וליהוי **הפקר** כעפרא דארעא, ומהני אע"פ שאמר זאת בינו לבין עצמו. ולשון "חמירא" כולל חמץ ושאר, אבל בשאר לשונות ואפי' בלשון הקודש צריך להזכיר כל אחד בפני עצמו, והגר"א מפפק על זה, דמשמע בירושלמי שמספיק לומר חמץ.

צריך לומר הנוסח בלשון שמבין, ואם אמר בלשון שאינו מבין, אם הוא יודע לפחות ענין הביטול שהוא מפקיר חמצו, יצא בדיעבד, אבל אם אינו מבין כלל והוא חושב שזה איזו תפילה, לא יצא אפי' בדיעבד.

טוב לחזור ולבטל את החמץ ביום י"ד לפני תחילת שעה שישית, מפני הפת ששייר או שקנה אחרי הביטול בלילה. ויאמר בביטול היום "דחזיתיה ודלא חזיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה", שהרי ביטול היום הוא בשביל מה שהשאר, ומ"מ צריך לבטל גם בלילה, שמא ישכח לבטל ביום עד שעה שישית. וכתב הרמ"א שייבטל רק אחרי השריפה, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו, ונמצא שצריך לשרוף וגם לבטל לפני תחילת שעה שישית, שהרי בשעה שישית החמץ אסור בהנאה וא"א לבטלו.

שליח יכול לבטל את החמץ, ויאמר "חמצו של פלוני דלא ידע ביה וכו' ", וביום יאמר "דידע ביה ודלא ידע ביה", ולא יאמר "חמץ דאיכא בביתא הדין" שמא יש לו במקום אחר. ודווקא אם נשלח לבטל מהני, אבל שליח לבדיקה אינו יכול לבטל, ויש מפפקים בזה, וס"ל דמסתמא עשאו שליח גם על הביטול, וכתב המגן האלף שלכן צריך השליח לבטל, וגם המשלח צריך לבטל, ובלאו הכי אינו מועיל, אמנם אם המשלח בביתו וביקש מאחר לבדוק, צריך המשלח לבטל בעצמו אא"כ ציווהו להדיא שיבטל. ומי שאינו שליח כלל אינו יכול לבטל אף היכא דזכות הוא לו (כגון שהוא בדרך), ויש מחמירים שגם שליח מפורש

אם יוצא בתחילת השנה, אם יוצא לים או בשיירה, צריך לבדוק אפ"י אם דעתו לחזור הרבה זמן לפני פסח, שמא ישתהה ויחזור בי"ד בבין השמשות ולא יספיק לבער, אבל אם יוצא לדרך קרובה, אפ"י ביוצא בתוך ל' יום לא חישינין, ואם צריך לחזור סמוך ממש לבדיקה, אף בדרך קרובה צריך לבדוק, ויש מקילים בזה, ולמעשה יש לדון לפי קירוב וריחוק המוקום.

ויש אומרים (שו"ע סעיף ב') שאם יוצא קודם ל', אם דעתו לחזור לפני פסח א"צ לבדוק, דאין חוששים שיגיע בבין השמשות ולא יספיק לבער לפני פסח, ואם לא הגיע לביתו בפסח יבטלנו ולא יברך על הביטול, ורק בדעתו לחזור בפסח צריך לבדוק ולבטל אפ"י אם יוצא מראש השנה, (ואם שכח לבדוק יבטל כשיגיע פסח וכו"ל), דבפסח אינו ברשותו לבטלו, ועובר על בל יראה, אולם כשיוצא תוך ל' צריך לבדוק גם לדעה זו אף שדעתו לחזור לפני פסח, ואם דעתו לחזור אחרי פסח, צריך לבדוק לכו"ע. ויש להחמיר כדעה ראשונה, ובמקום הדחק כגון שיצא כבר בשיירה, יש להקל שא"צ לחזור אם אין דעתו לחזור בפסח עצמו.

העושה את ביתו אוצר בתוך ל' יום, והוא מקום שמכניסים בו חמץ, טעון בדיקה אפ"י אם אינו עתיד לפנותו עד אחרי פסח, כיון שכבר חלה עליו חובת בדיקה, ואם לא בדק קודם, צריך לפנות את האוצר ולבדוק, ואם עושה אוצר לפני ל' יום, אם דעתו לפנותו לפני פסח צריך לבדוק, דיש לחוש שיתחיל לפנותו לפני פסח ובפסח יהיה פחות מג' טפחים גובה מכוסה על החמץ וישכח לבדוק מפני שהוא מכוסה, (ול"א הנ"ל בעושה האוצר לפני ל' דווקא בדעתו לפנותו בפסח צריך לבדיקה), ואם דעתו לפנותו אחרי פסח א"צ לבדוק, דכיון שיש עליו את האוצר הוי כמבוער, וסגי בביטול כשיגיע פסח, ואם יש שם חמץ ידוע צריך לבערו מתחילה, ויש מקילים אף בחמץ ידוע. ואוצר חיטים שיש בקרקעיתו חיטים מחומצים, אם נעשה האוצר קודם ל' יום, א"צ לבער אלא מספיק לבטל, ואחרי פסח כשיפנה את האוצר אסור להנות מהחמץ, (כיון שמתחילה עומד לפנותו אחר הפסח), אך יכול למכור את כל האוצר לנכרי, ויהיה מותר אח"כ להנות ממנו. (אמנם אם הניח בקרקעית הבור חיטים סתם, ואח"כ נתחמצו מלחות הבור, אפ"י עשה האוצר בתוך ל' א"צ לפנותו, דהוי כחמץ שנפלה עליו מפולת, ויבטל החמץ לפני פסח). ואם בעת שהניח האוצר לא היה שם ודאי חמץ, מותר למכור את האוצר כולו אחרי פסח, דשמא נתחמצו אחרי פסח, ושמא לא נתחמצו כלל אלא נתעפשו. ואם רוצה להניח אוצר חיטים בבור, אפ"י אם אינו יודע אם יש שם חיטים

יברך אפ"י אם ביטל, ואם נתחמץ לו חמץ בפסח יברך על הביעור, אא"כ אינו חמץ גמור, ואם בדק וביטל לפני פסח ומצא חמץ בפסח, נחלקו האחרונים אם צריך לברך, וספק ברכות להקל.

מי שלא בדק ומת אחר זמן איסורו, אם היורשים כוונו לזכות בחמץ וחצרים קונה להם, עוברים בבל יראה, וצריכים לבדוק ולבער, ואם לא עשו כך החמץ אסור אחרי פסח, ואם לא כוונו לזכות א"צ לבער, אא"כ הם משתמשים באותו חדר שיש לחוש שיבואו לאכול ממנו, וי"א שבכל גוונא היורשים צריכים לבדוק ולבער.

סימן תל"ו:

חיוב בדיקה ביוצא מביתו לפני פסח

המפרש מיבשה לים, או היוצא בשיירה, אם מינה שליח לבדוק את החמץ כשיגיע הזמן, א"צ לבדוק בעצמו לפני שיוצא, אך נכון שיבטל בעצמו ג"כ, (וטוב למנות איש, ואם אין איש יכול למנות אשה). ואם לא מינה שליח לבדיקה, **אם יצא בתוך ל' יום** חלה עליו כבר חובת בדיקה דשואלים ודורשים בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום, ולכן צריך לבדוק לאור הנר, בלילה שלפני יציאתו, אפ"י אם אין דעתו לחזור עד אחרי פסח, וכן כשדעתו לחזור לפני פסח (אא"כ הדרך קרובה). וכתב הרמ"א שלא יברך על הבדיקה, וכן דעת הלבוש, וכן משמע מסתימת המ"א והט"ז וש"א, אמנם דעת הב"ח שבתוך ל' צריך לברך, ודעת הפ"ח שאף לפני ל' צריך לברך, וכן מבואר ברא"ה, וצ"ע למעשה. וכן צריך לבטל את החמץ שלא מצא בבדיקה, ויאמר כל חמירא וחמיעא דאיכא בביתא הדין וכו'. ואם שכח לבדוק בלילה יבדוק ביום. ואם שכח ויצא בלי בדיקה, למ"א אפשר שצריך לחזור ולבדוק או לשלוח שליח לבדוק, ולב"מ, וכן מוכיח החק יעקב מהשו"ע, בביטול סגי. ואם נשארים בביתו ילדים קטנים ואין לו אדם שיכול למנות לשליח על הבדיקה, יוציאם לבית אחר ואת ביתו יסגור אחר הבדיקה.

ואם הוא יוצא מביתו קודם ל' יום אין עליו חובת בדיקה, וכשיגיע פסח יבטל את החמץ במקום שיהיה, דאל"כ עובר בבל יטמין, ואם יש בביתו חמץ ידוע, י"א שחייב לבערו לפני שיוצא, ויש מקילים בדבר. ואם דעתו לחזור לפני פסח (וכ"ש בפסח עצמו), צריך לבדוק לפני שיוצא, שמא לא יהיה לו פנאי לבער לפני יו"ט, ואפ"י אם ביטל את החמץ צריך לבדוק, ואפ"י

כיון שיכול לחזור לקחתנו. אבל אם השוכר לא זכה בבית, או שלא מסר לו מפתח, חייב המשכיר לבדוק, אפי' אם בהמשך הלילה נכנס השוכר לדור בבית, ואם המשכיר אינו בעיר, חייב השוכר לבדוק. וי"א שנכון להחמיר שהשוכר יבדוק אפי' אם לא קנה אלא רק מסר לו מפתח, מיהו לכו"ע יכול אחד להיות שליח של חבירו, ויוצאים יד"ח לכו"ע.

המוכר בית לחבירו והחזיק הלוקח בבית, אע"פ שהמפתח ביד המוכר חייב הלוקח לבדוק.

השוכר בית מחבירו בי"ד אחרי שכבר עבר זמן שהיה יכול המשכיר להספיק לבדוק בו, אם המשכיר או אשתו או בני ביתו נמצאים בעיר, ישאלם אם הבית בדוק, וכן ישאלם אם ביטלו את החמץ, (ואם שאלם רק על הבדיקה א"צ לבטל). ואם אינם בעיר, הרי הבית בחזקת בדוק, ומבטל את החמץ בליבו ודיו.

השוכר בית שחזקתו בדוק, והיינו בי"ד או שאמר לו המשכיר שהוא בדוק, ונמצא שאינו בדוק, על השוכר לבדוק, ואינו מקח טעות אפי' במקום שבדקים בשכר, דניחא ליה לאיניש להתעביד מצוה בממונו, ואין המשכיר צריך לתת לשוכר את דמי הבדיקה. וי"א שבמקום שבדקים בשכר, והתנה להדיא שהבית יהיה בדוק, אם השוכר הוציא על זה הוצאות צריך המשכיר לשלם לו. והלכה כדעה ראשונה. ואם התנה השוכר להדיא שהוא שוכר ע"מ שהבית יהיה בדוק, דעת הפר"ח שהמקח בטל, וכ"כ המקור חיים, וצ"ע לדינא.

נאמנות עבד ואשה וקטן על הבדיקה - בית ששכרו בי"ד וידוע לנו שהמשכיר לא בדקו, ואמרו עבד או אשה או קטן שהגיע לחינוך שהם עצמם בדקוהו, נאמנים, אף אם היה שם ודאי חמץ, כיון שמדאורייתא בביטול סגי, אמנם אם כבר הגיעה שעה שישית שאין ביד השוכר לבטל אינם נאמנים, כיון שאז חיוב הבדיקה הוא מדאורייתא. ולכתחילה אין לתת לעבד או אשה או קטן לבדוק, כיון שהבדיקה יש בה טורח גדול, ויש לחוש שמא יתעצלו.

סימן תל"ח:

מתי צריך לחזור ולבדוק

עכבר שנכנס לבית בדוק עם ככר בפיו ומצא בבית פרוורים, אפי' אם הפרורים יחד הם בגודל של כל הככר צריך לחזור ולבדוק, מפני שאין דרכו של עכבר

של חמץ, צריך לכבד אותו מקום ולבדוק לאור הנר, לפני שמניח שם את החיטים.

ישראל שעוזב בית של נכרי בתוך ל' יום, אם הוא הולך לבית אחר א"צ לבער את החמץ מבית הנכרי אפי' אם הנכרי לא יכנס לבית לפני פסח, דכיון שאינו עתיד לחזור הרי הוא מפקיר את החמץ שנשאר שם, אבל אם הוא מפרש בים או יוצא בשיירא ולא יכנס בפסח לבית אחר לקיים שם מצות ביעור בעצמו, (או שבעה"ב שם יבדוק עבורו מדין שליחות), י"א שחלה עליו חובת ביעור בבית הנכרי אף אם הנכרי יכנס לבית בפסח ויכניס לשם את חמצו, אמנם אם נכנס לשם ישראל אחר א"צ לבדוק כיון שהישראל השני בודק, וכן הדין כשיוצא מבית ישראל וישראל אחר נכנס. וי"א שאין חיוב על הישראל לבדוק את הבית אפי' אם הנכרי לא נכנס לדור בבית, והגר"ז סובר שדווקא אם הנכרי נכנס לדור בבית א"צ לבדוק, ולדינא יש להקל היכא שהנכרי נכנס לדור בבית.

בדיקת חמץ במקומות שמוכרים לנכרי - חדרים שהאדם מוכר לנכרי בי"ד עם החמץ שבהם, נחלקו האחרונים אם יש חיוב לבדוקם בליל י"ד, ואף שאין למחות ביד המקילים, טוב יותר למכור ביום י"ג, והנהוגים למכור רק בי"ד צריכים להזהר לבאר שהוא מוכר את כל החמץ שנמצא בחדר (כדי לכלול גם את מה שבחורים וסדקים), ולא למכור רק את החדר והשיכר והיי"ש שבו.

ל' יום לפני פסח צריך לעיין בכל דבר שעושה שלא ישאר בו חמץ באופן שלא יוכל להסירו בנקל.

סימן תל"ז:

חיוב בדיקה בבית שוכר

המשכיר בית לחבירו בי"ג ניסן לצורך י"ד ואילך, לדעת השו"ע אין השוכר חייב לבדוק א"כ קנה השוכר את הבית בדרכי הקניינים (כסף או שטר או חזקה או קנין סודר), וגם מסר לו המשכיר את המפתח, לפני תחילת ליל י"ד, אע"פ שאין דעתו להכנס לדור שם עד אחרי פסח, וכן צריך השוכר לבטל את החמץ, ומ"מ גם המשכיר יבטל את החמץ להדיא. וכן הדין אם אין לבית מנעול וקנאו השוכר. ואם השוכר חזר והפקיד את המפתח אצל המשכיר על המשכיר לבדוק, והפר"ח כתב שעל השוכר לבדוק

לבדוק, ויש דעות באחרונים אם גם השו"ע מודה לזה, ולדינא יש לסמוך על הכרעת הרמ"א ובפרט כשביטלו, ולכתחילה ודאי נכון שיבטלו. וכל זה כשנטל בפנינו מאחד הערימות, דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, אבל אם נטל שלא בפנינו, או שנטל העכבר את הככר אחרי שפירש הככר שלא בפנינו ממקום קביעותו, או שנתערבו הערימות זה בזה, אזלינן בתר רובא וא"צ לחזור ולבדוק אפי' אם לא ביטל את החמץ, אמנם אסור לאכול הככר בפסח.

ספק חמץ כגון ב' צבורין אחד של חמץ ואחד של מצה, וב' בתים אחד בדוק ואחד אינו בדוק, ובאו שני עכברים וכל אחד נטל מערימה אחת ונכנס לבית אחד, וכן ב' בתים בדוקים ונכנס לאחד מהם עכבר עם חמץ ואין ידוע לאיזה נכנס, אם ביטל את החמץ א"צ לחזור ולבדוק, ולדעת הרמ"א אם הככר קטן שיכול העכבר לאוכלו, יש להקל אף בלא ביטל. אמנם בב' בתים בדוקים אם באו לישאל בבת אחת, השו"ע מיקל גם בזה היכא שביטלו, והרמ"א כתב שמסקנת הפוסקים דאפי' ביטול לא מהני כשבאו בבת אחת, וצריך לחזור ולבדוק.

עכבר שנכנס עם חמץ לבית ונכנס ובדק פעם אחת ולא מצא כלום, או שבדק חלק מהבית ומצא ככר, אפי' אם לא ביטל את החמץ א"צ לחזור ולבדוק. וי"א שאם בדק חלק מהבית ומצא ככר, אין להקל אא"כ ביטל את החמץ, ובזה וכן בב' אופני ב' צבורין הנ"ל שמקילים רק אם ביטל, אם עדיין לא עברו ו' שעות ביום י"ד, יכול לבטל וא"צ לחזור ולבדוק.

הניח ט' ככרות חמץ ומצא י', אפי' אם ביטל את החמץ צריך לבדוק ולחפש את כל הככרות שהניח, בין בהניח ט' קשורים ומצא י' קשורים, בין בהניח ט' נפרדים ומצא עוד אחד, דכיון שאינו מכירם חוששים שחולדות גררום ואלו הם ככרות אחרים.

הניח י' ככרות ומצא ט', אפי' אם ביטל את החמץ צריך לבדוק ולחפש את כל הככרות שהניח, וי"א שכל זה רק בקשורים יחד, שודאי כולם ניטלו יחד, אבל אם אינם קשורים יחד א"צ לבדוק אלא אחרי האחד. ואין להקל בזה אלא כשביטל את החמץ מקודם או שמבטלו עכשיו.

הניח חמץ בזוית זו ומצאו בזוית אחרת, לדעת השו"ע צריך לחזור ולבדוק את כל הבית, והסכמת האחרונים שאם ביטל או שמבטל עכשיו א"צ לחזור ולבדוק, ודעת הגר"א שאם ביטלו מותר גם לדעה הראשונה.

לפרר, וכתב הרמ"א שא"צ לבדוק אלא את החדר שהעכבר נכנס לשם, (ועיין בסימן תל"ט מה הדין אם לא יודעים לאיזה חדר העכבר נכנס), וכן הדין בכלב או תרנגול. ואם מצא בבית ככר שלם, א"צ בדיקה אחריו, אמנם אם לא ביטל את החמץ, שאז זה ספק דאורייתא, צריך לחזור ולבדוק (י"א דווקא בגדול, וי"א אפי' בקטן), אא"כ הוא יודע שזה הככר שהעכבר הכניס.

תינוק שנכנס לבית בדוק וככר בידו, ונכנס אחריו ומצא בבית פרורים, א"צ לחזור ולבדוק מפני שדרך התינוק לפרר ורגלים לדבר שאכלו, וי"א שאם אין בפרורים כדי כל הככר צריך לחזור ולבדוק. והעיקר כדעה ראשונה, אך אם לא ביטל וכבר עבר הזמן שיכול לבטל, יש להחמיר לחזור ולבדוק, ואם לא מצא פרורים צריך לחזור ולבדוק את החדר שנכנס לשם, אמנם אם יש בתינוק דעת הוא נאמן לומר שאכלו.

נכרי שנכנס עם חמץ לבית בדוק, א"צ לחזור ולבדוק. **המוצא חמץ בבית אחרי הבדיקה**, א"צ לחזור ולבדוק את כל הבית בגלל זה.

חמץ שנשאר במקום שאינו יכול להגיע לשם- כזית חמץ הנמצא על קורה, חייב להביא סולם ולהורידו, ולא מהני ביטול, שמא יפול החמץ בפסח מהקורה, (ובפחות מכזית סגי בביטול, ויש מפקפקים בזה). אבל חמץ שנשאר בבור, ואין דרכו להשתמש בבור כל השנה, א"צ להעלותו, אלא מבטלו בליבו, אפי' אם אין בבור מים, אמנם אם נודע לו בזמן שכבר לא מועיל ביטול, צריך להעלותו ולבערו, ואם ביטל החמץ בזמנו כנהוג, מהני אף לככר זה אף שלא ידע ממנו. אמנם אין להטמין חמץ בבור בידיים, ואם הטמינו לא מועיל אפי' ביטול אלא צריך להוציאו ולבערו.

סימן תל"ט:

דיני בדיקה בספק חמץ

רוב וקבוע- ט' צבורין של מצה ואחד של חמץ, ובא עכבר ונטל בפנינו מאחד מהם, ואין ידוע אם נטל חמץ או מצה, ונכנס לבית בדוק, צריך לחזור ולבדוק את הבית, אפי' אם הוא ביטל את החמץ. וכתב הרמ"א שאם הככר קטן ויכול העכבר לאוכלו, א"צ

א"כ יש לחוש שימכרנו לישראל), ויש מקילים בזה, ויש לסמוך על המקילים עכ"פ לענין היתר הנאה.

ואם הישראל השאיל או השכיר לנכרי מקום מיוחד לחמצו לא מהני, אך באופן זה אין לאסור את החמץ אחרי פסח, אם ייחד לו מקום. ודווקא אם ייחד מקום לדעת הנכרי, אבל שלא לדעת הנכרי לא מהני אפי' אם עשה מחיצה.

ואם הישראל אינו חייב באחריותו כלל אינו חייב לבערו, אפי' אם הוא כבוש תחת ידו כגון גר תושב השרוי עימו בחצר, ומ"מ צריך לעשות מחיצה גבוהה י' טפחים לפני החמץ כדי שלא יבוא לאוכלו, וכפית כלי או סדין שאפשר לעבור תחתיו ואינו קשור למטה, לא מהני. אמנם בפסח אין לקבל חמץ לפקדון אף שאינו חייב באחריותו כלל ואפי' בחינם.

נכרי שהניח חמץ בבית ישראל בלא רשותו, צריך לעשות מחיצה עשרה לפני החמץ, ואם הניחו ביו"ט עצמו שאינו יכול לעשות מחיצה יכפה עליו כלי, ואפי' אם הניחו בחול המועד ויודע שהנכרי יקחהו אחר יום או יומיים צריך מחיצה, והיכא שאם יאבד את החמץ לא יתחייב לשלם לנכרי, דעת הח"י שאין לעשות מחיצה בחול המועד משום טירחא יתירא, אלא יזרוק אותו לחוץ, והא"ר כתב שיעשה מחיצה. ואם יחזור הנכרי ויקחהו באותו יום יש להקל דדי בכפית כלי.

נכרי שנכנס עם חמץ ביזו לבית ישראל, א"צ להוציאו, אבל אסור לאכול עימו יחד באותו שלחן אפי' בהפסק מפה אפי' אינו מכיר את הנכרי, שמא יתערב פרור חמץ של הנכרי במאכל הישראל, ומשמע מסתימת הפוסקים שגם אם החמץ צריך הכנה וא"א לאוכלו מיד צריך מחיצה, ובאשל אברהם ההגאון מבושטאטש מיקל בזה היכא שהקמחים אינם אלא חשש חמץ. ופת עכו"ם צריכה מחיצה אפי' במקום שנוהגים איסור בפת עכו"ם. אמנם מותר להניח לנכרי לאכול על שלחנו בזמן שהישראל אינו אוכל, וצריך להזהר לנקות ולהדיח את השלחן היטב אחרי שהנכרי סיים לאכול, וכן יזהר שהנכרי יטול את כל החמץ מבית הישראל. ונכרי שהוא עבדו שמזונותיו עליו, אין להניחו לאכול בביתו אף אם החמץ הוא של נכרי, שמא יחשדוהו שהוא מאכיל לעבדו חמץ.

ישראל שהפקיד חמץ אצל ישראל או נכרי, אע"פ שהנפקד קיבל אחריות הרי המפקד עובר עליו, כיון שהוא שלו, ואם הנפקד הוא ישראל גם הנפקד עובר עליו, ועיין בסימן תמ"ג מה יעשה הנפקד בערב פסח אם המפקד אינו בביתו. והאחרונים דנים אם ישראל הניח בבית ישראל אחר שלא מדעתו כלל, אם הבעלים עובר עליו מדאורייתא, או שאין חיוב לבערו אלא מדרבנן, וצ"ע.

סימן ת"מ:

חמץ של נכרי שנמצא ביד ישראל

כתיב "שאור לא ימצא בבתים" ולמדו חז"ל שאפי' אם השאור אינו שלו לגמרי אלא שקיבל עליו אחריות אסור להשהותו ברשותו, אמנם היכא שלא קיבל אחריות ליכא איסורא, דכתיב "לא יראה לך" שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים.

נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל והחמץ נמצא בבית הישראל או בשאר מקום שהוא רשותו, אם הישראל חייב באחריותו מגניבה ואבידה, וקיבל אחריות בהדיא עם קנין, (אבל בסתמא אין דין שומרים לנכרים, ורע"ק"א מצדד שלענין פשיעה סגי בקבלה בעלמא בלא קנין), חייב לבערו בזמן הביעור.

וי"א שאפי' אם הישראל אינו אלא שומר חינוך וחיוב רק בפשיעה חייב לבערו, ולכתחילה יש לחוש לדעה זו ולהחזיר את הפקדון לנכרי, ואם הנכרי אינו כגון יעשה מכירת חמץ וגם יבטל את החמץ, ואם כבר הגיעה שעה שישית שא"א למוכרו יש לסמוך על דעה ראשונה, ומותר להשהות את החמץ עד שיבוא בעליו, וכשיבוא יחזיר לו את החמץ מיד אפי' אם זה באמצע פסח אך יזהר שלא יגע בו, ואחרי פסח החמץ מותר אף באכילה, אפי' אם לא החזירו לבעליו.

וי"א שאפי' אם הנכרי אלם ויכפהו לשלם אם יאבד, אף שאינו חייב באחריותו בדין תורה ולא בדין המלכות, חייב לבערו, ויש חולקים, והעיקר כדעה ראשונה, ומ"מ אם עבר הפסח ולא ביערו אין להחמיר ומותר אפי' באכילה. ואם מדין המלכות הישראל חייב באחריות, לכו"ע חייב לבער.

ואם חזר והפקידו ביד נכרי אחר, אע"פ שהנכרי קיבל על עצמו את כל האחריות שהיתה לישראל, לא מהני, כיון שהישראל נשאר חייב באחריות כלפי הראשון. ויש מקילים בזה, ולדעתם מהני גם היכא שמכר את החדר שבו החמץ לנכרי, אם הנכרי קיבל אחריות על גניבה ואבידה, ונכון שימכור לנכרי גם את החמץ וגם את הבית. ואחר הפסח החמץ מותר גם לדעה ראשונה, אף אם הנכרי השני לא קיבל אחריות. ואם חזר והפקידו ביד בעליו מותר אף לדעה ראשונה, אף אם הבעלים לא קיבלו שמירה אלא בתורת שומר חינוך, והוא קיבל אחריות גניבה ואבידה.

ואם עבר ולא ביער ועבר עליו הפסח, דעת הרבה פוסקים שחמץ זה אסור באכילה ובהנאה, (ומ"מ אם הנכרי בא לקחת את החמץ שלו מותר להחזיר לו,

נשאר של ישראל, אמנם בדיעבד גם בזה אין לאסור את החמץ לאחר הפסח.

ישראל שהלוח לנכרי, ונתן לו הנכרי את חמצו ואמר לו שאם לא יפרע עד זמן פלוני יהיה החמץ קנוי לו מעכשיו, והגיע הזמן אפי' אחרי פסח ולא פרעו, אסור החמץ בבל יראה ומחויב לבערו או למוכרו לפני זמן הביעור, ואם לא עשה כך נאסר החמץ בהנאה, אבל אם בא הנכרי לפדותו בפסח, מותר לקבל ממנו את המעות ולהניח לו לקחת את החמץ. ודווקא באופן הנ"ל אסור, אבל אם אין החמץ ביד ישראל וגם לא קנאו ישראל בקנין המועיל, או אם החמץ ביד ישראל אבל לא אמר לו שיקנהו מעכשיו, וגם אין האחריות על ישראל, מותר אפי' אם הגיע הזמן לפני פסח, ואפי' אם נראה שבדעת הנכרי לשקועו בידו, וי"א שאם הגיע הזמן לפני פסח אסור, ויש להחמיר בזה לענין בל יראה, ולענין הנאה אחרי פסח אפשר שיש להקל. ואם האחריות על ישראל אסור בכל גוונא.

ישראל שהלוח לישראל ומשכן לו חמץ, קנה המלוח את החמץ אפי' אם לא אמר לו מעכשיו, ועובר עליו בבל יראה, וגם הלוח עובר עליו כיון שגוף החמץ שלו.

סימן תמ"ב

בל יראה וביעור, בחמץ שאינו גמור

אסור מדאורייתא להשהות כזית חמץ שלו בפסח, והאוכל חמץ בפסח ענוש כרת, ורבנן אסרו חמץ שעבר עליו הפסח באכילה ובהנאה. ובסימן זה יבואר מה הדין בחמץ שנתערב בדבר שאינו חמץ, או דבר שאינו חמץ גמור, או פחות מכזית, או שאינו ראוי לאכילה, מתי יש בו חיוב ביעור ואיסור בל יראה מדאורייתא או מדרבנן, ומתי יש איסור כרת או לאו על אכילתו, ומתי הוא אסור באכילה או בהנאה אחרי פסח.

תערובת חמץ – דבר מאכל שמעורב בו חמץ, (כגון מורים הנעשה משומן דגים עם מעט קמח קלוי ומים, או כותח הנעשה ממלח ומי חלב ופרורי פת, או שיכר המדי שנותנים בו שעורים ומים להחמיצו, וכן חומץ האדומי ושאר דברים המוזכרים במשנה בריש אלו עוברין), אין חייבים כרת על אכילתו א"כ יש בו כדי לאכול כזית בכדי אכילת פרס, וי"א שאפי' איסור לאו ליכא באופן זה, אמנם לענין איסור בל יראה ובל ימצא, כל שיש כזית חמץ בכלי אחד, והחמץ מעורב

סימן תמ"א

דיני המלוח על החמץ

חמץ המשמש למשכון לפרעון אם לא יפרע הלוח את החוב עד זמן פלוני, אם הוא של הנכרי אין ישראל עובר עליו בבל יראה והוא מותר בהנאה אחרי פסח, ואם הוא של ישראל עובר עליו בבל יראה ואסור בהנאה. ולהלן יבואר מתי החמץ של הנכרי ומתי הוא של הישראל.

נכרי שהלוח לישראל, ונתן לו הישראל את חמצו, ואמר לו שאם לא יפרע לו עד זמן פלוני יהיה החמץ קנוי לו מעכשיו, והגיע הזמן ולא פרע הישראל את החוב, הרי החמץ מותר לאחר הפסח אפי' באכילה, ואפי' אם אחריות גניבה ואבידה היא על הישראל, כיון שנתברר שהחמץ היה של הנכרי, ודין זה הוא אפי' אם הזמן שקבעו הוא אחרי פסח, אמנם הפוסקים מסתפקים אם מותר ללוות לכתחילה באופן זה, די"ל שכיון שבידו לפדותו עובר עליו, וראוי להחמיר לפדותו לפני פסח, וכ"ש שאם כוונתו לפדותו אחר הפסח דאסור, דהוי ליה כמטמין, ואם אמר לנכרי בשעת ביעור שלא יפדהו עוד, אין בזה איסור. ואם לא היה החמץ ביד הנכרי, נאסר החמץ בהנאה, אמנם אם הקנה הישראל את החמץ לנכרי מעכשיו ע"י קנין בסודר של הנכרי (ולא של העדים), דעת כמה אחרונים שהחמץ לא נאסר בהנאה, ויש מי שמחמיר בזה, ובמקום הדחק יש להקל. ואם החמץ ביד הנכרי אלא שלא אמר לו שיקנה מעכשיו החמץ אסור לעולם, והמ"א מסתפק אם מותר להשאירו ביד הנכרי אחרי פסח, או דחשיב פורע חובו באיסורי הנאה ומחויב לפדותו ולבערו, ובבית מאיר ובמקור חיים מקילים בזה, אמנם אם החמץ ביד ישראל פשיטא דאסור ליתנו לנכרי. ומשמע מהשו"ע שאף אם הגיע זמן הפרעון לפני פסח ולא פדה את החמץ, מותר רק אם אמר לו בשעה שמשכנו שיהא שלו מעכשיו אם לא יפדהו, דבלאו הכי לא קנה הנכרי את המשכון דהוי כאסמכתא בעלמא, ואסור אפי' אחר הפסח משום חמץ שעבר עליו הפסח, ויש מקילים בזה, ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק לאחר הפסח, אבל לפני הפסח שזה חשש דאורייתא יש לחוש לדעת המחמירים ולהחליטו לנכרי כשהגיע זמן הביעור. וכל זה בהלואה, אבל הנותן חמץ לנכרי ואומר לו שאם לא יעשה דבר פלוני קודם פסח יהיה החמץ שלו, הוי אסמכתא להרבה פוסקים (אא"כ הקנה בב"ד חשוב) והחמץ

או נכבש בפסח בכלי חמץ, צריך לבערו אפי' אם הכלי אינו בן יומו.

חמץ נוקשה והיינו דבר שאינו חמץ גמור כגון דבוק שעושים הסופרים מקמח ומים, או עיסה שהכסיפו פניה ואין בה שום סדק, או דבר שאינו ראוי לאכילה רק קצת (והיינו שמעולם לא היה ראוי לאכילה, דדבר שנתקלקל בעינין שיפסל מאכילת כלב), אין בו איסור בל יראה מדאורייתא, ומדרבנן צריך לבערו, ועיין בס' תמ"ז שהוא מותר בהנאה אחרי פסח, ולענין אכילה המ"א מתיר אבל רוב האחרונים אוסרים.

פת שנתעפשה לפני זמן האיסור, ואינה ראויה לאכילת כלב, וכן מלוגמא (תחבושת העשויה מקמח ותאנים וכדו' שלועסים ונותנים על המכה) שנסרחה לפני זמן האיסור ואינה ראויה לאכילת כלב, אינם חייבים בביעור אפי' אם החמיצה ולבסוף נסרחה, אבל אם נפסלו מאכילת כלב אחרי זמן האיסור, חייב לבער לפמ"ג מדרבנן ולגר"ז מדאורייתא, ואם נתעפשה קודם הפסח לאחר שש, המקור חיים מתיר לקיימה או להנות ממנה אחרי פסח, ועיין בגר"ז. ואם ראויים לאכילת כלב ואינם ראויים לאכילת אדם חייב לבער ומשמע במ"א שזה דאורייתא, ועיין בפמ"ג, ואם ראוי להמע בזה עיסות אחרות גם לפמ"ג זה דאורייתא. ומלוגמא שנסרחה מאכילת כלב ואח"כ החמיצה, אפי' אם החמיצה בפסח שרי, דהוי כפת שנתעפשה לפני זמן האיסור, ואם נפסלה מאכילת אדם ואח"כ החמיצה, הפמ"ג מצדד שדינה כחמץ נוקשה, וכן דעת המקור חיים, וכתב שגם המ"א ס"ל הכי, ובמלוגמא שזה תערובת חמץ, אפשר דשרי לגמרי, וצ"ע.

בגדים שכיבסו אותם בחלב חיטה אפי' בתוך ג' ימים סמוך לפסח, וכן ניירות שדיבוקו אותם בחמץ זה לזה או לחלון בחמץ, וכדו', אפי' תוך ל' לפסח, אפי' אם נראה עליהם קצת ממשות חמץ מותר לקיימם בפסח, כיון שאין צורת החמץ עומדת, ומ"מ אסור להציעם על השלחן, שמא יכנס מהם לתוך המאכל, וכ"ש שאסור להניח בתוכם קמח של פסח, וצעיפי נשים שרגילים לתקנם ע"י קמח עד שיהיו עבים קצת ודרך להפרך מהם, אין ללובשם בשעת אכילה, והמדקדקים נוהגים שלא לכבס בגדים וצעיפים בתוך ל' יום לפסח אלא בדברים שאינם מה' מיני דגן. ויש מחמירים היכא שממשות החמץ ניכרת מבחוץ, ולדבריהם בדיבוק ניירות בחלון יעשה בלילה רכה מאד ויכניס את כל החמץ בין הדבקים שלא יבצבץ לחוץ כלל, והמחמיר לטוח בטיט תבוא עליו ברכה, ומסתימת האחרונים נראה שלכתחילה נוקטים כדעת היש מחמירים, ורק הפר"ח כתב שהעיקר כדעה ראשונה. ואם נעשה לפני ל' יום מותר לכו"ע אף בנראה מבחוץ, מפני שודאי נתקשה ונמאס, וכן אם אין בכלול כזית לכו"ע א"צ לבער.

במין אחר, עוברים עליו. אבל בתערובת מין במינו, כגון קמח חמץ שנתערב בקמח שאינו חמץ, וכן מין בשאינו מינו כשיש בהתר שישים כנגד החמץ, מדאורייתא מותר אפי' באכילה, ומדרבנן אסור להשהותו, וצריך לבערו קודם הפסח, ואם נזכר בזה בפסח צריך לבערו כשנזכר, ואם עבר והשהה עד לאחר הפסח לא נאסרה התערובת, וכן שאר דברים שאין בהם בל יראה מדאורייתא, אינם אסורים אחרי פסח אפי' באכילה. אמנם דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה כלל, מותר להשהותו בפסח. ועל כן עריבת העבדנים שנותנים לתוכה עורות, ואפי' אם נתן העורות שעה אחת קודם זמן הביעור מותר, כיון שע"י העורות זה מסריח מיד, אמנם אם לא נתן את העורות מותר רק אם נתן את הקמח ג' ימים לפני זמן הביעור, דאל"כ הרי הוא ראוי לאכילה כשמגיע זמן הפסח, וצריך לבערו אף אם אח"כ כבר נעשה אינו ראוי. וכן קילור ורטיה ואיספלנית ותריאק"ה שנתן בתוכם חמץ מותר לקיימם בפסח, כיון שנפסדה צורת החמץ. אמנם לענין אכילה, דעת השו"ע (סעיף ד') שאף אם אינו מאכל אדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם, אף שמוותר לקיימו, אסור החמץ באכילה בפסח אפי' בכל שהוא חמץ, ורק בהנאה מותר, ואם נתערב חמץ נוקשה, מותר להרבה אחרונים לאוכלו אף כשנתערב בפסח עצמו. והרמ"א כתב שיי"א שאם נתבטל קודם פסח לא אמרינן חוזר וניעור ומותר אף באכילה, וכתב הרמ"א דהכי קיימא לן, והמ"ב מעיר שבסימן תמ"ז כתב הרמ"א להקל דווקא בתערובת לח בלח, ולא ביבש ביבש.

יין שרף הנעשה מה' מיני דגן או משמרי שיכר, הוי חמץ גמור.

מאכל שיש בו טעם חמץ - מאכל שאין בו חמץ בעין כלל, אלא רק טעם חמץ שאינו בטל בשישים, כגון שבישלו יחד עם חמץ והוציא את החמץ, מדאורייתא אסור לאוכלו משום טעם כעיקר, ולענין בל יראה מצדד החק יעקב שאין בזה איסור דאורייתא, ומ"מ מדרבנן אסור להשהותו וצריך לבערו, ואם עבר והשהה מותר בהנאה לאחר הפסח, ובאכילה אפשר שכדאי להחמיר, ויי"א שטעם חמץ חייב בביעור מדאורייתא, וממילא אם לא ביערו אסור בהנאה אחרי פסח, ובמקום הפסד מרובה יש להקל כדעה ראשונה. ואם המאכל לא התבשל עם החמץ עצמו, אלא התבשל בקדירה שבישלו בה חמץ באותו יום, ואין בתבשיל שישים כנגד טעם החמץ הנפלט מן הקדירה, מותר להשהותו עד לאחר הפסח, ויזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל ללכת לשם, אך יזהר שבפסח עצמו לא יהיה כבוש בכלי חמץ, ואם נתבשל

העריבה או בשפתה, ואם אינו עשוי לחזק או לסתום, אם ע"י צירוף החתיכות יש כזית, חייב לבער, ואם אין בהם כזית אף ע"י צירוף א"צ לבער, ודעת הרבה פוסקים דאף באין בהם כזית אף ע"י צירוף, צריך לבער היכא שהם ראויים קצת לאכילה, ואם הם מטונפים קצת ואין בהם יחד כזית א"צ לבער לכו"ע. ואם יש שם ב' חצאי זיתים בב' מקומות וחוט של בצק מצרפם, אם החוט עב בכדי שאם ינטל החוט יהיו ניטלים עימו חייב לבער, והחוט עצמו מצטרף לכזית, ואם לאו א"צ לבער אלא כשאינם עשויים לחזק וכנ"ל.

צירוף חתיכות חמץ שבבית - בית שיש בו כמה חתיכות חמץ שבכל אחד מהם אין כזית, אבל אם נצרפם יחד יש בהם כזית, חייב לבער, מפני שלפעמים מקבץ אותם בשעה שמכבד את הבית. ואם חצי זית נמצא בבית, וחצי זית נמצא בעליה או באכסדרא או בבית פנימי, השו"ע כתב שאין מצטרפים כיון שהם דבוקים לכותל או לקורה או לקרקע בגומות כדי להשוותם, אלא מבטלו בליבו ודיו, (ובשעה"צ מעיר שלפי דברי השו"ע בסעיף י"א אף באינם דבוקים אין מצטרפים), וי"א שאפי' באינם דבוקים א"צ לבער, ומ"מ באין דבוקים צריך לבטל, ואם לא ביטל קודם זמן איסורו צריך לבער.

חמץ שנתעפש או נחרך ע"י שריפה, אם בזמן איסורו הוא ראוי לכלב ואינו ראוי לאדם, חייב לבערו (או לגמורו שריפתו כשנחרך) אף אם אח"כ נפסל אף מאכילת כלב, ואם בתחילת זמן איסורו לא היה ראוי אף לכלב מחמת העיפוש או החריכה, מותר לקיימו בפסח או להנות ממנו, אבל אסור לאוכלו מדרבנן, כיון דע"י האכילה אחשביה, ואם נפל ממילא לתוך המאכל (דאז לא אחשביה) אפי' רק ברובו אין לאסור, דהוי כעפרא בעלמא.

חמץ שייחדו לשיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח אפי' הוא ראוי לאכילה, כיון שביטלו מתורת אוכל, ואין לחוש שיבוא לאוכלו כיון שייחדו לשיבה וגם הוא מאוס. אמנם אם רק ייחדו או רק טח בטיט לא מהני. ומשמע שצריך לטוח את החמץ מכל הצדדים.

אלמודי שעושים משומן דגים עם לחם קלוי קודם הפסח, אם ידוע לו שהלחם היה קלוי כ"כ עד שלא היה ראוי לאכילת כלב מותר לקיימו בפסח ולמוכרו לנכרי, אבל באכילה אסור, ואם אינו ידוע לו אסור אף לקיימו ולהנות ממנו.

שאור שנתעפש לדעת הראב"ד חייבים לבערו אפי' אם נפסל מאכילת כלב, ולדעת הרמב"ם אין לחלק בזה, והמגיד משנה והכסף משנה הכריעו כדעת הרמב"ם וכן העתיק המ"א, וכתב

נורכי ספרים שמדביקים את הניירות בדבק חמץ לפני פסח, מותר לכו"ע, כיון שאין החמץ ניכר מבחוץ, ואינו עתיד לגלותו, וא"צ לעשותו בלילה רכה.

שיכר שעושים מחיטים ושעורים חייב לבערו, ואם לא ביערו עובר בבל יראה, וגם יש כרת באכילתו אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס, ואפי' אם אין שיעור זה מ"מ אסור מדאורייתא משום דטעם כעיקר, ואם השיכר התערב בדבר אחר אותו דבר אסור בפסח.

מעמיד - דבר שהעמידוהו ע"י חמץ, או שנתנו בו חמץ לטעם (כגון גבינות ששפכו עליהם י"ש לחזקם אחרי שכבר נעשו), או עיסה שנתחמצה בשמרי שיכר, חייבים מדרבנן בביעור לפני פסח, ואינם בטלים בשישים, ואם עבר ולא ביערם יש להתיר אחר הפסח בהנאה, במקום הפסד מרובה, אם ישליך את הנאת המעמיד לים המלח. וכן גבינות שהעמידם ע"י חומץ שנעשה משיכר שעורים או חיטים או ביין שרף הנעשה מתבואה שהעמידם בשמרי שיכר, חייב לבערם בערב פסח, ואין החמץ בטל בשישים. וכן מע"ד (מי דבש) שהחמיצם בשמרי דבש, והדבש הראשון היה מחומץ משמרי שיכר, חייב לבער אף את המע"ד הרביעי או החמישי וכו', כיון שכל אחד נחשב חמץ כיון שהעמידו ע"י חמץ, ואין לשתותו אף ביו"ט אחרון של פסח, ורק במע"ד שאין בו חשש זה רק נתבשל בכלי חמץ יש מקילים לשתותו ביו"ט אחרון של פסח, דסתם כלים אינם בני יומם, ואם בישלו אותו בכלים שבישלו בהם י"ש שהוא חריף וחזק ונותן טעם לשבח לא מהני מה שאינם בני יומם, ואם העמידם גם בדבר שאינו חמץ, והחמץ אין בו כדי להעמיד בפני עצמו, מותר אף בשתיה בפסח אם יש שישים כנגד שמרי השיכר. ואם העמיד גבינה ע"י קיבה שנכבשה בכלי חמץ מעת לעת, מותר להשהותה, ואם העמידה קודם הפסח אין לאסור לאוכלה אלא באין בגבינה שישים כנגד הקיבה, ובפסח שחמץ אסור במשהו אסור בכל גוונא.

נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, ואין ללעוג על המונהג, לפי שיש לו סמך מהירושלמי, ואף ששם איירי כשיכול להתקבץ כזית במקום אחד, ישראל קדושים הם ונהגו להחמיר אפילו במשהו. ואם יש חמץ בסדק ואינו יכול להוציאו, יטיח עליו מעט טיט, וזה מועיל אפי' אם יש שם כזית או יותר.

בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית חמץ במקום אחד חייב לבער אף בעשוי לחזק את העריבה או לסתום נקב שבה, אע"פ שודאי הוא מבטלו לעריבה, ואם אין כזית במקום אחד, אם הוא עשוי לחזק או לסתום, אף אם כשנצרך את כל חתיכות החמץ יהיה שם יותר מכזית, החמץ בטל, ואין בזה נ"מ אם החמץ בשולי

מתחילת השעה חמישית, ואפי' חמץ נוקשה וכ"ש חמץ שע"י תערובת אסור, (והנוב"י מיקל בחמץ נוקשה בשעה חמישית). ובשעה חמישית החמץ מותר בהנאה, ויכול למכור לנכרי אפי' כמות גדולה שודאי לא יאכלנה לפני פסח, ואפי' זה דבר ששם בעליו עליו כגון אוצר של יין שרף מותר למכור לנכרי, וכן מותר בשעה חמישית להאכיל חמץ לבהמה חיה ועוף, אמנם כשמאכיל לבעלי חיים (מליל י"ד ואילך) צריך לעמוד שם לראות שלא יצניעו ממנו, ויבער מה שישירו. ובשעה שישיית החמץ אסור מדרבנן אף בהנאה, ואסור למוכרו או לנותנו לנכרי או להאכילו לבעלי חיים, ואם מכר מועילה המכירה לענין אסור חמץ שעבר עליו הפסח, וי"א דה"ה במכר אחרי שעה שישיית.

חישוב השעות - מחשבים את אסור האכילה וההנאה לפי שעות זמניות, שאורכם תלוי באורך היום, וי"א שמחשבים לפי שעות בינוניות שהם אחד מכ"ד במעת לעת, והיינו שב' שעות בינוניות לפני חצות אסור לאכול, ושעה בינונית לפני חצות אסור למכור, והעיקר כדעה ראשונה, ובדיעבד במקום הפסד מרובה יש לסמוך על דעה אחרונה, ובמקום שהימים קצרים יש להקל לאכול עד ב' שעות בינוניות לפני חצות. וכתבו הרבה אחרונים שמחשבים את היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, וי"א שמחשבים מהנץ עד השקיעה ועד שליש מזה (לפי הדעה הראשונה) מותר לאכול, והוי קולא לענין אכילת חמץ, וכן סובר הגר"א, ולכתחילה טוב להחמיר כדעה ראשונה.

קבורת מת קודמת לאכילה בערב הפסח, ואם יתכן שלא ישר זמן לאכול אח"כ, טוב לאכול ולבער לפני הקבורה, שמא ישלו באכילת חמץ בזמן האיסור, וגם אין זה בזיון למת, דאח"כ יקבורוהו במתינות ועכשיו יהיו בהולים.

מכירת פקדון של חמץ לפני זמן האיסור - ישראל שיש בידו חמץ של ישראל אחר בפקדון, לא ימכרו עד תחילת שעה חמישית שמא יבוא בעליו ויקחנו, וכשמגיעה שעה חמישית ימכרו לנכרי דהוי כמשיב אבידה שלא יאסר בהנאה, ואם יתכן שבשעה חמישית לא ימצא למי למכרו מותר למכרו קודם. ובמקום שיכול למכרו באופן שאחרי פסח יחזיר לו הנכרי את החמץ (כמכירת חמץ שלנו), אסור למכרו מכירה חלוטה. ואם לא מכרו חייב לבערו בשעה שישיית, אפי' אם החמץ אינו באחריותו, ואפי' אם לא קיבל עליו שמירה כלל, (ואף שהוא אינו עובר עליו צריך למכרו מדין ערבות, ודעת הגר"א והצל"ח והב"מ שמן התורה חייב לבערו כיון שהחמץ בביתו והוא של ישראל), ואף שיתכן שהבעלים מכרו במקום שהוא נמצא, אין ספק מוציא מידי ודאי, ובאמת מוטל

הבה"ל שהרמב"ם מדבר דווקא היכא שנפסל לאכילת כלב מחמת עיפוש, ואף אם לא היה נחמץ כ"כ לא היה ראוי לכלב, אבל אם מחמת חימוצו אינו ראוי לכלב גם להרמב"ם חייב בביעור, (דהוי כחמץ ששפכו לתוכו דבר חריף ביותר עד שאינו ראוי לאכילה, שלא נתבטל ממנו שם אוכל).

דיו שבישלו בשיכר שעורים לפני זמן הביעור, מותר לכתוב בו במועד, כיון שהדברים המרים פגמוהו עד שאינו ראוי לשתיה אף לכלב, ואף אם יתן את הקולמוס לתוך פיו שלא בכונה כדרך הסופרים, ליכא איסורא כיון דלא אחשביה. אבל אם נכרי עשאו בפסח אסור לכתוב בו, כיון שבזמן איסורו היה ראוי.

ביעור החמץ שבעריבות וכדו' - עריבות שלשים בהם חמץ, או בצק שבכלי נסרים, אין לסמוך על מה שרוחצים אותם בחמין ומנקרים החמץ מהם, דכיון שיש בהם סדקים, ברוב המקרים ישאר בהם כזית ע"י צירוף כלי, ולכן משום חומרא דחמץ אף אם לא נשאר כזית צריך ליתנם במתנה גמורה לנכרי (ואחר הפסח יכול לקחתם מהנכרי), או לטוח אותם בטיט, (וכתב מהרי"ל שכך המנהג בדפי מולייתא ועצים מגללים וכל הכלים שמשמשים לעיסה), וכ"ש שאסור להשתמש בהם בפסח אפי' ע"י הגעלה, אמנם עריבות קטנות העשויות מחתיכה אחת ואין בהם שום סדק, יכול לנקרם ולהצניעם, אבל להשתמש בהם אסור, ואם עבר ולש בהם אחר הגעלה, מותר. וכתב הרמ"א שגם כלים שמניחים בהם קמח או פת כל השנה ויש בהם סדקים או גומות, טוב ליתנם לנכרי או לטוחם בטיט, ויש להטמינם בחדר שאינו רגיל ללכת לשם, ולהפמ"ג די להטמינם בלבד אחרי שינקר היטב. ומפה שהיתה מונחת על שק קמח לא מועיל לה ניעור, ואם רוצה להשתמש בה בפסח צריך לכבסה יפה בחמין ובאפר ולחובטה.

סימן תמ"ג

זמן איסור חמץ

חמץ אסור בהנאה מדאורייתא משש שעות ולמעלה, (וי"א שאין איסור לאו באכילתו ב"ד, אלא עשה ד"תשבייתו"), אך עד הלילה אין חיוב כרת על אכילתו ואינו עובר בבל יראה, (וי"א שיש איסור בל יראה משש ולמעלה), אך עובר בכל רגע ורגע על מצות עשה ד"תשבייתו", ואפי' חמץ של נכרי אסור בהנאה משש שעות ולמעלה, ויש לאסור להריח פת חמה של נכרי. ורבנן אסרו חמץ באכילה

בדיקת חמץ יעשה בליל י"ג, ויברך על הבדיקה ויבטל כמו בשאר שנים בליל י"ד.

ביעור חמץ - יבער את כל החמץ לפני השבת, וישיר רק מזון ב' סעודות לצורך השבת, ויניחו במקום המוצנע, וא"צ לבטל בזמן הביעור. וטוב לבער בערב שבת בתחילת שעה שישיית, כדי שלא יטעו לבער בשאר שנים אחרי זמן זה, ולפי זה יכול לשייר גם חמץ שרוצה לאכול בערב שבת. ואם שכח להפריש חלה מהפת לפני שבת, דעת המ"א שאסור לאוכלה, ודעת כמה אחרונים שבחלת חו"ל יכול להפריש אפי' בשבת, ויתן את החלה לכהן פחות מכן ט' שנים, או לגדול שטבל לקרויו, ויש לסמוך על המקילים היכא שאין לו פת אחרת, כדי שלא לבטל עונג שבת שחיובו בפת.

בישול לשבת זו - אין מבשלים לשבת זו דיסא או שאר דברים הנדבקים לכלי, ואין עושים פת צנומה בקערה, מפני שאסור להדיח את הכלי כיון שאינו צריך לו עוד באותו יום, ואם עבר ובישל יקנחו, ואם הקינוח לא מספיק יש להדיחו מעט רק בכדי שיעבור החמץ, ועדיף להדיח ע"י נכרי אם א"א בקינוח. וטוב לבשל המאכלים לשבת זו בכלי פסח, ואסור לערות מהם דבר רותח לתוך כלי של חמץ, אא"כ אינו משתמש בהם עד אחרי פסח. ונהגו בכמה מקומות לאכול אחרי התפילה מאכלים קרים של חמץ, ואחר חצי היום אוכלים מאכלים חמים מכלי פסח ויוצאים בזה ידי סעודה שלישית.

תפילת שחרית - משכימים להתפלל בשבת זו, ולא יאריכו הרבה כדי שלא יבואו לידי מכשול.

אחרי סעודת שחרית ינער את המפה שאכלו בה, ויקנח את הקערות באצבעו, ואת הפרורים הדקים וקינוח הקערות א"צ להוציא מרשותו כיון שהם נדרסים ברגלים ומתבערים, וטוב שיכבד הבית ע"י נכרי, ואם אין נכרי יכבד בעצמו ע"י שינוי בגד. ואת הכלי שקינוח באצבעו יטמון רחוק מן העין עם שאר כלי החמץ.

אם נשאר לו מעט פת יכול ליתנה לנכרי במתנה גמורה, שלא ע"מ לצאת בה לרה"ר, או בסתמא, אף שזה הערמה כשרוצה שיוציאנו, אבל לומר לו להדיא שיוציאה לרה"ר אסור משום שבות, ובעל נפש ראוי שיתנה שלא יוציאה לרה"ר. ואסור לתת לנכרי הרבה פת בבת אחת, דמוכחא מילתא שנותן לו כדי שיוציא, אבל מעט והיינו כדי סעודה אחת מותר אפי' כמה פעמים, ובכרמלית מותר אפי' הרבה ואפי' לומר לו להדיא להוציא מותר, ולהסוברים שרה"ר זה דווקא כשיש שם ס' רבוא, כל העיירות שלנו דינם ככרמלית. וכן יכול לתת את החמץ לכלב, או להשליכו לבית הכסא שבחצירו, ואם הגיעה שעה שישיית שהחמץ אסור בהנאה ובטלטול, יכול לתתו לנכרי שיזרקנו

גם על הבעלים למכור, ולא יסמוך על הנפקד שמא ישכח. ואם הנפקד התעצל ולא מכר את החמץ והוצרך לבערו, דעת המ"א דחשיב פשיעה וחייב לשלם אפי' אם הוא שומר חינוך, והחק יעקב פוטר בשומר חינוך, ורוב האחרונים פוטרם אף בשומר שכר, דס"ל שלא קיבל שמירה לענין למוכרו ולהוציאו מרשות בעליו, אמנם אם החמץ היה אצלו משכון על חוב, ולא מכרו והוכרח לשורפו, הפסיד חובו, דדעת הממשכן שכל שלא יחזירו יפסיד חובו וא"כ היה אנוס, והוא אינו אנוס, (ואם מכרו בערב פסח בזול ההפסד על הלוח), ואם החמץ הממושכן נשאר אצלו בעין עד לאחר הפסח, אפשר שאע"פ שאינו שוה כלום יכול לומר לו הרי שלך לפניך, ולא הפסיד חובו.

חליפי חמץ - חמץ לאחר זמן איסורו ואפי' בפסח עצמו שקנו בו איזה דבר, שיטת השו"ע שאותו דבר מותר אפי' לאותו אדם שקנה בו, דרק ע"ז הקדש ושביעית תופסין דמיהן ולא חמץ, אמנם אם עדיין לא קיבל תמורה לחמץ אסור לקבל, משום שזבה הוא נהנה מהחמץ. ויש מגדולי הפוסקים שסוברים שרק לאחרים מותר להנות מחליפי הדבר, אבל לאותו אדם אסור משום קנס, ויש להחמיר כדעה זו שלא במקום הפסד מרובה, אמנם אם אחרים החליפו חמצו שלא בידיעתו, או אם עבר וקנה דבר אחר בדמי החמץ ואפי' כלי שהוא דבר המסוים, או שקיבל את חליפי החמץ לאחר זמן ממתני שנתן לנכרי את החמץ, מותר אף לדעת המחמירים. והחמץ עצמו לעולם עומד באיסורו בכל מקום שהוא, אפי' אם חזר הנכרי והחליפו באחר, ואפי' אם מכרו הישראל לנכרי אחר הפסח.

גידולי חמץ - דגן שנתחמץ ועבר עליו הפסח וזרעו, לדעת החק יעקב גידוליו מותרים כחליפין, ובמקור חיים כתב שזה אסור לכו"ע.

סימן תמ"ד

ערב פסח שחל בשבת

נתבאר לעיל זמן ביעור חמץ בשנה רגילה, אולם בשנה שערב פסח חל בשבת, אינו יכול לבער את החמץ כמו בכל שנה, ומאיך אינו יכול לבער הכל לפני שבת כיון שצריך לאכול חמץ בסעודת הלילה והבוקר. ובסימן זה יתבאר מה יעשה עם החמץ ב"ג ובי"ד כדי לבער את כל החמץ שברשותו לפני זמן איסורו, ומה יאכל בסעודות השבת.

לחוש שתתארך (הסעודה), או לסעודת קבלת הסבלונות או לתנאים (ובסעודה שניה של אירוסין נחלקו הפוסקים), ונזכר שיש לו (או שמסתפק אם יש לו) חמץ בביתו, אם יכול להספיק לחזור לביתו ולבער ולחזור למצוותו יחזור ויבער (ומשמע שמצות ביעור קודמת), ואם אינו יכול לקיים שניהם יבטל את החמץ בליבו במקום שהוא. וכתב המ"א שאם כבר הגיעה שעה שישית שאינו יכול לבטל צריך לחזור ולבער, כיון שעובר על איסור חמץ בכל רגע, ולמול אפשר אח"כ, ואפי' מילה שלא בזמנה שחיובה בכל רגע, מ"מ אם ימול אח"כ לא חיסר אלא מה ששהה מלקיים, אבל בביעור חמץ האיסור הוא על כל רגע וא"א לתקן את אותו הזמן, וכן מבואר במהר"ם חלואה, והאבן העזר חולק בזה. וי"א שדווקא אחר חצות שזה דאורייתא יחזור ויבער, וצ"ע לדינא. וההולך לסעודת ברית מילה אפי' של בנו, או לסעודת אירוסין של אחרים, לא חשיב סעודת מצוה ויחזור ויבער, ויש מקילים בסעודת אירוסין אם הוא קרוי לסעודה.

מת מצוה - ההולך להתעסק במת מצוה שאין לו קוברין והוא מוטל על השדה בבזיון, אסור לזוז ממנו עד שיקברנו, אפי' אם יש שהות ביום לבער ולחזור לקוברו, ואפי' בפסח עצמו שעובר בכל רגע בבל יראה, דגדול כבוד הבריות כזה שדוחה כל המצוות שבתורה בשב ואל תעשה.

הצלת נפשות - ההולך מביתו ב"ד להציל מן הנגר או הדליקה או המפולת או מיד האנס, אפי' אם יש שהות לחזור לביתו ולבער את החמץ ולחזור ולהציל, יבטל את החמץ בליבו. וכתב המ"א שבשעה שישית שאינו יכול לבטל, אם ודאי יכול לחזור ולבער ואח"כ להציל יחזור ויבער, ואם יש ספק אם יוכל להציל לא יחזור, ורבים מהאחרונים כתבו שגם כשיש ודאי שהות אח"כ להציל לא יחזור, שמא יהיה טרוד אח"כ. ואם אין סכנת נפשות, אלא שהנהר עומד לשתוף רכושו או רכוש ישראל אחר, לא יחזור לבער, ואפשר דאפי' ביש שהות לחזור ולהציל סגי בביטול, וצ"ע.

ההולך לדבר הרשות יחזור מיד אפי' אם החזיק בדרך. וכתבו האחרונים שי"א שאפי' המערב כדי ללכת ללמוד אצל רבו יחזור ויבער אפי' ביש לו שהות, דמעשה המצוות גדול מהלימוד אפי' במצוה דרבנן, כשא"א לקיים המצוה ע"י אחרים.

עד כמה הוא חוזר - בכל מקום שהצריכוהו לחזור ואפי' בהולך לדבר הרשות, אם החמץ הוא פחות מכביצה א"צ לחזור, כיון שהחזיק בדרך, ואם הגיעה שעה שישית שאינו יכול לבטל, צריך לחזור מיד אפי' בכזית, אבל בפחות מכזית א"צ לחזור (ויש מפקפקים בזה), וכשיחזור לביתו יבער, ואם הוא יו"ט או שבת יכפה עליו כלי עד הערב.

לנהר או לבית הכסא, ואם אין לו נכרי או כלב, כופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט, ומבערו.

אם נשאר לו הרבה חמץ המונח בחדר מיוחד ושכח למוכרו בערב שבת, צריך ליתנו לנכרי במתנה, ומותר לו לתת לנכרי שידע בו שיחזיר לו את החמץ אחרי פסח, אבל צריך להקנות לו בקנין המועיל והיינו בהגבהה, או שימשכנו הנכרי לרשותו, ואם החמץ רב וא"א למושכו, יקנה לו במסירת מפתח, דמותר לתת מתנה בשבת לצורך מצוה. ואם חושש שלא יחזירו לו אחרי פסח, דעת כמה אחרונים שמותר אף למוכרו לו, אבל כמה אחרונים סוברים שמכירה אסורה אפי' אם אינו לוקח ממנו מעות כלל אלא קוצץ עימו סכום המקח או מוכרו לו כשער שבשוק ומקנה לו את החמץ באחד מדרכי הקניה.

ביטול בי"ד - בסוף שעה חמישית יבטל את החמץ, אפי' אם כבר ביטלו בי"ג.

בסעודה שלישית אסור לאכול חמץ או מצה. לדעת השו"ע יאכל מצה עשירה והיינו שנילושה במי פירות, ויאכלנה לפני שעה עשירית, דמשעה עשירית אין לאכול אפי' מצה עשירה, כדי שיאכל המצה לתאבון. וכתב הרמ"א שנוהגים שלא לאכול מצה עשירה, ויקיים סעודה שלישית במיני פירות, או בשר או דגים שזה עדיף מפירות, וזה מותר אפי' אחרי שעה עשירית, אך יזהר לאכול רק מעט ולא ימלא כריסו כדי שיאכל מצה לתאבון, וכן יכול לקיים סעודה שלישית בתבשיל כגון קניידליך, אך זה מותר רק עד שעה עשירית, והח"א מתיר בהרעמזל"ך, ובדרך החיים אוסר ומביא הח"א שיכול לאכול מצה מבושלת, והמ"א כתב שאין נוהגים כך, והגר"א מצדד שלרמב"ם אסור לאכול בערב פסח מצה עשירה או מבושלת, ומשמע שדעתו נוטה כשיטה זו. וכתבו האחרונים שטוב ג"כ לחלק סעודת שחרית לשניים, אם יש לו שהות לברך בינתיים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה, וכ"כ הגר"א שנוכן לעשות כן.

ביעור בהולך מביתו ב"ד

מדאורייתא מי שביטל את החמץ או שבדק וראה שאין ברשותו חמץ אינו עובר עליו, אמנם מדרבנן צריך גם לבטל וגם לבדוק, ולהלן יבואר מה הדין במי שיצא מביתו ב"ד, מתי חייב לחזור לביתו לבער את החמץ, ומתי לא יחזור.

ההולך מביתו ב"ד לדבר מצוה כגון למול את בנו או את בן חבירו שהאב אינו יכול למולו בעצמו, או חתן ההולך לבית חמיו לסעודת אירוסין (דאף שאסור לעשות סעודת אירוסין בערב שבת או יו"ט, ערב פסח שאני, דאם זה סמוך לחצות שאסור לאכול חמץ ומצה א"כ אינו אוכל פת ומותר, ואם זה בבוקר כיון שבעל כרחו יוכרח להפסיק בסוף שעה רביעית, אין

בידו, ומקיים מצות תשבתו, שהרי חובת ביעור חלה ל' יום לפני הפסח. ושורפים בשעה חמישית, כדי שיוכל לבטל לפני שעה שישית שאז אינו ברשותו לבטלו. ואם יש לו הושענות טוב לשרוף בהם את החמץ, דהואיל ואיתעביד בו חדא מצוה ליתעביד בו גם מצות תשבתו.

הנותן חמץ לנכרי לפני שעה שישית א"צ לבערו, ואסור לתת חמץ לעבדו ושפחתו נכרים שמזונותיהם עליו, אם זה הרבה שאינם יכולים לאוכלו לפני זמן האיסור, וי"א שמוותר לתת אבל אסור לומר להם בפירוש שיחזיקו החמץ כל הפסח, אלא יתן בסתמא ויאמר הילך חמץ זה בחובך ושוב לא יהיה לך מזונות עלי כל ימי הפסח, וכ"כ המהרש"ק, והוסיף שמ"מ לא יאכלו את החמץ בביתו, שלא יחשדוהו שפורע חובו בחמץ.

נכון להשאיר כזית חמץ ולשורפו כדי לקיים מצות "תשבתו" כתיקונה, ולא יתן הכל לנכרי, ולא יסתפק בהשבתת הפרורים שהרי אין בהם איסור בל יראה. (מ"ב סק"י). ואם לא מצא חמץ כשבדק, ישרוף את הכלי שלקח לבדיקה, כדי שלא תשתכח חובת ביעור. (רמ"א ס"ג).

הנאה מהשריפה או מהפחמין - חמץ שנשרף לפני שעה שישית מותר להנות בפסח מהפחמין שלו, וכן מותר בשעה חמישית לבשל בו וכדו', אכן המנהג לעשות לו מדורה בפני עצמו כדי שלא יבוא להקל גם בשעה שישית, ונוהגים לשרוף אותו בחצר ולא בכירה. ואם שרפו משעה שישית ולמעלה, אסור להסיק בו תנור וכיריים או לבשל בו, ואם עשה כן הפת או התבשיל אסורים בהנאה (דאף שזהו זה גורם מותר, הכא העצים או הגחלים שהיו חמץ ניכר שבחן בפת, ואפי' באפה או בישל ע"י חומם לבד יש אוסרים, ויש מתירים בנאפה בתוך תנור שהוסק ע"ג גחלים, ולא אפה נגד אש של גוף החמץ, וכ"ש שמותר באפה ע"י החום בלבד, אך קשה להקל בזה אחרי שכל האחרונים והגר"א סתמו להחמיר, אכן אם התנור הוסק גם בדבר שאינו חמץ יש לסמוך להקל במקום הפסד או כשאין לו מה לאכול). ואם נתערבה הככר באחרות ואינה ניכרת, כולם אסורות בהנאה, ולא מועיל שישליך דמיה לאיבוד, ומ"מ יש תקנה למכור הפת לנכרי בניכוי דמי הנאת החמץ שהסיק בו את הפת, אמנם במקום שנוהגים התר בפת עכו"ם יזהר לפורר את הפת לפני שימכרנה, דאל"כ חוששים שימכרנה לישראל. ויש מתירים למכור באופן זה גם בלא נתערבה, ויש אוסרים, ובמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל. וכן אסור בנשרף משעה שישית ואילך להנות מהפחמין לחימום או לאור וכדו', או להנות מהאפר לכיבוס וכדו', וכן אסור

היתה לו עיסה בביתו והוא ירא שמא תחמיץ, והוא טרוד במקום אחר ומחמת כן אינו יכול לחזור לביתו לאפותה, או שאין לו היכן לאפותה, יכול לבטלה אפי' לאחר זמן האיסור, כיון שעדיין לא החמיצה, ומ"מ תיכף כשפסקה טירדתו צריך ללכת לביתו לבער את החמץ שמא יבוא לאוכלו, ואם כבר החמיצה (ואם עבר שיעור מיל ודאי החמיצה) אין הביטול מועיל לאחר זמן איסורו, ועובר בכל שעה בבל יראה, וצריך לחזור מיד לביתו ולבער.

סימן תמ"ה

ביעור חמץ

מצוה מן התורה לבער החמץ ב"ד לפני חצות, דכתיב "אך ביום הראשון תשבתו שאור מבתיכם" ודרשו חז"ל שהכונה בזה ל"ד לפני חצות, ובסימן זה יבואר באיזה אופן מקיים את המצוה דאורייתא, והאם מותר להנות מהשריפה או מהחמץ שנשרף.

כיצד ביעור חמץ שורפו עד שנעשה פחמין, או מפוררו לפרורים דקים (שלא ימצאנו מי שהוא ויהנה ממנו) וזורה לרוח, או זורקו לים או לנהר, ואם החמץ קשה ואין הים מחתכו מהרה יפוררו לפני שזורקו לים, ואם זה חייטים יבשים שנתחמצו יחתכם דק דק או יטחנם כדי שינמסו מהר במים, ויש מקילים בחיטים שיכול לפזרם במים באופן שלא יוכל אדם ללקטם, ובמקום הדחק יש לסמוך על דעה זו. וכמה פוסקים מחמירים שגם פת שאינה קשה צריך לפוררה לפני שזורקה לים, והסכימו האחרונים להחמיר ולפרר, אכן אם משליכו לבית הכסא שלא יוכל שום אדם להנות ממנו א"צ לפרר אפי' בפת קשה, ובלבד שלא ישליכנה שם לפני חזיר אפי' של נכרי או הפקר (כמבואר בסי' תמ"ח), אבל כשאין שם חזיר מותר אפי' אם סופו לבוא לשם. ומי שיש לו מים מכונסים שיש בהם דגים, לא ישליך החמץ לשם, כיון שנהנה במה שיאכלוהו. וכתב הרמ"א שהמנהג דווקא לשרוף את החמץ, אפי' אם מבער בסוף שעה חמישית או בשעה שישית, לחוש לדעת הפוסקים כרבי יהודה שביעור חמץ דווקא בשריפה אפי' כשמבער ל' יום קודם הפסח, וכ"ש אם מצא חמץ לאחר שש או בפסח עצמו שלכתחילה יש לבערו דווקא ע"י שריפה.

זמן השריפה - טוב לשרוף את החמץ ביום, דומיא דנותר, וכן כדי שיזכור לחזור ולבטל, אבל אם רוצה לשרוף את החמץ מיד אחר הבדיקה בלילה הרשות

שמותר אף לשורפו, ונהגו העולם כדעה ראשונה, ומקום שנהגו כדעה אחרונה אין להם לבטל מנהגם. אמנם חמץ שאינו גמור כגון תבשיל שנאסר מפני שמצא בו חיטה, לכו"ע אסור לבערו ביו"ט, אלא יכפה עליו כלי וישנהו עד חוה"מ, והסכימו הרבה אחרונים שאפי' במצא החיטה בשביעי של פסח יכפה עליו כלי, ואחר יו"ט שורף את החיטה ואוכל את התבשיל.

והמטלטל תבשיל כדי לשאול מורה הוראה אם הוא חמץ, והורה המורה לאיסור, דנו האחרונים אם מותר לו להוליכו לביתו לכפות עליו כלי או שצריך לזרוקו, וכתב הבה"ל שאפי' אם מותר לטלטלו כיון שהוא בידו, אין להוליכו לביתו אלא לבית הכסא.

יו"ט שני י"א שדינו כחול המועד ויבער החמץ שמצא ולא יכפה כלי, וגם המוצא ביו"ט ראשון יכפה כלי ויבערנו בליל יו"ט שני, וי"א שיו"ט שני דינו כיו"ט ראשון לכל דבר, ולהלכה אם כבר ביטל, דינו כיו"ט ראשון, ואם לא ביטל או שנתחמץ בתוך הפסח ויש בזה כזית, יטלטל החמץ בעצמו וישליכו לים או לבית הכסא.

המוצא חמץ ברה"ר אסור לו להגביהו, אפי' אם כוונתו לסלקו ולא לזכות בו.

חמץ שנתגלגל מגג של נכרי לגג של ישראל, אסור להשהות החמץ אף שאין בו איסור בל יראה, שמא יבוא לאוכלו, וידחפנו ע"י קנה, אבל אסור ליגע בו בידים שמא יבוא לאוכלו (שהרי אינו עוסק בשריפתו). ואם זה שבת או יו"ט אסור לדחפו בקנה, דטלטול מן הצד שמיה טלטול, אלא יכפה עליו כלי, ובחול המועד ידחפנו לגג הנכרי או לרה"ר.

המוצא פת בביתו בפסח ואינו יודע אם היא חמץ או מצה (דבזמנם היו אופים מצות עבות הנראות כמו חמץ), מותר לאוכלו, דאזלינן בתר בתרא, ועוד שהרי בדק את הבית לפני פסח וראה שלא נשאר בו חמץ, ואפי' במצאה בגומא או בחור מן הסתם בדק כדין בחורים וסדקים, אכן אם הגומא אינה נראית לכל יש לחוש שזה חמץ וחייב לבערה מיד. והריף והרמב"ם והרא"ש השמיטו התר זה, והאחרונים נדחקו לבארם, ובר"ח שהודפס כעת מבואר שכל ההתר הוא אחרי פסח, ואין להקל כנגד דבריו. ואם הפת מעופשת הרבה שא"א שתתעפש כך בפסח, זה ודאי חמץ, ומשמע שאם נתעפשה מעט תולים שנתעפש בפסח ואין זה חמץ, ואם עברו הרבה מימי הפסח ששייך שנתעפש כך בפסח, אם נוהגים לאפות פת חמה כל יום בפסח תולים להקל אף במעופש הרבה, דתולים שהניחו עליה פת חמה כל יום ולכן התעפש הרבה.

להנות מהשלהבת כל זמן שהיא קשורה בגחלת, ודעת החק יעקב להחמיר אפי' באינה קשורה בגחלת, ולפ"ז אסור להתחמם או להדליק נר מהשלהבת וכדו'. אמנם לכסות דם שחיטה בפחמין מותר, דמצוות לאו להנות ניתנו. ואם נתערבו הפחמין בשל התר, אינם בטלים אפי' באלף, כיון שיכול להנות מהם אחרי פסח, ודבר שיש לו מתירין אינו בטל.

השלכה לעורבים - קודם זמן איסורו יכול להשליכו למקום שמצויים שם עורבים, דתלינן שיאכלוהו, (אכן בחצרו לא מהני אלא דווקא במקום הפקר), ואם מצא אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים, דעת השו"ע שצריך לבערו, והאחרונים סוברים שאם הפקירו וזרקו למקום הפקר לפני זמן איסורו אין עליו חובת ביעור, (וי"א שגם השו"ע מודה לזה), אלא שאפי' במניחו במקום המופקר לכל, צריך להפקירו לגמרי בפיו ובליבו, ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו אחרי פסח, דאם היה בדעתו כן אינו הפקר גמור כל זמן שלא זכה בו אחר.

סימן תמ"ו

המוצא חמץ בפסח

זמן ביעור חמץ הוא ב"ד לפי חצות, אמנם מי שלא ביער בזמן הביעור חייב לבער אכ"כ משום איסור בל יראה ומצות "תשביתו", ואף היכא שאינו עובר כגון שביטל את החמץ או שנתגלגל לרשותו חמץ של נכרי, צריך לבערו מזדבנן שמא יבוא לאוכלו. ובסימן זה יבוארו פרטי דיני ביעור חמץ לאחר זמן איסורו.

המוצא חמץ בביתו בחול המועד, יוציאנו מרשותו מיד כדי שלא יבוא לאוכלו לפני הביעור, ויבערנו מיד (ועיין בסימן תל"ה אם צריך לברך). ואם מצא חמץ ביו"ט שהחמץ הוא מוקצה ואסור לטלטלו ולהוציאו אפי' בחמץ דרבנן, ואסור לשורפו במקומו אף אם אינו מזיזו, מפני שזה הבערה שלא לצורך היום, יכפה עליו כלי כדי שלא יבוא לאוכלו, ויבערנו בלילה, אך אם יש נכרי לפניו יכול להטילו לים או לבית הכסא על ידו, וזה מותר אפי' בחמץ שביטלו, והעולם נוהגים גם בזה לכפות עליו כלי שמא יאמר הנכרי שזה כשפים, או שמא יאכלנו הנכרי שהרי ברוב הפעמים לא הולכים עמו לנהר. ומשמע מהשו"ע שאפי' חמץ שלא ביטלו יכפה עליו כלי, אבל הרבה אחרונים סוברים שאם לא ביטלו שהוא עובר עליו בבל יראה, מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לבית הכסא, או לפוררו ולזרוקו לרוח, וי"א

סימן תמ"ז

דיני תערובת חמץ

חמץ שנתערב בדבר אחר, מדאורייתא דינו כשאר איסורים שאינו אוסר אלא בנותן טעם, והיינו רק כשאין שישים כנגדו, והכמים החמירו שחמץ שנתערב בפסח אוסר תערובתו במשהו, ובסימן זה יבוארו פרטי הדינים בזה.

חמץ שנתערב בפסח אוסר תערובתו במשהו בין במינו בין שלא במינו אפי' בהנאה, (משום שיש בו כרת, ואין בדלים ממנו בכל השנה, וי"א משום שיש לו מתירין לאחר הפסח), וצריך לשרוף הכל, ואין מועיל להשליך דמי החמץ המעורב בו לים ולמכור או לתת הכל לנכרי, אבל במקום הפסד גדול מאד א"צ לשרוף הכל, אלא ימכור כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו. ובדבר שיש בו עוד הרבה צדדים להקל מותר בשישים, ואפשר שמותר למכור לנכרי חוץ מדמי איסור שבו אף כשיש רק צד אחד להקל.

דבר שבשאר איסורים א"צ שישים אלא סגי בקליפה או בנטילת מקום, כגון דבר חם שנגע בו דבר איסור חם בלא רוטב דסגי בנטילה, אף בחמץ די בנטילה, אבל אם היה שם רוטב, דבשאר איסורים צריך שישים, לגבי חמץ אסור במשהו. וכן (ובבה"ל כתב שצ"ל ולכן, דהיינו הך) ככר חמץ וככר מצה חמים (בשיעור יד סולדת) ויבשים שנגעו זה בזה, אינו אסור אלא מקום מגעו, וכתבו המ"א והפמ"ג שלדעת הרמ"א (תס"ז י"ד) כל החתיכה נאסרת, בערב פסח בשישים ובפסח במשהו, וכן דעת הב"ח, ודעת הא"ר ועוד אחרונים כהב"ח, והפר"ח והגר"ז והמאמר מרדכי דעתם להקל כהשו"ע, ובמקום הפסד יש לסמוך להקל, וכן מצדד הפמ"ג להקל בדבר כחוש שאין בו שמנונית כלל. ואם יש שם דבר מפעפע כגון פשטידה מצה שיש בה שומן, נאסרה כולה, דע"י השומן מתפשט טעם המשוהו חמץ בכל ההתר, ואם נגעו מצות אחרות במצה זו שנאסרה, יש להתירם ע"י קליפה, או שימכרם לנכרי.

חמץ שנתערב משש שעות ולמעלה אינו אוסר במשהו, אלא דינו כשאר איסורים שלח בלח מתבטל בשישים (אפי' במין בנינו. תורת חטאת ואפי' רב רבני והלבוש והגר"א, ודלא כהש"ך), ויבש ביבש חד בתרי, אך צריך לאוכלו קודם הפסח להסוברים להלך דבפסח חוזר וניעור. ואם עירבו במזיד כגון שאותו מאכל מתקנים אותו עם חמץ, אע"פ שיש בו שישים כנגד החמץ זה נאסר, וחייב לבערו מדרבנן לפני פסח, ומשמע בב"י שאפי' אם עירבו קודם ערב פסח דינו הכי, ואם לא ביערו י"א שאסור בהנאה אחר הפסח, אא"כ מוכר לנכרי חוץ מדמי איסור שבו. וכתב הרמ"א דה"ה שמשש

שעות ולמעלה אינו אוסר לכו"ע בנותן טעם לפגם אפי' בפחות משישים, וכן אינו אוסר ע"י ריחא. ויו"ט אחרון דינו כשאר הפסח ואסור אפי' במשהו. (סעיף ב').

האם אומרים חוזר וניעור - חמץ שכבר נתבטל לפני פסח אפי' אחר שש, בשישים או מחמת דהוי נותן טעם לפגם, או יבש ביבש חד בתרי, אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו, וי"א דאמרין חוזר וניעור, ולדבריהם אין נ"מ בביטול אלא לגבי ערב פסח, או בדבר שיש בו טעם בלי ממשות, וכתב הרמ"א שנוהגים כסברא ראשונה, ומותר אפי' בחזרו וחיממו מאכל זה בפסח, ודווקא בתערובת לח בלח כגון שיכר שנתערב בין, או שהחמץ לח וההתר יבש, או קמח בקמח (ועיין לקמן שבעל נפש יחמיר בקמח), ויתכן שגם הרמ"א שמחמיר בנטל"פ בפסח מודה דלא אמרין בנטל"פ חוזר וניעור, אבל דבר יבש שנתערב אפי' ביותר משישים ואפי' באלף, החמץ חוזר וניעור בפסח, כיון שהוא בעין, וצריך לאוכלו לפני פסח, ודבר שהתבטל חד בתרי אסור מדרבנן אף להשהותו (ובמקום הפסד מותר), ואם יש שישים כנגדו מותר לבשלו לפני פסח עד שיהיה נימוח ויהא דינו כלח שמותר אף בפסח. (ואם שאב הזוהמא של מי דבש בנפה שניפו בה קמח דינו כלח בלח). והט"ז מתיר בלח בלח שאין בו שישים להרבות את ההתר כדי שיהיה שישים כנגד החמץ, והרבה פוסקים חולקים על זה. וי"א שאף ביבש ביבש אין אומרים חוזר וניעור אלא בנאפה או נתבשל בפסח, דאז החמץ חוזר ונותן טעם בהשאר, אבל לאכול בלא אפיה ובישול מותר. (סעיף ד').

פת שנפלה ליון - כתב הרמ"א שאע"פ שנטל את הפת מהיין לפני פסח חוששים שנשארו פרוורים בין ואסור לשתותו בפסח, ולא חשיב ספק משהו, משום שקרוב לודאי שנשארו שם פרוורים, ואפי' למ"ד שאין אומרים חוזר וניעור, אסור, (אבל מותר בהנאה וכ"ש שמותר לקיימו בפסח, דאינו אלא חשש בעלמא), ואם העביר מהיין לחבית אחרת, אפי' אם העביר אחרי שהוציא את הפת נאסרה גם החבית השניה, אמנם אם סיננו את היין לפני פסח במסנת שנקביה דקים מאד מותרת אף החבית הראשונה, אף בנשרה בין מעת לעת, היכא שיש ביין שישים כנגד כל הפת, ואם סיננו בפסח עצמו אסור, והמחצה"ש בשם החמוד משה מצדד לאסור אף אם לא נמצאו פרוורים ע"ג המסנת, דאפשר שהיו פרוורים ונימוחו בתוך המים בפסח. (ובמי דבש שא"א לסננם במסנת שנקביה דקים מאד חוששים שהפרורים עברו דרך המסנת ואסור). והנה להמתירים בסימן תס"ז תערובת משהו בדבר צונן, איירי שהפת היתה בין מעת לעת, ולפמש"כ האחרונים שם שפת כיון שדרכה להתפורר ולהנמס בתוך המים לא מועיל בה

בטל בשישים אפי' בתוך הפסח, ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק. (ס"ק ט"ו).

חיטה שנמצאה בתבשיל - חיטה שנמצאה בתרנגולת מבושלת, אם נמצאה בערב פסח אפי' לאחר שש, בטילה בשישים, ואם הוציאו את החיטה ובישלו את התרנגולת בפסח מותרת התרנגולת באכילה, ובזה לכו"ע אין אומרים שהאיסור חוזר וניעור כיון שאין כאן ממשות מהאיסור, אבל אם בישלוה בפסח עם החיטה אוסרת במשהו, ואפי' למ"ד דלא אמרינן חוזר וניעור אסור כיון שהחמץ בעין. וכתב הרמ"א שאם חימומו את התרנגולת בכלי שני אין לחוש, דכלי שני אינו מבליע ומפליט, (אמנם חתיכת בשר רותח שהניחוה בקערה של חמץ יש להחמיר, דדבר עב דינו ככלי ראשון כל זמן שהיד סולדת בו, ובמקור חיים משמע שאין לאסור אלא כדי קליפה, ואפשר דה"ה אם העבירוה מהקערה לצלחת), ויש מחמירים בכלי שני לענין חמץ, וטוב להחמיר היכא שהיד סולדת בו, אמנם היכא שהחיטה אינה בקועה ורק נתרככה, ויש הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט, יש לסמוך להקל. ובסימן תס"ז משמע מהרמ"א להחמיר בשר שנשרה בצונן ונמצאה שם חיטה, וכתב המ"א דהיינו אם יש בבשר פילי (סדקים ובקעים), ודעת הבגדי ישע שלהרמ"א צונן אינו בולע כלל, אלא שנהגו להחמיר אף בצונן, ובענין מנהגא המיקל במקום הדחק לא הפסיד, ובשער הציון כתב שאין מים צוננים מתחמצים ע"י חיטה אפי' בקועה, אלא כשנשרתה במים עד שנתרככה, אבל במים חמים אסור מיד. (סעיף ג').

חיטה שנמצאה במצה בערב פסח בטילה בשישים, אפי' אם לא הוציאה לפני פסח, אם המצה נתקררה לפני פסח, ויסיר את החיטה לפני האכילה. (ס"ק כ').

שאור או חמץ שנתחמץ הרבה ונפל לקדירה או שנתבשל עם בשר צלי, מותר להשותו בתבשיל, והמאכל מותר כיון שזה נותן טעם לפגם, אבל בנתבשל עם בשר מבושל אינו נטל"פ, וכן דבר שאינו מחומץ הרבה אינו נטל"פ ואסור. וגרעיני תבואה שנמצאו בפסח בבאר מים, או שנפלה לבאר עיסת חמץ, יתבאר דינם בסי' תס"ז. (בה"ל ד"ה נמי שרי).

מאכלים שנמלחו במלח שאינו בדוק

מחמץ

לשיטת השו"ע המולח בשר או גבינה או דגים לפני פסח, ולא בדק שאין במלח פרור חמץ, מותר לאוכלם בפסח, מפני שאף אם היה במלח חמץ, הוא התבטל לפני פסח, וכתב המקור חיים דמ"מ צריך הדחה, ואפי' בפסח מהני להדיחם.

והרמ"א מביא ש"א שבפסח המשהו חמץ שנתבטל חוזר וניעור, ואסור. וכתב הרמ"א שבמדינות אלו

סינון אם נפלה בין בפסח, ה"ה הכא אם לא סינונו קודם הפסח אסור גם אם לא עבר מעת לעת. (שם).

חלה של בצק שנמצאה בסל שנתנו בו מצות אפיוות ביציאתם מהתנור, והריקו את הסל ואין ידוע באיזה מצות נגע הבצק, אם נתערבו לפני פסח בטל האיסור חד בתרי, ומותר לחמם את המצות בפסח כיון דליכא אלא טעם בעלמא, והמצות שידוע שנגעו בבצק צריכים קליפה. (ס"ק כ"ח).

כלים שנתבשל בהם חמץ מותרים לאחר הפסח וא"צ שבירה או הגעלה, אפי' אם בישל בהם הרבה חמץ של ישראל בפסח עצמו, מפני שכבר אינם בני יומם ואין שייך לגזור אטו בני יומם כיון שאז הכל מותר, ורק כשמשהה אותם בפסח צריך לשפשף היטב את החמץ שבעין שלא יהיה ניכר. (רמ"א ס"א).

ריחא - דבר שמן שנצלה בתנור ביחד עם ככר של חמץ, (שהדבר שמן מפטם לככר, והככר חוזר ונותן ריח של חמץ בדבר השמן), כתב הרמ"א (ס"א) שיש מקילים שכיון שאין כאן ממשות מהאיסור כמו שבשאר איסורים בדיעבד ריחא לאו מילתא אא"כ ההתר הוא דבר חריף ששואב את האיסור בקרבנו, ה"ה לגבי פסח, ובזה אסור אפי' בתנור גדול ופתוח, וי"א שגם כשהאיסור הוא דבר חריף אסור. ודבר חריף היינו כשרוב התבשיל הוא חריף, ובארש"ט נחשב דבר חריף. ויש מחמירין שבכל ריחא משהו מיהא איכא ואסור אפי' בדיעבד, אמנם כל זה בדבר ששייך בו ריחא אלא שהוא מותר בדיעבד בשאר איסורים, והיינו בתנור קטן וסתום והחמץ והמצה מגולים, שבזה בחמץ י"א שאסור אפי' בדיעבד, אבל בדבר שבעלמא מותר אפי' לכתחילה, והיינו בתנור גדול ופתוח לגמרי כמו כירה (דלכו"ע שרי לכתחילה), או שהחמץ או המצה מכוסים, בזה גם בחמץ אין להחמיר. ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך אסברא ראשונה. ודעת המ"א שאם התנור הקטן סתום לגמרי, וכן בחמין הטמונים לשבת שאע"פ שהם מתבשלים בקדירה הם שוהים הרבה זמן בתנור סתום מכל צדדיו והוי כצלי, אסור אף במקום הפסד מרובה, וכן הא"ר מחמיר בסתום לגמרי, (אמנם בסתם בישול אף ששוהים שעה או שתיים אין להחמיר). אבל רוב האחרונים מקילים אפי' בקטן וסתום לגמרי וכ"ש בחמין, והיינו בדיעבד במקום הפסד מרובה או בשעת הדחק כגון לצורך שמחת יו"ט. ויש להחליף לכתחילה את הדף שסותם את התנור, ואם סתמו את התנור בישן אינו אסור אפי' בלא הדיחווהו. והיכא שנמצאת חיטה באחד מהתבשילים בתנור, כתב הבית מאיר שאין להחמיר לאסור משום ריחא אפי' בתנור סתום.

חמץ נוקשה בתוך הפסח יש מחמירים לאוסרו במשהו, אבל דעת המ"א ועוד הרבה אחרונים שהוא

פסח ולאוכלו בפסח, ובפסח עצמו לא מועילה הדחה וצריך קליפה.

מאכלים שנמלחו בכלי חמץ ויש שם מים, אם הוציאם מהכלי לפני פסח מותר לאוכלם בפסח, דסתם כלים אינם בני יומם והוי נטל"פ דמותר לפני פסח, ואף אם הכלי בן יומו יש לצדד להקל בדיעבד כיון שהכבישה נותנת רק טעם אחרי מעת לעת בזמן שהכלי כבר אינו בן יומו, וכיון שסתם פליטת חמץ מהכלים היא משהו, (אא"כ רגילים להשתמש בכלי זה בהרבה חמץ והדבר הנכשב מלוח מאד). ואם היו הבשר או הדגים מונחים בכלי חמץ בתוך הציר שנעשה מהמלח ואין שם מים, י"א שבזה נעשה כבוש בזמן מועט (כדי שיתנו על האש ויתחיל לרתוח), ואם הכלי בן יומו, או שהבשר מלוח מאד כדרך שמולחים בשר לזמן מרובה, אסור מה שמונח בתוך הציר ומה שבחוץ מותר, וי"א שגם בזה אינו נאסר אלא במלוח הרבה ושהה מעת לעת, ובמקום הפסד יש להקל במה שנעשה קודם פסח. ואם בפסח עצמו היו שרויים במים בכלי חמץ אפי' זמן מועט, יש להחמיר לכתחילה בדגים מלוחים מאד (הערני"ג) אפי' בכלי שאינו בן יומו, אבל ביבשים מותר. והפמ"ג מחמיר אף בשאר דגים מלוחים, כיון שהם בולעים משהו מהכלים מחמת חריפות המלח, וחמץ בפסח אסור במשהו, ובדיעבד יש להקל אפי' בבן יומו, ובהערני"ג יש להקל רק באינו בן יומו, אבל אם שרו בכלי פסח מותר, ואין חוששים לפרור חמץ שבתוך המלח. והמ"א מחמיר לכתחילה בהערני"ג אפי' בנשרו קודם הפסח בכלי חמץ.

מאכלים שיש בהם חשש חמץ (רמ"א ס"ה)

בשר יבש התלוי בחדר שמשתמשים בו בקמח, לא מועילה לו הדחה, כיון שע"י ההדחה הפרורים נדבקים לבשר, ולכן יש להזהר מלהשתמש בקמח במקום שהאבק יכול להגיע לכלים או למאכלים של פסח.

שומן המהותך בכלי חמץ אסור בפסח מדינא באכילה (אבל בהנאה מותר), כיון שלא נזהר שלא התערבו בו פרורי חמץ בעת עשייתו, ויש לחוש שנשארו בו פרורי חמץ בעין, (ואף שבגבינות מותר בדיעבד, שאני שומן שמצוי בו פרורי חמץ, ובדברים שאין דרך שיהיה שם פרורי חמץ, משמע שמוותר בדיעבד, ויש אוסרים, וצ"ע), וגם אם ירצה לסנן את השומן בבגד עבה לפני פסח אסור, כיון שיש לחוש שהתיכו אותו בכלי חמץ בן יומו (דמשום חומרא דחמץ לא אמרינן שסתם כלים אינם בני יומם), וגם אם אומר ברי לי שלא נתערב שום פרור ושלא היה הכלי בן יומו, אסור,

נוהגים להחמיר לכתחילה שלא לאכול גבינות ודגים ובשר יבש שנמלחו, או בשר מלוח מחדש ושאר דברים מלוחים או כבושים אפי' בכלי יו"ט, כיון שלא נזהרו לבדוק את המלח מחמץ, (וביו"ט אחרון נוהגים להקל אא"כ היו כבושים בפסח עצמו בכלי חמץ).

התר ע"י הדחה ושריה - כתב הרמ"א שאפשר להתיר בשר שנמלח במלח שיש בו חשש חמץ, ע"י שידוה את הבשר ג' פעמים דווקא לפני פסח אפי' בי"ד אחר הצות, והיינו שישפשפו ביד ויסיר מה שדבוק בו, (לרעק"א צריך ג"פ בג' ימים, אבל שאר האחרונים לא הזכירו דבר זה, וגם מהגר"א משמע שאפי' ביום אחד מהני. וכתב הא"ר ששורים אותם ג' שעות, ובדיעבד די להשרותם חצי שעה, שזה עדיף מהדחה ג'פ), והמנהג לשרותו ג"כ קצת בנהר, או במים צוננים שנמצאים בכלי פסח ויחליף את המים ג' פעמים (אבל לא יעשה זאת בכלי חמץ לכתחילה, ובדגים מלוחים יש סתירה בפמ"ג מה הדין בזה בדיעבד באינו בן יומו). ובפסח עצמו אין לשרותו, ובדיעבד יכול להדיחו אף בפסח. אמנם כל זה מועיל בבשר יבש או אפי' מלוח הרבה ממלח שלא נבדק וכן דגים יבשים, אבל בדגים לחים מלוחים שאין דרך להדיחם לא מועילה הדחה שמה ישכח להדיח, ונהגו להחמיר אף בדגים מלוחים שדרך להדיחם, מלבד ביו"ט אחרון, ובשעת הדחק או במקום מניעת שמחת יו"ט יש להקל אף בשאר ימי הפסח, ובא"ר כתב שדבר שאין דרך להדיחו אין להקל אפי' בשעת הדחק. ושאר דברים כבושים (מלפפונים וכדו') אין מתירים בהם כלל ע"י הדחה כיון שאין דרך להדיחם.

דברים שא"א להדיחם כגון כרכשות ממולאות בחתיכות קטנות מאד של בשר שמלחו במלח שאינו בדוק ואפי' אין בו שום, או בחתיכת גבינה שגם אם ידח מבחוץ יש לחוש שנשאר בפנים פרור חמץ, לא מועילה בהם הדחה, ואם הדרך להפוך את הכרכשתא בזמן המילוי, אפי' אם חתיכות הבשר שבתוכו נמלחו במלח בדוק אין מועילה הדחה, כיון שהצד הפנימי הוא זה שצריך הדחה, אמנם בדיעבד בכל הדברים שהרמ"א החמיר בהם, אם כבר בישלם אפי' בלי הדחה ושריה, וא"א לקיימם עד אחרי הפסח, מותר לאוכלם בפסח, וכ"ש שאין אוסרים תערובתם אפי' בפחות משישים. אמנם אם יש שם שום או שאר דבר חריף שחתכוהו לפני פסח בסכין של חמץ, זה אוסר את כל התערובת בפסח, וגם אם הסכין מקונח ונקי ואינו בן יומו אסור (אפי' ביו"ט אחרון של פסח), ויש מתירים במקום הפסד מרובה אם יש שישים כנגד חתיכות אלו. וחתיכות שום ובצל שמערבים אותם במלח שמולחים בו את הבשר, מותר לשרות ולהדיח את הבשר מחתיכות אלו לפני

מותר, וכן חומץ שבבית האוצר מותר), ובמדינות אלו שאין חומץ יין מצוי אין מחמירים בזה, ורעק"א מגמגם בזה, שהרי אפשר לקנות ולסנו לפני פסח. עוד יש מחמירים שכשממלאים יין או חומץ יין תוך ל' יום לפסח, לא ימלאוהו בכלי חמץ, אף שסתם כלים הם נקיים ובלוע אינו נפלט ע"י צונן, ואם מילאום תוך ל' נהגים שלא לשתותו בפסח, והמיקל לא הפסיד, כ"ש במקום שאין מצוי יין וחומץ, ואם הכלי היה מורק ושוטף מותר לכו"ע, אא"כ היה החומץ בתוכו מעת לעת (וגם בחומץ בעינין מעת לעת), דאז אסור אף באינו בן יומו, משום דחורפיה משוי ליה לשבח. ובמקומות שמערבים סוכר בחומץ, אין להסתפק ממנו בפסח אלא בדיעבד במקום הפסד מרובה, ואם סינן לפני פסח מותר.

חבית יין שדיבקו את נסריה בבצק אם עשו זאת בתוך ב' חודשים לפסח היין אסור לשתותו, דהבצק נותן טעם ביין בפסח, אך מותר לקיימו כיון שעבר ל' יום ואפי' בפחות משמע מהתה"ד ומהמ"א שמוותר, ואם עשו זאת לפני כן היין מותר בשתייה (והט"ז מתיר אף בל' יום), דבפסח כבר אינו נותן טעם, ומה שנתן טעם לפני פסח כבר נתבטל בשישים, ואם יש כזית במקום אחד, והיינו אף היכא שיש חוט בצק בין ב' חתיכות וראוי להנטל יחד אילו היה לח, חייב לבערו אע"פ שהוא עשוי לחזק, ואפי' עברו כבר ב' חודשים, אא"כ טח אותו בטיט, ולענין שתית היין, אם כבר עברו ב' חודשים ירוקן את היין מהחבית ומותר לשתותו, ואם לא עברו ב' חודשים אסור לשתותו, ולענין להשתותו, לתירוץ קמא של המ"א (ס"ק ל') אסור, ולתירוץ בתרא מותר, והעיקר כתירוץ בתרא.

מאכלים שיש בהם חשש חמץ

חשש חמץ במלח - מלח ששמו אותו במדוכה מותר למלוח בו בשר בפסח, אפי' במדוכה בת יומא אם היא נקיה, אפי' אם המלח שהה שם מעת לעת ואפי' בפסח עצמו, דאין המדוכה פולטת בצונן, וכבוש אינו שייך אלא בדבר לח, ובלח ע"י שריה יש להחמיר אפי' בצונן. ואם המלח נדון במדוכה זו, דאיכא חורפא ודוחקא דדיכה, אסור אפי' ביבש לגמרי, אפי' באינה בת יומא ואפי' קודם הפסח, אמנם מדוכות שלנו שרוב תשמישם בבשמים וכדו', שאין שם חמץ אלא רק חשש לטעם משהו, אם המלח נידך לפני פסח, שכבר נתבטל, מותר למלוח בו. ומלח המונח בכלים אחרים שרגילים להשתמש בהם בהרבה חמץ, אין כדאי לכתחילה להשתמש בו בפסח.

חשש חמץ בבוסר - בוסר שדכו אותו לפני פסח במדוכה שרגילים לדוך בה חמץ, כתב השו"ע כאן שמותר לאוכלו בפסח, וכתב הרמ"א שאפי' אם

שמא אינו כן, וכתב הא"ר שבמקום הפסד יש לסמוך באומר ברי ל', והפמ"ג כתב שרק לענין לומר שהכלי בן יומו מהני, אבל אם יש חשש שנתערב פרוו חמץ לא, ואם סינן את השומן קודם הפסח מותר. אמנם אם התיכו מתחילה לשם פסח בכלי שאינו בן יומו ונזהר מפרורים, מותר לאוכלו בפסח, ובלבד שלפני פסח יערה אותו לכלי של פסח, ואם נקרש השומן אינו אסור אף אם עירו אותו לכלי חמץ. ומ"מ לכתחילה אין להתיכו בכלי חמץ אף באינו בן יומו.

דבר שנתבשל בכלי חמץ אסור לאוכלו בפסח, וכנ"ל פרטי הדין לענין שומן, (ואפי' אם אין דרך להשתמש תדיר באותם קדירות יש להחמיר, ויש מקילים בזה), אבל ביו"ט אחרון של פסח שהוא מדרבנן יש להקל בו, אא"כ יודעים שהכלי היה בן יומו, או שנעשה בפסח עצמו, ומהגר"א לכא' משמע שגם בידוע שהוא בן יומו מותר ביו"ט אחרון. וכלים שאין דרך להשתמש בהם בהרבה חמץ וידוע שיש שישים כנגדו ונתבטל לפני פסח, אינו חוזר וניעור. ודעת הט"ז שבמרקחת אין להקל אפי' באינו בן יומו, כיון שהוא דבר קיוהא וחריף, וחורפיה משוי ליה לשבח, אבל דעת כמה אחרונים שאפי' מרקחת מדברים חריפים, כיון שמבשלים אותה עם דבש בטלה חריפותה, והחיי אדם כתב שאם בתחילה מבשלים אותה עם מים י"ל דחשיב חריף, ובשעה"צ כתב שבעינין שהדבר חריף יהיה כולו או רובו. ואם הדרך באותו מקום לבשל מרקחת בכלים מיוחדים, ויש גם כף מיוחדת לנער בה, מותר לאוכלה בפסח, וכן אם בשעת ההתכה מכוון בשביל איזו סיבה להתיכה בכלי חדש, אף שלא התיכו לשם פסח, מהני. ומי דבש של כל השנה מותרים ביו"ט אחרון של פסח וכנ"ל, אא"כ יש צד שהחמיצום בשמרי שיכר, והדרך באותו מקום להעמיד בשמרים, ואם הכינו את המי דבש ביורות שמבשלים בהם יין שרף אסור בכל גוונא, אפי' אם בישלו ביורות אחרי הי"ש כמה פעמים דברים אחרים. וכתב הבית מאיר שדבר שיש ספק אם נתבשל בכלי אין לאסור, ונ"מ לענין תה.

מאכל שנתערב בו דבר שנתבשל בכלי חמץ אין להחמיר לאסור את התערובת, (אא"כ ידוע שהכלי היה בן יומו והפמ"ג מסתפק בזה, ועכ"פ במקום שיש שישים אפשר שיש להקל במקום הפסד מרובה), וכמה אחרונים הסכימו שבמקום הפסד מרובה יש להקל אף באין שישים נגד הדבר שנתבשל בכלי חמץ, ויש מקילים בכל דבר שאין לחוש בו לפרורים (דהיינו חוץ משומן) אפי' שלא במקום הפסד מרובה, ויש לסמוך על זה, וכן בשומן יש להקל במקום הפסד מרובה.

דיני יין וחומץ יין - חומץ יין שמסתפקים ממנו כל השנה, יש מחמירים שלא להשתמש בו בפסח אפי' אם נעשה והשתמשו בו רק בכלי פסח, דחיישינן שמא החזירו לתוכו ממה שהשתמשו בו בסעודה ולפעמים יש בו פרווי לחם, (ואם סיננו לפני פסח

בפסח, אפי' אם הזיתים נחתכו בסכין בן יומו, ובסכין שאינו נקי נחלקו האחרונים אם חוששים לפרור או לא, ואם הזיתים התבשלו לפני פסח גם הזיתים מותרים, דע"י הבישול יוצא טעם מזית לחבירו וכולם יחד מצטרפים לבטל פליטת הסכין בשישים, ויש מחמירים לאסור הזיתים אף לאחר הבישול, ובמקום מניעת שמחת יו"ט יש להקל היכא שיודע שהסכין היה נקי. ואם נזהרו לחתוך את הזיתים בסכין חדשה, וכבשם בקדירה ישנה, אם הקדירה אינה בת יומה, והמים הם יותר מהזיתים, הזיתים מותרים, ולרמ"א בסעיף י' שמחמיר בנותן טעם לפגם בפסח יש לסלקם מהכלי חמץ לפני ליל פסח, אבל אם הזיתים שהו בקדירה עד שנתחמצו, או שהזיתים יותר מהמים, אסורים, דדבר חריף אסור אף באינו בן יומו. ואם הקדירה היא בת יומה, והזיתים שהו בתוכה מעת לעת, משמע מהשו"ע שהזיתים אסורים, דאף שבזמן שנעשו כבושים עבר מעת לעת, כיון שהם חריפים קצת יש להחמיר, וי"מ הטעם משום שכלי עם רוטב לא נפגם טעמו, ויש מקילים גם בבת יומה, ואין להקל לכתחילה אלא בשעת הדחק.

עוד בדיני תערובת חמץ

תערובת יבש ביבש - אע"פ שבשאר איסורים בתערובת יבש ביבש חד בתרי בטל, (והיינו כגון בפרוסות שנתערבו, אבל ככרות הוי דבר שבמנין ולא בטיל אף בשאר איסורים), חמץ במצה שנתערבו בפסח אפי' באלף לא בטל, בין מין במינו בין מין בשאינו מינו, והפמ"ג מתיר למוכרו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו, וי"א שדין חמץ כדין שאר איסורים, והלכה כדעה קמיינתא, ואם נאכל אחד מהם מותר לכו"ע, כיון שברבנן תלינן שמה שנאכל הוא החמץ. ואם נתערב לפני פסח עד ליל פסח, דינו כשאר איסורים דבטל ברוב במין במינו, אבל בשאינו מינו בעינן שישים, אמנם לרמ"א צריך לאוכלו קודם הלילה, דבפסח חוזר וניעור. וחתית התר שנאסרה משום שנבלע בה חמץ, ונתערבה בחתיכות אחרות, י"א שבזה לכו"ע חד בתרי בטל ואפי' בפסח, אבל כמה אחרונים דעתם שלדעה ראשונה אינו בטל, (ולדעה שניה בטל, ולא חשיב דבר שבמנין כיון שאין איסורו מחמת עצמו), וכן כלי חמץ שנתערב בכלי פסח בפסח אינו בטל אפי' באינו בן יומו, ואף אם נתערב בערב פסח נכון להחמיר שלא להשתמש בו בפסח, אך בערב פסח אם הכלי אינו בן יומו יש להקל במקום מניעת שמחת יו"ט.

נותן טעם לפגם - לשיטת השו"ע נותן טעם לפגם מותר גם בפסח, אפי' באין שישים כנגדו, ודינו כדין שאר איסורים שנתבאר דינם ביו"ד סי' ק"ג, (ומ"מ) חמץ פגום שלא נתערב אסור באכילה מדרבנן.

נעשה בפסח בכלי נקי מותר, ובסתמא הכלי היה נקי, ואם יודעים שהכלי מלוכלך אסור לדעת כמה אחרונים אף אם דכו לפני פסח, דע"י הדיכה נכנס החשש חמץ לתוכו, והא"ר והנחתל צבי מתירים לפני פסח אפי' אם הכלי לא היה נקי, והנה בשו"ע משמע שאם דכו בפסח אסור, ומהרמ"א משמע שלא בא לחלוק, ואם נסבור כהא"ר והנחתל צבי שקודם הפסח מותר גם כשהכלי לא היה נקי, י"ל שהשו"ע איירי במלוכלך והרמ"א בנקי. ולפמש"כ ביו"ד סי' צ"ו שפירות חמוצים הם דבר חריף אף בוסר בכלי נקי אסור, דע"י דוחקא וחרפותא נבלע חמץ מהמדוכה בבוסר, ואין בבוסר שישים כנגד כל המדוכה, ועל כן אפי' קודם פסח יש להחמיר, ובמקום הפסד מרובה יש להקל, ומ"מ יש נ"מ במחלוקת האחרונים הנ"ל בדבר שאינו חריף, וצ"ע למעשה. ובמדוכה שרוב תשמישה בבשמים וכהאי גוונא, שהחשש הוא רק שבתבלין שדכו בה היה משהו חמץ, הרי כבר התבטל החמץ בשישים לפני פסח.

מאכל שנחתך בסכין חמץ - בוסר שחתכוהו בסכין חמץ, אף להסוברים שבוסר אינו חריף, מ"מ כיון שסתם סכין אינו נקי, יש לחוש שחמץ הדבוק בסכין נדבק בבוסר, ולכן אם החיתוך היה לפני פסח די בהדחה, אבל אם חתכוהו בפסח, יש להחמיר לכתחילה שלא לאוכלו, ואם נתערב אותו דבר בתבשיל מותר אפי' בפחות משישים, ויש מחמירים גם בזה אם הסכין לא הודח מקודם, ובהפסד מרובה או לצורך שמחת יו"ט יש להקל, ובסכיני לחם שלנו שידוע שנדבק בהם פרוורי חמץ, גם התערובת אסורה אם לא הדיחו את הסכין לפני שחתכו בו. ודעת המ"א שגם בפסח אין להחמיר בדבר שנחתך ע"י סכין כנ"ל, אלא בדברים שהנכרים רגילים לחתוך בסכיניהם כגון דגים, אבל אם חתכו מאכל בביתו של הישראל באקראי, סגי בהדחה או בגרידה אפי' אם ידוע שאין הסכין נקי, אמנם דבר חריף, וה"ה בוסר לדידן שהוא דבר חריף, אפי' אם הסכין ודאי נקי וחתכו בו לפני פסח, אסור לאוכלו בפסח, אם רגילים להשתמש לפעמים בסכין בחמין ויש בתוכו בליעת חמץ, אבל אם אין רגילים כלל להשתמש בסכין בחמין, כגון אם חתכו בצל בסכין שגוררים בו חמץ מן העריבה, מותר, דצונן לא מבליע ולא מפליט.

חשש חמץ בזיתים - זיתים קודם כבישתם או אחרי שנכבשו ונתחמצו (משא"כ אחרי שנתנו עליהם מים לפני גמר כבישתם), דינם כדבר חריף, ולכן אם חתכום בסכין ישנה, אפי' אם הסכין נקיה ואינה בת יומה, ואפי' נחתכו לפני פסח, אסור לאוכלם בפסח, (וה"ה בצנזר ובצל). ומי הזיתים שנכבשו לפני פסח, אם סיננם לפני פסח מן הזיתים, מותר לשתותם

מותר לתת ביין חלב חיטה או חלב בהמה כדי שהיין יהיה צלול כשיש שישים כנגדו, ואין חוששים שיאכלו בפסח או עם בשר, כיון שגם אם ישכח ויאכל ליכא איסורא כיון שכבר נתבטל, ואין בזה משום מבטל איסור לכתחילה, כיון שאין כוונתו אלא לתקן את היין.

חמץ נוקשה אחר הפסח מותר בהנאה אפי' בעיניה, והמ"א מתיר אפי' באכילה, אבל רוב האחרונים אוסרים. ויש הנמנעים מלשחק בפסח בקלפים הנקראים קרטיין, דחוששים שמא יפול מהחמץ נוקשה שבהם לתוך מאכל, ובדיעבד אם נפל ויש שישים כנגדו יש דעות בין האחרונים אם אוסר במשהו, ולהשהותו עד אחר הפסח מותר לכו"ע.

עיקרי הדינים-

איסור משהו בחמץ ודין חוזר וניעור - חמץ שנתערב בדבר אחר, מדאורייתא לח בלח אינו אוסר אלא בנותן טעם, והיינו רק כשאין שישים כנגדו, וביבש ביבש חד בתרי בטיל, ורבנן החמירו שחמץ שנתערב בפסח אוסר תערובתו במשהו אפי' בהנאה, ובערב פסח בטל בשישים. וגם מה שהיה אסור בפסח במשהו, אין בו איסור חמץ שעבר עליו הפסח. אמנם י"א שאף דבר שכבר נתבטל בערב פסח, מ"מ כשמגיע פסח האיסור חוזר וניעור ואוסר במשהו, ודעת הרמ"א להקל בלח בלח, ולהחמיר בדבר יבש שנתערב (או שיש לחוש שנשארו פרורים, כגון פת שנפלה ליון). והיכא שלא התערב ממשות אלא טעם (כגון חיטה שהוציאוה מהתבשיל לפני פסח) לכו"ע אין אומרים חוזר וניעור.

דברים שיש מחלוקת הפוסקים אם הם מותרים בפסח - ריחא. דבר שנתערב מכה בישול כלי שני. הרמ"א חושש לחמץ במאכל שהיה במקום שהשתמשו שם בקמח, וכן בדבר שהתבשל בכלי חמץ. עוד הביא הרמ"א שיש חוששים לחמץ בחומץ יין שמשמשים בו בסעודה. דבר שנמלח לפני פסח במלח שאינו בדוק מחמץ, לשו"ע מותר ע"י הדחה בפסח, והרמ"א מצריך הדחה לפני פסח. ניתן טעם לפגם בפסח, לשו"ע מותר ולרמ"א נוהגים להחמיר.

בליעת חמץ במדוכה ובסכין - מדוכה של חמץ שדכו בה מאכלי פסח, אם עיקר תשמישה בחמץ והיא נקיה, אינה פולטת אלא אם היה בה דבר לח מעת לעת, או היכא שדכו בה דבר חריף, (דאיכא דוחקא וחריפותא), ומלח הוא דבר חריף, ובבוסר יש מחלוקת. ואם עיקר תשמישה בבשמים מותר היכא שדכו בה לפני פסח. ובסכין בסתמא, תולים שדבוק בו חמץ, וחוששים אפי' בדבר שאינו חריף, ובסכין נקיה אין חוששים אלא בדבר חריף.

והרמ"א מביא שנוהגים כהסוברים שנותן טעם לפגם אסור בפסח באכילה ובהנאה, ומ"מ חמץ שנפסד לגמרי ונעשה כעפר מותר, ואפשר שאפי' אם נפסד לאחר זמן איסורו שהוא אסור בהנאה, מ"מ אינו אוסר את התערובת כיון שאין בזה הנאה. ובמקום שנוהגים להחמיר בנטל"פ, אפי' משהו ונותן טעם לפגם אסור באכילה, ולמכור לנכרי או לאכול ביו"ט אחרון וכן לענין ריח, מותר בנטל"פ ממשוהו. ובמקום שאין המנהג ידוע יש להורות שהמיקל בנטל"פ לא הפסיד והמחמיר תבוא עליו ברכה.

דיני תערובת חמץ לאחר הפסח

חמץ שנתערב לח בלח או יבש בלח וזה מין **בשאינו מינו**, אם יש שישים כנגדו אין בו איסור חמץ שעבר עליו הפסח, בין בנתערב לפני פסח או בפסח ובין בנתערב אחרי פסח, ואם אין שישים כנגדו ויש כזית בחמץ שנתערב (ויש אוסרים גם בפחות מכזית, וצ"ע), אסור אחר הפסח אפי' בהנאה, וי"א שבנתערב אחר הפסח בטל אף בפחות משישים וברובא סגי, ובמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל. וכתב הרמ"א שבפחות משישים אפשר להתירו אם נתערב לאחר הפסח אף באכילה, ע"י השלכת הנאת האיסור לים המלח, ואם נתערב קודם הפסח או בפסח, הפדיון מתיר רק בהנאה ולא באכילה.

חמץ שנתערב בפסח בשוגג, מותר אף אם השהה אותו במזיד, **ואם עירב את החמץ במזיד** בפסח או אחר הפסח, דינו כמבטל איסור לכתחילה שנתבאר דינו ביו"ד סימן צ"ט סעיפים ה' ו'. ואסור לערב חמץ קודם הפסח בשישים כדי לאוכלו בפסח ובדיעבד מותר, אבל כדי לשהותו עד אחרי פסח מותר לערב היכא שבפסח עצמו הוא מותר באכילה, דאל"כ כיון שמדרבנן אסור לאוכלו, אסור לשהותו שמא יבוא לאוכלו, ואפשר דה"ה יבש ביבש שנתבטל למ"ד חוזר וניעור בפסח, וצ"ע).

ואם החמץ הוא מעמיד (עיסה שנתחמצה בשמרי שיכר שעבר עליו הפסח), אע"פ שיש שישים כנגד המעמיד, אסור אפי' בהנאה, ומ"מ במקום הפסד מרובה יש להתיר ע"י השלכת הנאת האיסור לים המלח, וכן יכול למוכרו לנכרי ולקבל רק כשיעור עיסה בלי השמרים.

תערובת שאין איסור להשהותה בפסח אלא מדרבנן, מותרת אחר הפסח אפי' באכילה. ותערובת מין מינו אף בנתערב חד בתרי ועבר הפסח מותר באכילה, והא"ר אוסר באכילה ומתיר בהנאה. ותערובת יבש ביבש אפי' חד בתרי בטל ומותר באכילה לאחר הפסח בכל גוונא.

במחלוקת דלהלן מה הדין בבדק וביטל ומצא חמץ אחר הפסח, ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך על המקילים להתירו בהנאה.

חיטים של ישראל שהחמיצם הנכרי - ישראל שהיו לו חיטים בריחיים של נכרי, והתעכבה הטחינה עד שביעי של פסח, ואז טחן הנכרי את החיטים ואפה מהם לחם והביאו לישראל אחרי פסח, דעת הבית הלל שהנכרי יאכל את הפת או ימכרנה לנכרי, והישראל יקבל מהנכרי את דמי הפת, והחק יעקב מתיר את הפת אף באכילה, דשמא החליף הנכרי את הדגן, וספק חמץ שעבר עליו הפסח מותר, והבית מאיר מצדד להתיר מחמת שבאונס כזה שלא היה עליו לאסוקי אדעתא כלל, אין איסור לאחר הפסח. ואם ישראל הניח חיטים בריחיים, ובא נכרי ואמר לו שהוא לתתם וטחנם, החק יעקב כתב בשם חינוך בית יהודה שיש כאן הרבה ספיקות להקל, והפמ"ג מצדד שאם הדרך ללנות לפני הטחינה יחליפנו הנכרי בחיטים אחרים, ובמקום שהנכרי לא רוצים להחליף מותר גם הקמח עצמו. ואיתא ברדב"ז בעובדא שמשרתים נכרים לתת חיטים של ישראל ביו"ט אחרון, כדי שיוכלו לטותנם למחרת הפסח, והתיר הרדב"ז לערבם עם חיטים אחרים ולבטלם ולמוכרם אפי' לישראל, (דראה שהחיטה לא הגיעה לידי חימוץ או ביקוע, דהוי איסור דרבנן בזמן שאסור מדרבנן, דליכא למיקנסיה כיון שהוא אונס וביו"ט אינו יכול לבערו, כיון שאחר זמנו איסורו מדרבנן מותר לכתחילה לבטל אותו ברוב), ובמטה יהודה כתב שלרדב"ז מותר רק למכור לאחר, אבל לו עצמו אסור, וברדב"ז עצמו מבואר שגם לו עצמו מותר.

גזל חמץ ועבר עליו הפסח אם הגזלן ישראל הנובי מצדד להתיר, והאחרונים חולקים עליו וכדבריהם מבואר בעיטור וברמב"ן ובריטב"א. ואם הגזלן נכרי הא"ר מצדד להתיר והעתיקו הפמ"ג וכו"כ מהר"ט אלגזי.

חמץ של ישראל שביטלו או הפקירו אסור לאחר הפסח אפי' בהנאה. ואם הישראל גם בדק את החמץ, י"א שגם בזה החמץ אסור בהנאה, ויש מקילים עכ"פ בהנאה, ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך על המקילים. ואם היה בספינה או בדרך ויש איתו חמץ ואין לו למי למכור, והפקירו בפני עדים, לדעת רוב האחרונים אסור לזכות בו לאחר הפסח ולהנות ממנו, ובמקום הפסד מרובה יש להתיר למוכרו לנכרי או שיחליפו עימו בדבר אחר. ואם היה בדרך ונזכר שיש לו חמץ בביתו ואין לו למי למכורו כדן, והפקירו בפני עדים, יכול לזכות בו ולהנות ממנו אחרי פסח, כיון שהחמץ לא היה בידו ולא היה יכול לבערו. (סעיף ה').

מכירת חמץ

חמץ של ישראל שמכרו או נתנו לנכרי, החמץ מותר בהנאה אחרי הפסח, אף אם הישראל יודע שהנכרי לא יגע בו אלא יחזירו לו אחרי פסח, ולהלן יבוארו פרטי דיני מכירת חמץ.

סימן תמ"ח

חמץ שעבר עליו הפסח

מדאורייתא חמץ מותר לאחר הפסח אפי' באכילה, אף אם היה ברשות הישראל בפסח, ורבנן קנסו שלא להנות ממנו אחר הפסח כיון שעבר עליו בבל יראה, אבל חמץ שלא עבר עליו בבל יראה, כגון חמץ שהיה בפסח של נכרי, מותר לאחר הפסח אפי' באכילה, ואם היה באחריות ישראל התבאר דינו בסימן ת"מ.

איזה חמץ מותר אחרי פסח - חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר אפי' באכילה, (והיינו בבצק, או אפי' פת במקום שנוהגים התר בפת נכרי), וכן חמץ של הפקר, ולכן גר שמת קודם פסח ואין לו יורשים וזכו בחמץ אחרי פסח החמץ מותר אפי' באכילה.

ישראל שיש לו שותפות עם הנכרי בחמץ ועבר עליו הפסח, וחלק עם הנכרי אחר הפסח, החמץ של הישראל אסור בהנאה, (ויש מצדדים שאם רובו של הנכרי בטל ברובא, אך זה אינו ברור), והחלק של הנכרי מותר בהנאה, דבדרבנן אמרינן יש ברירה, ובמקור חיים מצדד שאם החמץ היה בבית הנכרי אפשר דמותר אף באכילה, ואם היה בבית הישראל תליא בפלוגתא אם מותר בהנאה. וכן הדין בשני ישראלים שותפים שאחד מכר חמצו לנכרי, שחלקו מותר כשחלקו אחרי פסח.

נכרי שמביא לישראל חמץ במתנה ביו"ט אחרון של פסח, וכו"ש בפסח עצמו, אסור לקבלו ממנו, ואם קיבלו יש בו איסור חמץ שעבר עליו הפסח, ואם הנכרי משאיר את החמץ בבית הישראל, ואין ניכר ממעשי הישראל שניחא ליה בזה, והיינו שלא אמר לו הנח במקום צנוע בחצירי, וכדו', מותר אפי' אם זה היה ביו"ט ראשון, ולרווחא דמילתא טוב שיאמר בפירוש שאינו רוצה שחצירו תקנה לו את החמץ, ואז מותר אפי' אם הוא מראה לו מקום להניח את החמץ, אך בכל אופן שמוותר שיניח אצלו, צריך לכפות עליו כלי עד הערב אם זה שבת או יו"ט, אא"כ הביאו ביו"ט אחרון סמוך לחשיכה, דבשעה מועטת אין לחוש שישכח ויאכלנו, ואם הוא חול המועד צריך לעשות לו מחיצה גבוהה י' טפחים. ואם אמר לנכרי שיניחו בבית נכרי עד למחר, אף שגילה דעתו שחפץ בו מותר, כיון שלא זכה בו ולא השאירו בחצרו.

חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, אפי' אם לא ידע מאותו החמץ, או שידע ממנו והיה אונס מלבערו, ואם ביטל את החמץ לכאורה זה תלוי

מכירה באופן שהנכרי ירוח כשיחזור ויקנה ממנו-
 מותר לישראל לומר לנכרי שבמקום לקנות חמץ במנה כפי שהוא צריך, יקנה ממנו מאתים, וכשיצטרך אותו אחרי פסח יתן לו רווח על כל המאתים. וכתבו האחרונים שרשאי אפי' להבטיח שיחזור ויקנה ממנו ויתן לו רווח. (שם).

כמה תנאים במכירה- צריך לפרט כל מין חמץ שיש לו, ולא יכתוב סתם שהוא מוכר כל דבר שיש בו חשש חימוץ, ורק המדידה או השומא יכולים להיות אחרי פסח, ובדיעבד אם אמר סתם כל שיש בו חשש חמץ, ועבר עליו הפסח, השדי חמד מביא כמה אחרונים שמצדדים להקל בדיעבד. וצריך לפרט בשטר את שם הלוקח.

שהחמץ לא יהיה בבית הישראל- צריך שהנכרי יוציא את החמץ מבית הישראל, י"א דהיינו שיוציאו לביתו או לסימטא כדי לקנותו במשיכה, ואח"כ יכול להחזירו לבית הישראל ולעשות לו מחיצה עשרה, אבל דעת כמה אחרונים שאסור שיחזירו לבית הישראל, דמיחזי שהוא שלו, וגם יש לחוש שיבוא לאוכלו, ולא מהני לזה יחוד זוית או מחיצה, אמנם בדיעבד אם לא הוציא ולא ייחד מקום אין לאסור אם המכירה היתה כדין. ואם יש הרבה חמץ וא"א להוציאו מביתו, ימכור לו גם את החדר בכסף עם שטר, (ואם ירא שהנכרי יחזיק בחמץ וזה הפסד מרובה, יש להקל להתנות עמו שיקנה בכסף בלי שטר), וימסור לו את המפתח של החדר כדי שיוכל להכנס לשם מתי שירצה, או שעכ"פ יאמר לו שיוכל מתי שירצה לקחת את המפתח ולהכנס ליטול את חמץ.

איסור נעילת החמץ מפני הנכרי- איסור גמור להניח שום חותם או מסגר על החדר או על החמץ כדי שהנכרי לא יוכל להכנס, דבזה מוכיח שכל המכירה אינה אלא הערמה, ואם עשה כך בשעת המכירה החמץ אסור אפי' בדיעבד, דלא סמכה דעתיה דהנכרי, (והפמ"ג מצדד שבמכירות שלנו שעושים שטר כראוי וכותבים כמה ישלם תמורת כל דבר, וזוקף את שאר המעות במלוה, והחמץ הוא של הנכרי ויכול הנכרי לפתוח את החותם ולעשות מה שירצה, והחותם הוא עד למדידה, שרי בדיעבד, ואפשר דשרי אף לכתחילה, וכן לא"ר מותר במכירה שלנו בדיעבד ואם הנכרי לא ידע מהחותם בודאי שרי, אך סברתו שייכת במניח חותם על החמץ ולא על החדר). אמנם אם בשעת המכירה מכר כדין ואח"כ נעל שם, אף שאסור לעשות כך אין החמץ נאסר בדיעבד. והגר"ז כתב שאם נתן מעט מעות וזקף השאר במלוה, ונתן חותם על החדר, החמץ אסור אפי' בדיעבד, כיון שזה באחריות הישראל, ואפשר שהאחרונים חולקים על הגר"ז. ואם הנכרי מפסיד הרבה מהחמץ בפסח, יכול נכרי אחר לקחת את המפתח מיד הנכרי, ואפשר שהישראל רשאי לקבל לפני השר שיקח את המפתח מהנכרי

מתנה או מכירה גמורה- צריך ליתנו לנכרי במתנה גמורה בלי שום תנאי, או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט ואין לחוש לביטול מקח, כיון דניחא ליה שלא ישאר ברשותו ויאסר בהנאה, ועדיף לו למוכרו למכיריו בדבר מועט, דמסתמא יחזירוהו לו אחרי פסח, והאידינא נוהגים למכור בערך בשווי החמץ, והנכרי נותן דמי קדימה לתחילת פרעון, והשאר זוקפין עליו במלוה. וטוב שלא יקבעו מחיר גבוה הרבה יותר מהשווי האמיתי, ומשמע בפמ"ג שבמקום שגם למנהג הנכרים יש בזה ביטול מקח זה לעיכובא, וצ"ע. ולא מספיק לומר מה הוא מוכר, אלא צריך לפסוק את דמי הדברים הנמכרים, או שיאמר לו שישלם כפי שישום פלוני או כפי שישומו שלשה בקיאין. ואם הנכרי אינו רוצה להחזיר אסור לכופו בדיניהם או בשאר כפיות להחזיר, אך אם נתן רק מקצת הדמים ואינו רוצה לשלם את שאר המעות, מותר לתבוע אותו בדיניהם שישלם לו את שאר המעות או שיתן לו את החמץ בתורת תשלומין על החוב. (ואסור לישראל אחר לקנות את החמץ מהנכרי אחרי פסח, ואם קנה צריך להחזיר לבעלים הראשונים, וזה תקנת חכמים ולא גרע מעני המהפך בחורה, ואם שילם לנכרי יותר מהראוי לתת א"צ להחזיר לו אלא בשיעור הראוי לתת). ומותר לומר לנכרי הא לך חמץ זה ותתן לי לאחר פסח חמץ אחר.

מתנה ע"מ להחזיר לאחר הפסח וה"ה מכירה ע"מ
 להחזיר לא מהני, ויש להסתפק אם זה משום חומרא דחמץ, או משום שמא לא יחזירו לו ותבטל המכירה למפרע, ורעק"א תמה שהרי אם לא יחזיר יכול לומר הריני כאילו התקבלתי, הוי כאילו קיים התנאי, ובדיעבד אם החזירו לו נחלקו האחרונים אם מותר, ואם לא החזירו עבר בבל יראה. ואם אמר הריני נותן לך ותחזירוהו לי, להמ"א מותר בדיעבד, וכ"ש דמהני היכא שאמר ותחזירוהו לי לאחר הפסח, וכ"כ הא"ר והמחצית השקל והדגול מרבבה, ובחק יעקב כתב שלשון זה אינו לשון מתנה כלל, ובדעת הט"ז והגר"א צ"ע אי מהני.

מכירה או מתנה על תנאי- המוכר או הנותן את החמץ לנכרי בתנאי שאם יעשה דבר פלוני יהיה החמץ שלו, הרי זה עובר בבל יראה, דכל זמן שלא נתקיים התנאי נשאר החמץ שלו. ואם הקנה לו את החמץ מעכשיו ע"מ שיעשה דבר פלוני, קנה הנכרי את החמץ, ומ"מ משום חומרא דחמץ אסור. אמנם אם התנאי היה שכשיביא מעות יחזיר לו את החמץ, לא חלה המכירה, כיון שבכל שעה יכול לפדות את החמץ. וכן אין להקנות לנכרי בתנאי שיחזיקנו לעצמו ולא ימכור אותו לאדם אחר חוץ ממנו, שמא ימכרנו לאחר ותבטל המכירה למפרע, אבל אם הקנה לו לגמרי ושייר לעצמו זכות שאם ימכרנו ימכרנו דווקא לו, י"א שזה מותר אפי' לכתחילה, ומ"מ לא בירא כ"כ להתיר בזה כיון ששייר לעצמו בגוף החמץ. (סעיף ד').

סתם ולא יאמר שמשכירו כדי להניח בתוכו חמץ. וקנין אגב לבד אין סומכים עליו לכתחילה מפני שיש מפקקים על קנין זה, ומ"מ בשעת הדחק אפשר לכתחילה לקנות בקנין אגב, מפני שכמעט כל האחרונים החזיקו בקנין זה למוכר שבקניינים, ומ"מ לכתחילה יצרף לזה עוד קנין כמו סיטומתא או קנין סודר (וכמו שנוהגים היום לכפול כמה קניינים). וקנין שמועיל בדיניהם יש מחלוקת אם סומכים בזה גם לענין איסורא כמו מכירת חמץ, וגם קנין סיטומתא לא ברירא לכתחילה לסמוך עליו, ונכון לכתחילה שלא לסמוך על מנהג הסוחרים אלא לצרף עוד קנין. והיכא שעושה כמה קניינים, נכון שיאמר בפירוש שהוא מקנה אפי' בקנין אחד או בכל הקניינים, וטוב שגם יפקיר לפני ב"ד אם הנכרי לא קנה באותם קניינים.

קנין בהחזרת החמץ לישראל - כתב בבגדי ישע שגם כשהנכרי מחזיר את החמץ לישראל אחרי פסח צריך לקנותו באחד מדרכי הקניינים, וכתב הבה"ל שדי שיקנה מהנכרי את החמץ והחזרים בכסף, והנכרי יחזיר את שטר המכירה, דהיכא דסמכה דעתיה יכול ישראל לקנות מנכרי קרקע בכסף בלי שטר.

מכירת חמץ לישראל מומר - אסור למכור חמץ לישראל מומר וכן הדין בנן מומרת אפי' אביו נכרי, ועובר עוד משום לפני עוור, והחמץ אסור בהנאה אחרי פסח. ובדיעבד אם טעה וסבר שדינו כנכרי ומכר לו בדבר מועט מפני שהוא מכירו ויודע שיחזיר לו אחרי פסח, יש להתיר במקום הפסד מרובה לומר למומר שיחליף חמץ זה עם חמץ אחר של נכרי או שימכרנו, והחליפין או הדמים מותרים. (ס"ק י"א).

המניח חמצו בחדר של חבירו המוכר את חמצו, צריך להודיעו ולעשותו שליח למכור, ואם הניח שלא מדעתו אסור לאחר הפסח, כיון שהישראל והנכרי לא ידעו מהחמץ. (ס"ק י"ח).

ישראל שקנה חמץ מנכרי לפני פסח, ונתן כסף ועדיין לא משך, לכתחילה יש למכור חמץ זה לפני פסח לנכרי, ובדיעבד מותר לאחר הפסח, אבל אם משך אפי' אם לא נתן דמים, אסור לאחר הפסח. ואם מנהג הסוחרים לקנות בכסף, מצדד הפמ"ג להחמיר גם במקרה הראשון. (ס"ק י"ט).

איסור הנאה מחמץ בפסח

שימוש בחמץ לאחר זמן איסורו - המוצא חמץ בביתו משעה שישית ולמעלה, כשם שאסור להאכילו לבהמתו, כך אסור להאכילו לבהמת נכרי או לבהמת הפקר, דיש לו הנאה במה שממלא רצונו, והשעה"צ דן אם זה איסור דאורייתא בכל איסורי הנאה, או רק חומרא בחמץ. ואפי' חמץ שאינו שלו אסור להשליכו לכלב דאסור להנות אף מחמץ שלו או של נכרי, ואפשר שעובר על בל יראה, דכיון דאגבהיה ורוצה לתתו לכלב זכה בו.

נתינת בהמה לנכרי שיאכילה חמץ - אסור לישראל לתת בהמתו לנכרי להאכילה בימי הפסח, בין בחינם בין בשכר, אם הוא יודע שהנכרי מאכילה

שלא יפסיד לגמרי כי הוא עני, אבל הישראל עצמו לא יקח את המפתח מהנכרי.

הנכרי שקנה יכול להיות בבית הישראל או אפי' להיות משרתו, ובלבד שלא יהיה גופו קניו לו לצמיחתו.

מכירה ע"י שליחות - הישראל יכול למכור ע"י שליח או ע"י אשתו, אבל לא ע"י נכרי, וכן אין הנכרי יכול למנות שליח לקנות את החמץ, אפי' שליח נכרי, דאין שליחות לנכרי. ואם החמץ הובא לבית הלוקח ממש, מותר אף בלא שליחות, שהרי מדעת המוכר הביאו את החמץ ליד הלוקח, ולא בעינן לדעת השליח, אבל אם הביאו את החמץ למקום שמוכרים גם אותו עצמו לנכרי לא מהני, כיון שגם המקום אינו קניו ללא שליחות. ודעת המחנה אפרים שבקנין כסף אין בעיה של שליחות בנכרי, כיון שהכסף קונה גם בלי השליחות, ולפי זה לדין שאנו סומכים בדיעבד שכסף לבד קונה, א"כ היכא שהנכרי שלח כסף אפשר להקנות לו את החמץ ע"י שליח, אך אין דברי המחנה אפרים מוסכמים.

צורת הקנין - קנין המתנה הוא ע"י הגבהה, ודבר שא"א להגביה יקנהו במשיכה. וקנין המכירה י"א דווקא בכסף, וי"א דווקא במשיכה או בהגבהה אם אפשר להגביה, וי"א שמועיל גם קנין אגב וחצר וחליפין (אך יזהר שהסודר יהיה של הנכרי ולא של העדים, דאין זכיה לנכרי), וי"א שאין קניינים אלו מועילים בנכרי אלא רק בישראל. ועל כן לכתחילה יקנה לו בכסף ומשיכה יחד, או עכ"פ במשיכה, ואם מכר בכסף או אגב או חצר או חליפין, מותר לאחר הפסח, וכן אם נזכר אחרי שהגיעה שעה שישית, אפשר לסמוך על קניינים אלו וא"צ לפדות את החמץ מהנכרי ולבערו. ואם א"א למשוך את החמץ, כגון שהחמץ מרובה או שאינו כאן, יקנהו בשאר קניינים הנהוגים אצל הסוחרים באותו מקום שבזה גומרים את המקח (כגון ע"י שהלוקח רושם סימן ידוע על הדבר הנקנה, או בתקיעת כף, או ע"י נתינת פרוטה בתורת השתעבדות

(דבתורת תחילת פרעון זה קנין כסף), או ע"י מסירת מפתח ובלבד שיאמר שמוכר את החמץ בעד כך וכך ולא שיאמר הריני מוכר לך את המפתח), וכן יכול להקנות או להשכיר לנכרי קרקע ויאמר לו שאגב זה הוא מקנה לו את החמץ שבאותו מקום או בכל מקום שהוא (אלא שבאופן זה כתב המקור חיים דמהני רק אם נטל כל הדמים ולא בזקף חלק מהדמים במלוה, אכן כמה אחרונים מקילים בזה), והקרקע נקנית לנכרי בכסף עם שטר אבל אם מתנה שמקנה לו בכסף לבד קשה להקל בזה, אבל אפשר להחזיק בקרקע באחד מדרכי קניית הקרקע, והיינו בחדר שיש בו מנעול ונכנס לתוכו על דעת להחזיק בו, ובשכירות מספיק כסף לבד, וא"צ לתת את כל הכסף ומספיק לתת דמי קדימה ולזקוף את שאר הכסף במלוה. ובית שכור א"א למוכרו לנכרי אלא להשכירו להחזיק בו כליו או מטלטליו דלהשכיר לנכרי לזר אין לשוכר רשות, וישכיר לו

דס"ל שתולים שהחמץ נפל מהפועלים, בין לקולא בין לחומרא, והיינו דווקא כשכל העוסקים ישראלים, אבל כשנכנסים שם גם נכרים והחנות של נכרי מותר גם לר"ח. והלכה כדעה ראשונה. וי"א שאין כאן מחלוקת, ור"ח מדבר רק שמוכרים בחנות שאר סחורות, אבל אם מוכרים שם אוכל תולים שהחמץ הגיע מהחנות.

חמץ שנמצא אחרי פסח שאינו ידוע אם הוא של נכרי או של ישראל, יש מתירים בהנאה, ויש מתירים אף באכילה דספיקא דרבנן לקולא. ואם רוב אנשי אותו מקום ישראל אסור בהנאה. ואם אפשר לתלות שהפת מאחרי פסח (שלא נמצאה ממש אחרי פסח ואינה ישנה), מותר באכילה בכל ענין, דזמן מרובה כזה לא מסתבר שהחמץ נשאר בדרך.

סימן ת"ג

קבלת דבר בתמורה לחמץ

ישראל שלוה כבר מחבירו לפני פסח, צריך לפורעו אחרי פסח, והוי גזל אם אינו פורעו, אפי' אם לוח ממנו סמוך לזמן הביעור, (ולא ביטל בזה מצות התורה לבער החמץ, כיון שלא אסרה תורה אלא שלא יהיה בעין בשעת ביעור, וכיון שהלוהו אינו בעין), ואפי' אם עבר הלוה והשהה את החמץ עד אחרי פסח מותר לקבל דמיו, ואין בזה משום ריבית דאסור ללוות סאה בסאה, דבדבר מועט שאין דרך להקפיד אין איסור, ובחמד משה מפפק בזה, מפני שבערב פסח החמץ זול הרבה יותר מאחרי פסח, וכתב השעה"צ שדין השו"ע הוא בלוה דבר מועט.

ישראל שהלוה חמץ לנכרי לפני פסח, והנכרי מחזיר לו אחרי פסח, אם מחזיר לו חמץ אחר מותר, ואם מחזיר לו את אותה החמץ, הריא"ז אוסר, והפר"ח מתיר, ויש להחמיר משום דמחזי כחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח.

ישראל שמקבל מנכרי ככרות בכל שבוע עבור ריבית לכתחילה יאמר לנכרי שבשבוע של פסח יתן לו קמח או דמי הככרות או שיתן לו ככרות שיאפה אחרי פסח, (דאל"כ כיון שהנכרי חייב לתת לו וייוחד לו בפסח ככרות הוי כזכה בהם וכאילו עבר הפסח על חמץ של ישראל), ובכהאי גוונא אף אם הכין לו ככרות חמץ בפסח לא איכפת לן, ובדיעבד אף אם לא התנה מותר לקבל ממנו את הככרות אע"פ שייחדם לישראל בפסח, דכל שלא באו לרשות ישראל לא זכה בהם. וכתב הט"ז שהתנאי מועיל דווקא כשיכול לפרוע לו בכל

פסולת שעורים שזה חמץ, כיון שאסור להנות אף מחמץ של נכרי, ובדיעבד אם אכלה אין לאסור את בשרה, ואם אין ידוע שיאכילנה חמץ מותר לתת לנכרי. ואם א"א לו באופן אחר, יש מקילים בזה, ובמקום שנהגו התר אין למחות בידם, והמנהג במדינותינו למוכרה לנכרי בקנין המועיל, והבהמה תהיה אצל הנכרי בפסח, או שיקנה לו גם את הרפת, והנכרי יאכילנה, ולא יהיה לו עסק עמהם בפסח, ולא יאמר לו שיאכילנה חמץ, אמנם אם הישראל מוכרה לנכרי עם מזונותיה שהם חמץ, יש מחמירים בזה דמחזי כהערמה, וכתבו שימכור את המזונות לנכרי אחר, ומותר לתווך לנכרי שקנה את הבהמות שיקנה החמץ אצל הנכרי האחר, ויאמר לבעל החמץ שיוכל לתת בהקפה לנכרי השני כי הוא נאמן. והמנהג במדינותינו שאף אם הנכרי מאכילה תבואה ולא חמץ גמור, למכור אותה לנכרי עם הרפת, כדי שלא יצטרך להזהר להאכילה מעט מעט ובמקום יבש ולבער מה שמותירה כדי שלא תחמיץ מהריר שלה. ואם נותן בהמתו לנכרי זמן רב לפני הפסח והנכרי זן אותה משלו, ואינו מתנה שיאכילנה חמץ, ובתוך משך הזמן חל פסח, מותר אף אם נודע לו שמאכילנה חמץ.

חלב בהמה שאכלה חמץ בפסח יש אוסרים אפי' אם היא של נכרי, והפמ"ג מתיר חלב שנחלב אחרי מעת לעת מזמן שאכלה חמץ, ויש מקילין אפי' בו ביום אם אוכלת שחרית וערבית מדברים המותרים.

סימן תמ"ט

ספק חמץ שעבר עליו הפסח

חמץ שנמצא בחנות של ישראל, והסחורה והיינו פת ויין וכדו' היא של ישראל, והפועלים שעוסקים במלאכה או בכמירה הם נכרים, ונמצא שם חמץ מיד אחר הפסח (באופן שאין לתלות שהחמץ של עכשיו), החמץ אסור בהנאה, מפני שתולים שנשאר שם חמץ שלו שלא מצא בבדיקה, מפני שהחמץ של החנות הוא קבוע ותדיר, ואם מוכרים בחנות סחורות בעלמא ולא פת ויין, תולים שהחמץ נפל מהפועלים. ואם החנות והסחורה של נכרי והפועלים ישראל, החמץ שנמצא שם אחרי פסח מותר אפי' באכילה, אפי' אם החנות היתה סגורה כל הפסח שאין לתלות שהנכרי הכניסו בפסח. כן היא גירסת רש"י ורבינו האי. ור"ח גורס להיפך,

משתכר באיסורי הנאה, ויש מחמירים גם בתוך ל' יום לפסח.

הנאה עקיפה מחמץ בפסח

נתינת מעות לעבד שקונה בהם חמץ - מותר לומר לעבד בפסח הילך דינר זה וקנה לך אוכל, אע"פ שיודע שיקנה בזה חמץ, אע"פ שמזונותיו עליו, (ואם הוא מושכר אצלו לשנה לא יאכל בביתו משום חשדא). אבל לא יאמר לו הילך דינר זה וקנה לך חמץ מן החנוני ואוכל, אפי' אם אין מזונותיו עליו, מפני שנראה כשלוחו, אבל מותר לומר לו קנה לך חמץ בדינר שלך ואוכל. ואם אומר לו צא ואכול חמץ ואני פורע, או שלא מזכיר חמץ אבל יודע שילך לאכול חמץ, השו"ע כתב שאסור, והביא שיש מתירים אא"כ הקדים דינר לחנוני ואמר לו לתת מזונות לעבדו כשיבוא (שבזה אסור אפי' אם אינו יודע שיקנה חמץ, כיון דהוי כשלוחו), וה"ה בנותן לו בשעה שהחנוני נותן את החמץ לפועל, ורק כשמשלם לו אח"כ מותר, (וי"א שגם בהקדים לו דינר, אם יכול החנוני להוציא בהוצאה לפני שנותן לו אוכל מותר, אבל כמה אחרונים אוסרים בזה), וכן אם הישראל מעביר בעצמו את החמץ מהחנוני לפועל אסור אפי' אם לא נתן מעות כלל, ואם הפועל נתן את המעות לחנוני, מותר לפי תוס', מפני שהחנוני מקנה את החמץ למי שנתן לו את המעות, ובעה"ב אינו אלא שליח להביא את החמץ. ולדעת היש מתירים מותר גם לומר לחנוני תן לפועלי חמץ ואני פורע. וכתב המ"ב שהעיקר כהמתירים, ולכתחילה נכון לחוש לאוסרים, והיינו דהיכא שמזונותיהם עליו לא יאמר לו שיקיף על חשבונו, אלא יתן לו מעות מזומן והוא יקנה מה שירצה.

תינוק שנחויף לו לאכול או לשתות חמץ צריך לקחת אותו לבית הנכרי ולבקשו שיאכילו חמץ, ולא יקח את החמץ ביד מפני שזוכה בו, ואם הנכרי לא מסכים לתת בחינם מותר להבטיח שישלם לו אח"כ, אבל לא יתן לו מעות לפני או בשעה שנותן את החמץ לתינוק, מפני שקונה בזה את החמץ. ואם אינו יכול לשאת את התינוק מחוץ לביתו, ובעל כרחו צריך הנכרי להביא את החמץ לבית הישראל, יאמר לנכרי שיוציא מביתו את כל החמץ שנשאר, וכשיצטרך לאכול עוד פעם יחזור ויביא את החמץ ויאכילנו, ואם א"א למצוא נכרי בכל פעם, יש להקל שהנכרי ישאיר חמץ בביתו שישפיק לתינוק לכמה פעמים, ויאמר בפירוש שאינו רוצה לקנות את החמץ, ויצוה לקטן שיאכיל את התינוק, אבל הוא לא יאכיל מפני שאסור לכתחילה לגעת בחמץ, וגם משום לתא דקנין, ואם יכול להטמין את החמץ יחד עם החמץ המכור יטמינו

יום, אבל בהלואה שאין אחד מהם יכול לחזור בתוך הזמן, צריך להתנות בתחילת ההלואה, ומהמ"א ועוד אחרונים סוברים שאין לחלק בזה, וכתב הבה"ל שאין דבריהם מוכרחים אלא כשהנכרי מתרצה לתת בפסח מעות, אבל כשאינו מתרצה אפשר שאין הישראל יכול לשנות מהתנאי הראשון, והפמ"ג מחמיר כהט"ז במקום שדינא דמלכותא הוא שהתנאים קיימים ובדיעבד צ"ע, ודעת הבה"ל שבדיעבד אין להחמיר בזה.

ישראל ונכרי שיש להם תנור בשותפות ושניהם שותפים בככרות, בסתמא אסור לישראל ליטול אחרי פסח עבור חלקו אפי' מעות, אבל אם הישראל אמר לנכרי לפני פסח "טול אתה שבוע של פסח בין יהיה בו בין לא יהיה בו, ואני אטול שבוע לפני או אחרי פסח כפי מה שיזדמן לי" מותר, ואם אמר לו "טול אתה הככרות מה שיהיה בפסח ואני אטול ככרות כסכום זה אח"כ" אסור, כיון שניחא ליה בככרות והתנור זוכה לו אלא שהוא מחליפם עם הנכרי, ואם אמר "ואני אטול דמים נגד הככרות שנטלת" יש מתירים ויש אוסרים, והסכימו האחרונים שנכון למכור לנכרי את התנור לאותו שבוע שיהיה לגמרי ברשותו, ויקצוב לו כמה ישלם עבור זה, ויקח ממנו את הדמים לפני פסח, ובזה אין שום איסור מה שחל בשבוע זה שבת ויו"ט כיון שזה בהבלעה.

תנור של ישראל שאפו בו נכרים חמץ בפסח אפי' שלא בידיעת הבעלים, אסור לישראל לקבל מהנכרים ככרות אפי' לאחר הפסח, ואפי' מעות אסור לו לקבל, אף אם נותנים לו אותם לפני או אחרי פסח, ואם כבר קיבל את המעות מותר להנות מהם אף אם הדבר נעשה בידיעתו, (וי"א שאם המנהג לתת ככרות אסור להנות מהמעות מפני שהם חליפי הככרות אא"כ נעשה הדבר שלא בידיעתו), דמשתכר באיסורי הנאה אינו אסור בדיעבד (מלבד ביין נסך), ואם נתנו לו ככרות שאפו בתנורו בפסח אסור להנות מהם, כיון שכבר זכה בהם בפסח, אם דרכם לעולם לתת ככרות.

השכרת תנור לנכרי - י"א שמותר להשכיר תנור לנכרי לפסח ע"מ שיאפה בו מצה, ואף אם יאפה בו חמץ מותר לקבל ממנו את המעות, כיון שגם אם לא היה אופה בו כלל היה חייב לשלם לו ואינו נשכר מהחמץ, אבל לכתחילה אין להשכיר בלא תנאי, דכיון שידוע שדרכו לאפות חמץ הוי כמשכיר לאפית חמץ דאסור.

המשכיר בית לנכרי לדור בו, מותר אפי' בסתמא אע"פ שהנכרי מכניס חמץ בביתו, אבל אין להשכיר בית כשהגיע זמן איסורו כגון בפסח או בערב פסח, (וכן שאר דברים שאיסורם משום משתכר באיסורי הנאה), אם משכיר בפירוש כדי להניח בו חמץ, כיון שהוא

הנכרי משלם יותר בגלל שהכלי בלוע וישן), ויש אוסרים.

החוכר מקום משר ויש שם בית שעושים שם שיכר (וה"ה בריחיים), והישראל מקבל את השכירות ממנו שעושה שם שיכר, יש למכור את הזכות לנכרי או להשכירה לנכרי לכמה שבועות כדי שימי הפסח יהיו בהבלעה, כיון שהישראל רוצה בקיום החמץ (שהרי אם ישפך הלתת תבקע הירורה אם היא עומדת על האש), וכשמקבל שכר נמצא משתכר באיסורי הנאה, וגם כיון שהמנהג לתת מידת לתת ולא מעות, נמצא שכבר זכה הישראל בחמץ בפסח, ואף אם נותנו אחרי פסח הוא חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח. ואם לא חקר את הבית אלא רק שהמודות שהעושים נותנים יהיו שלו, די שיצוה שלא יפרישום בפסח אלא יכתבו בפנקסם שטחנו בפסח ואחרי פסח יתנו לו, אמנם התר זה אינו ברור, וצ"ע.

סימן תנ"א

כללי הגעלת כלי חמץ לפסח

כלי שהשתמשו בו במשך השנה עם צריך לנקותו מכל פרוור של חמץ כדי להשהותו בפסח, ואם רוצים להשתמש בו למאכלי פסח, צריך גם להכשירו ולהוציא ממנו את כל הבליעות של החמץ שיש בו. ובסימן זה יבואר כל כלי איזה סוג הכשרה הוא צריך כדי להוציא ממנו את הבליעות, אם צריך להכניסו לכבשן או ללבנו ליבון חמור או ליבון קל או הגעלה בכלי ראשון או ע"י אבן מלובנת או ע"י עירוי או ע"י כלי שני. וכן יבואר כיצד צריך לנקות את הכלים באופן שלא יהיה בהם שום חשש חמץ בעין, ואלו כלים לא שייך לנקותם כראוי וצריך כלים מיוחדים לפסח, ומה הדין אם השתמשו בכלים ללא הכשרה או נקיון, מתי כל התבשיל או חלקו נאסרו, ומתי איך המאכל נאסר בדיעבד.

כלי חרס שהשתמש בו בחמץ, בין אם תשמישו בכלי ראשון בין ע"י עירוי, לא מועיל לו הגעלה, וכן לא מועיל להסיקו באש, כיון שההסק הוא רק מבחוץ, ואפי' אם ימלאו את הכלי מבפנים בגחלים אינו מועיל, מפני שחוששים שיפחד שהכלי יפקע מהחום ולא יסיקנו כראוי. ומ"מ אם הכניסו לכבשן שמצרפים בו כלי חרס חדשים מהני, ואפי' בזמן קצר הוי ליבון, ולהכניס לתנורים שלנו לא מהני, דבזה צריך להשהות שם את הכלי הרבה, וחוששים שיוציאו מהר כדי שלא יפקע. וכתב הרמ"א שיש אוסרים אף בכלי חרס שהשתמשו בו בכלי שני (ולא עירו לתוכו מכלי ראשון), ולדינא יש להחמיר שלא להשתמש בו

שם ויקח את התינוק לשם לאכול, ואם אינו יכול יעשה מחיצה עשרה או לפחות יכפה עליו כלי. ואם התינוק מסוכן לזה א"צ לדקדק בכל זה, כדי למהר באכילתו.

קניית חמץ עבור נכרי - אסור לקנות חמץ בפסח עבור נכרי, ואפי' אם אינו מושך את החמץ מרשות המוכר אלא רק נותן לו דמים אסור מפני שי"א שישראל קונה מנכרי בכסף, ואסור לקנות חמץ אפי' במעותיו של נכרי, ומ"מ אם לא כיון לקנותו לעצמו וגם לא קיבל עליו שום אחריות אפי' בפשיעה, יש לצדד להקל באכילה ובהנאה לאחר הפסח, וצריך להתנות שאינו מקבל אחריות, אך די להתנות שאינו מקבל אחריות מגניבה ואבידה.

נכרי הקונה עבור ישראל - אסור לומר לנכרי בחוה"מ פסח או לפני פסח לקנות עבורו חמץ בפסח, אפי' אם הישראל לא מושך לרשותו את החמץ בפסח, די"א שיש שליחות לנכרי לחומרא, ובדיעבד אם לא משך לרשותו מותר לאחר הפסח.

נכרי שקונה מנכרי תבואה שיש בתוכה קצת חמוצים, מותר לישראל להיות סרסור ביניהם, כיון שאין התשלום עבור החמוצים.

בהמת נכרי הטעונה חמץ מותר לישראל לפורקה במקום שיש בזה צער בעלי חיים, כיון שאין כוונת הישראל כדי שהנכרי יחזיק לו טובה.

השכרת דבר לשימוש עם חמץ - אסור לישראל להשכיר כלי לנכרי בפסח כדי שיבשל בו חמץ, מפני שהוא רוצה בקיומו של החמץ, ויש אוסרים אפי' בשאלה ומבואר מהגר"ז שגם לפני פסח אסור להשכיר, ומהב"ח משמע שבין במשתכר ובין ברוצה בקיומו אפשר להתיר לי יום לפני פסח, וכ"כ במקור חיים. ודע דהאוסרים חמץ שרוצה בקיומו, זה דווקא לכתחילה, אבל בדיעבד אין להחמיר. וכתב השו"ע שמותר להשכיר חמור להביא עליו חמץ, כיון שלא אכפת לו שיאבד החמץ, אמנם דין זה הוא למתירים להשתכר באיסורי הנאה מלבד ע"ז, אבל לפי מה דנקטינן כהאוסרים אסור, אא"כ השכירו בסתם לזמן והנכרי הביא עליו חמץ, שבוה מותר אפי' אם הישראל יודע שיביא עליו חמץ, כיון שלא פירש, אבל כלים שבסתמא ממשלים בהם חמץ, המ"א אוסר להשכירם אפי' בסתמא.

הנאה מכלי הבלוע בחמץ - יש מתירים לחמם מים בכלי חמץ כדי לרחוץ גופו או לחוף ראשו בהם, וכן שאר צרכי הנאה בכלי חמץ, וכן המנהג. אמנם כלי שדרך לפעמים להשתמש בו לאכילה ושתייה, צריך להצניעו ואין להשתמש בו אפי' לרחיצה וכביסה שמא ישתמש בו לאכילה, ובדרך עראי אין להחמיר. ולמוכר כלי הבלוע בחמץ לנכרי, יש מתירים (אא"כ

ומועיל ללבנם אפי' בתוך תנורים שלנו, כיון דלא חייס עלייהו. אבל לבנים שנתייבשו רק בחמה דינם ככלי אדמה ומועיל להם הגעלה, ואם אפה וצלה עליהם, צריכים ליבון כדין כלי שתשמישו ע"י האור.

הכשרת סכינים - סכינים מועיל להם הגעלה בכלי ראשון שהרתיחו בו מים על האש, אפי' אם עכשיו אינו על האש, כל זמן שהמים מעלים רתיחה, אבל אין מועיל שיתן אבן מלובנת על הסכין וישפוך עליו רותחים. ולפני ההגעלה צריך לשפשפם היטב במשחזת או בריחיים או בדבר אחר שמסיר את החלודה, (דכתיב "אך את הזהב" כלומר שאין מועילה הגעלה אלא כשיש רק זהב ולא כשיש חלודה). וכלי שפיו צר ויש בפנים חלודה שא"א להסירה, לא מועילה לו הגעלה. ואם אין בחלודה ממשות אלא רק מראה, והיינו שכשגוררים אותה לא יוצא עפרורית, אין קפידא להורידה לפני ההגעלה, (וכן הדין בכתמי ער"ד פלעקי"ן בכלי בדי). ואם יש בסכין גומות ואינו יכול לנקותו יפה, לא מועילה הגעלה, וצריך ליבון במקום הגומות, ולכן סכין שהקת שלו מחוברת במסמרים קטנים שיש שם גומות, או שהידיית נעשתה משני חלקים מחוברים שא"א לנקות היטב במקום שהסכין נכנס בין חלקי הידיית, או שיד הסכין דבוקה בידיית ע"י דבק שהוא מתקלקל במים ורתחים, או שהידיית עשויה מקרן (ויש לחוש שלא יגעיל היטב כי יחשוש שזה יקלקל את הדבק או את הקרן), אין מועילה לו הגעלה, וכן לפעמים יש פגם בין הלהב לקת וא"א לנקות היטב בלי להוציא את הלהב מהקת. וכשיש גומות צריך ללבן את מקום הגומות ואח"כ להגעיל את הסכין, ואם הגעיל לפני הליבון ילבן אחרי ההגעלה, ורק אם הקת עשויה מחתיכה אחת ואין שם לא מסמרים ולא דבק מועיל להגעיל את הסכין יחד עם הקת אפי' אם הקת אינה ממין הסכין. ומי שאפשר לו מצוה מן המובחר שיקנה סכינים חדשים לפסח. ונדן של סכין אין מועילה לו הגעלה כיון שא"א לנקות היטב מבפנים, ואסור להכניס לתוכו את הסכין בפסח, ואם פתח את התפירות וניקה שם היטב א"צ אפי' הגעלה. וכל מקום שצריך הגעלה, לא מועיל קילוף בכלי אומנות, כיון שהבליעות עוברות בתוך דופן הכלי. וסכינים הבלועים בשאר איסורים צריך ללבנם באור כדי להשתמש בהם בחמין, ומ"מ בדיעבד אם הגעילים והשתמש בהם בחמין, המאכל לא נאסר, אכן סכין גדול של עכו"ם מדינא צריך ליבון. וסכינים הבלועים מבשר לחלב די להם בהגעלה, אך העולם נהגו איסור בזה, אך המגעיל סכין לפסח יכול להחליפו מבשר לחלב, כיון שלא היתה כוונת ההכשר לצורך זה.

בפסח, וכן בכלי מתכת עד שיגעיל, ובדיעבד אם כבר השתמש בו בלא הגעלה, יש להקל במקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט, היכא שאינו בן יומו דהוי נותן טעם לפגם, ובבן יומו צ"ע אם אפשר להקל, ובכלי שלישי ודאי אפשר להקל אף בבן יומו.

היכן יניח בפסח כלי שאינו מוכשר - כלי חרס שלא שייך בו הגעלה, וכן שאר כלים שלא הכשירם, ויש בהם בליעות ולכלוך של חמין, ישפשפם היטב באופן שלא יהיה חמין ניכר בהם, ומותר להשהותם ולהשתמש בהם אחרי פסח בין במיניו בין שלא במיניו, ואפי' אם הם בלועים בהרבה חמין שאין בתבשיל שישים כנגד הבליעות, אין בזה איסור חמין שעבר עליו הפסח, ואפי' לכתחילה מותר, (וה"ה אם השתמש בהם בחמין בפסח, ובפמ"ג דן אם מותר להשתמש בהם אחרי פסח אם הם עדיין בני יומם), ובפסח יניחם במקום צנוע שאינו רגיל ללכת לשם כדי שלא ישתמש בהם בטעות. וטוב לסוגרם בחדר ולהצניע את המפתח (שאם יחפשו יזכר שזה פסח). ואם לא שפשפם לפני פסח, צריך לשפשפם בפסח או אם לא שפשפם בפסח מחויב לשפשפם לאחר פסח, כדין חמין שלא נתבער לפני פסח. ויש נוהגים לסדר בפסח לנוי כלי בדיל של חמין במקום גבוה שאין יד האדם מגעת לשם, ואין למחות בידם, כיון שאינם בני יומם, וכ"ש בכלים שרוב תשמישם בכלי שני או בצונן שאין לחוש, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

כלים חדשים שנקנו בשוק א"צ לחוש שמא השתמשו בהם בחמין, (ורק כלי מתכות צריך טבילה), אבל הקונה מנכרי בביתו, אם לא ניכר בודאות שהם חדשים, כלי מתכות צריכים הגעלה או ליבון (לפי תשמישם), וכלי חרס צריך שבירה מספק.

שימוש בצונן בכלי הבלוע בחמין - כלי הבלוע בחמין אסור להשתמש בו בפסח אפי' בצונן, אפי' אם הדיחו ושפשפו היטב, דחיישינן שמא יבוא להשתמש בו בחמין, ומ"מ בדרך עראי מותר להשתמש בו.

הגעלת תנורים - תנורי חרס אפי' המיטלטלים שדרך להסיקם מבפנים, אם הסיקם מבפנים הוי ליבון, אך צריך להזהר להסיקם יפה עד שיתלבנו. וכוביא (כלי העשוי מלבנים ועפר שאופים ומטגנים בו) ופידליא (תנור קטן) שהסקם מבחוץ, אסור לאפות בהם בפסח, דאין ההסק מבחוץ מפליט את הבלוע, ואם מילאו גחלים מהני, דזה אין דרכו להתבקע ואין לחוש שיחוס עליו ולא ילבנו יפה.

לבנים הנשרפים בכבשן דינם ככלי חרס, ואם נשפך עליהם חמין רותח אין מועיל להם אלא ליבון, וליבון מועיל אם השתמשו עליהם חמין כל השנה ע"י צליה ואפיה,

ואח"כ ישטוף במים, אמנם אם באותו היום השתמשו בו בדרגת הבליעה החמורה, צריך הגעלה כדרגת השימוש החמורה. והרמ"א כתב ש"א שכל כלי שיש לחוש שהשתמש בו בכלי ראשון אפי' לפעמים, כגון כפות וכדו', צריך הגעלה בכלי ראשון, ואם יש לחוש שהשתמשו בו ע"י האור צריך ליבון קל, וכן המנהג, אך בדיעבד סומכים על הדעה הראשונה. וכתב הפמ"ג שקערות בדיל שלפעמים אופים בהם עוגות על תנור גרוף מגחלים, לדעת הרמ"א אין לו תקנה, כיון שהבדיל ניתן ע"י הליבון, ובבית מאיר כתב שאם ידוע שאינם בני יומם מתשמיש זה ניתן להקל כדעה ראשונה. עוד כתב הרמ"א שיש מחמירים להגעיל כל כלי שתיה אע"פ שתשמישם בצונן, מפני שלפעמים משתמשים בהם בחמין, וכן המנהג, ובדיעבד סגי בשטיפה.

באיזה כלים לא מועילה הגעלה - הגעלה אינה מועילה לחמץ בעין, ולכן כלים שיש סדקים או גומות או חלודה (בתוך הכלי, שיש לחוש שנכנס לשם חמץ, ובכלי שמכניסים אותו לתוך המאכל ודרכו להתלכלך גם מבחוץ, א"כ ה"ה מבחוץ), וכן כסוי כלי המחובר ע"י צירים שא"א לנקותם, או כלים שהידיות שלהם מחוברות לכלי ע"י ברגים וכדו', לא מועילה להם הגעלה משום שיש לחוש שיש שם חמץ בעין, וצריכים ליבון במקום הסדק והחלודה. (רמ"א סעיף ה').

הגעלה ע"י אבן מלובנת - כלים גדולים שא"א להכניסם לכלי ראשון, לדעת הרמ"א יתן עליהם אבן מלובנת ויערה עליהם מים רותחים מכלי ראשון, והוי ככלי ראשון, וצריך להעביר את האבן בכל הכלי, ואף שהאבן לא נוגעת בכל מקום, מי הרתיחה העולים מן האבן נוגעים שם ושרי, אמנם בכלי שיש אוגנים ובלטות שאפשר שגם מי הרתיחה לא יגיעו לשם, נכון להחמיר שלא להגעילם ע"י אבנים. ובא"ר כתב שהגעלה ע"י אבנים מועיל רק בדבר שרוב תשמישו ע"י עירוי, ולא בדבר שעיקר תשמישו בכלי ראשון, וכתב המ"ב שגם בזה אין להקל לכתחילה אלא בידוע שהוא אינו בני יומו מתשמיש כלי ראשון.

סוגי הכלים - כלי עץ או אבן או מתכת או עצם או גללים, דינם להכשירם בהגעלה. וכלי העשוי מקרן אפי' אם רק הידית מקרן, י"א שאין מועילה לו הגעלה, כיון שחוששים שהוא יחשוש שהכלי יתקלקל ולא יגעילו יפה. ובכלי העשוי מצדף אין חשש זה, כיון שהוא קשה.

המגעיל לפני שעה חמישית, יכול להגעיל כלי שני עם כלי ראשון, וכן כלי שבלע דבר מועט עם כלי שבלע הרבה, ואינו חושש גם אם מגעיל מקצת הכלי שני פעמים. וע"ע בס' תנ"ב.

ליבון בכלים שמשתמשים בהם ע"י האור - כלים שמשתמשים בהם ע"י האור בלי מים, כגון שפוד ואסכלא של צליה (ואין מעט השמנונית נחשבת כמים), אם ידוע שלא צלו עליו חמץ אלא רק בשר עם מלח שלא נבדק מחמץ, מועילה לו הגעלה אפי' לכתחילה, ואם אינו יודע אם צלו עליו חמץ, לכתחילה צריך ללבנו, ובדיעבד אם הגעילו והשתמש בו אפשר שאין להחמיר, ובאינו בני יומו בודאי יש להקל בדיעבד. ואם הוא יודע שצלו עליו חמץ, אין להכשירו ע"י מים רותחים, דכבולעו כן פולטו, וצריך ללבנו עד שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו או שתסור קליפתו החיצונה, דדעת רוב הפוסקים שחמץ נחשב "איסורא בלע", ולא מועיל בו הגעלה כמו ב"התירא בלע", (אמנם כשיש עוד צדדים להקל, מצרפים את דעת הפוסקים שחמץ נחשב "התירא בלע"). וכתב הרמ"א שיש מקילים אם נתלבן כ"כ עד שאם מניחים עליו קש מבחוץ הוא נשרף מכח הליבון, דליבון כזה הוי כהגעלה, ונוהגים כדעה ראשונה בדבר הצריך ליבון, ואסור אפי' בדיעבד, ואם הוא אינו בני יומו ויש בזה הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט יש להקל בדיעבד לסמוך על ליבון כזה או על הגעלה, אמנם דבר שדינו בהגעלה ומלבנים אותו בגלל חומרא או בגלל שיש בו סדקים, סגי לזה בליבון קל. וחצובה שמעמידים עליה את הקדירה כשהיא על האש, צריכה ליבון לכתחילה משום חומרא דחמץ, מפני שלפעמים נשפך עליה חמץ, ובליבון קל סגי, ובדיעבד אף אם השתמש עליה בלי ליבון כלל אין לאסור.

כבולעו כן פולטו בהגעלת כלים - כלים שהשתמש בהם בחמץ בחמין, הכלל הוא שצריך להכשירם כפי שימושם, דכבולעו כן פולטו. ולכן כף שמגיסים בה בקדירה צריך להכשירה בכלי ראשון, ולדעת הי"א ביו"ד קכ"א שדבר שבלע בכלי ראשון שעל האש צריך להגעילו בכלי ראשון שעל האש, א"כ ה"ה בכף. ועירוי מכלי ראשון אינו מועיל להכשיר כלי שבלע בתוך הכלי ראשון. ודבר שתשמישו בכלי שני, כגון כלים שמשתמשים בהם רק בצלחות האכילה, די להכשירם בכלי שני. וכלי שמשתמשים בו ע"י עירוי מכלי ראשון, אפי' זה כלי חדש שעירו עליו רק פעם אחת, צריך להכשירו ע"י עירוי מכלי ראשון, ויזהר שלא יפסיק הקילוח, וכלי שני אינו מועיל אפי' בדיעבד דעירוי מבשל כדי קליפה.

אמנם כתב השו"ע שהולכים אחרי **רוב תשמישו** של הכלי, ומספיק להגעילו כמו רוב תשמישו אע"פ שלפעמים השתמש בו בדרגת בליעה חמורה יותר, ולשיטתו כלי שעיקר תשמישו בצונן אע"פ שלפעמים השתמש בו בחמין די לו בשטיפה, דהיינו שישפשו היטב במים להסיר כל מה שדבוק בו,

דיני הגעלה בכלים שונים

סלים שמולחים בהם את הבשר, יש שמצריכים להגעילם שמא היה חמץ במלח, ויש פוסקים דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, וכתב השו"ע שנראה להקל, ולדעת הרמ"א טוב להגעילם ע"י עירו מכלי ראשון, ואם א"א להגעילם כגון שיש בהם גומות, טוב לקנות חדשים, ובדיעבד אם לא הגעילם ומלח בהם בשר בפסח, אע"פ שידוע לו שהסל בלוע מחמץ, הבשר מותר באכילה, מפני שהמלח לא מפליט את הבלוע.

כלי אפיה וטיגון - כלי אפיה צריכים ליבון, אף אם מושחים אותם בשומן או בשמן או בחמאה, אבל מחבת שמטגנים בה ע"י שמן או שומן מועיל לה הגעלה, ולא הוי כאפיה, (וכן בקדירה אין חוששים למה שנדבק בדפנותיה. אמנם מחבתות שלפעמים מחממים בהם סובין לחולה צריכים ליבון מדינא), ויש חולקים בשומן אבל מלשון הפוסקים לא משמע כך. ואם היא ארוכה יכול להגעיל חצי ואח"כ את החצי השני, ואם היא ארוכה מאד מלבנה באמצע, וסגי לזה בליבון קל, וכתב הרמ"א שיש מחמירים ללבן את כל המחבת ליבון קל, מפני שלפעמים השומן מתייבש, ונוהגים לכתחילה ללבנה, אך מדינא הגעלה מספיקה, והפ"ח מצדד שמדינא צריכה ליבון, ורוב הפוסקים מקילים בזה, ובדיעבד בודאי סגי בהגעלה.

ידות הכלים - צריך להגעיל גם את ידות הכלים, ואף בכלי עץ שאין אומרים בו חם מקצתו חם כולו, מ"מ חוששים שהגיע חמץ לידות עצמם כשהודח בתוך כלי ראשון, ובמחבת חוששים שניתז על הידית מתוך הכלי, ואין להשתמש בכלי לכתחילה אפי' אם הוא בתוך הפסח שא"א להגעילו, ואפשר להגעיל את הידות ע"י עירו (אא"כ ידוע שבלעו מכלי ראשון). ובדיעבד אם כבר השתמש אין לאסור את התבשיל, מפני שתולים שהגעלת הכלי הפליטה גם את בליעת הידות, ולשאר החששות אין חוששים בדיעבד, ולכן אף אם ידות הכלי היו בתוך תבשיל אין לאסור בדיעבד (אא"כ לא הגעיל את גוף הכלי), והיינו דווקא בסתמא, אבל אם ידוע שידות הכלי בלעו חמץ באופן ישיר אין להתיר אפי' בדיעבד, ולכן סכין שברוב הפעמים מגיע תשמיש החמץ גם לבית יד, אסור אף בדיעבד.

כלי שיש בו טלאי אם הטלאי הוא מבחוץ אין הטלאי מזיק להגעלה, ואם הטלאי מבפנים והבליעה היתה אחרי שנעשה הטלאי (כגון שעשו טלאי בכלי חדש או בכלי מוגעל), והטלאי מודבק היטב בצורה שאין לחוש שיש בפנים חמץ בעין (דאל"כ צריך שם ליבון או ניקור היטב, ואם לא עשה כך אף בדיעבד

אסור), אין הטלאי מזיק להגעלה, דכבולעו כך פולטו, ואם בליעת האיסור היתה לפני שנעשה הטלאי אף אם הטלאי דבוק בחוזק צריך להסירו לפני ההגעלה, דחיישינן שיש חמץ בעין תחת הטלאי, וי"א שהטעם משום שחוששים שבליעת האיסור אינה יוצאת לגמרי דרך הטלאי ובפסח תצא, והרשב"א חשש רק לטעם הראשון, דס"ל שהגעלה מפליטה מדופן לדופן, וכ"כ הרבה אחרונים בדעת השו"ע, ולדבריהם אם ניקה את המקום לפני ששם את הטלאי, מועילה הגעלה, משא"כ לטעם השני. וכן מועיל לשים גחלים על מקום הטלאי באופן שאם היה שם חמץ הוא היה נשרף ואח"כ יגעיל את הכלי, וגחלים הנ"ל היינו ליבון קל לפי הטעם הראשון הנ"ל, ולטעם השני צריך ליבון חמור, ובאינו בן יומו בודאי יש לסמוך להקל. (וכלי עץ עם טלאי אין לו תקנה, אא"כ ירחיב את הסדק באופן שיוכל להוציא את כל מה שבתוכו). וכל זה בטלאי שהוא טס המודבק ע"י מסמרים, אבל בטלאי שמטיפים בדיל המותר ע"י האש די להגעילו, מפני שהבדיל שורף את ממשות האיסור שתחתיו, והבלוע יוצא ע"י הגעלה כיון שזה נעשה ככלי אחד. וכלים ישנים שתשמישם בכלי ראשון שחיפה אותם בבדיל, מעיקר הדין התכת הבדיל מועילה במקום הגעלה, אלא שלפעמים האומנים עושים את הציפוי במהירות ואינו בכל הכלי, ולכן כלי זה צריך הגעלה, ובדיעבד אם השתמש בכלי זה בלי הגעלה אין לאסור את התבשיל, ובפרט היכא שהכלי אינו בן יומו, ואם האומן שציפהו הוא נכרי ראוי להטביל את הכלי בלי ברכה. ורושם שעושים האומנים בתוך כלים מהני בזה הגעלה אם מנקר היטב, ולפי שמצוי שם הרבה אותיות וקשה לנקר היטב, טוב לשים שם גחלים שאם יש שם חמץ הוא ישרף, והיינו ברושם שנעשה ע"י הדבקת עופרת על הכלי, אבל ברושם שנעשה ע"י חריטה, אם אפשר לנקר שם היטב לא דמי לטלאי, ואם א"א לנקר שם היטב טעון ליבון.

הגעלת כסויי הכלים - כסוי קדירה העשוי מברזל צריך הגעלה בכלי ראשון, כיון שהוא מזיע כל שעה מחום הקדירה ונבלע בו החמץ ע"י כלי ראשון, ועירו לא מהני, ואם נתנוהו בפסח על הקדירה בלא הגעלה, התבשיל והקדירה אסורים, אפי' אם הכיסוי הודח היטב ואין בו חשש חמץ בעין, דהבליעות שבכיסוי מתערבות בתבשיל ע"י ההבל הרוותח, (וכן כל היכא שיש לחוש שע"י הרתיחה נגע התבשיל בכיסוי, בודאי אסור), וחמץ בפסח אסור במשהו, ואפי' באינו בן יומו אסור לדעת הרמ"א בסימן תמ"ז, ולדעת השו"ע שם, איירי הכא בבן יומו, או כשיש עליו חמץ בעין. ואם השתמשו בכיסוי בערב פסח אחרי חצות, התבשיל מותר אם יש בו שישים כנגד כל הכיסוי, ואם הכיסוי אינו בן יומו מותר בשעת

רותחין, אמנם המנהג להחמיר שלא להשתמש בהם. ואם משתמשים בהם בקביעות, צריכים הגעלה, ואם הם גדולים וא"א להכניסם בתוך כלי, ילבן אבינים ושימים עליהם וישפוך עליהם רותחין ויעביר את האבן על פני כולם, ולא מהני לזה קילוף בכלי אומנות (וכן הדין בכל דבר הצריך הגעלה), אמנם טוב וישר שלא לסמוך על הנקיון והגעלה, ולמ"א בעשוי מחתיכה אחת להשו"ע אפשר להקל אחרי שניקרו אותו היטב. (ובכל גוונא צריך לשפשם מתחילה היטב ע"י מים. סעיף י"ח). ודעת הרמ"א שאין להשתמש בפסח אפי' ע"י הגעלה, בדף או בעריבה שמשתמשים בהם כל השנה (ואם רק לפרקים נהגו להגעיל), וטעמו מפני שא"א לנקותם כראוי לפני ההגעלה, וי"א דהרמ"א איירי אף בעשויים מחתיכה אחת, ואם אחרי ההגעלה שם עליהם סדין או מפה, מותר להניח עליהם אפי' מצות חמות, וצוננות מותר ע"י הפסק מפה אפי' בלא הגעלה, אבל ללוש עליהם אסור אפי' צונן, ואפי' ע"י הגעלה אין נכון לפי ה"ש מחמירים לעיל במדוכה, וי"א שראוי שלא להשתמש בכלי הלישה אפי' בצונן וע"י הפסק מפה. וע"י קילוף והגעלה, אם הכלי מחתיכה אחת ואין בו סדקים מותר, ואם הכלי מכמה חתיכות אסור. וכלי לישה ממותכת שאפשר לנקותם היטב, מותר ע"י הגעלה, ויש מחמירים גם בזה, וכלי ממתכות שאפשר ללבנו ולא יתקלקל, נכון וטוב לכתחילה ללבנו.

חביות שמניחים בהם משקה העשוי ממי סובין (בארש"ט), נזהרים שלא להגעילם, מפני שא"א לנקותם כראוי וחוששים שמא נשאר בהם חמץ בעין מהסובין, ואם החזיקו בו מים מתחילה לאיזה זמן מותר, ומ"מ יש לחזור לנקותם לפני ההגעלה, (וכן כלים שמניחים בהם קמח כל השנה נוהגים שלא להגעילם מהאי טעמא, ואם ישרה אותם כמה ימים לפני פסח ואח"כ יגעיל, אפשר שיש להקל), אמנם כלי העשוי מהרבה נסרים לא מועיל להגעילו אפי' אחרי השריה כמה ימים במים.

נפה - לדעת השו"ע יש לדקדק מאד לנקותה מפתיית החמץ הדבוקים בה, ואח"כ ישפשף אותה היטב ע"י מים, ומותר להשתמש בה בפסח, ואם באו מים לפני הנקיון אפי' על מקצתה, אסור להשתמש בה בפסח. (אמנם נפה שבאו עליה מים אחרי פסח של שנה שעברה וניפו בה קמח בפסח, מותר בדיעבד, דהוי חמץ נוקשה ובטל בשישים). ודעת הרמ"א שאין להשתמש בנפה בפסח אף ע"י שפשוף והגעלה, מפני שקשה מאד לנקות את נקבי הנפה, ובדיעבד אם שפשף אין לאסור. ואם אינו מוצא לקנות נפה חדשה, מוטב שלא לנפות הקמח כלל. אמנם אם יש גרגירי חיטה בקמח, שאם ימצאם במצה מבושלת בפסח

הדחק אף אם אין שישים. ואם (אפי' בפסח) הסיר את הכסוי מיד מהכלי וראה שהוא עדיין יבש, התבשיל והכלי מותרים אף אם שניהם רותחים, ובפרט אם הכיסוי אינו בן יומו, דאין איסור יוצא מכלי לכלי בלי רוטב, אך אם יש לחוש שהתחיל להזיע עד שהיתה יד סולדת בזיעה זו, התבשיל והקדירה אסורים. וכיסוי שאופים עליו בצק, או כיסוי ששמים על החררה כשהיא נאפית על הכירה טעון ליבון חמור, ולא מספיקה לו הגעלה כיון שברוב הפעמים הכסוי נוגע בחררה ובלוע טעם החמץ ע"י חום האש ללא משקה, וליבון קל לא מהני לדין אף באינו בן יומו, ובלא הפסד מרובה אין להקל אפי' בדיעבד.

מדוכה שדכים בה דברים חריפים עם חמץ, לדעת השו"ע מועיל לה הגעלה, ואם היא גדולה ואינה נכנסת ליורה ישים בה מים רותחים ויכניס בתוכה אבן רותחת באופן שיעלו המים הרותחים גם על עובי שפתה מלמעלה, אבל קטנה לא יגעיל באופן זה אלא בתוך יורה, ד"א שהגעלה זו דינה כעירווי ולא ככלי ראשון. ודעת הפר"ח שהגעלה כזו לא מועילה לכלי שהשתמש בו בכלי ראשון, דלא הוי אלא כעירווי, ולא התירו אלא בכלי שרוב תשמישו ע"י עירווי, וכ"כ הא"ר, והבה"ל כתב שאין כדאי להתיר אלא באינו בן יומו. וכתב הרמ"א שיש מחמירים ללבן את המדוכה, וסגי בליבון קל, ולדינא סגי בהגעלה ולכתחילה צריך ליבון קל, ואם המדוכה של עץ שא"א ללבנה, אם אין בה גומות סגי בהגעלה, ואם יש בה גומות צריך לקלפה בכלי אומנות, ולהגעילה אח"כ כדי להוציא את הבלוע. ומדוכה שיש בה חשש לשמנונית איסור, שרוצה להגעילה לשאר ימות השנה, לכ"ע מועיל בזה הגעלה, דאין דרך לדון השמנונית עם הדברים החריפים. ומדוכות קטנות שלנו שאין דרך לדון בהם אלא בשמים, והחשש הוא שמא נכנס לתוכה חמץ והוא נבלע אח"כ ע"י חריפות הבשמים, וכן ריחיים של פלפלין שלנו, די בהגעלה לכתחילה אפי' בשל ממתכות, ומצוה מן המובחר להגעיל ולדון לפני פסח, ואם לא הגעיל ודכו בתוכו תבלין בפסח, מצדדים האחרונים להתיר את התבשיל, ובפרט אם הוא אינו בן יומו, אמנם דבר שידוע שיש בו בליעת חמץ, כגון סכין שחותכים בה בשר עם בצלים שנחתכו בסכין של חמץ, אין להקל בזה. ויש להזהר לחתוך זנגויל בסכין חדש, דכיון שהוא חריף הוא בולע מהסכין, ואם הסכין בשרית נעשית גם המדוכה בשרית, ואסור לאכול עם חלב מה שדכים במדוכה זו.

הגעלת כלי הלישה - דף שעורכים עליו את הבצק, וכן עריבה שלשים בה, לשיטת השו"ע אם אין משתמשים בהם בקביעות, אפשר להגעילם ע"י עירווי

הדיחו את המרדה ונשאר רק הבליעות, אף אם השתמשו בו עם שומן אין נאסר אלא כדי קליפה. ומרדה של פסח שהוציאו בו מצה שהחמיצה, נאסרו כל המצות שהוציאו על ידה אח"כ, (וי"א שרק המצה הראשונה נאסרת כולה אם יש שמנונית, אבל שאר המצות לא נאסרות אלא כדי קליפה), ואם נתערבו באחרות כולם אסורות, ואפי' אם נתערבו לפני פסח, בפסח חוזר האיסור וניעור, ורק בערב פסח מותר להאכילם לתינוק, וי"א דדבר שנאסר מצד הבליעות אין אומרים בו חוזר וניעור. אמנם מרדה שהוציאו בו מצה כפולה או נפוחה אינו אוסר בדיעבד, ובחק יעקב כתב שאם א"א למצוא בקלות מרדה אחר מותר לכתחילה להוציא בה מצות, דהוי כדיעבד. ומרדה שיש ספק אם הוא של חמץ או חדש, מותרים כל המצות שהוציאו איתו.

שלחנות ותיבות אינם צריכים הגעלה, אכן אם מצניעים בהם מאכלים חמים במשך השנה, לדעת השו"ע צריכים לערות עליהם רותחין מכלי ראשון מפני שלפעמים נשפך מרק הקדירה לתוכם. ולדעת מהרי"ו צריך להכשירם ע"י אבן מלובנת עם עירוי רותחין (אפי' מכלי שני, וצריך להזיז את האבן ולשפוך באופן שיגיעו הרותחין לכל מקום), ואז מותר להניח שם אפי' מצה חמה, ובדיעבד בעירוי סגי. וי"א שאחרי העירוי יניח מפה או דבר החוצץ שמא דבוק בו חמץ בעין, וכתב הא"ר שכך ראוי לנהוג בתיבות ומגדלים שכמעט לא שייך שלא ישאר שם חמץ, אבל בשלחנות חלקים אין להחמיר.

חביות חרס שהיה בהם שיכר שעורים אפי' כמה ימים, מותר להשתמש בהם ע"י הגעלה או בעירוי ג' ימים (כדלהלן), ואז מותר להשתמש בהם אפי' בחמין, ואפי' בחבית שהיתה בת יומה, ויש אוסרים בבית יומה. ועירוי היינו שימלאנו מים אפי' צוננים על כל גדותיו וישהו המים לפחות כ"ד שעות, וכן יעשה ג' פעמים אפי' לא רצופים, ואפי' במזופף מועיל עירוי, ודעת הש"ך שבשאר איסורים אין להתיר ע"י עירוי להוציא איסור כבוש, ובמבוסל לכו"ע לא מועיל עירוי אפי' בכלים שאינם מחרס. והגעלה היינו שילבן אבנים וישים אותם בתוך החבית, ויערה עליהם מים מכלי ראשון, ויגלגל את החבית כדי שהגעלה תגיע לכל מקום, וצריך להסיר את שולי החבית אם היא של עץ, ולגרר היטב מבפנים בכל הסדקים שלא ישאר חמץ בעין, ואם לא פתח את השולים וניקר היטב אסור אפי' בדיעבד, והאחרונים הסכימו שאין להכשיר חבית עץ ע"י פתיחת שוליה וניקורה, מפני שמצוי שם גומות, ואם פתח אחד משוליה מועילה הגעלה בדיעבד, (אמנם חבית של מי דבש מותרת ע"י

יאסור, אפשר שאף לכתחילה מותר להשתמש בה ע"י שישפשה היטב ויגעילה. ואם א"א לנקותה ואין לו נפה, יאכל המצות רק כשהם יבשים.

עוד כתב הרמ"א שאין להשתמש בפסח ברי"ב אייז"ן (מגירת), וטעמו משום שלפעמים מפוררים בו לחם חמץ וודאי השתייר משהו בנקביו, וגם אולי גררו בו תמכא (חריין) שנחתכה בסכין חמץ ונבלע בו טעם החמץ כיון שהחריין היא דבר חריף, ובזה אסור אפי' בדיעבד ואפי' אם השתמשו בו בצונן ואפי' אם ניקרוהו היטב מתחילה, כיון שודאי יש בו פרור חמץ או חריין הבלוע בחמץ. ואם השתמשו בו בערב פסח בדבר שאינו חריף, מותר לאוכלו עד הלילה (דבלילה חוזר וניעור אמנם אם לא השתמשו בו בחמץ אלא רק בחריין שיש חשש שהוא בלוע בחמץ, לא אמרין חוזר וניעור), ואם פירר בו חריין צריך שיהיה בו שישים כנגד כל המגירת.

עוד כתב הרמ"א שכיס של ריחיים לא מועילה לו הגעלה. וסלים של נצרים שיש בהם הרבה נקבים ומשתמשים בהם חמץ וא"א לנקרם דינם כנפה. אמנם שקים שהשתמשו בהם בקמח חמץ, נוהגים בהם התר ע"י כיבוס בחמין ואפר וחביטה, וצריך להתיר את כל התפירות לפני הכיבוס, ולגרר שם היטב ע"י סכין. וכן שקים ששמו בהם פעם אחת קמחא לפסחא ורוצה לכבסו ולתת בו עוד פעם קמח, צריך כבוס והתר התפירות.

סדין שעושים עליו את המצות, צריך להחליפו אחרי שיעור מיל, ואם רוצה לחזור וללוש על אותו סדין צריך כיבוס גמור כנ"ל ולהתיר את התפירות, ולא מהני להדיחם וכ"ש להופכם. ואם השתמש בסדין ללא כיבוס, אם הוא בתוך הפסח אסור אפי' בדיעבד, אך אם הפך את הסדין או כיבסו אף שלא התיר את התפירות אין להחמיר.

מרדה המשמשת להכנסת והוצאת עוגות לתנור, י"א שלא מועיל לה הגעלה אפי' אם גם עשה מתחילה קליפה בכלי אומנות, כיון שהיא בולעת בלי משקה, וא"א ללבנה מפני שהיא מעץ, וצריך לקנות חדשה, ואם משתמש במרדה של פסח של שנה שעברה, א"צ להגעילה אך צריך שתהיה נקיה היטב. ובדיעבד אם השתמש במרדה של חמץ אחר הגעלה מותר, ואם השתמש בה כשהיא מלוכלכת עם חמץ בעין, אסור תחתית המצה כדי נטילה והיינו ברוחב אגודל (ובמצות דקות שלנו הכל נאסר). ואם אפו על ידי המרדה עוגות עם שומן, הבליעות נכנסות לכל המצה, (אמנם לפני פסח עד הלילה הבעין חמץ בטל בשישים ומ"מ י"ל שהבלוע אוסר כדי קליפה, וצ"ע), ואם

עליהם על מקום הטלאי גחלים, ושומר נפשו ירחק משתית יי"ש בפסח, אבל אין לאסור להם אחרי כל התיקונים האלה. הת"ס.

תנור של בית החורף שרגילים לשים עליו חמץ במשך השנה כשהוא רותח, דינו ככלי חרס שא"א להכשירו, וההסק שבפנים אינו מועיל להפליט מה שבחוץ, ולכן אסור להניח עליו שום דבר בפסח, בין דבר צונן כשהתנור חם, בין דבר חם כשהתנור צונן, ובדיעבד נאסר המאכל כדי קליפה, ובשניהם צוננים מותר רק בדרך עראי אם ניקה את התנור ואין שם חמץ בעין, ואם הניח שם קדירה עם תבשיל אינו אוסר בדיעבד אפי' אם שניהם חמים, ולכתחילה אין להניח שם קדירה אא"כ שניהם צוננים, ואם מניח דבר המפסיק תחת הקדירה, או שטח בטיט בעובי אצבע, מותר להשתמש מלמעלה. והקאכליין (בתי קיבול מחרס) שבתוך התנורים, שרגילים לשים בהם מאכלי חמץ, דינם כנ"ל, אמנם לא מועיל בהם הפסק ברזל או לטוח בטיט למטה בלבד, אא"כ טח בטיט מהצדדים ומלמעלה, והטיח מלמעלה אינו מעכב בדיעבד, ואם מניח כיסוי על הקדירות שמניח שם מותר לכתחילה בלא טיט מלמעלה. ותוך התנור, אם לא הכשירו והניח מצה בתוכו דינו כמו מעל התנור, ולענין אפית מצות בתוכו נתבאר בסימן תס"א, ולענין בישול בתוכו, לכתחילה צריך להכשירו או לטוח קרקעיתו בטיט, ובדיעבד אין לאסור, ואם כיבד את התנור מתחילה מחמץ בעין, אף הקדירה מותרת. וכתב הבה"ל שהכשרה מועילה לתנור בית החורף לענין תוכו, וכתב שעכ"פ בתנורים שלנו אין להחמיר, וכן תנורים הנקראים שוועצק"ע אויבע"ן מועיל להם ליבון אף באין עליהם כסוי.

כלי חרס המצופים בזכוכית או בעופרת או בבדיל מכל צד ונצופים יחד בכבשן (ויש אוסרים אף בלא נצרפו יחד בכבשן), וכן כלי עץ המצופים בברני"ס, דינם ככלי חרס, שאם תשמישו בחמין לא מועילה הגעלה, ואין חילוק אם הכלי מקרקע ירוקה או לבנה ושחורה, ואפי' אם היא חלקה וללא בקעים אסור, אמנם אם תשמישה בצונן רק בירוקה אסור כיון שדרכה לבלוע, אבל בלבנה ושחורה אם יש בה בקעים מועיל הגעלה או עירו, ואם אין בה בקעים בשכשון בעלמא סגי.

כלים חדשים שהם צבועים או מחופים בבדיל או כלי חרס המצופים בזכוכית יש מקומות שמחמירים שלא להשתמש בהם בפסח, מפני שיש שעושים את הצפוי על ידי סובין, או מפני שחוששים שעשה את הצפוי על כלי ישן, ואפי' אם הצפוי הוא מעט ומבחוץ אינו כדאי, ואין להחמיר אלא במקום שנהגו איסור, והפמ"ג מצדד להחמיר אף ע"י הגעלה, ובחמד משה מיקל, וגם באותם מקומות יש להקל אם ידוע שהאומן לא עירב סובין בצפוי, ולכן יש נוהגים להעמיד יהודי שישגיח

הגעלה אע"פ שהדבש התבשל בכלי שבישלו בו חמץ בתוך מעת לעת). ואם החבית של חרס צריך לפתוח פיה באופן שיוכל להכניס ידו ולשפשפה היטב מבפנים בכל הצדדים. ובדיעבד, אם לא עשה לחבית הגעלה ועירו אלא רק הדחה, ונתנו בהם יין או מי דבש מעת לעת, והוציאום מהחבית לפני פסח, מותר לשתות מהם בפסח אם הדיחם מתחילה וניקה אותם כנ"ל מכל חשש חמץ בעין, ואם החבית בת יומה מבליעת השיכר, יש מתירים רק ביין משום דשיכר ביין הוי נותן טעם לפגם ולא בדבש ואפי' בדיעבד, אבל כמה אחרונים מתירים גם בדבש. ואם היין או הדבש היה בחבית בפסח אסור למנהגנו לאסור נטל"פ בפסח, ובנתנו לתוכו דבר חריף אסור אפי' באינו בן יומו, וכן בכלי של יין שרף אסור אפי' באינו בן יומו, דעינינו רואות שזה נותן טעם לשבח, ואם הגעילה ורואים שלא נשאר בה טעם וריח אחרי ההגעלה, מהני בדיעבד שלא לאסור מה שנתן בתוכה, ומ"מ מיד כשנזכר צריך לערות את היין לכלי אחר.

כלים שהשתמש בהם בחמץ בצונן, בדבר יבש, או בדבר לח ולא שהה בהם מעת לעת ולא היה דבר חריף, מספיק להדיחם כדי להעביר את מה שדבוק בעין, ומותר להשתמש בהם לפסח אפי' בחמין, ואפי' אם הם של חרס, חוץ מבית שאור (כלי ששורים בו את השאור) ובית חרוסת (כלי שנותנים בו דברים חריפים עם חמץ), שמותר להשתמש בהם לפסח דווקא בצונן דרך עראי ולא להשהותו בתוכם מעת לעת, אבל אסור להשתמש בהם בחמין או ללוש בהם, וע"י הגעלה מותר, ואם הם של חרס לא מועילה הגעלה, ורק בצונן מותר, ויש אוסרים אף בצונן, וי"א שחרס שהשתמש בו בצונן מועילה לו הגעלה. ולדעת הרמ"א יש להחמיר בבית שאור אף באינה של חרס, ואם היא עשויה מכמה נסרים בודאי יש להחמיר, ואפי' בנסר אחד אף שמותר להשהות אם ניקרה, אסור ללוש לכתחילה אפי' לאחר הגעלה, ואם היא ממתכת יש ללבנה. וכתב השו"ע שנהגו שלא להשתמש בפסח בכלי חרס ישנים אפי' בצונן, ואפי' בכלים שאינם בית שאור ובית חרוסת, ואפי' אם השתמשו בהם רק בצונן.

כלים שהיה בהם יין שרף לא מועילה להם הגעלה מפני שנשאר בהם ריח וטעם, אמנם אם בישל אותם עם מים ואפר עד שנסתלק הריח לגמרי מותר להגעילם אח"כ, אם ניקה בפנים כמו שנתבאר, ובשל נסרים א"א לנקותה היטב, ורק בשל מתכת מהני. ויורות ששורפים בהם יין שרף ראוי לעשות חדשים לפסח, אך כיון שלא ישמעו לעשות כך, יש לבשל ביורה ובקנים ובכובע מי אפר והרבה אפר שיפגום את הטעם, וצריך השגחה גדולה לנקות את תחתית היורה ולהסיר את כל הקנים ע"י אומן, או להניח

שבחביות שיכר, אם תחבו במי דבש ושהה שם מעת לעת, אסור בשתיה ובהנאה, ובאינו בן יומו יש להקל, וברזא של יי"ש אסור אף בהנאה אף באינו בן יומו.

עצים שתוחבים בהם כלי שתית שיכר או יי"ש צריכים הדחה כדי לשים בהם כלים בפסח מפני שנתלחחו ממשקן שבתוכם, אבל אם תולים עליהם רק את הבית יד א"צ הדחה.

סיכום סימן תנ"א:

השהית כלי חמץ - כלי חמץ שמושהה אותם בביתו בפסח, צריך לנקותם היטב, ולהניחם במקום צנוע וסגור, ומותר להשתמש בהם אחרי פסח.

הכנת הכלי להכשרה - כלי הבלוע מחמץ שרוצה להכשירו צריך לנקותו היטב מתחילה שלא יהיה בו חמץ בעין, ואם אין שום חשש חמץ בעין מותר בדרך עראי להשתמש בו בצונן בתוך מעת לעת אבל בקביעות אסור. וכשהוא בא להגעילו צריך לנקותו גם מחלודה שיש בה ממשות, ולבדוק שאין בכלי גומות שא"א לנקות שם (ויכול ללבן את מקום הגומות), ואין בכלי מקום כפול שא"א לנקות שם, ואין בכלי טלאי מבפנים,

צורת ההכשרה - הכלל בהכשרה הוא שכבולעו כן פולטו, ולכן צריך להכשירו כפי תשמישו, לדעת השו"ע הולכים אחר עיקר תשמישו, וא"כ הוא בן יומו מבליעה חמורה יותר, ולדעת הרמ"א יש לחוש גם למיעוט התשמיש. כלי שתשמישו ע"י האור ללא מים וכן כלי אפיה צריכים ליבון (והיינו ליבון חמור שניצוצות ניתזים ממנו, וכתב הרמ"א שכלי שדינו בהגעלה ומלבנים אותו משום חומרא או בגלל שיש בו סדקים, די בליבון קל, והיינו שאם מניחים קש מבחוץ הוא נשרף). כלי שתשמישו בכלי ראשון יש להגעילו בכלי ראשון (לדעת הרמ"א אם הוא גדול אפשר להגעילו ע"י עירוי מכלי ראשון עם העברת אבן מלובנת, וי"א שזה מועיל רק אם עיקר תשמישו ע"י עירוי ואינו בן יומו מכלי ראשון). כלי שתשמישו ע"י עירוי הגעלתו ע"י עירוי. כלי שתשמישו בכלי שני הגעלתו בכלי שני. כלי שתשמישו בצונן ולא שהה בו חמץ מעת לעת, מותר להשתמש בו בחמין, חוץ מבית שאור ובית חרוסת, ונהגו שלא להשתמש בפסח בכלי חרס ישנים אפ"י בצונן, וכלי שתיה שלפעמים משתמשים בהם בחמין, לדעת הרמ"א יש להגעילם לכתחילה.

הכשרת כלים שונים - כלי שתיה לרמ"א יש להגעילם לכתחילה, ובדיעבד מספיק לנקותם היטב. ידות הכלים ג"כ צריכים הגעלה, ואם לא הגעילו אין לאסור בדיעבד. כסוי כלי העשוי ממתכת צריך הגעלה, ואף בדיעבד נאסר התבשיל אם לא הגעילו. מדוכה שדכים בה דברים חריפים עם חמץ, לשו"ע מועיל לה הגעלה, ולרמ"א לכתחילה צריך ליבון קל. כלי לישת ועריכת הבצק, לשו"ע יכשירם ע"י עירוי, ואם משתמשים בהם בקביעות יגעילם בכלי ראשון, או יכשירם ע"י עירוי ואבן מלובנת, ולדעת הרמ"א אין להכשירם מפני שא"א לנקותם היטב. חביות בארש"ט לא מועיל להם הגעלה משום חשש חמץ בעין, ואם עשויים מיחידה אחת מועיל להשרותם במים ולנקותם ולהגעילם. נפה לשיטת השו"ע צריך לשפשה ואח"כ לנקותה במים, ולרמ"א אין להשתמש בנפה אפ"י ע"י שפשוף והגעלה. מגררת וכן כיס של ריחיים וסלים של נצרים שיש בהם הרבה נקבים, לרמ"א אין להשתמש בהם בפסח משום שנשאר בהם חמץ בעין גם אחרי הנקיון. מרדה של חמץ אין מועיל לו הגעלה מפני שהוא בולע בלי משקה וא"א ללבנו. שלחנות ותיבות שמוצניעים בהם מאכלים חמים במשך השנה, לדעת השו"ע יגעילם ע"י עירוי מכלי ראשון,

שלא יערבו סובין בצפוי. וכלים שמתפטף עליהם טיפות מהתכת כלים אחרים, אין להקפיד בהם. וקדירות ברזל המצופים בהיתוך לבן ושוע, כתב החת"ס שלא מועיל להם הגעלה, וכמה גדולים נהגו להחמיר בזה רק לענין איסור חמץ.

כלי שתיה - לדעת השו"ע בין בזכוכית בין בעץ בין במתכת בין בחרס מותרים ע"י נקיון ושיטיפה, אע"פ שלפעמים משתמש בהם בחמין, כיון שרוב תשמישם בצונן. והרמ"א כתב שצריך להגעילם לכתחילה, וכן מועיל למלאם מים ג"פ כ"ד שעות וכו' (כדין חביות חרס וכו"ל) היכא שאינם בני יומם, ובדיעבד בשיטיפה סגי.

כלי זכוכית - דעת השו"ע שכלי זכוכית אינם צריכים שום הכשר אפ"י אם הכניס חמץ לתוכם ע"מ שיתקיים שם, ואפ"י אם משתמשים בהם בקביעות בחמין, זכיון שהם חלקים וקשים הם לא בולעים. ודעת הרמ"א שכלי זכוכית דינם ככלי חרס שבולעים ולא פולטים אפ"י ע"י הגעלה, ואפ"י אם עיקר תשמישו בצונן אסור, וכתב שכך המנהג באשכנז ובמדינות אלו, ובדיעבד אסור רק אם רוב תשמישו בחמין או בכבישה, ואפ"י נשתמש בו בצונן מעת לעת יש להחמיר, ובמקום הפסד מרובה מיקל הפמ"ג, ואם הכשירו מתחילה ע"י הגעלה או ע"י מילוי ועירוי מותר, ובמקום הפסד מרובה יש להתיר גם ללא הכשרה אם הכלי אינו בן יומו, ובמקום שאין בנמצא כלי זכוכית ואין לו כוסות ושאר כלים, אם פיהם רחב מותר לנקותם היטב ולהכשירם ע"י עירוי ג' ימים, וא"צ הגעלה כיון שאינו מצוי להשתמש בהם בחמין בחמץ ממש, ואם פיהם צר והשמרים נדבקים בתחתיתם וא"א לנקותם היטב (וה"ה בשאר כלים) אין להם תקנה להכשירם. ואפ"י בכוסות אם יכול לקנות חדשים אין לשנות מהמנהג. וכלי כסף שיש בתוכם התוך זכוכית אין להגעילו, אבל התוך מבחוץ או על כסויו או על ידו אינו מעכב את ההגעלה.

כלי חרסינה הנקראים פורצלן דינם ככלי חרס ולא ככלי זכוכית.

שיפוד ישן שצלו בו במשך השנה בשר המלוח במלח שלא נבדק מפרורי חמץ, וצלו בו עופות בפסח, העופות מותרים בדיעבד, אבל אם ידוע שהיה במלח חמץ, או שצלו עליו דבר שהוא חמץ, ולא ליבנוהו, אסור אפ"י בדיעבד אפ"י אם הגעילו, אכן במקום הפסד מרובה או שאינו בן יומו יש להקל אם הגעילו ויש בבשר שישים לבטל את הבליעה.

ברזי החביות נוהגים להדיחם מפני שממשמשים בהם בידים מלוכלכים מחמץ, וטוב יותר לקנות ברזים חדשים שמא היה הברז בחבית של שיכר. וברזא

ב' שלא להגעיל כלי שבליעתו מועטת עם כלי שבליעתו מרובה, שמא יבלע הכלי שבליעתו מועטת את פליטת הכלי שבליעתו מרובה.

ג' שלא ישהה את הכלי יותר מידי בתוך היורה שמא יחזור ויבלע, (וכיון שאינו נכון להוציא את הכלי מהמים מיד אחרי שמכניסו, קשה לצמצם בזה. אמנם בערב פסח אף אחרי שעה חמישית, או בעלמא בכלי איסור, אם הכלי אינו בן יומו או שיש שישים כנגדו, אין קפידא אם ישהה אותו הרבה זמן במים).

ד' שלא ינחו המים מלהעלות רתיחה בעוד הכלי בתוך המים, מפני שהוא חוזר ובלוע, (אבל אם מכניס כלי כשהמים נחו מרתחתם לא הוי הגעלה אף אם היד סולדת בהם ואפילו לפני שעה חמישית, וצריך להמתין שהמים יעלו רתיחה, ויש להזהיר להמגעילים בזה, דאף שבקערות וכפות שתשמישם ע"י עירוי מועילה הגעלה במים שהיד סולדת בהם, מ"מ כלים שתשמישם בכלי ראשון לא מהני הגעלה בלי רתיחה, ואפי' בדיעבד צריך לחזור ולהגעיל, אמנם אם השתמש בכלי בפסח יש לצדד להתיר את המאכל אם הכלי אינו בן יומו. ונכון להעמיד במקום ההגעלה בעל תורה הבקי בדיני הגעלה).

ה' נכון שלא יכניס את הכלי לפני רתיחת המים, אף אם הוא משהה את הכלי עד שירתחו המים, כדי שלא להוסיף לכלי בליעות חמץ לפני הגעלתו. ורבים מהאחרונים מפקפקים על זה, וגם המחצית השקל כתב שזה חומרא יתירא.

ו' צריך להגעיל את כלי ההגעלה מתחילה ולשפוך את מי ההגעלה (שהרי אין בהם שישים כנגד כלי ההגעלה) ולשים בפנים מים חדשים, (ואם רוצה להשתמש בכלי ההגעלה, כשהגיע זמן איסור חמץ צריך הגעלה שנית).

ז' כתב הט"ז שצריך עוד להזהר שלא יגעיל מקצת מהכלי שני פעמים, כגון היכא שמכניס כלי גדול כל פעם מצד אחר, שלא יכניס יותר ממה שלא הכניס בפעם הראשונה, מפני שאז הוא חוזר ובלוע את מה שפלט, ואם א"א להגעיל בבת אחת, וקשה לדקדק שלא יהיה חלק מהכלי במים ב' פעמים, צריך שיהיה במים שישים כנגד הכלי, אמנם היכא שמגעיל במים כמה כלים כמו המנהג בימינו, צריך שיהיה במים שישים כנגד כל הכלים. והאחרונים כתבו שאם הכלי אינו בן יומו א"צ לדקדק בזה.

האם צריך לדקדק בכל הדברים הנ"ל - הנה בשו"ע וברמ"א משמע שהמגעיל לאחר שעה רביעית צריך להזהר בכל הדברים הנ"ל, וי"א שאין הכונה להזהר בדווקא בכל הדברים, אלא די להזהר באחד משני הדברים דלהלן, וי"א שאם מגעיל לאחר שעה שישיית נכון להזהר בכל הדברים דלכתחילה לענין הגעלה טוב לחוש לדעת הפוסקים שלאחר שש עד הלילה ג"כ אסור

וי"א שיכשירם ע"י אבן מלובנת ועירוי אפי' מכלי שני, וי"א שיניח מפה אחרי העירוי. חביות חרס שעושים בהם שיכר שעורים, צריך לנקותה היטב, (ואם היא של עץ צריך לפתוח שוליה, וי"א שלא מועיל לפתוח שוליה), ומועיל בהם הגעלה ע"י עירוי ואבנים מלובנות, או למלא במים כ"ד שעות ג"פ. כלים שהיה בהם יי"ש לא מועילה להם הגעלה מפני הריח והטעם, אא"כ נסתלק הריח והטעם לגמרי.

הגעלה מועילה לכלי עץ או אבן או מותכת או עצם או גללים. קילוף בכלי אומנות אינו מועיל בדבר שצריך הגעלה.

כלי חרס לא מועילה להם הגעלה או למלאם גחלים אלא רק לצרפו בכבשן, ותנורי חרס מועיל להסיקם היטב מבפנים עד שיתלבנו. תנור של בית החורף רגילים להניח עליו חמץ במשך השנה כשהוא רותח, דינו ככלי חרס שלא מועילה לו הגעלה, ואסור להניח עליו מאכל אם התנור או המאכל חמים, ובשניהם צוננים מותר בדרך עראי אם הוא נקי. כלי זכוכית לדעת השו"ע א"צ הכשרה, ולדעת הרמ"א לא מועיל להם הכשרה.

סימן תנ"ב

צורת הגעלת כלי החמץ

הגעלת כלים עניינה הוא להכניס את הכלי הבלוע בחמץ או בשאר איסורים לתוך יורה מלאה מים שמעלים רתיחה, וע"י רתיחת המים נפלט כל הבלוע בכלי לתוך המים, והכלי חוזר להכשרו. ובסימן הקודם נתבאר איזה כלים אפשר להכשירם ע"י הגעלה. אמנם כיון שהחמץ או האיסור מתערב במים, יש להזהר שהכלי לא יחזור ויבלע את מה שפלט, מפני שבאופנים מסוימים הכלי יכול לחזור לאיסורו מחמת כך, וכדלהלן. עוד יבואר באיזה מים אפשר להגעיל, ואיך יזהר שתגיע רתיחה לכל חלקי הכלי.

זמן ההגעלה - בחול המועד פסח א"א להגעיל את כלי החמץ, משום שאז חמץ אסור במשהו (וביו"ט בלאו הכי אסור להגעיל), ואף אם הכלי אינו בן יומו נקטינן שנטל"פ בפסח אסור, אבל ליבון אפשר לעשות גם בפסח. וכשמגעיל את הכלים לפני פסח יש להזהר להגעיל את כלי החמץ, לפני שעה חמישית בערב פסח, מפני שבזמן ההגעלה הכלי פולט את מה שבלוע בתוכו, ויש לחוש שיחזור ויבלע את מה שפלט. ולכן כל זמן שהחמץ מותר אפי' מדרבנן, א"כ הכלי בלע נותן טעם בר נותן טעם דהתירא, ומותר בכל גוונא. אבל המגעיל אחרי תחילת שעה חמישית שהחמץ אסור, צריך להזהר בכמה דברים, וכדלהלן.

א' שלא יהיה הכלי בן יומו, או שיהיה במים שישים כנגד הכלי.

ולחק יעקב די להמתין מעת לעת ממתי שהשתמש עליו חמץ, ויהיו מנוגבים יפה מהמים הצוננים שמא יצטננו מהם הרותחים, ויזהר לשפוך עליהם בזריזות ולא ע"י זריקה באויר, וישפוך מהכלי שבישל בו ולא ישאב מהכלי עם כלי אחר וישפוך, אא"כ מגעיל עם אבן מלובנת, או שהכלי ששואב בו שוהה בתוך הכלי ראשון עד שהמים מעלים בו רתיחה.

הגעלת כמה כלים יחד - לא יניח הרבה כלים בתוך סל מנוקב וכדומה אם הם נוגעים זה בזה, מפני שבמקום נגיעתם לא מגיעה רתיחת המים, (אע"פ שלטבילה זה מועיל). וכלי שאינו מנוקב אינו מועיל אפי' להגעלת כלי אחד, אפי' כשהוא צף בתוכו, אא"כ משהה אותו ביורה עד שיש רתיחה בכלי שהוא רוצה להגעיל.

המגעיל ע"י צבת צריך לפתוח את הצבת בתוך המים הרותחים ולאחוז במקום אחר, כדי שהמים יגיעו למקום אחיזת הצבת, וטוב יותר להגעיל בשבכה או בסל מנוקב.

הגעלה בחמי טבריה - כלי שבלע ע"י תולדות האור אין להגעילו בחמי טבריה, אפי' אם הבליעה היא בכלי שני, דכבולעו כך פולטו, אבל כלי שבלע בחמי טבריה יכולים להגעילו בחמי טבריה או בתולדות האור.

הגעלה בשאר משקין - אין מגעילים אלא במים, ובדיעבד מועילה הגעלה גם בשאר משקין, וכן הדין במים המעורבים באפר, או מה שנוהגים הצורפים להרתיה כלי ע"י שמרי יין או ווי"ן שטי"ן מעורב במים. עוד כתב הח"א שאין לאסור כלי מפני שבלע מהווי"ן שטי"ן אם עבר י"ב חודש. ודעת הפמ"ג שאם זה לפני פסח יגעילו פעם שניה במים לבד, ואם הגיע פסח מותר. ויורה שמי ההגעלה נעשו כציר מרוב פליטת הכלים, אין להגעיל עוד באותם מים, ואפשר שאפי' בדיעבד לא מהני, ואפי' הגעיל בה כלים שאינם בני יומם הדין כנ"ל.

הגעלת כלי גדול - כלי גדול שרוצה להגעילו שאינו יכול להכניסו לכלי אחר מחמת גדלו, יעשה שפה לפיו מסביב באופן שפי הכלי מגולה, ע"י טיט (ובמכשיר כלי שבלע דבר איסור לשאר ימות השנה יעשה שפה מבצק), כדי שיתמלא היטב ויגיעו המים לשפתו, וימלאו מים וירתיחו, דודאי ניתז פעם אחת חמץ על שפתו, וכן יכול למלא היטב את הכלי במים, ולקחת אבן רותחת או לפיד אש ולהשליכו לתוכו בעוד המים רותחים. ויורה שמגעילים בה, לפני ההגעלה א"צ לעשות כנ"ל, אבל אחרי הגעלה צריך לעשות כך אם רוצה להשתמש בה. וכלי שמשתמשים בו בתוך כלי ראשון, א"א להגעילו אלא בתוך כלי ראשון, כיון

נטל"פ ומשהו, אבל בשעה החמישית והשישית די להזהר באחד משני דברים, והיינו א' שהיורה שמגעיל בה והכלי שמגעיל אותו לא יהיו בני יומם, ב' אם הכלי שמגעיל אותו הוא בן יומו צריך שיהיה במים שישים כנגדו, ואם מגעיל הרבה כלים צריך שישים כנגד כולם, (ודעת המ"א שכלי של בשר וכלי של דגים אינם מצטרפים, ויש חולקים), ואם היורה היא בת יומה אינו יכול להגעיל בה אא"כ מכשירה לפני כן (דמבואר ביו"ד שאין במים שבתוך כלי שישים כנגד הכלי). ואם הכלי בן יומו ואין שישים כנגדו, אף אם יהיה זהיר בשאר הדברים ג"כ לא מועילה ההגעלה. והגר"א מפרש שכונת השו"ע שגם לאלו המקילים וסוברים שאם לא משהה את הכלי הרבה והמים לא נחו מרתיחתם מהני אף בן יומו ואין שישים כנגדו, מ"מ טוב להגעיל לפני שעה חמישית, שאז א"צ להזהר כלל, אבל לדינא אין נ"מ בשאר הטעמים, דאחרי זמן איסורו בהכרח צריך שיהיה שישים או שלא יהיה בן יומו. וכל זה מדינא, אבל כבר נהגו לכתחילה להחמיר בכל החומרות אפי' אם מגעיל בשעה רביעית או קודם, וגם את כלי ההגעלה נהגו להגעיל לפני ההגעלה אף אם אינה בת יומה. ויש כמה אחרונים שסוברים שמה שצריך שלא יהיו הכלים בני יומם או שיהיה שישים כנגדם, זה מדינא אפי' לפני זמן איסור חמץ, דס"ל שחמץ אפי' לפני זמן איסורו חשיב "איסורא בלע". וא"כ למנהגו שהרבה אנשים מגעילים בכלי אחד ואין שישים כנגד כל הכלים, יש להזהר שלא להגעיל שום כלי בן יומו, ויש מהדרים להפסיק להשתמש בחמץ בכלים ג' ימים לפני ההגעלה. מותר להגעיל סכין אסור בקדירה כשרה, אם יש במים שישים כנגד הסכין, ואין בזה משום מבטל איסור לכתחילה, והקדירה אינה נטרפת בכך, ומ"מ אין להשתמש אח"כ במים שבקדירה.

הגעלת כלי בשר וכלי חלב יחד - לדעת השו"ע יש להזהר שלא להכניס לתוך היורה כלי בשר וכלי חלב יחד, אפי' לפני שעה חמישית, כדי שלא יתערבו פליטת הבשר והחלב ויחזרו ויבלעו בכלים, אא"כ אחד מהם אינו בן יומו, או שיש שישים כנגד כלי אחד מהם, ואז יכול להשתמש בכל כלי או לבשר או לחלב, דאף שבעלמא המנהג שלא לשנות ע"י הגעלה מבשר לחלב, הכא שכונתו להכשירו מהחמץ שפיר דמי. ולדעת הרמ"א (יו"ד צ"ה) אפילו בדיעבד אסור אם הגעילם יחד. ובזה אחר זה מותר, כיון שזה כל אחד לעצמו הוא נ"ט בר נ"ט דהתירא.

הגעלת כלי בן יומו - כתב הרמ"א שיש להזהר ג"כ שלא להגעיל כלי איסור אפי' בפני עצמו אם אין שישים כנגדו והוא בן יומו, כדי שלא יאסר אם יחזור ויבלע את פליטתו, ולכן נהגו שלא להגעיל שום כלי בן יומו, בין מבשר לחלב בין מחמץ למצה, ואפי' אם מגעילו לבדו ולפני שעה חמישית ויש שישים.

הגעלת שלחנות - כשמגעיל שלחנות יזהר ג"כ לשפשפם היטב ולהמתין מעת לעת אחרי השפשוף,

תערובת והנאה והשהית אורז וקטניות בפסח- אורז או קטניות שנפלו לתבשיל, אם ההתר הוא הרוב התבשיל לא נאסר, אמנם צריך לזרוק את אותם גרעינים אם הם ניכרים. וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם אף אם לתתו אותם במים, דלא נהגו בהם איסור הנאה, וא"צ לדקדק לתלות את הנר רחוק מהשלחן שמא יטפטף על מאכל, דאפי' אם טפטף אין לאסור. ואפי' אם כתשו את השומשמין במכתשת שכותשים בה חמץ מותר, דאם נתערב משהו כבר בטל לפני פסח, וצונן אינו מבליע ומפליט, אמנם זית הוא דבר חריף, ועל כן אם כתשו את הזיתים בכלי שלתתו בו וכדו', יש בשמן טעם חמץ, וצריך לכו"ע להזהר שלא לתלות את הנר סמוך לשלחן, שמא יטפטף על דברי מאכל. וכן מותר להשהות בפסח אורז וקטניות אף אם נפל עליהם מים.

באלו מינים יוצאים יד"ח אכילת מצה- יוצאים יד"ח אכילת מצה בלילה הראשון של פסח בחיטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון. ולכתחילה נוהגים לקחת חיטים משום שהם חביבים ויש בזה הידור מצוה, ואם אין לו חיטים יקח מהמין החשוב לו ביותר. ואין יוצאים יד"ח מצה באורז ודוחן ושאר מיני קטניות, אמנם העושה עיסה מחיטים ואורז מעורבים יחד, אם יש בה טעם דגן יוצא בה יד"ח בפסח, אף אם אין בעיסה חיטים בשיעור כזית בכדי אכילת פרס ואכל רק כזית, כיון שטבע האורז להיות נגרר אחרי החיטים להתחמץ יחד. אבל חיטים המעורבים עם דוחן, או אורז המעורב עם שאר מיני דגן, אין יוצאים בהם יד"ח מצה אא"כ יש בזה כזית דגן בכדי אכילת פרס, שאז יוצא אם אכל כזית מן העיסה. וי"א שבחיטים ואורז צריך כזית חיטים בכדי אכילת פרס, ובשאר מינים צריך רוב מה' מיני דגן. ולכתחילה נכון להחמיר בשל תורה, ובשעת הדחק יש לסמוך אסברא ראשונה.

שמירת החיטים מחימוץ לפני טחינתם

ה' מיני דגן שלא נבררו מאכילת עכבר אין בכך כלום, שאין הגרגיר מחמיץ ממיעוט רוק שבפי העכבר, ואפי' אין שישים כנגדם שרי בדיעבד אך לכתחילה נכון לבוררם באופן זה.

דגן שצמח מחמת לחלוחית הארץ הרי הוא חמץ גמור, ואם לא ברר מהחיטים את המצומחות, אם אין שישים כנגדו אפי' בדיעבד אסורים בהנאה, וגם בספק אם יש שישים אסור, וצריך לבערם לפני פסח, ואם עבר הפסח ולא ביערם ימכרם לנכרי חוץ מדמי איסור שבו. ומותר להוציא חלק מהחיטים המצומחים

שצריך להגעילו גם מבחוץ. וכלי צר או שיש בו מקום צר שא"א לשפשף שם היטב, אסור בהגעלה.

שטיפת הכלי אחרי ההגעלה- נוהגים לשטוף את הכלי במים קרים מיד אחרי ההגעלה, כדי שלא יחזור ויבלע את המים שיש בהם את פליטת החמץ, ובדיעבד אין לחוש כיון שאין מגעילים אלא קודם זמן איסורו או שיש שישים כנגדו או שהוא אינו בן יומו.

סימן תנ"ג

אכילת אורז וקטניות בפסח

לדעת השו"ע מותר לאכול בפסח אורז ודוחן וקטניות, וכן לעשות מהם תבשיל, (ואפי' אם הקמח אורז התנפח אין זה חימוץ אלא סרחון). והרמ"א כתב שיש מחמירים, וכן נוהגים באשכנז ואין לשנות. וכוסמת ותירס ג"כ בכלל קטניות. וטעם המנהג הוא מפני שחוששים שמא מעורב בהם תבואה, ואם יאפה או יבשל אותם תבואה התבואה לידי חימוץ. וטעם נוסף שכיון שמוצוי לעשות מהם קמח ולאפות מהם לחם, יש לחוש שיהיו כאלו שלא יבחינו בין קמח או פת זו לקמח או פת של ה' מיני דגן, ויבואו להקל גם בקמח ופת של ה' מיני דגן, ולכן אסרו כל פת וכל תבשיל, ולבשלם שלימים אסור משום לא פלוג ומשום הטעם הראשון. ולרבינו מנוח הטעם הוא מפני שבשנים שאינם של ברכה גדלים מיני חיטים הנראים כמיני זרעונים, ולכן אסרו כל מיני זרעונים. ואין להקל בזה אף באחרון של פסח.

זרע אקליז"א ועני"ס אליינד"ר אינם מיני קטניות, ומותר לאוכלם בפסח, ומ"מ צריכים בדיקה שלא נתערב בהם מה' מיני דגן, ולכן י"א שטוב להחמיר שלא לאכול עני"ס וקימ"ל עד יום האחרון, כיון שא"א לבוררם יפה.

בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול, או לחולה אף שאין בו סכנה אם הוא צריך לזה, מותר לבשל אורז וקטניות, ועדיף שיאכל קטניות מאשר אורז ודוחן ורעצקע (כוסמת טחונה דק) מפני שהם יותר דומים לה' מינים, אך צריך לבדוק ולברור יפה יפה בדקדוק היטב שאין שם גרעינים מה' מיני דגן. וכן ידוע שהתירו חכמי הדור כמה פעמים בשני בצורת. וכתבו החת"ס והח"א שאפי' במקום שיש להתיר, יחלטנו מתחילה ברוחתי.

חיטים מותר אף שלא בשעת הדחק, וישמור משעת טחינה ואילך, אבל לקנות מבעל הריחיים שרגיל לכבס אותם במים אסור אפי' בדיעבד, וכן אם טוחנים את החיטים בריחיים שטוחנים שם לתת, אין לקנות קמח מן השוק אף בשעת הדחק, אפי' במקום שאין הדרך ללתות, מפני שהלתת הוא חמץ גמור, ובשעת הדחק גם זה מותר, דנתבטל לפני פסח וקמח בקמח הוא לח בלח ואינו חוזר וניעור, וצריך לרקד אותם שמא נשאר פרוו לתת בתוכם, ונכון לאפות הכל לפני פסח.

לתיתת ה' מיני דגן - בזמן הגמרא אסרו ללתות שעורים שיבולת שועל ושיפון, מפני שהם רכים וממהרים להחמיץ, אבל חיטים היה מותר ללתות. והאידינא שאין אנו בקיאים בלתיתה שלא יתחמיץ, אסור ללתות גם חיטים אף שהם קשים, דיש לחוש שיחמיצו בלתיתה, או שישהו אותם אחרי הלתיתה ויחמיצו. ולתיתה להרמב"ם היינו שבוללים את החיטים במים וטוחנים אותם מיד, ורש"י פירש ששורים את החיטים במים מעט קודם הטחינה כדי להסיר את המורסן. ואם עבר ולתת אסורים באכילה או בהנאה בפסח, ומ"מ אם שרה מעט במים וטחן מיד, מותר להשהות את הקמח בפסח, ובשעורים אפשר דאסור לכתחילה להשהות את הקמח אפי' באופן זה, ובדיעבד אין לאסור במכירה אחרי פסח. וגאגאלאך (שעורים כתושים במדוכה) או גרויפין (גריסים) אסור להשהותם בפסח לכו"ע, מפני שהם שוהים הרבה במים ונעשים חמץ גמור, ואף אם עבר ושהה יש אוסרים למכור לנכרי אחרי פסח, ויש שמצדד להתיר היכא שלא נתבקעו, ובנתבקעו אסור לכו"ע אף למוכרם לנכרי אחר הפסח.

שמירת הקמח מחמץ לפני הלישה

שקים שנתן בהם קמח כל השנה, ואפי' רק פעם אחת, ורוצה לתת בהם קמח לפסח, לכתחילה עדיף לקנות לפסח שקים חדשים, אמנם מדינא יכול להכשירם ע"י כבוס, והיינו שלפני הכבוס יתיר את התפירות שבקצוות או אם יש בהם טלאי או אלו שבשפת השק, כדי שיצא הקמח שבתוך התפירות, (ודבר זה צריך לעשות גם בשק שנתן בו קמח של פסח אם רוצה לכבסו ולתת בו קמח), ויגרר היטב בסכין את הקמח שבמקום התפירות, ויכבסם היטב ע"י שפשוף בחמין ובאפר ויחבטם. ובדיעבד אם לא התיר את התפירות כלל לפני הכביסה ונתן בהם קמח, אין לאסור את הקמח ומשמע שמותר אפי' בפסח עצמו, (ולפני פסח גם אם לא כיבס כלל י"ל שיוציא מיד את הקמח מהשק ויברור אותו בנפה שמא יש שם בצק בעין ושרי), ואם

עד שיהיה שישים כנגדם, שאז הרי הם מתבטלים ומותר לטחון הכל יחד, והסכמת הרבה אחרונים שמותר לאפות אפי' בפסח, ובעל נפש יחמיר לעצמו לאפות לפני פסח, וכתב הגר"ז שמתעם זה רוב ישראל אופים את המצות לפני פסח, דברוב הדגן מצוי קצת מצומחים. ולהוסיף חיטים כשרים כדי לבטל את המצומחים בשישים, יש מתירים לפני פסח, ורוב הפוסקים אוסרים, ובשעת הדחק אפשר שיש לסמוך על המקילים.

שמירת החיטים של מצת מצוה - החיטים שעושים מהם את המצות שאוכלים כדי לקיים מצות "בערב תאכלו מצות", לא די שאין בהם ריעותא של חשש חימוץ, אלא הם טעונים שמירה יתירה לשם מצה, דכתיב "ושמרתם את המצות", ולכן טוב לשמורם משעת קצירה שלא יפלו עליהם מים, ואם נתייבשו לגמרי ואינם צריכים לקרקע טוב לשמורם אף שהם מחוברים, ועל כן המנהג לקוצרם כשהם קצת לחים. ולפחות ישמור אותם משעת טחינה לפי שאז מקרבים אותם למים, ואם טוחנים בריחיים של רוח או של יד א"צ שמירה גם לדעה זו אלא משעת לישה, אא"כ רגילים לרחוץ שם את החיטים. ובשעת הדחק מותר לקנות קמח מן השוק, דסומכים על הסוברים שעיקר השמירה היא מהלישה ואילך, ואפי' במקום שלותתים את החיטים מותר בשעת הדחק, דמסתמא אין שורים אותם עד שיחמיצו, וגם שמא לא לתת את החיטים, אבל עדיף לקנות קמח שיפון או שיבולת שועל שאין לותתים אותם. ומשמע מהשו"ע שמותר לקנות קמח אף מן הנכרים, אלא שצריך לרקדם מתחילה שמא יש בהם פרוו חמץ, אמנם בריטב"א מחמיר בזה, ואפי' קמח של ישראל שנשאר שם משאר ימות השנה מפקפק אם מותר לקנותו ומסיק להתיר בדיעבד, אבל של נכרי אסור אפי' בשעת הדחק, ורק כשאין לו אפי' כזית למצוה מותר, ומשאר הראשונים משמע שמותר אף לשאר ימי הפסח. וישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה משעת טחינה ולפחות משעת לישה, בכל המצות שאוכלים גם בשאר ימי הפסח, ודעת הפר"ח ששימור משעת קצירה מעכב אפי' בדיעבד, ולכתחילה נכון להחמיר כדבריו, ואם אין כזו מצה אפשר לברך על מצה השמורה משעת לישה. ובשם הגר"א הביאו שהיה נזהר מאד לאכול בכל ימי הפסח רק מה ששמור משעת קצירה, מפני שחשש שמא ירד מים על החיטים במחובר לאחר שנתייבשו. ואין כדאי לשלוח קמח שמורה ברכבת בלא שמירה של ישראל, דאף אם אין חשש איחלופי וירידת גשמים, לא חשיב "ושמרתם".

עכשיו שהמנהג לכבס את החיטים ולהשהות אותם במים, אסור לקחת קמח מן השוק אפי' בשעת הדחק, ואפי' לשאר ימי הפסח אסור, ויש אוסרים להשהותם בבית משום בל יראה, ואף אם עבר ושהה יש אוסרים, ובא"ר מתיר בשם זקנו למוכרם לנכרי לאחר פסח, כיון שאינו אלא ספק חמץ. ולקנות

להחמיץ, ובדיעבד אין לאסור, אך יעסוק בעיסה זו בזריזות יותר משאר עיסות לשומרה מחימוץ.

סימן תנ"ד

באיזה מצה לא יוצא ידי חובה

פת סובין או מורסן (סובין היינו קליפה הנושרת מהחיטה בזמן כתישה, ומורסן היינו קליפה דקה הנשארת בנפה אחרי יציאת הקמח, וי"מ בהיפוך), אין יוצאים בה ידי חובת מצה, כיון שאינה קרויה לחם (ומהאי טעמא פטורה מחלה). אמנם אם לא הפריש את הסובין או המורסן מהחיטה הם מצטרפים לשיעור כזית, ואם הפרישם וחזר ועירבם יוצא בה, אבל הסובין והמורסן אינם מצטרפים.

פת מתבואה שאכלו התולעים יוצאים בה יד"ח מצה, וכן יוצאים במצה מסולת נקיה ביותר.

מצה גדולה - טוב שלא לעשות המצה רחבה יותר מידי משום דהוי כאשישה, ואם עשאה מאחד משישה באיפה לא יוצא אפי' בדיעבד, וי"א שאפי' בפחות אינו יוצא יד"ח, וי"א שאשישה זה עיסה חלוטה, ולפי זה בדיעבד אין להחמיר אפי' בלחם גדול מאד.

עיסת הכלבים - לשיטת הרמב"ם והשו"ע אם דרכו של בעה"ב זה להאכיל ממנה גם לרועיו הישראלים יוצאים בה, מפני שכוונת הלישה והאפיה היא גם עבור אכילת ישראל והוא שומרה לשם מצה, ויוצאים בה אע"פ שמעורב בה הרבה מורסן ופסולת. ואם אין הרועים אוכלים ממנה ולשו ואפו אותה רק לצורך הכלבים, אין יוצאים בה אפי' אם היא פת נקיה, כיון שאין לה שם לחם (אפי' לענין ברכת המוציא), וגם אינה משומרת לשם מצה. ויש אומרים וכן דעת הרמ"א שאין הדבר תלוי בכוננתו, אלא שאם מעורב בעיסה הרבה מורסן, והיינו בשיעור שאין ראוי לרועים לאכול מזה אין לזה שם לחם אפי' חשב גם בשביל הרועים, ואם הפת יפה אפי' בעשאה לכלבים יש לה דין לחם (אא"כ לא עשאה בצורת שאר פת), אמנם גם בזה אין יוצאים יד"ח מצה, כיון שאינה משומרת לשם מצה.

חלוטה - מצד הדין אם חלט הקמח ברותחים שהם מרותחים רתיחה עזה על האור לפני הלישה ואח"כ לש ועשה מזה עיסה, אין חוששים בזה לחימוץ, אמנם הגאונים אסרו כל מיני חליטה ברותחין, דאין

נמצא בתוך התפירות כמו עיסה שהתייבשה, זה אוסר אפי' בדיעבד ואפי' קודם פסח, דבפרורין אמרינן חוזר וניעור.

שמירת שקי הקמח של פסח מחימוץ - אין להניח את שקי הקמח של פסח על גבי בהמה, ללא שיש תחתיהם אוכף או עור עבה, מפני שהקמח מתחמם מגוף הבהמה, ובשעת הלישה זה ימהר להחמיץ, וכן שמא יחמיץ הקמח מהזיעה של הבהמה, ובדיעבד אין לאסור, דמעיקר הדין א"צ לחוש לטעם השני, ולכתחילה טוב יותר ליטול את הקמח במקום שנתלחלח מן הזיעה, אך צריך להמתין מעת לעת עד הלישה כדי שהקמח יתקרר. וכתב הרמ"א שיש להזהר במקום שאפשר שלא להניח שקי קמח של פסח זה ע"ג זה, וכן לא ישב עליהם, כדי שלא יתחממו, ואם הניח או ישב ימתין מעת לעת לפני הלישה.

ניקור הריחיים - נוהגים לנקר את הריחיים שמא נדבק בהם חמץ, וקמח הראשון שטוחנים אחר הניקור נוהגים לשמור אותו לאחר פסח או לאוכלו לפני פסח, ובדיעבד או בשעת הדחק מותר לטחון בלי ניקור ולנפות את הקמח ולאפות הכל לפני פסח, ועכ"פ יטחן הכל לפני פסח, אמנם אין להקל בזה לענין כזית של מצת מצוה, דלא חשיב שימור גמור. ואנשי מעשה הולכים בעצמם למקום הטחינה לראות טחינת קמחיהם, מפני שמצוה בו יותר מבשלוחו, ועכ"פ יניחו שם איש ירא שמים ובקי קצת בדינים (ולא עם הארץ או קטן) להשגיח שלא יבוא לידי חימוץ. ואין לטחון חיטים לפסח באותו חדר שטוחנים בו תבואה לתותה, מפני שהאבק פורח ומתערב יחד, ואפי' אם יש שישים לכתחילה יש להזהר, אלא יעשה מחיצה ביניהם מהריצפה עד התקרה, ובדיעבד אין לאסור כיון שזה לפני פסח ואז יש ביטול.

נקיון שאר כלי הריחיים - יש לכסות את כל כלי הריחיים בבגד פשתן או לרוחצם היטב שלא י שאר בהם קמח מחומץ, וכסוי בלא ניקור אינו מועיל. ונכון לעשות כיס חדש כדי לנפות בו את הקמח לפסח, ולא להשתמש בכיס משנה שעברה, וכ"ש שאין להשתמש בכיס ישן אפי' ע"י הדחה שפשוף והגעלה, ואין חילוק בזה אם טוחן לפני פורים או אחריו.

המתנה בין הטחינה ללישה - צריך לטחון את החיטים יום או יומיים לפני הלישה, אפי' בנטחן ע"י בהמות, ואפי' אם ניפה את הקמח אחרי הטחינה, (ואפי' בנטחן בריחיים של יד טוב להחמיר), ועכ"פ צריך לפחות לינת לילה, ואם טחנו בערב פסח י"א שאסור ללוש מצה בו ביום, מפני שהקמח רותח וממהר

ומצוי שיתחלפו המצות, שכל אחד יאמר "כל מי שיגיע מצתי לידו יהיה לו במתנה", וטוב לומר כך גם בשעת טחינה מפני שלפעמים מתחלף הקמח. עוד יש להזהר שאם המוכר גילה דעתו בשעת המכירה שהוא דחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה, והלוקח דוחהו בלך ושוב, דאז אין המצות שלו, ולא יוצא בהם יד"ח מצה. ומצה שעברו בה על איסור הוצאה בשבת, יוצאים בה יד"ח ומברכים עליו, מפני שאין העבירה בגוף המצה.

מרור גזול - דעת הכנסת הגדולה בשם מהרי"ו שיצא (אמנם במהרי"ו עצמו מבואר להיפך), והפ"ח חולק עליו, ודעת השאגת אריה שזה תלוי במחלוקת לגבי מצוה הבאה בעבירה בדרבנן (בסימן תרמ"ט), שלשו"ע יוצא בדיעבד ולמ"א לא יוצא בדיעבד, ועכ"פ כשחוזר ואוכל מרור אחר לא יברך.

סימן תנ"ה

לישת המצות במים שלנו

אין ללוש את הקמח לצורך המצות לפסח במים חמים, מפני שהבצק ממחרת להחמיץ מוכח חמימות המים, ולכן יש להכין מים מיוחדים לצורך לישת המצות לפסח, וכדלהלן.

המתנה מזמן שאיבת המים עד הלישה - אין לשים מצות, בין מצת מצוה בין שאר מצות, במים מיד אחר שאיבתם, מפני שמי המעיינות מתחממים בימי ניסן ע"י החמה שהולכת בשיפולי הרקיע, וי"א ע"י החמה שהולכת בלילה מתחת לקרקע, ואף במים שנשאבו מנהרות שאינם נמשכים ממעיינות יש להחמיר כיון שהם מתחממים מעט ביום מהשמש, אלא יש ללוש במים שלנו בכלי לאחר שאיבתם, והיינו ששואבים את המים מבעוד יום או בבין השמשות, ולשים בהם אחרי שיעבור הלילה, ובשעת הדחק יש להקל ללוש מעלות השחר אע"פ שלא עמדו י"ב שעות. ודעת הרמ"א שיש לשאוב דווקא סמוך לבין השמשות, וכתב המ"ב שלכתחילה ראוי לשאוב בבין השמשות ממש, אלא שמפני שא"א לכוון ממש לזמן בין השמשות רשאי לשאוב סמוך לבין השמשות, ואין להקל לכתחילה לשאוב הרבה מבעוד יום, וביום המעונן טוב יותר להקדים מאשר לאחר, ואם נשאבו הרבה מבעוד יום אין להחמיר בדיעבד ויכול ללוש בהם אחרי לינת לילה, והיכא שיש קצת דוחק יכול למלא בעוד היום גדול. ואין לשאוב אחרי כניסת הלילה, ואם שאבם בלילה קודם חצות מותר ללוש בהם למחרת לכתחילה, אחרי י"ב שעות מזמן שאיבתם.

אנו בקיאים בחליטה, ואסור בין אם נתן את המים ע"ג הקמח, ובין אם נתן את הקמח ע"ג המים, ואפי' במרותחים הרבה ועומדים על גבי האור והוא מערבב את הקמח בתוך המים אסור. ואיסור זה הוא בין באכילה בין בהנאה בין בשהיה, מפני שזה חשש חמץ גמור, ואם נתערב בתבשיל אסור במשהו באכילה, אבל בהנאה או לענין שהיה אינו אסור במשהו. ומי שיש לו חולי בבטנו שרפואתו לחלוט שעורים או שיבולת שועל ולהניח על בטנו, אם אירע חולי זה בפסח ויש בו סכנה, מותר לישראל להרתיע את המים ולתת את השעורים לתוכם, דאף שהוא בסכנה כל שאפשר בצד התר יעשה בצד התר, וחולה שיש בו סכנה, מותר לעשות לו כל מה שהוא צריך על פי רופאים, דבכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה, ובחולה שאין בו סכנה אסור גם בחליטה, ובבה"ל כתב שמהגאונים אין ראה לאסור להניח על הבטן שזה רק איסור לאו, אך קשה להתיר בזה, ונשאר בצ"ע. ואם השעורים של נכרי עוד לפני החליטה מותר אפי' באין בו סכנה, ואם אפשר לחלוט במי פירות מותר אפי' ע"י ישראל אפי' באין בו סכנה, דבמי פירות אין מחמיץ.

אם חיל המלך כופה לבשל עבורם גרויפין (גריסים) בפסח, אם יכול לפייסם ולבשל להם רעצק"ע (- כוסמת טחונה דק) מה טוב, ויבררם היטב מגרעיני תבואה המצויים בהם, ואם אינם מתרצים בזה, אם יכול להציל עצמו בממון חייב לתת כפי יכולתו, ואם לאו יזהר עכ"פ לעשות חליטה, והיינו לבשל הרבה את המים ואח"כ להכניס בתוכם את הגרויפין מעט מעט באופן שהמים לא יתקררו, וגם ברעצק"ע טוב לעשות כך, אבל גרויפין של שיבולת שועל זה חמץ גמור ולא מועיל בזה חליטה, ועל כן ימסור לנכרי את החמץ באחריות שהוא יבשל עבורם.

מצה שאינה שלו - מצה שאולה יוצאים בה יד"ח מצה, שהרי שאלה ע"מ לאוכלה ולא ע"מ להחזירה בעין, והוי שלו. ומצה גזולה, אם גזל את המצה עצמה אינו יוצא בה ידי חובה, ואפי' בדיעבד צריך לחזור ולאכול, ומשמע שצריך גם לחזור ולברך, ובבה"ל כתב דאפשר שיש לחוש לסוברים שכבר יצא יד"ח בדיעבד ועל כן לא לברך, ואפי' בליל יו"ט שני אינו יוצא יד"ח. אמנם אם גזל חטים או קמח ועשאם מצה יוצא בה יד"ח, כיון שקנה בשינוי מעשה, ומ"מ לכתחילה לא יקח אותה לצאת בה, כיון שאינו יכול לברך עליה לא ברכת המוציא ולא ברכת על אכילת מצה. והגוזל מצה והגוזל התייאש ונתנה הגזלן לאחר, השני קנה את המצה בשינוי רשות, ויכול לצאת בה ולברך עליה, ואם המקבל חזר ונתנה לגזלן, גם הגזלן יכול לצאת בה. ויש להזהר כשהרבה אופים יחד בתנור אחד

לתוך המים מפני שהיד מחממת את המים, ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם.

מי ישאב את המים - למצות מצוה לכתחילה ישאב דווקא ישראל מפני שזה מכשירי מצוה, ונוהגים ליטול מים מיוחדים למצה של מצוה, ויאמר בזמן השאיבה לשם מצת מצוה. ואף לשאר מצות אם אפשר ישאב ישראל שמא הנכרי יתן לתוכם חמץ, ומ"מ אין בזה קפידא מפני שהמנהג לסנן את המים.

באיזה כלי יניח את המים - נוהגים להניח את המים בכלי חרס חדשים, ולא יניח בישנים אפי' אם הם של פסח, דכלי חרס ישנים מאיסי ואין זה הידור. ובכלי עץ או אבן או כלי חרס מצופים אפשר גם בישנים, והיינו אם השתמש בהם במים, אבל כלים שהשתמש בהם במי פירות (שאר משקין חוץ ממים) טוב להזהר שלא לשאוב בהם אא"כ הגעילים מקודם, דיש לחוש שיתערבו המי פירות במים ותמהר העיסה להחמיץ, ואיסור גמור להניח את המים בחביות דבש שמדיחים אותם, מפני שזה מפליט את המי פירות. ולכתחילה אין לשאוב בכלי נחושת אפי' חדשים, מפני שהנחושת מחממת, ובדיעבד אין לחוש אפי' אם המים היו בהם הרבה ימים, והלישה עצמה אפשר לעשותה לכתחילה בכלי נחושת.

מים המכונסים בסיסטירנה (באר שהוא בנוי גם מלמטה וגם בצדדים, וגם מלמעלה הוא מכוסה), י"א שמותר ללוש בהם סמוך לזמן השאיבה, דחשיב כמונח בכלי, ואין להקל אלא בשעת הדחק, ואם יש לו מים שאובים שלנו בתוך ביתו טוב יותר שיקח אותם אף שיש לחוש שנשאבו מבעוד יום או אחרי תחילת הלילה, ואם המים נובעים מתחת הרצפה או שבאים לשם ע"י צינור אין להקל אף בשעת הדחק, וכן במים שבמשאבה אין להקל.

מי גשמים שנקלטו מן האויר אינם צריכים לינה, אך יזהר שלא יעמידם לפני הלישה במקום שתפוג צינתם. ומי גשמים שירדו ביום, בבאר היטב מצדד לאסור, וברדב"ז מבואר להדיא שמותר בכל גוונא.

מים חמים אין ללוש בהם אפי' אם נתחממו בחמה, ואפי' אם נעשו פושרים, ואם נצטננו לגמרי נחלקו הפוסקים אם מותר ללוש בהם, ובדעת האוסרים יש מחלוקת אם גם בחמי חמה אסור או דווקא בחמי האור, ובשעת הדחק או בהפסד מרובה יש לסמוך על המתירים. ומים שהיו בדוד גדול ששוליו עבים והוא עשוי מנחושת או מחרס, והוא תלוי על מקום האש, אין להשתמש בהם אפי' אם היו בדוד רק בזמן שאין אש תחתיו אם המים פושרים, והיינו כחמימות הרוק או כמים ששואבים בקיץ מן הנהר, אך כתב הפמ"ג שאם

שמירת המים לאחר שאיבתם - אפשר לשאוב ביום אחד עבור הרבה ימים, ואם הזמן חם יניחם במרתף קר, ואם אין לו מרתף יניחם בבית בחדר שאינו מוסק, ואם הזמן קר יניחם באויר כי המרתף הוא חם, וישכים להכניסם לבית לפני הזריחה, אך אם המים נמצאים במקום שאינם יכולים לראות פני השמש אין לחוש, וביום מעונן אין להניחם אפי' במקום שאינם יכולים לראות פני השמש, דיומא דעיבא כולו שימשא. ואם לא הכניסם בהשכמה, אם נתחממו או שנעשו פושרים כחמימות הרוק אין ללוש בהם, (ובשעת"ת כתב שכל שנתחממו קצת אפי' פחות מחמימות הרוק אין ללוש בהם), ואם לא נתחממו מותר ללוש בהם אפי' אם עמדו בשמש. ויותר טוב להעמידם תחת התקרה שמא ישכח להכניסם בהשכמה. וכשמוליך את המים בבוקר לבית הלישה תחת אויר הרקיע יש לכסותם, וכלי זכוכית צריך לכסותו גם בצדדים, וטוב לכסותם גם בזמן שמוליכם מהנהר לביתו אף אחרי השקיעה, כדי שלא יפול לתוכם שום דבר חמוץ, ומטעם זה נוהגים לסנן את המים בשעת השאיבה בבגד לבן ונקי.

הכנת המים ללישה ביום ראשון - כשחל פסח באחד בשבת לשיטת השו"ע (סימן תנ"ח) יש ללוש בערב שבת, והנוהגים לאפות במוצאי שבת שהוא ליל פסח, אסור לשאוב בבין השמשות של כניסת השבת, דאין שבת מכינה ליו"ט, (וגם האופים בליל יו"ט שני אסורים לשאוב בבין השמשות של יו"ט ראשון, דאין יו"ט מכין לחבירו), ובערב שבת מבעוד יום אין נכון לשאוב, שמא ישאב בבין השמשות, ולכן צריכים לשאוב את המים בליל חמישי, ואם שכח יכול לשאוב בערב שבת מבעוד יום אפי' בעוד היום גדול. וכן האופים בימי ראשון לפני הפסח, כינו לכתחילה את המים בליל חמישי, ובדיעבד בערב שבת מבעוד יום. ואם שכח להכין מבעוד יום, יכין בבין השמשות על ידי נכרי, ויש מתירים אפי' ע"י עצמו.

מהיכן ראוי לשאוב - לכתחילה יש לשאוב מנהרות ולא מבארות, ואם הנהרות גדולות מהפשרת שלגים וגשמים, טוב יותר לשאוב מן הבארות.

אין לשפוך מים שלנו מכח מות או בזמן שהתקופה נופלת, ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", ואם יכול בקלות להשיג מים אחרים, ילוש בהם את שאר המצות, אבל מים שהכין למצת מצוה כתב הט"ז שאין נכון לשפכם והא"ר מפקפק בזה. וטוב לכתחילה לקחת ברזל חדש או נקי, ולתלות אותו במשיחה בתוך המים לפני שהתקופה נופלת, ולא יכניס ידו

הלש את המצה בקצח (קימל) ושומשמין כשרה, כיון שיש בה טעם מצה, ומשמע מהשו"ע שיוצא אף אם אין בה אלא כזית בכדי אכילת פרס, ודעת הפר"ח והמ"א שצריך לאכול שיעור כזית מן הדגן לבד בכדי אכילת פרס. ולכתחילה צריך שיהיה רוב מן הדגן. עוד משמע בשו"ע שיוצאים בה יד"ח בלילה הראשון, דאינה נחשבת מצה עשירה, וממילא אסור לאוכלה בערב פסח, וי"א שהיא בכלל מצה עשירה ואין יוצאים בה יד"ח בשתי הלילות הראשונים, ויש להחמיר. ואם נתן פלפלין בעיסה אפי' קורט אחד, או שנפל לעיסה מעט סיד חי ונילושה עימו, אסור באכילה אפי' בדיעבד ומותר בהנאה, ואם רק נפל עליו, יסלקנו ומותר. וסיד שבכותל שכבר נתייבש ונתקשה כאבן אינו אסור, וזנגביל דינו כפלפלין, ואפשר דה"ה נעגעל"ך (צפורן) וכרכום, וי"א שכל מיני תבלין מותר בדיעבד אפי' באכילה, חוץ מפלפלין וסיד.

סימן תנ"ו

כמות הקמח לצורך לישת הבצק למצות

אין ללוש לפסח עיסה יותר גדולה משיעור חלה, מפני שבאופן זה העסק בבצק לא מונע את החימוץ. ואם לש יותר משיעור זה אפי' במזיד, מותר בדיעבד, דלא גרע מאם הניח העיסה בלא עסק כלל שאין לאסור כל שלא שהתה שיעור מיל. ואם שהתה שיעור מיל לפני שהתחילו לעזור לו בעריכה, צידדו כמה אחרונים שיש לאסור גם בדיעבד, דהוי כעיסה המונחת ללא עסק כלל, וי"א שבזמננו אין לאסור, מפני שרק בזמנם לפי תנאי הלישה והאפיה היו המצות שוהים בלא עסק, מנעו חכמים מללוש הרבה יחד, אבל בזמננו שאופים בזריזות מרובה בעוזרים הרבה ובתנורים גדולים אין להחמיר, והעולם נהגו לכתחילה כדעה זו, ואין למחות בידם מפני שיש להם על מי לסמוך, אמנם ירא שמים יחמיר כדעה ראשונה גם בזמננו, ובפרט בישובים הקטנים שאין להם הרבה אנשים המתעסקים במצות, ואם לשים יותר מג' קבין, יש למחות ולמונעם, ואפשר שבוה אסור אף בדיעבד. וכתבו הפוסקים שמי שלש בסך הכל רק עיסה אחת ואין לו אחרת לצרפה לחלה, אין לצמצם כ"כ, שמא לא יהיה בה שיעור חלה ויברך ברכה לבטלה, וי"א שבאופן זה יכול להוסיף ה' או ו' ביצים, ומהשו"ע והרמב"ם לא משמע הכי, וצ"ע.

הדוד התקדר הרבה זמן פשיטא שאין לחוש, וכן אם המים נצטננו לגמרי מותר לכו"ע.

דין מצות שנילושו במים שאין ללוש בהם - אם עבר ולש במים חמים או פושרים, אסור לאכול את המצות, אבל בהנאה מותר אפי' אם לש בחמין. ואם לש במים שלא לנו המצות אסורות באכילה, ויש מתירים, וי"א שבשוגג מותר בכל גוונא כיון שאין ניכר בבצק סימני חימוץ, ובדיעבד אם לש באופנים הנ"ל בשוגג ואין לו עיסה אחרת סומכים להתיר, והב"ח מחמיר בכל גוונא, אך כמה אחרונים כתבו להתיר כנ"ל, ובמים שנשאבו מהנהרות או מים שלנו שהיו חמים וציננם, יש להקל בדיעבד בשוגג אף לדעת הב"ח. ולרמ"א (ואפשר שגם השו"ע מודה לזה וכדמשמע בבית יוסף) במים שלא לנו יש להתיר בשוגג אפי' בלא דחק אם עבר ולש, ולמצת מצוה ישתדל להשיג מצות אחרת, אבל לכתחילה אסור ללוש בהם אפי' אם אין לו מים אחרים ויאכל בפסח דברים אחרים, אמנם ללילה הראשון יש להקל ללוש בהם כדי שלא יבטל מצות עשה דאורייתא.

ביטול במים שלא לנו - מים שלא לנו שנתבטלו ברוב מים שלנו, מותר ללוש בהם, מפני שהם מצטננים מכח הרוב, ואף לכתחילה מותר לערב אם רואה שלא יספיקו לו המים שלנו. וכל זה לפני הלישה, אבל אין לתת בעיסה מים שלא לנו עם מים שלנו חד בתרי, ואפי' בדיעבד יש לעיין אם עירב במזיד. ומים חמים או פושרים שנתערבו בהרבה מים צוננים עד שנצטננו, נחלקו הפוסקים אם יש בזה ביטול, ולכן לכתחילה ודאי אין ללוש בהם, ובדיעבד במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט יש להקל.

מה אין לערב בעיסת המצות

נתינת מלח במצות - נוהגים שלא לתת מלח במצה לפני האפיה, מפני שהמלח מחמם את העיסה והיא ממחרת להחמין, והרמ"א כתב שאפי' בדיעבד יש לאסור באכילה (אמנם בהנאה שרי אפי' אם נתן הרבה מי מלח, כל שאין בו סימני חימוץ), והפר"ח סובר שאין להחמיר בדיעבד במעט מלח, ובשוגג בודאי יש לסמוך להקל, והאחרונים הסכימו שאם נתן בה מעט מלח ואפה אותה מיד (ולא סמוך על כך שהעסק בבצק אינו מניחה להחמין) אין נאסר בדיעבד, ובמלח שלנו שנעשה ממי הים ולא חופרים אותו מהקרקע, שהוא תולדות המים אפשר שאין לאסור בדיעבד אפי' אם לא אפה אותה מיד. ולאחר אפיה מותר לקטוף פני המצה במי מלח ולהחזירם לתנור, ומ"מ במצת מצוה בשתי הלילות יש להזהר.

נתינת תבלין בעיסה - לכתחילה אין נכון לתת תבלין בעיסה, מפני שהוא חד ומחמם את העיסה, ומ"מ

יאפה את המצות, ואחרי האפיה מיד יצרפם בסל אחד או שיכסה אותם במפה ויפריש חלה, וזהו הדרך היותר נכון, וטבלה שאין לה מסגרת יש ספק אם זה מצרף, ולכן כשמצרף בכלי זיהר שלא יבלוט כלום מעל דפנות הכלי, ואם חלק בולט צריך לכסותם במפה, ואם לא כיסה ונטל חלה ממה שבולט, הפמ"ג מסתפק בזה, והבה"ל כתב שאין להחמיר בדיעבד כיון שהוא כלי שיש לו תוך. והנה דעת הפמ"ג שצריך שיניחם במפה, וישים מפה זו על המצות גם מלמעלה, ואף שבאמצע הם קצת מגולות מצטרפות כיון שמהצדדים הם מכוסים, ולפי זה אם הם מונחים על טבלה ומכוסים מלמעלה לא מהני. והבה"ל כתב שמשמע גם סתם כסוי מהני, ונשאר בצ"ע, אך כתב שאם הם בכלי שיש לו תוך והמצות בולטות מלמעלה, ודאי מהני כסוי מפה נפרדת או כפיית כלי מלמעלה. ואם הסל גדול צריך לקרבה באופן שיגעו זה בזה, ואם יש בכל עיסה שיעור חלה א"צ שיגעו זו בזו, ודי שיהיו מונחים בבית בלי כלי, מפני שהבית מצרפם, ואם הם מונחים בכלים יקרב הכלים זה לזה ויהיו הכלים פתוחים מלמעלה.

אף בעיסת חו"ל שמקילים לאכול ולשייר קצת לחלה, זה דווקא בדבר שנאפה מעיסה גדולה אע"פ שאח"כ נתחלק לכמה ככרות, אבל במצות מעיסות מחולקות אין להקל לאכול לפני ההפרשה, אף שהיו מונחות פעם אחת בסל, אפי' אם בכל עיסה היה שיעור חלה.

במקום שנוהגים ללוש עיסות גדולות משיעור חלה וכן"ל בסימן הקודם, מפרישים חלה מכל עיסה בפני עצמה, ונהגו שמכל עיסה אשה אחרת מפרישה חלה ומברכת לעצמה, ואם אחד מפריש לכולם די בברכה אחת אם לא הפסיק בינתיים בשיחה שאינה מענין הלישה. והנוהגים לכפול את העיסה כדי לקחת את החלה משתי הקצוות אין זה נכון, ודי להפריש מקצה אחד.

מה יעשה אם שכח להפריש חלה - עיסות שהיה בהם שיעור חלה ושכח להפריש בעודם עיסה, יפריש אחרי האפיה, וא"צ לצרף בסל אלא יכול להפריש ממצות עיסה אחת על העיסות האחרות, אמנם צריך שיהיה הכל מונח לפניו בבית, ובדיעבד חלה ההפרשה גם על כלי המונח בבית אחר, ואם היתה לו רק עיסה אחת בשיעור חלה יכול להפריש בחלת חו"ל אף על המצות שאינם לפניו, וא"צ מוקף. ואם נזכר ביו"ט שלא הפריש חלה, אם נצטרפו בכלי רק ביו"ט דעת כמה אחרונים שמותר להפריש ביו"ט, אמנם אם יו"ט חל בשבת אין שייך דין זה, אבל אם היה בהם חיוב חלה כבר לפני יו"ט (שהיה כשיעור או שנצטרף בכלי מערב יו"ט), אסור להפריש ביו"ט, ועל כן אם ניכר בכל מצה מאיזה עיסה היא, מותר לאכול את כל המצות של אותה עיסה ולשייר מאחת המצות ע"מ שיפריש חלה ממנה בחול המועד וישרפנה, וכן יעשה בכל עיסה ועיסה, ואם נתערבו מצות מכמה עיסות, צריך לשייר מעט

שיעור חלה היינו עשרון, שזה מ"ג ביצים בינוניות (עם הקליפות) וחומש ביצה, והדרך לשער זאת אינו ע"י משקל, אלא ימלא כלי מים ויערה אותם לכלי אחר, ואח"כ יכניס לכלי מ"ג ביצים וישפוך עליהם מהמים שעירה לכלי השני, ואת המים שישארו בכלי השני ישפוך לכלי שלישי שמחזיק מים בשיעור זה, וכלי זה יהיה המידה שלו לקמח. וישים בכלי מידה מחוקה ולא גדושה.

מדידת הקמח ביו"ט - אע"פ שאסור למדוד ביו"ט, מותר למדוד ביו"ט של פסח שיעור עשרון, כדי שלא ללוש יותר מעשרון וכן"ל, (וכן אין כדאי ללוש פחות מעשרון, כדי שיוכל להפריש חלה בברכה). ויש אוסרים, אלא יקח באומד הדעת ולא ירבה יותר מעשרון, ויקרב העיסה לעיסות אחרת כדי להפריש ממנה חלה בברכה, והכי נהוג.

לא ידחק את הקמח בכלי אפי' אם כמות הקמח היא עשרון או פחות, מפני שע"י הדחוק יהיו מקומות שלא יגיעו מים ולא יהיו נילושים היטב, וכשיניח את המצה בתבשיל יבוא הקמח לידי חימוץ, אלא ימדוד בפזיזו כדרך שמוזדים למכור, ונכון לכתחילה שגם לא יניח ידו על הקמח. וטוב לומר בשעת נתינת הקמח למידה שעושה לשם מצוה.

סימן תנ"ז

דרך הפרשת חלה מעיסת המצה

זמן הפרשת החלה - טוב להפריש חלה כבר מן העיסה, דכתיב "ראשית עריסותיכם", וכיון שצריך לדקדק שלא לעשות עיסה יותר משיעור חלה, ועדיף פחות מאשר יותר (אא"כ אין לו אלא עיסה אחת), יש לחוש שחלק מהעיסות אין בהם שיעור חלה, ויבוא לידי ברכה לבטלה, או שאחרי האפיה יצרפם בכלי אחד ויתחייבו בחלה מן הדין ונמצא אוכל טבל, לכן טוב לקרב את העיסות זו לזו ולדבקם באופן שאם יפרידם יתלש מאחת לשניה, ואז יפריש חלה, ואם הם קשות וא"א לדבקם היטב, יצרפם ע"י כלי אחד או ע"י כיסוי מפה, ויש נוהגים להפריש משתי העיסות יחד, ואפשר שטעמם מפני שחוששים שלא נדבקו היטב, וע"י חוזק החיתוך ידבקו. ואם הוא לש כל פעם עיסה אחת, יעסוק אחר בעיסה הראשונה עד שתהיה לו עיסה נוספת. ואם א"א להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות,

סימן תנ"ח

זמן אפית מצת מצוה - נוהגים שלא ללוש את המצות שיוצא בהם יד"ח מצוה בשתי הלילות הראשונים, עד אחר ששעות בערב פסח, שהוא זמן הקרבת הפסח, (וי"א משש שעות ומחצה), ואסמכוה אקרא ד"זבחת פסח וכו' תאכל מצות", אמנם מדינא אין לחוש לזה מפני שעיקר ההקש בא ללמד שאכילת המצה בליל פסח עד חצות, ולכן בדיעבד אם אפה את המצה לפני שש, ואפי' חודש או חודשיים לפני פסח, כשר אם אפאה לשם מצוה. ורוב ישראל לא נוהגים לאפות את המצת מצוה אחר שש, ובבגדי ישע מליץ בעד המנהג, שמפני שיש כמה דעות שחמץ אחר שש אסור במשהו, וקשה להזהר שלא יהיה אפי' משהו חמץ בחיטים שלא יהיו מצומחים, לכן מקדימים לאפות קודם כדי שיתבטל החמץ. ובמאמר מרדכי כתב שהרבה מקילים לאפות קודם מפני הדוחק, ורק קצת מקפידים בזה, וכך ראוי לעשות. ובי"ד שחל בשבת לשים בערב שבת אחרי ששעות זכר לשאר שנים, ולא כהמחמירים לאפות בליל יו"ט.

אפית מצות בפסח - מדינא מותר לאפות מצות בפסח, אך המדקדקים נוהגים לאפות הכל לפני פסח, כדי שאם יתערב משהו חמץ במצות הוא יתבטל. והאופה מצת מצוה בליל יו"ט, לא יאפה בלילה הראשון עבור הלילה השני, ואם אפה מבעוד יום יכול לאפות בליל יו"ט כדי לאכול באותו לילה פת חמה, ואת מה שאפה מבעוד יום יצניע ללילה השני. ולכתחילה אין כדאי לאפות ביו"ט, שלא יבוא לידי קלקול בהפרשת חלה ביו"ט, במדידת הקמח וברחיצת הכלים, וכדי שלא ישנו התינוקות, וכדי שלא יבוא לאכול את האפיקומן אחרי חצות.

שרויה - יש אנשי מעשה שמחמירים שלא לשרות או לבשל מצות בפסח, שמא נשאר בתוך המצות מעט קמח שלא נילוש יפה ועי' השרויה זה יחמיץ, ומדינא א"צ לחוש לזה, דאין חימוץ אחרי האפיה, ובפרט בימינו שאופים רקיקים דקים, ומ"מ מי שנוהג בחומרא זו אין מזניחים אותו.

מכל מצוה, ואחרי יו"ט יצרף את החתיכות בכלי ויפריש חלה מחתיכה אחת על כולם, ואם יש לו גם שלימות יכין בהפרשתו לפטור גם אותם והיו מונחים לפניו, וכן יכול ללוש ולאפות ביו"ט עיסה פחות משיעור חלה ולצרף מצות אלו למצות שיש לו ואח"כ יפריש ממצות עיסה זו על הכל, ונכון לעשות תקנה זו גם אם לא היה בכל עיסה כשיעור אבל נצטרפו בכלי לפני יו"ט. ולכתחילה אם נזכר לפני הלילה שלא הפריש חלה, יפריש מיד ולא ימתין ליו"ט.

אם הפריש חלה רק מחלק מהעיסות ונתערבו, צריך ללוש עיסה חדשה ולהפריש ממנה, ויכין להפריש ממנה על כולם, ואם מכיר מצוה שממנה ודאי לא הופרשה חלה, יכול להפריש ממנה על כולם, וצריך שיהיו כולם מונחים לפניו בבית אחד.

הלש עיסה ביו"ט של פסח יאפה את כל העיסה ויפריש חלה אח"כ, או שיפריש חתיכה לחלה אבל לא יקרא לחלה שם עד שתיאפה, וגם לא יתכוין במחשבתו שתחול עליה קדושת חלה קודם שתיאפה, (ואם מי שאינו הבעלים קרא לה שם, אינו כלום), מפני שאם חלה קדושת חלה אסור לאפותה ביו"ט מפני שאין באפיה זו צורך אוכל נפש, ואם יניחנה כך החלה תחמיץ, דאין לשורפה ביו"ט קודם שתחמיץ, משום שאין שורפים קדשים ביו"ט, וכיון שאם ישאל על ההפרשה הוי חולין ושליו, עובר עליה בבל יראה גם עכשיו שזה קדשים ואינו שלו. ואם שכח וקרא לה שם יטילנה לצונן כדי שלא תחמיץ (ולכתחילה אין לסמוך על זה, שמא לא יזהר יפה שיהיו המים צוננים), וכשהמים התחממו קצת יזהר להחליפם במים צוננים. וחלת חו"ל שהיא מותרת לכהן שהוא טהור מזיבה וקרי, כגון כהן קטן פחות מנן ט' ויום אחד (שאינו נטמא בקרי ומן הסתם לא ראה זיבה), או גדול שטבל לקריו אע"פ שלא היה הערב שמש, מותר לאפות את החלה כדי לתתה להם, וטוב שיאכלנה הכהן מיד אחרי הטבילה לפני שיטיל מי רגלים, שמא יטיל מים חלוקים או עכורים שיש בהם חשש קרי ולא יוכל לאכול את החלה עד שיטבול שנית. וי"א שאין מאכילים חלה בזמן הזה לשום כהן, דדלימא נתחללה אחת מאמותיו, והלכה כדעה ראשונה, וכתב הפמ"ג שלא ראה שנוהגים כך, והמ"ב כתב שיש מקומות שנהגו בפסח לתת לכהן גדול שטבל לקריו.

י"א שמותר ללוש ביו"ט של פסח פחות מכשיעור כדי לפטור עצמו מן החלה. רמ"א. ובביאור הגר"א מפקפק על זה.

סימן תנ"ט

זהירות מחמץ בזמן הלישה

מקום לישת המצות - אין לשים במקום השמש, מפני שהעיסה קרובה להחמיץ מחמת חום השמש, ודעת החק יעקב שבמקום קרוב אל השמש מותר ללוש, ורק במקום השמש ממש אסור, אבל דעת כמה אחרונים להחמיר בזה ואינו מותר אלא במקום הצל. והאופה בתוך הבית כנגד החלון ויש שם שמש אסור, ואם החלון סגור והשמש מזהירה דרך הזכוכית, החק יעקב מתייר, אבל כמה אחרונים אוסרים, ונהגו לכסות החלונות בסדינים בשעה שיש שמש. וביום המעונן אסור ללוש תחת כל אויר הרקיע אף במקום שגם בלי העננים היה שם צל, מפני שביום המעונן טבע החמה להגביר חומה בכל מקום, ובבין השמשות אין לחוש. וביום שיש עננים רק מידי פעם מותר מעיקר הדין, אולם יתכן שלדברי הרמ"א להלן יש להחמיר גם בזה. וכתב הרמ"א שנהגו שלא ללוש כנגד חלון פתוח, אפי' אם השמש כבר עברה לצד השני, שמא יהיה מעונן ולא אדעתי, ובלש בחוץ אין חוששים לזה מפני ששם שמים לב מיד כשנהיה מעונן. וכן כשמוליך את המצות לתנור או את המים, או את הקמח (כשהשק פתוח), יזהר לכתחילה לא לעבור בשמש, או תחת הרקיע ביום מעונן, אלא יכסה את המצות במפה, ואין להניח מפה אחת הרבה פעמים, שמא נדבק בה בצק והוא יתחמץ. ולא יתקרב ללוש סמוך לפי התנור, מפני חום התנור, ובצדדים או מאחורי התנור מותר, ומקום שכל החדר מתחמם מהתנור, כגון בתנור של בית החורף, אסור ללוש בכל החדר, אלא צריך שלא להסיק כלל ביום הלישה, ואם הסיק אסור ללוש אא"כ יפתח את הדלת והחלונות עד שיצא החום לפי אומדן דעתו, והכל לפי הענין. וכן יש להזהר שלא להשהות את המצות סמוך לפי התנור לפני אפיתם, וכן יש להזהר להחליף את המקלות באופן שלא יחממו את המצות, ובעונותינו הרבים הרבה נכשלים בזה. (ואם לש כנגד השמש או כנגד פי התנור, המצה מותרת אפי' בלש במזיד, אא"כ העיסה התחממה דאז מסתבר שיש להחמיר אף בהחממה בשוגג. סעיף ה').

זהירות משהיה אחרי הלישה - לאחר לישת העיסה לפני עריכתה יש להזהר שלא להניח את העיסה בלא עסק אפילו רגע אחד, ואף אם הוא עוסק בזמן זה בצרכי התנור אסור לכתחילה להשהות, וצריך להסיק ולגרוף מתחילה את התנור, כדי שלא יצטרך להניח

את המצות בלא עסק. ועסק היינו שלש או מגלגל בעץ, אבל מה שדוחק או דופק עם עץ במקום אחד אינו מועיל לשאר העיסה. וכל זמן שמתעסקים בעיסה אפי' כל היום אינו מחמיץ, ואם הניחה בלא עסק שיעור מיל הוי חמץ אע"פ שלא ניכר בה סימני חמוץ, וכשיש ספק אם שהתה שיעור מיל אסור, דספיקא דאורייתא לחומרא. ושיעור מיל הוא י"ח מינוטין, ובמקום הפסד מרובה יש להתיר עד כ"ב מינוטין וחצי, אא"כ יש בעיסה סימני שיאור וסידוק. (ולענין מליחה לכתחילה ישהה במושך שעה, ואין לשנות, ובדיעבד שכבר הודח ונתבשל אין להקל אלא בשהה כ"ד מינוטין ולפחות כ"ג מינוטין). וכתב הרמ"א שיש להחמיר למהר בעשית המצות, כיון שיש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל, (והיכא שעוסק בעיסה עסק גמור כבעיטת הידים ורידוד (לאפוקי ניקור וכדו'), דעת התרומת הדשן שאין השהיות שבינתיים מצטרפות, ודעת מהרי"ל (להחמיר גם בזה), וכן יש לחוש שהעיסה תהיה במקום חם ששם העיסה מחמיצה בפחות משיעור מיל.

זהירות משהיה אחרי שהתעסקו בבצק - אחרי שהתעסקו בבצק שהבצק מתחמם, אם מניחים אותו בלי עסק מיד הוא מחמיץ, ולכן צריך להזהר מאד שכשמניחים את המצה לפני המנקה, שינקר אותה מיד ויכניסוה מיד לתנור, והעולם אין נזהרים בזה כ"כ, ואפשר שמיד אינו בדווקא אלא הכונה שהשיעור מועט, ומ"מ לכתחילה ודאי לא יניחה כך אפי' רגע אחד אם אפשר. וכתב הבה"ל שרבים מן הפוסקים חולקים על דין זה וסוברים שגם אחרי שנתעסקו בבצק אינו מחמיץ בפחות ממיל, ואפשר שדין זה הוא רק היכא שרואים להדיא שהעיסה נתחממה, וצ"ע.

אין יודעים שהעיסה החמיצה - עיסה שהחמיצה עד שיש בה סדקים, אפי' לא נתערבו הסדקים זה בזה הוי חמץ גמור, והאוכלה חייב כרת, ואפי' אם יש סדקים במקצת העיסה הרי כל העיסה חמץ, ואם רק הכסיפו (הלבינו) פני כולה או חלקה, האוכלה פטור, אבל אסור באכילה והנאה, וצריך לדקדק בשיעור זה, כי לפעמים העיסה מכסיפה ואין איש שם לבו לכך. ואם התחילו שתי עיסות יחד ואחת מהם החמיצה, בידוע שגם השניה החמיצה אפי' אם אין רואים בה סימני חמוץ ולא נשתהה שיעור מיל.

מצה עשויה שירא שמא תחמיץ לא מהני שיעביר ידו עליה וישפשף דלא מיקרי עסק ואדרבה הרי הוא מחממה בידיו, ויכול לשוברת ולחזור לעשותה כדי שהעסק יבטל את החמוץ, וטוב להזהר בזה לכתחילה, דשמא בעריכה השניה תהיה סדוקה

לנקותם היטב ע"י גרירה, והמחמיר יגררם ואח"כ ידיחם.

הדחת הכלים ביו"ט – אם הוא ממשיך להכין עוד מצות מותר להדיח את הכלים גם ביו"ט, ולגררם אסור, ואם סיים להכין מצות, מותר להדיח את הכלים שהוא יכול להשתמש בהם כגון העריבות, ושאר הכלים מותר להדיחם ע"י נכרי, דהוי שבות דשבות במקום מצוה, (והמ"א מתיר גם לגרר ע"י נכרי, והא"ר משיג שלגרר זה אב מלאכה ולא שבות), ואם אין נכרי יטילם לצונן ויזהר שיהיה כל הכלי שקוע בצונן, או שיכניס את הכלים לתנור כדי שיאפה הבצק שעליהם, ואין נכון לאכול בצק זה שמא לא נאפה יפה משני הצדדים, והאחרונים מפקפקים בעצה זו משום אפיה שלא לצורך, ויש עוד עצה שיבטל את החמץ לפני שיחמיץ, (אמנם אם יש כזית ע"י צירוף לא מועיל ביטול וצריך לבער), או שיתן את הכלים עם הבצק במתנה לנכרי והיינו כשהנכרי אינו רוצה להדיח.

זהירות משאריות חמץ בכלי העריכה – יזהר שלא יהיה גומא או סדק בעריבה שלש בה אפי' על שפתה, מפני שלא יוכל לנקרו אחרי הלישה והבצק יחמיץ ויתערב אח"כ בבצק החדש. ואם המזרק נסדק בשפתו, צריך להרחיב את הסדק ולגרר היטב ולהגעיל ולסתום את הסדקים ולהחליקם ולהשוותם יפה, או שירחיב את הסדק ברוחב אצבע כדי שיוכל להכניס ידו ולנקות שם, אבל לא ידביק שם חתיכת נחושת במסמרים, מפני שהחמץ נכנס מתחת המסמר, אלא ידביק את הנחושת ע"י היתוך. וכן יזהר שלא יהיה במרדה סדק או חריץ, וגם הדף שעורכים ומגלגלים עליו את המצות צריך שיהיה חלק בלי סדקים וחריצים, ואם יש בו נקבים צריך לסותמם, ויש נוהגים מטעם זה לערוך על סדן, אך בזה יש לחוש שיכנס בצק בנקבי האריגה (אא"כ יחליפם בכל שיעור מיל), ואינו מועיל להופכם לצד השני, ולכן יותר טוב לערוך על דף חלק, ואנשי מעשה נוהגים לצפות את השלחנות בטס של מתכת חלק או אבנים חלקות, ויש שגם מצפים את המערוך במתכת או בזכוכית.

אין לתת את העריבה על כר או כסת מצמר בשעת הלישה, מפני שהם מחממים, וטוב שלא להעמיד גם על בגד צמר, ובדיעבד בכל ענין אין איסור. ועל כר וכסת מעור מותר.

עיסה שיצאה רכה לא יוסיף בה קמח מפני שאותו קמח אינו נילוש היטב, אלא אדם אחר יעשה עיסה קטנה מגיבול קשה והוא ימשיך להתעסק בעיסה הרכה (ובדיעבד אם עשה זאת בעצמו אין לאסור), ויערב את שתי העיסות. ואם אינו יכול לעשות עיסה

וכפולה, ולכן אין להתחיל לערוך ולרדד את המצות עד שיגרף את התנור.

צינון הידים במים – לכתחילה צריך לצנן את הידים בשעת הלישה, ובריטב"א החמיר מאד בזה, מפני שהידיים מתחממות מהעסק והם מחממות את העיסה, ואם לא צינן ידיו מותר, וי"א שרק אם הוא גם מכניס את המצות לתנור צריך לצנן ידיו, וכתבו שכך המנהג, אמנם אם רואה שידיו התחממו לכו"ע צריך לצנן ידיו, ולכתחילה טוב להחמיר בכל גוונא לצנן ידיו.

קיסוף העיסה במים – אין לקטף (לטוח) את העיסה במים שמצננים בהם את הידים, מפני שהמים מתחממים ומחממים את העיסה, ואם קיטף בהם נראה דמותר בדיעבד. וכתב המ"ב שבמקומינו אין נוהגים לקטף את העיסה במים.

שפיכת מי שטיפת הידים – הלש אחרי שהתחיל זמן איסור חמץ (והב"ח והט"ז מחמירים גם לפני זמן איסור חמץ), וצינן ידיו או שקיטף את המצה במים, או שרחץ את העריבה במים, יש למהר לשפוך את המים מפני שהם ממהרים להחמיץ, ויש לשופכם במקום מדרון, כדי שלא יתקבצו המים ברשותו ויחמיצו, וגם לא ישפכם על רצפת אבנים, וברה"ר מותר בכל גוונא, וי"א שגם ברה"ר אין נכון לכתחילה לשופכם שלא במקום מדרון, די ש לו לדקדק בפרורי בצקו שלא יבואו לידי חימוץ.

נקיון כלי הכנת המצות – בזמן הכנת המצות יש לגרר תמיד בין עיסה לעיסה את הכלים (העריבות והרעדל"ר, ומידי פעם יבדוק גם את המרדה שמכניסים איתה את המצות לתנור שלא נדבק בה בצק), ואף אם לא עבר שיעור מיל בין העיסות, לכתחילה הרי יש להזהר גם בפחות ממיל, וכן צריך לרחוץ ידיו, ולרחוץ ולנגב את האגן שלשים בו, ומנהגו להקפיד בזה כשעובר שיעור מיל מהתחלת הלישה, ובזמן זה מחליפים את הסדינים שמכסים בהם את השלחנות, ואם עורכים את המצות על השלחנות יגרדם בזכוכית. והמנהג הנכון שיהיו שני אגנים ללוש בהם, ובזמן שלש בשני יהיה אדם ממונה לרחוץ את הראשון ולנגבו היטב, וחוזר חלילה. והמנהג הנכון להעמיד משגיח בבית אופי המצות להשגיח על הכל, כי רבה המכשלה מאד. (וצריך להזהר לבער הפיורים מעל השלחן אחרי כל עיסה. ס"ק מ"ד).

לאחר שסיים לאפות הסק אחד בתנור ידיח את הכלים (חוץ מהמרדה) וינגבם היטב כדי להשתמש בהם פעם נוספת, וזה עדיף מאשר לגוררם כיון שא"א

שכיון שעושה בשביל פסח הוי כמפרש לשם מצוה, משא"כ לענין קצירה, וצ"ע. ובצקות של נכרים שמבואר בגמ' שמוותר לאוכלם בפסח, הרבה ראשונים מבארים דאירי שלשם בפני ישראל וישראל ראה שלא נתערב בהם כלום ולא נתחמץ בלישה, אלא שלא נשתמרו לשם מצוה, ויש מתירים כל שאין בו סידוק ושיאור, ואין להקל בזה אף בשעת דחק גדול.

ולענין טחינת החיטים, דעת ה"ז דלכו"ע מהני כשישראל עומד ורואה שלא נעשה בזה שום חשש חימוץ, אבל דעת הא"ר כהב"ח שזה תלוי במחלוקת בסימן תנ"ג אם בעינו שימור משעת טחינה או לא, וכתב המטה יהודה שראוי לנהוג ולהנהיג שלא לטחון את החיטים אלא ע"י ישראל בריחיים של יד או של מים, ולא ע"י ריחיים של נכרי של בהמות, ומ"מ מנהג העולם להקל כה"ז, וכן העתיקו להלכה כמה אחרונים, ומי שיכול לעשות הכל ע"י ישראל הרי זה משובח.

מצוה בו יותר מבשלוחו- הרא"ש היה משתדל בעצמו במצת מצוה, ועומד על עשיתה, ומזרז את העוסקים, ומסייע בעריכה, וכן ראוי לכל אדם לעשות, ויטריח עצמו בזה עד שיתחמם ויזיע שזה תיקון לעוון החמור. ומהרי"ל פסק שלכתחילה יעסוק בעצמו בכל המצות, והפר"ח נהג לעמוד בזמן אפית כל המצות לפסח מפני שהמכשלה רבה, והחק יעקב כתב שאין להאמין לנשים בענין הלישה והאפיה, ולכן רוב התלמידי חכמים והרבנים עומדים על רקידתה ועל לישה ועל אפיתה.

זהירות מחמץ בשעת לישה

הלש אחרי זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישה כל פרורים שיפלו בשעת לישה ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם, או אני מפקיר אותם, (ולומר פרורים הפקר לא מהני ויש שמישיבים המנהג לומר לשון זה, ולכתחילה ודאי יותר טוב לצאת ידי כל הדעות, וצריך לומר נוסח הביטול בלשון שמבין), כדי שיתבטלו לפני שיחמיצו, ואף אם אינו עומד שם יכול לבטלם בביתו, ומ"מ יכבד את הבית והשלחן אחרי האפיה וישרוף מה שימצא דלכתחילה ביעור חמץ בשריפה, וי"א שטוב שידרוס על הפרורים מיד כשיפלו כדי שלא יצטרך לשורפם. ואם לש לפני זמן איסור חמץ, די שיבטל לפני זמן איסורו ולא בשעת לישה. ולענין הכלים, צריך לגרר את החמץ מהם ולהדיחם, אבל ביו"ט עצמו עיין בסימן תנ"ט מה יעשה בכלים.

סריקין המצוירים- לכתחילה אין לצייר בפת צורות חיה ועוף, שמא ישהה שיעור חימוץ וזמן זה אינו נחשב לעסק כלל, וחז"ל אסרו אף לעשות ציור ע"י דפוס או בנחתום וכן ברקיקים דקים, משום לא פלוג. ובדיעבד אם לא שהה שיעור חימוץ מותרים באכילה ויוצא בהם יד"ח, וכל מה שעושים במסרק כדי שלא יתפח (ואפי' נעשה כעין ציור כל שאינו מכוין לצייר), וכן מה

נוספת מותר להוסיף קמח, אך יזהר שלא יתן מצות אלו בדבר לח, ובדיעבד אם נפלו מצות אלו לתבשיל אין לאסור אא"כ יודע שנשאר בה קמח.

יש להרחיק את המצות מהקמח, מפני שאם ידבק קמח במצה הוא יחמיץ כשיכניסו את המצה לתבשיל, ומטעם זה מודד הקמח לא יתקרב לעיסות עד שינקה מלבושיו מן הקמח וידיח ידיו. ומודד הקמח לא ישפוך את המים לעריבה, ושופך המים לא ימודד את הקמח.

סימן ת"ס

מי יעסוק באפית המצות

לישה ועריכה ע"י נכרי או חש"ו- אין לשים ואין עורכים מצת מצוה ע"י נכרי או חרש (שאינו שומע ואינו מדבר), או שוטה (המאבד מה שנותנים לו), או קטן (פחות מ"ג ויום אחד בזכר ופחות מ"ב בנקיבה, וכיון שכמה פוסקים סוברים שדין שימור לשם מצוה הוא דאורייתא, יש להזהר שלא לסמוך על חזקה דרבא שקטן שהגיע לכלל שנים כבר הביא סימנים, אא"כ הוא גדול בשנים), דכתיב "ושמרתם את המצות" והיינו שהשמירה מחימוץ תהיה בכונה לשם מצוה של מצוה, ואף נתינת המים לקמח בכלל הלישה לדעת הי"א בסימן שכ"ד. והסכימו הרבה פוסקים שלא מהני שישראל גדול יעמוד על גבם ויזהירם שיכונו לשם מצות מצוה, ואם אכל מצוה כזו לא יצא יד"ח אף בדיעבד, ויש מקילים בזה (וצריך להזהירם בכל שעה ולא מספיק בתחילת העשיה), ויש לסמוך להקל כשא"א בענין אחר, אך טוב שהישראל יסייעם קצת, וטוב לעשות ע"י חש"ו מאשר ע"י נכרי. וטוב שגם הניקור לא יעשה על ידם, ויש מקילים אף לכתחילה שקטנים יעשו את הנקבים כיון שגם גדולים עומדים על גבם, ועי"ז יהיו הרבה עוזרים למהר עשית המצות. ושאר המצות שא"צ לשומרם לשם מצוה, אפשר לעשותם ע"י נכרי וחש"ו אם ישראל גדול משגיח עליהם, אך ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצוה בכל המצות, ויאמר כל אחד מהעוסקים במצות מה שיעשה היום בענין מצוה זו יהיה הכל לשם מצות מצוה, או לכל הפחות שבעה"ב יאמר לפני כולם מצת מצוה שזה כעומד על גביהם ומהני לדעה השניה.

וכתב הפ"ג שיש לומר בפה שעושה לשמה, ובדיעבד לגבי לישה ואפיה סגי במחשבה, ולענין טחינה וקצירה צ"ע, ומשמע מדבריו שאם לא חשב לשם מצוה אפי' במחשבה אינו יוצא אפי' בדיעבד, וכן משמע ברש"י שסתמא לא מהני, ובריטב"א כתב לענין הלישה

בחמץ, מותר בדיעבד, וכן אם הסיק את התנור כמה פעמים, אף שלא כיוון להכשירו לפסח מותר בדיעבד, דתלינן שמסתמא הוסק כל התנור. ויש נוהגים להטיל בתנור לפני אפית המצות קרקע חדשה בעובי אצבע (ובדיעבד יש להתיר אף בפחות מזה), כדי שלא יצטרכו הסק, והבלוע בדפנות ובקירות יוצא ע"י השלהבת כשמסיקים את התנור לאפית המצות, וזה מנהג יפה. וכירה צריכה הסק גחלים על פני כולה והיינו שילבן את הקרקעית ואת הצדדים, או שיטוח את הקרקעית בטיט וכן בצדדים בגובה המקום שהקדירות עומדות. וקאכלין (בתי קיבול קטנים של חרס בעובי דפנות התנור) צריך ללבנם ע"י גחלים, או לטוח בטיט מלמטה ומהצדדים ומלמעלה, ובבית מאיר מיקל שלא לטוח למעלה, ומן הצדדים מצריך רק בגובה טפח.

ההסק לצורך אפית המצות מועיל גם להכשר, אולם כתב הרמ"א שטוב וישר להסיק הסקה אחת לצורך ההכשר, ואח"כ לחזור ולהסיק לצורך האפיה, מפני שבהסק אחד יש לחוש שנשאר מקום אחד בלי גחלים ולא אדעתיה, וכן יש לחוש שלא ילבן היטב שמא תישרף המצה, ולפי טעם זה צריך להמתין מלהסיק פעם שנייה עד שיצטנן קצת, וכן נהגו, אמנם אם שכח להסיק את התנור לפני י"ט, יעשה הכל בהסק אחד, ויזהר שילכו הגחלים על פני כל התנור.

אפית מצות על גבי רעפים או באילפס או על הקרקע - מותר לאפות את המצה ע"ג רעפים, בין בהוסקו מבחוץ בין בהוסקו מבפנים. וכן אפשר לאפות באילפס (קערה רחבה שאופים בה לפעמים) בלא מים ויוצא בזה יד"ח מצה, ואם יש שם מים הוי חליטה ואסור. וכן אפשר לאפות על גבי קרקע (והיינו טרוקנין שמבואר בסימן קס"ח שברכתם המוציא רק אם קבע עליהם סעודה. ויוצא בזה יד"ח מצה כיון שזה לחם עוני), ויש מי שאומר שיש למחות שלא יאפו מצות בתוך הרמץ, שמא המצות יחמיצו לפני התחלת האפיה, ואם עבר ואפה אין לאסור, וגם יוצא בזה יד"ח מצה.

לכתחילה אין להכניס את המצה לאפיה בתנור או בשאר אופני האפיה הנ"ל, לפני ההסקה, שמא תחמיץ המצה לפני האפיה, ואפ"י בדיעבד נכון להחמיר שלא לאוכלה אם אפשר לו, ואם המצה שהתה שיעור מיל עד התחלת האפיה אסור לכו"ע אף בדיעבד.

אם שמו מצה על הנייר בתוך התנור אין לאסור בדיעבד, אבל לכתחילה אין לעשות כן.

שמנקבים את המצות, מותר, ומ"מ טוב למחר לעשותם ולא לשהות בהם.

מצה עבה - לשיטת השו"ע מותר לעשות מצה פחות מעובי טפח, ודעת כמה פוסקים דאפי' פחות מטפח אין לעשות, ובדיעבד ביותר מטפח יש לאסור אף בדיעבד, ובעבה טפח נחלקו הפוסקים, ובפחות מטפח אין לאסור בדיעבד, אך אם היא עבה יעייין בתוכה אם נאפתה היטב. ולדעת הרמ"א יש לעשות לכתחילה רקיקים דקים, כיון שאינם ממנהרים להחמיץ.

מצה ממולאה - אין לעשות פאנדי"ש או פלאדוני"ש (מצות ממולאות בבשר או בגבינה), מפני שבשעת האפיה יוצא מהמלוי ליחה וזה מעכב את האפיה, וכן יש לליחה דין מי פירות הממהרים להחמיץ עיסה הנילושה גם במים, ואפ"י בדיעבד אין לאכול מצה זו. ואין לתת ביצים שלימות ואפ"י מבושלות בתוך המצה בזמן אפיתה, ואפ"י בדיעבד יש לאסור, אבל אם נתן לתוכה זרעונים קטנים שאינם חדים ואפ"י אינם כתושים, מותרת באכילה, ולכתחילה יש להזהר גם בזה.

סימן תס"א

זהירות מחמיץ בזמן אפית המצות

לאחר שנתבאר בסימנים הקודמים דרך הזהירות מחמיץ בזמן הבאת החיטים ולישת המצות, מבאר השו"ע מה צריך להזהר בשעת האפיה עצמה, כדי לשמור על המצות מחימוץ או מבליעות חמץ, וכדלהלן.

הכשרת התנור לאפית המצות - תנור שאופים בו חמץ, צריך להכשירו לפני אפית המצות ע"י הסק, וגם תנורים שלנו שהם מלבנים שנשרפו בכבשן ודינם ככלי חרס, מועיל להם הכשר, כיון שמסיקים מבפנים ולא חייש דילמא פקעי, ואין חילוק אם פי התנור מן הצד או מלמעלה. וצריך להזהר שהגחלים ילכו על פני כל התנור והיו ניצוצות ניתזים ממנו, ואין די שהלהבה היתה בכולו כיון שהבליעה היתה ע"י גחלים. ואם יש לו ספק אם הגחלים הלכו על פני כולו אסור אף בדיעבד, ואם יודע שהמקום שבו אפה את המצות נתלבן היטב, מצדד הפמ"ג להתיר בדיעבד. ואם הסיקו את התנור לפני פסח כמה פעמים, אין להתיר לכתחילה אא"כ כוונתו היתה להכשירו לפסח, דבלאו הכי יש לחוש שהגחלים לא הלכו על פני כולו. ואם אפו בתנור לפני פסח אחרי מעת לעת מזמן השימוש

מצה מבושלת אין יוצאים בה יד"ח מצה, אפי' אם בכל חתיכה יש כזית, וגם יש עדיין עליה תואר לחם, וה"ה בשרויה ברותחין, ואפי' בכלי שני יש להחמיר שלא לשרותה אם לא לצורך, וכל זה במים שהיד סולדת בהם. ודווקא במים, אבל במרק יש להחמיר בכל גווני, ואפי' בצונן גמור מסתפק הא"ר אם המרק מבטל טעם המצה.

מצה שנאפתה עם חמץ בתנור אחד, אינה נאסרת בלא נגיעה, אפי' בפסח עצמו, ואפי' אם התנור קטן וסתום, ואפי' אם הם נילושים בשמן או שומן, ומ"מ המקום שעמד שם החמץ צריך להכשירו ע"י הסק, אבל שאר התנור א"צ הכשר כיון שאין הבליעה מתפשטת בדבר כחוש בלי רוטב. ואם המצה והחמץ נגעו זה בזה בתנור כשהם חמים, נוטל שיעור כדי נטילה, והיינו עובי רוחב אגודל בינוני, ויש אחרונים שמחמירים בנעשה בפסח עצמו לאסור כולו, ולהגרא"א יש להקל גם בזה.

מצה כפולה - מצה שנכפלה בתנור, אם מקום הכפל אינו דבוק המצה מותרת אע"פ ששני החלקים סמוכים ממש וכמעט דבוקים זה לזה. אא"כ לא קרמו פניה באותו מקום, ואם יש לו ספק בזה ג"כ אסור. ואם מקום הכפל דבוק, שאין האור שולט שם, חוששים שנתחמזה לפני שהספיקה להאפות באותו מקום, וממילא אם המצה נאפתה לפני פסח אפי' לאחר זמן איסור חמץ, לא נאסר אלא מקום דיבוקה וסביבו כדי נטילה, ושאר המצה מותרת אף אם אין שישים כנגד מקום הכפל, ואף אם נמצא בפסח. ואם המצה נאפתה בפסח, שחמץ אסור במשהו, כל המצה אסורה אפי' אם יש בה שישים כנגד אותו מקום, וכתב המ"א שיש מחמירים לשרוף, אמנם דין זה שהמצה נאסרת אינו אלא חומרא בעלמא, ואם יש ספק בעצם הכפל בודאי אין להחמיר חוץ מאותו מקום. ושאר המצות שבתנור מותרות אפי' אם נגעו ונשכו במצה זו במקום הכפילות, אך צריך להסיר מהמצה שנגעה כדי נטילה ממקום הנגיעה, אמנם אם הנגיעה היתה שלא במקום הכפל, א"צ אפי' קליפה. ואם היתה המצה הכפולה משוחה בשומן, נאסרת כל המצה שנגעה בה, ואם רק המצה שנגעה היתה משוחה בשומן, אם הנגיעה היתה במקום הכפל כל המצה נאסרת, ואם הנגיעה היא שלא במקום הכפל, אסורה במקום הנגיעה כדי נטילה.

מצה נפוחה והיינו בין היכא שיש חלל פנימי במקום הנפיחות, ובין היכא שהמצה תפחה ואין שם חלל, כל המצה אסורה, אפי' אם הנפיחה היא בצד, ואפי' אם יש במצה שישים כנגד מקום הנפיחה, ואפי' קודם הפסח אסור, כיון שתולים שכולה החמיצה, אמנם אם הנפיחות היא פחות מגודל אגוז לזו או אגודל בינוני

מתי נחשבת המצה לאפויה ואין בה חשש חימוץ - מצה שאם חותכים אותה לאחר האפיה בזמן שהיא עדיין חמה אין חוטים נמשכים ממנה, יוצאים בה יד"ח מצה, אפי' אם היא נפרכת כשמטלטלים אותה, ויכול לאוכלה אפי' אחרי זמן מרובה, כיון שכשנאפית בשיעור כזה שוב אינה מחמיצה. ואם יש ספק אם הגיעה לשיעור זה, ותחב אצבעו למצה ולא נדבק מהעיסה לאצבעו, זה סימן שהמצה אפויה, אמנם אם המצה נצטננה אפשר שאין מזה ראייה. וכן מצה שנקרמו פניה או שמטלטלה בידי ויאנה נפרכת זה סימן שהגיעה לכלל אפיה בשיעור הנ"ל. ולכן מצה שנצטננה ופרסה וראה בה ריעותא מבפנים שניכר שלא נאפתה היטב, ואינו יכול כבר לבדוקה אם חוטים נמשכים ממנה, אם רואה שנקרמו פני המצה קרימה מעליה שאין בה ספק, יש להתירה, ועיין בסימן רנ"ד מה השיעור של קרימת פנים, אבל אם גם בקרימה יש ספק אסור אפי' במקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט, כיון שזה ספק דאורייתא לכמה פוסקים. ומצה שחוטים נמשכים ממנה, אין להוציאה מן התנור, כיון שהיא תתחמץ אחרי שיעור מיל, ויש להזהר שלא להוציאה אפי' אם כוונתו להחזירה מהר, שכיון שנתחממה יש לחוש שתחמץ בשהיה מועטת, אמנם בדיעבד אם החזירה מיד אין לאסור, ומ"מ אין כדאי לצאת בה יד"ח מצה.

מצה שרויה במים יוצאים בה יד"ח מצה בדיעבד, ולזקן וחולה שקשה להם לאכול מצה יבשה מותר לכתחילה לשרות המצה במים, אך צריך להזהר שלא יהיה שרוי מעת לעת, דכבוש כמבושל, ויש עוד עצה למי שקשה לו לאכול מצה יבשה, שיאכל מצה מפוררת אפי' כקמה, ומברכים על זה המוציא ועל אכילת מצה, ובלבד שיאכל כזית. ואם המצה נימוחה מחמת המים, אין יוצאים בה יד"ח, ואם נתמססה ולא נימוחה לגמרי, מרש"י משמע שיוצאים בה יד"ח מצה, ומהב"ח והגרא"א משמע שכך הם מצדדים להלכה, אכן בבית יוסף משמע שאפילו בלא נמוחה לגמרי אינו יוצא יד"ח מצה, וצ"ע. ואם שורה פרוסות פחותות מכזית, אם נשרו עד שהמים נתלבנו מחמתם אין יוצאים בהם יד"ח מצה, ואם שרה אותם זמן מועט ולא נתלבנו המים מחמתם יוצאים בהם יד"ח מצה.

מצה השרויה בשאר משקין ומי פירות או במרק, נחלקו הפוסקים אם נחשב שאין בה טעם מצה, או לא, ועל כן זקן או חולה שאינם יכולים לאכול מצה השרויה במים, יכולים לשרות בין או בשאר משקין, אבל שאר כל אדם לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולאכול בין כזית של ברכת מצה בין כזית של אפיקומן, אמנם מותר להטביל את המצה במי פירות בלא לשרותה בהם, ובמ"א משמע שגם להטביל אינו נכון, ולא נהירא.

חותכים אותה לאחר אפיה חוטים נמשכים ממנה, אסורה, ואם אינו יודע עם חוטים נמשכים ממנה, צריך שיקרמו פניה קרימה מעליה. מצה שרויה במים יוצאים בה בדיעבד או לזקן וחולה שאינם יכולים לאכול מצה יבשה, וכן יכולים לאכול מצה מפוררת, ואם המצה נימוחה או פרוסות פחות מכזית שהמים נתלבנו מחמת המצה אין יוצאים בה, ואם נשרתה בשאר משקין נחלקו הפוסקים אם יוצאים בה, ולהטביל מותר לכו"ע, אבל מצה מבושלת אין יוצאים בה יד"ח. מצה שנאפתה עם חמץ בתנור אחד אינה נאסרת בלא נגיעה. מצה כפולה (בפסח) שנדבקו שני הכפלים זה לזה, או שעלתה מצה על המצה בזמן האפיה, וכן מצה שעלתה בה נפחות מעל עובי המצה, בעובי אגודל, אותו מקום נאסר, ולפעמים נאסרת גם שאר המצה, אך אם עלה רק קרום דק אין לאסור.

סימן תס"ב

לישת מצה במי פירות

טבע המים להחמיץ את העיסה, ועיסה שנלושה במים ושהתה בלא עסק שיעור מיל הרי היא מחמיצה, ובסימן זה יבואר מה הדין בעיסה שנלושה במי פירות, מתי יש לחוש בה לחימוץ, ומה נחשב מי פירות. ובסימנים תס"ג ותס"ו יבוארו דיני משקין נוספים, אם דינם כמי פירות או כמים.

מי פירות בלא מים כלל אינם מחמיצים, אפי' אם המשקין הם מפירות חמוצים, ומותר לאכול מצה שנלושה במי פירות, אפי' אם העיסה שהתה במי פירות כל היום, ואפי' אם תפחה (דאינו אלא סרחון), אמנם אין יוצאים במצה זו יד"ח כזית מצה בשתי הלילות, כיון שהיא מצה עשירה ואינה "לחם עוני". וכתב הרמ"א (סעיף ד') שבמדינות אלו אין נוהגים ללוש במי פירות, (מפני ש"א שמי פירות מחמיצים אף מהר יותר ממים, וגם חוששים שנתערבו מים במי פירות), ואפי' אם לש ואפה מיד אין להקל באכילה, אלא ישהה אותה עד אחרי פסח, ואפי' למשוח המצות במי פירות מועטים אין נוהגים, אלא לאחר אפיתם בעודם חמים (אך אין לקחתם לכזית של חובה בב' הלילות, דהוי כעין מצה עשירה, ויש מתירים בדיעבד, וי"א שבב' הלילות הראשונות אין לקחתם אף שלא לכזית חובה, ואם מחזירים את המצות המשוחות לתנור חמיר יותר), ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצורך חולה או זקן הצריך לזה, ויאפה מיד בלא שהיה. ועיסה שלש אותה במים ובא למושחה במי פירות, דעת העולת שבת לאסור כמו במי פירות עם מים, ובמאמר מרדכי מצדד להקל בזה.

מי פירות שמעורב בהם מים אפילו כל שהוא, הרי זה ממחרת להחמיץ אף בפחות משיעור מיל, ולכן אין ללוש במים עם מי פירות, אפי' לצורך זקן או חולה,

אין לאסור, וכן אם לא התנפחה המצה עצמה, אלא שעלה עליה קרום דק מלמעלה (ולא באמצע עובי המצה), המצה מותרת, וכן אם בשעת האפיה ראה האופה שהמצה מתחילה להתנפח, מותר להכות עליה במרדה כדי שהנפחות לא תעלה, המצה מותרת. ואם הנפחות אינה עולה מעל שאר המצה אלא שיש חלל בעובי המצה עצמה כשיעור הנ"ל, אוסרים את מקום הנקב בלבד, מפני שאין חום האש שולט שם, ומי"מ זה חומרא בעלמא, ואין לאסור את הכלים בגלל זה, ושאר המצה מותרת אפי' בפסח, וגם מקום הנקב לא נאסר אלא כשיש שם אבעבועות שהוא סימן לחימוץ, אבל אם זה חלק מותר, אמנם אם יש במצה נקב בתוך נקב חוששים לאסור כולה. ואם בשעת אפיה לא היתה נפיחה כלל, אלא שאחרי האפיה טחו את המצה בשומן והחזירו לתנור ונתנפחה, מותר לכו"ע. ויש שכתבו שבמצות דקות שלנו אין לחוש לאבעבועות וחללים, אפי' אינם קרומים דקים אלא קצת בעובי, ורק אם נפרד חצי העליון מהתחתון אסור, וזה שכיח רק במצות קצת עבות. ואפי' באופן שהיא נפוחה לכו"ע, דעת החק יעקב שאין לאסור אלא את אותה מצה, ולא את תערובתה, וה"ה לענין כפולה, ובא"ר מחמיר בנפוחה לאסור את התערובת (וכן את הכלים כשאין שם שישים, וכן הדין ברי"ב אייזין (מגוררת), אך אם כבר השתמשו בו אין לאסור), אך בהנאה יש להקל, וכתב המ"ב שהיכא שנתערבה בשישים יש להקל, ובפרט ברקיקים דקים כמו המצות שלנו אפי' מי שירצה להחמיר אין להחמיר בתערובת.

אם אפשר טוב להוציא מצה כפולה או נפוחה במרדה אחרת.

שני מצות השוכבות זו על זו בתנור לפני האפיה, ונאפו כך, דינם כמצה כפולה, מפני שאין האש שולטת שם, ואפי' אם רק מקצת מצה שכבה על מקצת מצה אחרת כל שתי המצות אסורות, ואם האפיה היתה לפני פסח יסיר משתי המצות את מקום הדיבוק עם רוחב אגודל. ואם האופה הפריד מיד את המצות ולא אפו כך, נראה להתיר. וכן יש להזהר ששתי מצות לא יגעו זה בזה בעודן לחות, ובדיעבד אם נגעו ונשכו זה בזה מותר, כיון שמלמטה שולט בהם חום התנור. והחמד משה כתב שאם נדבקו שתי המצות באופן שאם יפרידם ינשכו זו מזו, מותר בין במצה שעלתה על חברתה ובין במצה כפולה, וכתב הבה"ל שלא מלאו ליבו להחליט בזה להתר, אולם היכא שיש עוד צד להתיר יש להקל.

עיקרי הדינים-

תנור שאפו בו חמץ יש להכשירו לפני האפיה ע"י הסק, ויזהר שהגחלים ילכו על פני כולו. לכתחילה אין להכניס את המצה לתנור אלא אחרי שהתנור הוסק. מצה שאם

זהירות מלישת חלה טהורה - הלש עיסה במי פירות שאינם מז' משקין ("י"ד שח"ט ד"ם), כגון במי ביצים ושאר מי פירות, טוב לעשותה פחות משיעור עשרון, כדי שלא תתחייב בחלה, ואז כיון שמשקין אלו אינם מכשירים את העיסה לקבל טומאה ונשאת החלה טהורה, א"כ לא יוכל לשורפה כיון שאין שורפים קדשים טהורים, ולאוכלה א"א כיון שהרוב טמאי מתנים, ואינו יכול להוסיף מים למי פירות כיון שזה יחמין, ואיירי שאין לו ז' משקין (חוץ ממים) להוסיף, דאל"כ יערב עמהם מז' משקין. ובדיעבד אם לש כשיעור יתננה לכהן קטן שלא יצאה טומאה מגופו (כמבואר ביו"ד שכ"ט). וי"א שטעם השו"ע הוא מפני שי"א שמי שלש במי פירות שאינם מז' משקין אינו חייב בחלה, ואף שבדיעבד חייב בחלה, לכתחילה טוב לצאת גם ידי דעה זו, ולכן ילוש פחות מכשיעור.

דין חיטה שנמצאה במשקין - חיטה שנשרתה במים נתבאר בסימן תס"ז שדעת הרבה פוסקים שאינה אוסרת את המים, אמנם אם נשרתה מעת לעת או שנתבשלה הרי היא אוסרת את המים, ואם נמצאה החיטה במי פירות ונשרתה מעת לעת או שנתבשלה, המי פירות מותרים אפי' אם החיטה נתרככה ונתבקעה בהם, דמי פירות אינם מחמין, אמנם אם נתערב מים במשקין, זה ממחרת להחמין יותר ממים. והנה נתבאר לעיל שמ"ם שנפלו לפני תסיסת יין ענבים או צימוקים, נהפכים להיות חלק מהיין, ויש לדון לענין מי דבש וכן יין שרף העשוי מפירות או שיכר של תמרים ופירות, אם גם בזה המים נהפכים להיות חלק מהמשקה, או דשאני הכא שאף לאחר עשייתם עיקרם מים, ועל כן יש להחמיר לענין שתיתם, אבל בשהיה או במכירה לנכרי יש להקל, ואם ידוע שהחיטה לא היתה במים מעת לעת, או שאינו ידוע אבל החיטה רק נתרככה ולא נתבקעה, מותר אף בשתיה.

חיטה שנפלה לשומן (דדינו כמי פירות) מותר אפי' ברותח ואפי' בנתבקעה, ובלבד שלא התערבו מים בשומן אחרי ההתכה, אבל למעט המים ממזדחה אחרי המליחה, או שעירב להדיא לפני ההתכה, אין לחוש, כיון שהם התאדו בזמן הבישול, והיכא שיתכן שהחיטה נפלה לפני הבישול, והחיטה הבקועה נמצאה באותו כלי שהתיכו בו את השומן בפסח, אסור, ובאינה בקועה יש לצדד להקל, ואם התיכו את השומן לפני פסח, אם השומן כבר נקשר לפני פסח מותר, כיון שכבר נתבטלה בשישים ועכשיו שזה קרוש לא חשיב כבוש. ואם הריקו את השומן לכלי אחר, או שהעבירו את הכלי למקום אחר, ושם נמצאה החיטה, מותר אף אם השומן רותח, דלא מחזקין איסורא ממקום למקום,

שמא תשהה העיסה, ואפי' אם המים הם מיעוט זה ממחרת להחמין, ואין חילוק אם לש תחילה במי פירות ואח"כ לפני האפיה נתן בה מים, להיכא שלש במים ואח"כ נתן בה מי פירות. ואם נתן בעיסה מים עם מי פירות, צריך לאפות את העיסה מיד, אמנם אף באפאה מיד אין יוצא בה י"ד מצה (אפי' אם יש בה רק מעט מי פירות, אם הטעם נרגש, ואפי' לש במים ואח"כ קיטפה מלמעלה במי פירות ואפאה אין יוצא בה, דתו לא הוי לחם עוני), ואם שהה קודם האפיה אפי' פחות משיעור מיל, יש לאסור באכילה, אבל בהנאה או להשהות עד אחר הפסח מותר, ובא"ר מצדד להתיר במקום הפסד מרובה אף באכילה, כל שלא שהתה שיעור מיל, ואין ניכר בה סימני חימוץ, והיכא שזה קרה בשוגג בודאי יש לסמוך להקל בשעת הדחק. ונחלקו הפוסקים אם מצה שהחמיצה מחמת מי פירות דינה כחמץ נוקשה, או שדינה כחמץ גמור, וכתב הפ"ג שאם הרוב מים לכ"ע דינה כחמץ גמור. והיכא שנפלו מי פירות על חטים או קמח ונתייבשו, נחלקו האחרונים אם מותר לאפות מהם מצה אח"כ, וכתב הבה"ל שבשעת הדחק יש לסמוך להקל ללוש, כיון שי"א שמי פירות אינם מחמין יותר ממים.

מה נחשב מי פירות - יין שמן דבש וחלב ושאר משקין וכן מי ביצים נחשבים מי פירות, אולם יין יש בו קולא מיוחדת, שמוותר ללוש בו אפי' שא"א שלא נפלה בו טיפת מים בשעת הבציר, (ואף לכתחילה רגילים לתת מים בשעת הבציר, כדי שאם הישראל יערה מכדו לכדו של נכרי, יתבטל יין הנכרי בשישים (וי"א בששה) במים המעורבים ביין של ישראל ולא יאסרו את יין הישראל מוכח דין ניצוק חיבור), אמנם אם נתערב מים ביין אחר התסיסה, אין ללוש בהם, ודינם כשאר מי פירות שמעורב בהם מים שאין המים בטלים ברוב, ואחרי ג' ימים מדריכת הענבים נקרא יין גמור, ואין המים מתבטלים בו. ובזמן התסיסה עצמה אין ללוש בהם. והנה דעת רוב אחרונים שגם השו"ע אוסר במים שנתערבו אחרי שכבר נעשה יין, אמנם י"א שהשו"ע מתיר אף אם נתערבו המים אחרי התסיסה, כל שלא ניתנו בפני עצמם בעיסה, וכתב הבה"ל שאפשר לסמוך על המקלים לענין שמוותר ללוש עם יין המעורב במעט מים לכתחילה, ולשמור את העיסה מחימוץ כמו בשאר עיסה שנילושה במים, כיון שי"א שכל מי פירות המעורבים במים אינם מחמין יותר ממים. ויין צימוקים או דבש צימוקים, אם נגמרה תסיסתם דינם כמי פירות ללא מים, אף שהם נעשים ע"י מים, כיון שהמים נשתנו, אמנם אם עירב מים אחרי התסיסה, או שהצימוקים הם אחד מששה במים או פחות, דינם כמי פירות שיש בהם מים, ויש מחמירים שמי צימוקים ודבש צימוקים אין דינם כמי פירות, ובעל נפש יחמיר לא לאכול מצה שנילושה בהם, אלא ימכרנה או שישהה אותה עד אחרי פסח. והלש בשמרי יין הרי זה חמץ גמור.

סימן תס"ג

אם יש חשש חימוץ מחמת מי החיטה - מותר לחרוך שני שיבלים יחד, ואין חוששים שיצא מים מאחת לחברתה, כיון שזה מי פירות, ואינם מחמיצים. וכן מותר מטעם זה להכניס לתנור כד של גרעיני דגן לחים כדי שהם יהיו קליות, אף שעלול לצאת מים מהדגן לכד מחמת חום התנור ואח"כ המים יבלעו בקליות.

תבשיל העשוי משמן ומלח עם קמח (ותיקא), לדעת השו"ע אין בו חשש חמוץ, כיון שהשמן הוא מי פירות, ואף שהמלח שלנו שנעשה מן המים מחמיץ, י"ל דשאני הכא שהמלח מועט, ונשתנה מצורת המים, ובריטב"א מביא ש"א שהטעם הוא משום שנותנים את המלח אחרי שכבר נתבשלו היטב הקמח והשמן, ולכן טוב לכתחילה לתת את המלח רק אחרי הבישול, אבל במים גמורים חיישינן בכל שהוא, ואפשר גם במי מלח מרובים. וכתב הרמ"א שלמנהגנו להחמיר במי פירות אסור, ואין מותר אלא לצורך חולה וזקן, (ובשיבלים וגרעיני דגן לחים הנ"ל, מותר אף להרמ"א, כיון שלא שכיחא שיצאו מים זה מזה (מ"א בשם התוספות), וגם אם יצאו מעיקר הדין מי פירות אין מחמיצים, וגם אפשר שהחומרא היא שלא לערב בידים, אבל בנתערבו ממילא לא, (ט"ז), ונ"מ בין הטעמים האם בזמנו שמצוי שיצאו מים מותר או לא), ואם יש בותיקא גם מים, בין ביש שם מלח בין באין שם מלח, דינו כמי פירות עם מים, שהם ממהרים להחמיץ, וכ"ש שאם אין בו שמן אלא רק מים ומלח וקמח, דודאי מחמיץ.

אם יש חשש חימוץ בדבר הקלוי באור - כרמל שמהבהבים אותו באור ואח"כ טוחנים אותו, אין לבשל את הקמח שלו במים (אף שדבר אפוי אינו מחמיץ), שמא לא נקלה יפה ונמצא מחמיץ כשמבשלים אותו, ואם נתנו בתוך המאכל, הוי ספיקא דאורייתא ואסור בהנאה ובשהיה. וקמח שקלו אותו בתנור, אין לבשלו במים שמא לא נקלה היטב, ויש מתירים בקמח, והסכימו כמה אחרונים שיש לסמוך על דבריהם לענין שבדיעבד התבשיל מותר בהנאה או בשהיה. ומצה אפוייה שמצא בתוכה קמח, אסור ליתנה ברוטב, ובדיעבד אסור אף בהנאה, כיון שהמצה מפסיקה בין הקמח לחום התנור. וכשמוללים קדירות חדשות (לרמ"א הכונה שנותנים קמח לתוך המאכל כדי להקפותו, ולב"י הכונה שמבשלים בקדירות חדשות בפעם הראשונה קמח ומים כדי

אמנם אם הכלי היה מכוסה בזמן ההעברה, א"כ בודאי החיטה נפלה קודם. וכן היכא שאומר שידוע בביורו שלא התין את השומן מיד לאחר ההדחה אלא אחרי שהתייבש, מותר אפי"ן אם החיטה נמצאה לפני שהשומן התבשל היטב, דאין כאן אלא מי פירות. ואם עשו בשומן קניידלאך (עיגולים ממצה טחונה), ונמצאה בהם חיטה, אם לא עירב שם מים פשיטא שמותר, ואם עירב בהם אפי"ן מעט מים אסור. וכן מצה ששורים אותה במים לאחר אפיתה וסוחטים אותה ואח"כ לשים אותה בשומן, אם נפלה חיטה לתוכה יש להחמיר ולאוסרה, כיון שא"א לסוחטה לגמרי מהמים שבה.

מלח ים דינו כמים, ולכן יש לברור את המלח שלא יהיו בו חיטים, כיון שהחיטים יחמיצו על ידי המלח, והחמוץ יחזור ויתן טעם במלח. ואם לא בירר ומצא חיטים במלח, אם החיטים יבשים מותר המלח אפי"ן בפסח, ואם נתרככו, אם הוא בערב פסח אחר חצות או קודם, צריך ליטול כדי נטילה (עובי אגודל מסביב למקום מציאת החיטים) ולזרוקם, והשאר מותר, ואפי"ן בדיעבד אם נשתמש בהם אין לאסור, כיון שטעם החיטה בטל בשישים. ואם מצאם בפסח אין להשתמש לכתחילה בכל המלח שבכלי, וזרוק כדי נטילה, ואת השאר יכול להשהות עד אחרי פסח, ואם כבר שמו ממלח זה בתבשיל, אין לאסור בדיעבד, אך אם שמו מאותו כדי נטילה אסור כל המאכל, ומלח שחופרים מן הקרקע, מצדדים כמה אחרונים שדינו כמי פירות ולא כמים, ומ"מ ראוי לבדוק גם בזה. ותבלין יש לברור אותו מחיטים לפני ששמים אותו בתבשיל או לפני הדיכה, אבל בתבלין אין חשש אפי"ן בנתערבו הרבה, כיון שזה יבש ביבש.

עיקרי הדינים - מי פירות (שבעה משקין ושאר מי פירות ומי ביצים וכדו') המעורבים במים, ממהרים להחמיץ את העיסה אף בפחות משיעור מיל, ומי פירות ללא מים, לדעת השו"ע אינם מחמיצים כלל, ומ"מ אין יוצאים בה יד"ח מצה, ולדעת הרמ"א אין ללוש במי פירות. מים שנתערבו ביין לפני התסיסה, דינם כמי פירות לאחר שנעשה יין. שמן דינו כמי פירות, אא"כ התערבו מים בשומן אחרי ההתכה. חיטה שנשרתה במים מעת לעת, או שנתבשלה בהם, הרי היא אוסרת את המים, ובנשרתה במי פירות דינה כנ"ל. מלח ים דינו כמים, ומלח שחופרים מן הקרקע דינו כמי פירות.

כשנתנים לתרנגולים שעורים או חיטים לאכול, יש להזהר שלא להשליכם במקום לח שיבואו לידי חימוץ, מתחילת שעה שישית, וי"א שאף קודם פסח יש להזהר בזה, וי"א דהיינו מל' יום קודם הפסח, ובכנסת הגדולה כתב שרק בחורי החצר אין להניח, ובא"ר כתב שלשיטת השו"ע וכמה אחרונים שבדאי חמץ אסור אפי' בחצר עצמה, ה"ה הכא, ואפשר שלדעת הרמ"א לפני פסח אפי' בודאי חמץ מותר, ואם נוטל משם כל מה שנשתייר מותר. וטוב להזהר שלא לתת להם מים לשתות אלא אחרי שכיבד את המקום היטב מתבואה. והקליפה של הקש שהגרגריר מונח בתוכו, דינו כשאר קש, שאינו מחמיץ.

שפיית הגוף במורסן- אין לאשה לשוף את הגוף במורסן, אפי' אם המורסן יבש ואין על האשה אלא זיעה מהמרחץ (וזיעת אדם אינה מחמיצה), דאין הנשים בקיאות עכשיו להעביר את כל המורסן לפני שנכנסות למרחץ, כדי שהמורסן לא ירטב בין בחמין בין בצונן. ואם עברה ושפה, אין לשטוף אח"כ בצונן עד שיעבור זמן שידוע שכבר ירד הכל, או שתשטוף עצמה תחילה במי פירות.

שפיית אוז במורסן- אם שפשו אוז במורסן ששרו אותו במים, ואפי' במורסן יבש ורק האוז לח ממים, י"א שהוא נאסר, מפני שיש בו נקבים שא"א להעביר מהם את המורסן, ואפי' במקום הפסד מרובה אסור. וכתב הרמ"א שאף שבשאר איסורים אין חוששים לנקבי האוז (אלא ברותח או מבושל או צלוי), מ"מ לענין חמץ שאיסורו במשהו חוששים, ובערב פסח משש שעות ולמעלה יש להתיר ע"י שפשוף והדחה היטב במים, ויש מקילים אף לאוכלו תוך הפסח במקום הפסד מרובה. וכתבו האחרונים שגם הפשטת העור אינה מתירה את האוז, מפני שהמורסן נכנס דרך העור בעומק הבשר. ומורסן יבש על אוז יבש, דעת הלבוש לאסור מחמת שאח"כ מדיח את האוז במים, ושפשוף לא מועיל כיון שכבר נכנס המורסן בעומק הנקבים, וכתבו הא"ר והפמ"ג שבאופן זה הפשטה מועילה.

הבהוב עופות בקש- יש להזהר לכתחילה שלא להבהב את העופות ע"י קש, שמא יהיה שם חיטים או דגן מחומץ ויתן טעם בעופות בשעת ההבהוב, ומעיקר הדין אין איסור אפי' אם יודעים שהיו מחומצים, כיון שהעוף אינו נוגע בדגן. שיבולת ריקנית שנמצאה בתבשיל נימוח, אין חוששים שהיה שם דגן מחומץ ונפל לתוך התבשיל ונימוח.

להקשות את הקדירה ולחזקה), אין מבשלים בהם אלא מצה אפויה שחזרו וטחנו אותה.

סימן תס"ד

נתינת קמח לדברים שמטבילים בהם- דברים שמטבילים בהם את הבשר, אין לתת לתוכם קמח, ואם נתן ודאי החמיץ וצריך לבערו, והמנהג לשורפו, ואם אין שם מים כלל אינו מחמיץ אפי' בדבר שיש בו קיוהא, ולמש"כ הרמ"א להחמיר בכל מי פירות אף ללא מים, א"כ גם כאן אסור.

חרדל- לדעת השו"ע אם נתן קמח לתוך חרדל שמעורב בו מים, יאכלנו מיד, מפני שחוזק החרדל אינו מניח להחמיץ מהר, והרמ"א כתב שהמנהג שלא לאכול כלל חרדל בפסח, כמו שאר מיני קטניות, אפי' אם נתערב ביין וכבר נכתש לפני פסח ואינו נראה כקטניות כשנכנס הפסח, וחרדל שנפל לתבשיל אינו אוסר בדיעבד, וכן מותר להשהות חרדל בלי קמח לאחרי פסח, וכן אם יש שם קמח מחיטים שאינם לתותם, אבל אין בו מים מותר להשהותו, וכן יין שנתנו בו חרדל בעודו תוסס, מותר להשהותו אבל לא לשתותו.

סימן תס"ה

זהירות מחימוץ במורסן

כשם ששייך חימוץ בגרעיני התבואה, שייך חימוץ גם בקליפות התבואה (סובין ומורסן). ובסימן זה יבואר כיצד יש להזהר בזה מחימוץ.

שריית מורסן- אסור לשרות מורסן, (וכן הדין בסובין. ועיין בסימן תנ"ד מהו מורסן ומהו סובין), כיון שהם מחמיצים כמו התבואה עצמה, ואף בפחות משיעור מיל אפי' רגע אחד אין לשרותם לכתחילה, לאפוקי מדעת הרמב"ם שמיקל בפחות משיעור מיל, עוד כתב הרמב"ם שכל זמן שהעופות מנקרים אינו מחמיץ, ובריטב"א חלק עליו בזה, עוד כתב הרמב"ם שכל זמן שהאדם מהפך בידו את המורסן אינו מחמיץ, ולא נמצא בהדיא מי שחולק על הרמב"ם בזה, אמנם מדברי השו"ע משמע שגם בזה נהגו להחמיר. וכן אסור לחלוט מורסן (להכניסו למים מרותחים היטב), משום שאין אנו בקיאים להזהר מחימוץ בחליטה.

הנותר אף שאינו רואה עליו רוק, ולכן טוב לכתחילה לתת לבהמה מעט מעט, כדי שלא תשייר כלום מאכילתה.

שק מלא קמח שנתלחלח מזיעת החומה או מזיעת כותל עץ, הקמח מותר, ואף אם הזיעה היא מכח מים כגון בלבנים חדשים או בעצים לחים, מ"מ זיעת הכתלים אינה מחמיצה בכל גוונא, אמנם לפי מה דפסקינן שמים עם מי פירות ממהרים להחמיץ, אין ללוש בהם לכתחילה, ואם הוא מלוחלח עדיין ירקדנו, וישמור את המלוחלח עד לאחור פסח וילוש לפסח רק את מה שאינו מלוחלח. וי"א שגם זיעת הכתלים מחמיצה, י"מ מפני שכל רטיבות של מים מחמיצה, וי"מ מפני שלפעמים הרטיבות היא מכח מים שיש בחומת האבנים, או ממזי שמים שנפלו על הכתלים או על העצים לאחר שנקצצו, (אמנם לחלוטית מים שקיבל העץ בעודו מחובר מסתבר שדינה כמי פירות, ודלא כהמ"א), ולפי הטעם השני זיעה של אבנים או מתכות או זכוכית אין דינה אלא כמי פירות. והעיקר כדעה הראשונה שבכל גוונא דינה כמי פירות, ולכתחילה יש לחוש לדעת האוסרים, ומ"מ מותר להשהותו ללאחר הפסח, ואם רוצה להשתמש בקמח לפסח יכול לרקדו ולזרוק את הקמח המלוחלח ולהשתמש בשאר, וזה מועיל אפי' בנתייבש הקמח, ומ"מ אם יכול לאפות קמח זה לפני פסח, ולשומרו שימור כדון מי פירות שנתערבו עם מים, נכון לעשות כך. וזיעה הבאה מחום והבל של מים חמים, מחמיצה לכו"ע, וזיעה הבאה ע"י חום האש אינה בכלל זה. וכתב הפר"ח ששק קמח שהיה מוטמן בחול ומוצאהו מלוחלח, הוי חמץ.

מה נאסר כשנפלו מים על חלק מהקמח

מים שנפלו על קמח אפי' בפסח עצמו, או שנתלחלח השק ממים (או מזיעת החומה לדעת האוסרים לעיל), יחזיק בידו את המקום המלוחלח (כפי אומד הדעת) ומעט יותר, ויריק את שאר הקמח שבשק, ונכון לכתחילה לרקד את כל הקמח שנשאר, וי"א שאם נפלו מים על הקמח מלמעלה יש לחוש שהמים ירדו למטה והתייבשו, ולכן באופן זה אין להקל בלי ריקוד מדינא אף בדיעבד, ומ"מ אפשר שבקודם פסח אין להחמיר בזה בדיעבד אם לא ריקד.

והיכא שא"א להחזיק בידו את המקום המלוחלח (כגון שנתלחלח הרבה או בכמה מקומות או שזרקו את השק דמסתמא נתערב הקמח), ירקד את הקמח, והשאר מותר, דקמח מלוחלח אינו עובר דרך נקבי הנפה, וביו"ט שאסור לרקד יותר מהנצרך ליו"ט, ירקדנו ע"י נכרי כדי לבער את החמץ, ומתבער ע"י שזרוקו לחץ ונדרס בגלים, ואם המים נפלו ביו"ט ולא

סימן תס"ו

חימוץ ע"י רוק או מזיעת הכתלים

כשם שחייטים או קמח מחמיצים על ידי מים, כך הם מחמיצים על ידי רוק של אדם או של בעלי חיים ודברים נוספים שנחשבים תלודות המים, ויש דברים שאינם נחשבים מתלודות המים, ודינם כמי פירות. ובסימן זה יבואר איזה דברים מחמיצים ואיזה אינם מחמיצים, ומה יעשה כשיש חשש חימוץ.

שימוש בחייטים לעוסות לצורך רפואת מכה - מכה

שאיין בה סכנה, אסור ללעוס חייטים ולהניחם על גבי המכה, מפני שהם מחמיצים על המכה לאחר שיעור מיל ויעבור על בל יראה ובל ימצא, (ובזמן הלעיסה עצמה אינם מחמיצים אפי' אם לועס כל היום, אך יש להזהר שלא להשהותם בלא עסק. וחייטים שלא לעסם ממש אלא עשה נשיכה בעלמא, אינם באים מזה כלל לידי חימוץ). ואם הניחם לפני פסח צריך להסירם כשתגיע שעה שישית (אא"כ נפסלו מאכילת כלב). ואם החייטים של נכרי והשאיילם לישראל להניחם על מכתו, מותר אם אין האחריות על הישראל, ואם אין לנכרי חייטים יכול הישראל להקנות לו משלו והנכרי ילעסם ויתנם לישראל בתורת שאילה, (ואף שגם חמץ נכרי אסור בהנאה, הנאה שלא כדרך לא נאסרה אלא מדרבנן, ולא גזרו במקום חולי, וכן מותר לרפא חולי שאין בו סכנה, ע"י חמץ שעבר עליו הפסח), ומ"מ אם יכול לרכך את החייטים ע"י מי פירות, אין נכון לרככם ע"י רוק. והיכא שיש בחולי סכנה, מותר אף כשעובר על בל יראה, אם רק אפשר שרפואה זו תועיל לו, ואינו יכול לעשות בקלות בדרך התר, ואפי' אכילה ושתייה של חמץ מותר לצורך רפואת חולה שיש בו סכנה, ואם אין בו סכנה אסור באכילת חמץ אפי' משהו, דחצי שיעור אסור מן התורה.

חשש חימוץ ע"י רוק הבהמות - הנותן שעורים

לבהמתו ומצא בהם ריר צריך לבערם, דאף אם לא שהתה הבהמה שיעור מיל באכילתה, מ"מ כשלא יבער יבואו לידי חימוץ ויעבור על בל יראה. ובסתמא אין לחוש שיש בהם ריר, היכא שלפני שנתנם לבהמתו אמר שכל השעורים שישארו מבהמותו מבוטלים, (אבל א"א לסמוך על הביטול שלפני פסח על מה שנתחמץ אח"כ), דאין כאן חשש דאורייתא, וכיון שהוא רק דרבנן לא מחזקינן איסורא מספק, ויש מחמירים אף בסתמא דמסתמא יש ריר. וכתבו האחרונים דכל זה בוסס וכדו', אבל בשור ופרה בודאי יש להחמיר אף בסתמא, כיון שידוע שהם מוציאים רוק באכילתם, ונכון להחמיר בכל הבהמות לבער את

בפסח עצמו, וראוי להחמיר כדעה ראשונה, ובפרט אם נמצא דבר זה בחבית, ובמקום דחק או הפסד אפשר להקל. אמנם אם טלטל את השק ממקום למקום, או שהעכברים נשכו בכמה מקומות, לא מועילה עצה זו אף לדעת המקילים, והדין בזה כמו בנתלחלח השק במים, וגם בזה במקום הפסד מועיל לרקדו ולאפות לפני פסח כמו במים כנ"ל.

אלו דברים מביאים לידי חימוץ – טל, ומי רגלים של אדם בין גדול בין קטן, ומי הפה והחוטם והעין והאוזן בין של אדם בין של בעלי חיים, מחמיצים היכא שהעיסה שהתה בלא עסק שיעור חימוץ, מפני שהם תולדות המים. ומי רגלים של בהמה נחלקו הפוסקים אם הם מחמיצים, ואם נראו החיטים בוקעים, לכו"ע חיישין לחימוץ. אבל דם, ודמי המרה (דדינה כדם וליחה סרוחה, וא"כ מותר לעשות ממנה עיסה לרפואה), וקלב, או קלב או שומן (אפי' רותח וצלול, וכ"ש קרוש), וזיעת אדם (ולגבי זיעת בהמה עיין בסימן תנ"ג), אינם אלא כמי פירות שאין מחמיצים, (ודם וקלב שיש בהם איסור מצד עצמם, ההתר הוא כשיש ביטול בשישים). וצואת אדם ושאר בעלי חיים אינה מחמיצה, ולכן אם נתלחלח שק קמח בצואה, מרקד את הקמח וזורק את הבצק והשאר מותר, אמנם מים היוצאים מפי הטבעת, וכן צואה שהיא רכה מאד, י"א שדינם כמי רגלים, ובהצטרף עוד ספק בודאי יש להקל. וחיטים שנמצאים בין הגללים, מותרים אפי' אם הם מרוככים, דגללים אינם מחמיצים. ואם שרו עופות במים עם שאר בשר ומצאו שם חיטה שהתרככה, אין לאסור בצונן כל שלא שהתה שיעור מיל. ודם וקלב וקלב ושומן המעורבים במים, ממהרים להחמיץ כמי פירות המעורבים במים, אבל זיעת אדם וצואת כל בעלי חיים, י"א שאינו מחמיץ כלל (ומה שהצריך הטור לרקד קמח שנמצא על השק צואת תרנגולים, הוא רק משום מאיסותא או משום "הקריבהו נא לפחתה"), ויש מחמירים גם בזה, אמנם שק שנמצא בו צואת חתולים יבשה, מותר, כל זמן שלא שואים שום ריעותא בחיטים.

קמח שטפף עליו דלף טיף אחר טיף בלי הפסקה, אפי' אם טפף כל היום, אינו מחמיץ גם מה שנתלחלח מסביב, מפני שטירוד הדלף שמכה על הקמח אינו מניח להחמיץ אף מסביב, וצריך ללוש ולאפות את הבצק מיד כשפסק הדלף (ואם הדלף היה על חיטים יטחנם מיד), ובדיעבד אינו אסור אלא בשהה שיעור מיל אחרי שפסק הדלף. ואם אין הטיפות רצופות, מצטרפות השהיות שבין טיפה לטיפה לשיעור מיל, וי"א שבאינם רצופות אין בכוחם למנוע החימוץ, ומ"מ גם לסוברים כהטעם השני יש לחוש לשהיות, ונ"מ ברצופות שהיה באמצע כמה הפסקות שהצטרפו לשיעור מיל. ואם הוא מסופק אם הטיפות רצופות,

שהו עדיין שיעור מיל, יכול לתתו לנכרי במתנה לפני שיחמיץ.

והיכא שכבר נתייבשה הלחלוחית, מהני שיחזיק בידו את אותו מקום שנתלחלח ונתייבש כנ"ל אם לא טלטלו את השק ממקום למקום, אף בנתייבש בפסח, והשאר מותר באכילה, ומ"מ ראוי לרקד את הנשאר, והח"א מתייר בזה רק בעני או במקום הפסד גדול, אבל היכא שאינו יכול להחזיק את מקום הלחלוח, לא מהני ריקוד אף קודם הפסח, משום שזה מתפורר לפרורים דקים שירדו דרך נקבי הנפה, ואסור לאוכלו בפסח אפי' אם אפו קמח זה לפני פסח ואפי' נתבטלו בשישים, דמשום הפרורים אמרינן דחוזר וניעור בפסח, אלא ירקדנו כדי לבער את החמוץ שבו, וישמרנו עד אחרי פסח, וי"א שמותר לאפות לפני הפסח, ויזהר כשמרקד שלא למעך בקמח, כדי שלא יצא פרוו יבש דרך נקבי הנפה, ובמגן אלף כתב עוד סניף לזה שיקח קצת מן הקמח ויאכלנו לפני פסח, ונתלה החמוץ במה שאכל, ויש לסמוך על זה במקום הפסד, ומ"מ יקח מצות אחרות ללילות הראשונות, דאינו שמור כראוי, (וכן הדין בכל מקום שמכשירים מכח ספק ספיקא וכדו'). ואם הקמח התייבש בפסח או קודם הפסח אבל הריקוד היה בפסח, אסור להשהותו אף ע"י ריקוד, דכיון שנתערב בפסח הוא אסור במשהו, ולדעת השו"ע (תס"ז י') היכא שיש נכרי לפניו יכול למוכרו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו, ולדעת הרמ"א יש לשרוף הכל, ובמקום הפסד גדול אפשר לסמוך על דעת השו"ע היכא שיש נכרי לפניו.

וכל זה כשידוע שנתלחלח ממים, אבל בספק אם נתלחלח ממים או ממי פירות, או שנתלחלח בדבר שיש מחלוקת אם דינו כמים או כמי פירות, יש להקל לאוכלו בפסח ע"י ריקוד, אף אם התייבש בפסח עצמו, ומ"מ אם יכול למצוא בקלות קמח אחר יצניענו ללאחר הפסח, והיכא שיש ספק אם זה מזיעת החומה, כיון שהעיקר כדעת השו"ע שזיעת החומה דינה כמי פירות, גם בספק כזה יש להקל, ועכ"פ לענין לאפות קודם פסח ע"י ריקוד בודאי אין להחמיר בזה.

המשך דין חימוץ ע"י רוק וכדומה

שק קמח שנשך ע"י עכברים וניכר שהם אכלו מן הקמח והתייבשה הלחלוחית שהיתה מחמת הרוק (שהוא מחמיץ), י"א שבתוך הפסח הכל אסור, דתלינן שהלכו בכמה מקומות בשק, ואם הוא לפני הפסח דינו כנתלחלח במים וירקדנו וישמרנו עד אחרי פסח או ימכרנו, אבל הרבה אחרונים סוברים שמהני להחזיק את המקום המלוחלח, והשאר מותר ע"י ריקוד לאוכלו בפסח, ועצה זו מועילה אף אם זה קרה

מעט), ובשעה חמישית אסור למכור לנכרי אפי' מעט שמא ימכרו לישראל, דא"א לסיימו לפני פסח, ובמקום הפסד מרובה מותר למכור אפי' הרבה לנכרי שיודע שלא יגע בו אלא ישמרנו ללאחר הפסח ויחזירנו לו. ואם ניכר שהחטים החמיצו מותר למכרם בין לנכרי בין לישראל, ויש מחמירים בזה משום שחוששים שמא יטחנם הנכרי וימכרם לישראל, ולמנהגנו שאין קונים קמח לפסח מן השוק מצדדים כמה אחרונים שאין לחוש, ואף שקונים קמח להשהותו ללאחר הפסח, מ"מ הרי מבטלים את כל החמץ, ובמקום הדחק יש להקל.

נכרי שמכר חטים לישראל, ואחרי המכירה כשיצאו מתחת ידו אמר לו שהם לתותים, אינו נאמן, ואפילו במסיח לפי תומו, אמנם אם הנכרי מוחזק בעיניו לנאמן, או שאמר זאת לפני שמכרם, אסור אפי' אם לא היה מסיח לפי תומו.

חטים שבאו בספינה, אם ידוע שנשפך עליהם מים אסור אף אם החיטה לא השתנתה, ואם לא ידוע שנשפך עליהם מים, אם הם יבשות וקשות ולא נשתנה מראיהם מותרים אף באכילה, ואם נשתנה מראיתם או שהם לחות אסור אפי' להשהותם, (אך כתב הפמ"ג שדווקא חטים שבאו בספינה מחמירים בנשתנה מראיתם, אבל סתם חטים שנשתנה מראיתם מותרים אפי' באכילה). אולם בספינות שהחטים מונחות באופן שקרוב הדבר שבא עליהם מים מלמטה או מגשמים או מהתזת המשוטים, לכתחילה ודאי אסור בכל גוונא לקנות אותם חטים לפסח, ובדיעבד במקום הפסד מרובה אפשר להקל שלא לחשוש לגשמים ולהתזת המשוטים, שאולי זה רק זליפה מועטת, אך אם הם היו במקום שמצויים תמיד מים בתחתית הספינה, אסור אף בלא נתבקעו, ואם ידוע מהסוחרים הבקיאים שיש שישים בחטים שלמעלה כנגד מה שבתחתית הספינה, מותר בדיעבד לאוכלם בפסח, ואם לאו אסורים אף בדיעבד.

חשש חימוץ בערימות חטים ע"י הגשמים - שנה גשומה עד שקצת מהשיבולים שבערימות התבואה העלו צמחים, אין חוששים לסתם חטים של אותה שנה, אף בערימות שראינו שירד עליהם גשם, כל שאין רואים בהם סימני חימוץ, אמנם אם הוא רואה שיש בחטים שלפניו חטים מצומחים, צריך לבדוק אם יש שישים כנגדם. ובשיירי כנסת הגדולה התיר למעשה לקנות לפסח חטים שהיו נעצרים בבורות, כל שאין שינוי במראיתם ואינם לחות. אבל אם ירדו גשמים על שקי החיטה כשהוליקו אותם למכירה, עד שהיה השק שרוי במים וגם החטים נתלחלו, אסורים מדינא בפסח. ובשנה שרבו גשמים או שירדו

אסור, דספיקא דאורייתא הוא, ואפי' להשהותו אסור. ובפמ"ג דעתו להחמיר בכל אופן בקמח לח, דאין אנו בקיאים מה נחשב טיף אחר טיף.

סימן תס"ז

דין חטים ששהו במים

כשם שקמח מחמיץ ע"י מים, כך חטים מחמיצים ע"י מים, אם שהו שיעור מיל, וסימן החימוץ בחטים הוא אם נתבקעו, ולהרמ"א גם בנתרככו, אמנם לפעמים יש לחוש לחימוץ אף בלא סימנים אלו. ולהלן יבאר מתי יש איסור חמץ בחטים שיש חשש שהחמיצו מכה מים.

דגן שהיה בתוך הנהר או שנשפך עליו מים הרי הוא חמץ אע"פ שלא נתבקע ולא נתרכך כלל, (ואף שבלתייתה יש אוסרים דווקא בנתבקעו, התם עוסק בחטים והכא אינו עוסק בהם, ובשעה"צ כתב להתיר למוכרם לנכרי היכא שהם קשים), אמנם כל זמן שלא שהו שיעור מיל אינם חמץ, ואף בפסח מותר למוכרם לנכרי לפני ששהו שיעור מיל ע"מ שיאכלם מיד כדי שלא יבוא למוכרם לישראל. ואם שהה שיעור מיל אסור לאוכלו או להשהותו בפסח. ואם נשפך על הדגן מעט מים או גשם או שלג ג"כ אסורים, וי"א שבזליפה מועטת רק לכתחילה יש להזהר שלא לקנותם או לאוכלם בפסח, ומשמע בבית מאיר שבדיעבד יש להקל במקום הפסד מרובה. אמנם אם יודע היכן נרטבו, יגרוף מקומם והשאר מותר, ואם היו מונחים בעליה וירדו גשמים בכמה מקומות דרך הגג ונתלחלו, אותם שנתלחלו אסורות, אבל שאר מקומות מותר להשהותם משום ספק ספיקא, דשמא לא ירדו עליהם גשמים, ואף אם ירדו שמא לא נתחמצו, אבל לאוכלם בפסח לדעת הרמ"א אסור, והאחרונים הסכימו שבמקום הפסד או מניעת שמחת יו"ט מותרים אף באכילה.

מכירת דגן שנשפך עליו מים לנכרי - דגן שנשפך עליו מים ושהה שיעור מיל, כשמוכרו לישראל יש להודיעו שהחמיצו כדי שיאכלנו קודם הפסח, וכשמודיעו מותר למכור לו אפי' הרבה, אבל אם אין מודיעו אין למכור לו אפי' מעט, ואין סומכים על הכרזה שמא יש אדם שלא שמע את ההכרזה, וכן יכול למכור מעט מעט לכל נכרי ונכרי, כדי שאף אם ימכרו לישראל יסיים לאוכלו לפני פסח, (וקולא זו היא דווקא כאן שיש בזה כמה ספיקות, אבל שאר איסורים שאינם ניכרים אסור למכור לנכרי אפי'

נתרסק מותר). ולמעשה נוהגים להקל להכין מע"ד לפני פסח אף מדבש הבא בכלים קטנים, אא"כ ידוע שרגילים לערב שם הרבה קמח, והמחמיר לעשותו מדבש הבא מהחביות עם השעוה תבוא עליו ברכה. ולענין אכילת הדבש עצמו, הדבר תלוי במנהג המקומות, ובמדינותינו המנהג להקל, אמנם צריך לוודא שאין חשש שנותנים לחם או שאר חמץ בכורת בשעת הרדיה, דא"כ אסור לאוכלו בפסח, וע"י סינון אפשר שיש להקל, ומותר להכין ממנו מע"ד לפני פסח.

פירות יבשים - כתב הרמ"א שיש מקומות שנהגו שלא לאכול בפסח תאנים או ענבים מיובשים, מפני שיש בהם חשש חמץ, והדבר תלוי בצורת ההכנה בכל מקום, ובמדינות אלו נהגו להחמיר שלא לאכול פירות מיובשים, מלבד ביו"ט אחרון, אא"כ ידוע שאין בהם חשש חמץ, וכן אין מבשלים אותם בפסח כדי לשתות מי בישולם, אבל מותר לשרותם כדי לשתות מי שרייתם, ויש מחמירים גם בזה (אא"כ שראם ובישולם לפני פסח), ובשעת"ת בשם הנודע ביהודה מסכים להחמיר בזה לכתחילה, ולכן טוב לסנון את הרוטב מהפירות בערב פסח קודם הלילה, שאז זה בטל בשישים, ובמקום שנהגו להקל להניח לשרות גם בפסח, אין למחות בידם, כיון שהרבה אחרונים העתיקו דברי הרמ"א שמיקל בזה.

סוכר - כתב הרמ"א שאסור לאכול סוכר או להשהותו בפסח, מפני שיש חשש שמערבים בו קמח, והסכימו האחרונים שבגבישי סוכר אין חשש זה, ומ"מ נהגו למוכרו לכתחילה, ובדיעבד מותר לאחר הפסח, וגם באחרון של פסח אוכלים אותו, וסוכר שיש עליו כתב הכשר מרב המקום נוהגים לאוכלו לכתחילה, אכן סוכר העשוי דק דק יש בו יותר חשש חמץ, ואסור להשהותו, ובדיעבד גם בזה אין לאסור, ועין בשע"ת אופני הכשר לענין לאוכלו לכתחילה. ובלילות סוכר שמחפים בהם פירות ובשמים או שעושים מהם עוגות ודאי יש לחוש בהם לחמץ, ומדינא אסור להשהותם או לאוכלם אפי' ביו"ט אחרון של גלויות, וכן הדין בגבישי סוכר שקופים, ומ"מ בדיעבד אין לאוסרם אחר הפסח, אבל גבישי סוכר הבאים ממדינת קנדי"א מותר לאוכלם ביו"ט אחרון, ובשאר ימי הפסח אין לאוכלם ללא כתב הכשר, ולחולה שאין בו סכנה מותר אם אין לו סוכר אחר.

כרכום או צפורן - כתב הרמ"א שהמנהג במדינות אלו שלא לאכול (אבל להשהות מותר) כרכום (זפרי"ן) או צפורן (נעגלי"ך), מפני שמערבים בכרכום סולת ושאר (וצריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה

מים על השקים, חייבים למכור את התבואה כדין מכירת חמץ, ואסור למוכרם לנכרי בזמן איסור חמץ.

חשש חימוץ במחורב ע"י הגשמים - דגן מחורב שהתייבש לגמרי ואינו צריך ליניקה מהקרקע, שייך בו חימוץ אם ירדו עליו גשמים מרובים, ולכן נוהגים החרדים שיהיו כל המצות שלהם משומרים משעת קצירה, שדואגים לקוצרם בעודם לחים קצת. אמנם אם ירד על השיבולים היבשות רק זליפה מועטת לא חיישינן דדרך נפילתו אינו מחמץ, ומותר אף למצת מצוה.

גדיש של חיטים שנמצאו חלק מהחיטים מבוקעות שאר החיטים מותרות כל שאינם לחות, מפני שמצוי שמגיע מים רק לחלק מהגדיש, וצריך לברור את החיטים המבוקעות, או שיהיה שישים כנגדם.

חשש חימוץ בחיטים שבבורות - ישראל שיש לו בורות מלאים חיטים וחושש שמא יש בקרקעית הבור ובקירותיו חיטים מבוקעים מהלחות, בביטול בעלמא סגי, דהוי כחמץ שנפלה עליו מפולת, וגם יש ספק ספיקא, שמא לא נתחמצו, ושמא נתעפשו.

מאכלים שיש חשש שמעורב בהם חמץ

מאכלים שלא היתה השגחה על תהליך הכנתם, לעיתים יש לחוש שעירבו בהם חמץ או דברים ששייך שיחמיצו, ולהלן יבואר באיזה מאכלים ובאיזה אופנים יש חשש חמץ.

דבש של נכרי - לשיטת השו"ע מותר לאכול בפסח דבש של נכרי, ואין חוששים שהוא מזויף ועירבו בו סולת דאחזוקי אסורא לא מחזקינן, ועוד דאפי' עירבו הרי דבש הוא מי פירות ואינו מחמץ, ורחוק הדבר לומר שנתנו שם גם מים וגם קמח. אמנם י"א שאין ללוש בדבש זה עיסה, כי מצוי שמתערב מים בדבש, ומים עם מי פירות מחמיצים אא"כ שרם שמירה יתירה, ולכן לכתחילה אין ללוש בהם. והרמ"א כתב שיש מחמירים שלא לאכול דבש בפסח, מפני שרגילים לערב בו סולת לתותה, וכתב הרמ"א שהמנהג במדינות אלו לאכול רק דבש שמביאים בחביות מן הכוורת, שמעורב בו עדיין השעוה, וכן עושים ממנו משקה מע"ד בפסח אם אין לו משקה אחר (מפני שמחת יו"ט), אבל מה שמביאים בכלים קטנים והוא מנוקה מהשעוה אסור, מפני שדרך הנכרים לערב בו קמח, ויש מהאחרונים שמחמירים שלא לעשות מע"ד אף קודם פסח, מפני שמצוי שיש בו קמח יותר מאחד משישים, וכן מחמירים שלא לאכול בפסח גם דבש מחביות גדולות, שמא יבואו להקל בכל דבש, (ורק מה שמביאים שלם כמו שהוא מונח בכוורת ולא

להתיר בהנאה, והמיקל כדבריהם לא הפסיד, ובפרט היכא שלא היה קרוב לביקוע אלא רק נתרכך אפשר לסמוך להקל, אבל בלא נתרככה אפי' בנמצאה בחמין אין לאסור, ואפילו אם נמצאו בתבשיל ג' גרעינים שלא נתרככו אין חוששים שיש גרעינים אחרים מרוככים.

תרנגולת מבושלת שנמצאה בה בפסח חיטה מבוקעת לדעת השו"ע מותר למוכרה לנכרי אחרי שהסיר ממנה את החיטה, כיון שאינה נמכרת ביותר בגלל החיטה, ואין להשהותה בביתו שמא יבוא לאוכלה. וכתב הרמ"א שבמדינות אלו נוהגים לשרוף הכל. ובמקום שיש הפסד מרובה מאד, הסכימו האחרונים להקל כדעת השו"ע. ואם החיטה נמצאה ביום שמיני של פסח, מותר להשהותה עד אחרי פסח ולאוכלה, אפי' אם נתערבה לפני כן, ואפי' עבר ושהה עד יום זה, (וכן בנותן טעם לפגם שאנו נוהגים להחמיר בפסח, מותר להשהות, אבל חמץ גמור אסור להשהות אף ביום שמיני של פסח, והפמ"ג מצדד שאם נתערב מין בשאינו מינו בפחות משישים אסור להשהותו אף ביום השמיני, אבל מין במינו שמדאורייתא הוא בטל אף בפחות משישים, וכן חמץ נוקשה ושאר דברים האסורים מדרבנן, מותר להשהותם ביום השמיני). וי"א שאף בשביעי של פסח, אם נמצאת חיטה בקועה בתבשיל או בתרנגולת, כופה עליהם כלי עד מוצאי יו"ט, ואז אוכל את התבשיל או התרנגולת, ושו"ר את החיטה, ובמקום הפסד יש לסמוך על זה.

חיטה שנמצאה בעיסה או במצה אפויה אם היא בקועה לשו"ע או נתרככה לרמ"א, יסיר ממנה כדי נטילת אותו מקום והשאר מותר (ובנתרככה יש להקל לענין הנאה בלא נטילת מקום, במקום הפסד מרובה). וכתב השו"ע שיש מי שאוסר את כל העיסה או המצה ויש לחוש לדבריו אם לא במקום הפסד מרובה או בשעת הדחק, והרמ"א כתב שנוהגים בתוך הפסח לאסור אותה מצה, (אמנם אם רק נתרככה, אפשר שיש להקל במקום הפסד מרובה ע"י נטילת מקום), והמצות האחרות מותרות, בין אם נמצאה החיטה במצה לאחר האפיה, בין כשהיא בצק לאחר עריכה, ובין כשנמצאה בחתיכה מהעיסה, ואין אומרים שהחיטה היתה בעיסה הגדולה ונאסרה כולה, דאין מחזיקים איסור אלא באותו דבר שנמצאה בו, ואם נמצאה בעיסה כל העיסה אסורה, ואם החיטה מלאה מים ומלוחלחת מעבר לעבר, א"כ ניכר שהיתה במים ובעיסה, וכל העיסה אסורה, אא"כ אפשר לתלות שהיתה בלועה במים ממקום אחר ואח"כ נפלה לתוך המצה, והכל לפי הענין, כי תולים במצוי בין להקל בין להחמיר ולא מיקרי ספק כלל. ועיסה שגלגלה ועדיין לא גיבלה, ונמצא גרעין מעל העיסה או דבוק בעיסה אבל לא בתוכה,

(בפניו), וצפורן שורים אותו במי שעורים, ואף כרכום הגדל בביתו שאין בו חשש חמץ, אסור משום מראית העין כיון שאין מצוי כרכום כזה, (אבל בפירות יבשים אם נזהרו בהם מחמץ אין חשש למראית העין, כיון שזה מצוי).

טבק - כתבו האחרונים שטבק יש בו חשש חמץ, וצריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו, וטבק להרחק כתב הח"י אדם שיש בו חשש יין נסך שהוא אסור בהנאה, וא"כ יש להזהר מזה כל השנה, ובזמננו יש לחקור אצל האומנים אם עושים אותו כך.

ביטול בשישים במקרים הנ"ל - במקרים הנ"ל שהרמ"א אסר מחמת חשש חמץ, אינם אוסרים תערובתם אפי' בפחות משישים, דאינו אלא חשש בעלמא, אמנם לענין דבש ובלילות סוכר יש מחמירים להצריך שישים, ובמקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט יש להקל.

תבשיל וכדומה שנמצאה בו חיטה

כפי שנתבאר לעיל כשם ששייך חימוץ בקמח שייך חימוץ בחיטים, וחיטה שנתבקה מחמת מים הרי היא חמץ, ולדעת הרמ"א אסור אף בחיטה שנתרככה. ולהלן יבואר באיזה אופנים נאסר מאכל שנמצאה בו חיטה מבוקעת או מרוככת או שרויה במים, והאם כל המאכל נאסר או שמועיל לקלוף או ליטול את אותו מקום שנמצאה שם החיטה.

תבשיל שנמצאה בו חיטה או שעורה אם היא בקועה ממש אפי' בסדק כל שהוא, נאסר כל התבשיל אפי' בהנאה, (אמנם להשו"ע שמתיר להלן בתרנגולת למוכרה לנכרי, כיון שאינה נמכרת ביותר מחמת פליטת החמץ, ה"ה הכא מותר למכור באופן זה), והכלים שהיתה בהם בזמן שהיד סולדת בו, אסורים בפסח, וצריך להצניעם עד אחר הפסח, ואם נתערב מעט מתבשיל זה לתבשיל אחר, גם התבשיל השני נאסר, ואפילו אם ערבבו את התבשיל ע"י כף ואח"כ ערבבו בה תבשיל אחר בכלי ראשון בעודו רותח, גם התבשיל השני נאסר, כיון שבפסח חמץ אוסר במשהו, אמנם יבש שנתערב בו משהו ונתערבו החתיכות ויש רוב כנגדו, כתב הא"ר שיכול להוציא את החתיכה והשאר מותר, ובפמ"ג כתב שבהנאה ודאי יש להתיר, ובמקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט יש להתיר אפי' באכילה. ואותם גרעינים טעונים שריפה (וע"ע בריש סימן תמ"ז). ואם היא נפוחה כ"כ עד שהיא קרובה להתבקע, לדעת השו"ע אף שהיא עצמה אסורה באכילה התבשיל מותר, ולדעת הרמ"א כל שנתרככה אף שאינה קרובה לביקוע, התבשיל והכלים אסורים כמו בנתבקעה, ולענין איסור הנאה, לדעת הט"ז התבשיל אסור אפי' בהנאה, אכן הח"י ועוד כמה אחרונים הסכימו שבמקום הפסד מרובה יש לסמוך

מחמירים אף כשיש ספק אם נשרתה מעת לעת, ומ"מ בחיטה שאינה בקועה אלא רק נתרככה אין להחמיר בספיקא, ואף בבקועה אם נמצאה החיטה אחרי הבישול יש להקל באיסור משהו, כיון שיש כאן עוד ספק שמא עכשיו נפלה החיטה. וי"א שאף במים צוננים יש משהו טעם חמוץ, ואסור בתוך הפסח, היכא שבישלו במים אחרי שמצאו את החיטה, אבל אם מצאו אחרי הבישול יש להקל, ואפי' לדעת האוסר בצונן תוך הפסח, במקום הדחק או הפסד מרובה אין להחמיר. ושעורה במים, זה נותן טעם לפגם. ופרוסת לחם או עיסה שנמצאו במים כתבו האחרונים לאסור, דדרכם להתפורר ולהנמס במים, ואפי' סינון לא מהני, ואם הפרוסה נמצאה רק אחרי שבישלו במים, אין להחמיר במקום הפסד מרובה, ולחם שלם דינו כחיטה בקועה.

וכתב הרמ"א שיש מקילים אף בתרנגולת שנמלגה, דכיון דאיסור משהו דרבנן, תולים שהחיטה נפלה אחרי המליגה, או שנפלה אחרי שנצטננו המים (לדעת המתירים בצונן). ויש מי שאוסר בשאר בשר שהניחוהו בחמין אחרי המליחה וההדחה, ומצאו שם חיטה אחרי שלקחו את הבשר, אבל בתרנגולת ס"ל דמותר משום ס"ס, (דס"ל שלפי הצד שהיתה בתרנגולת, אם נתעכלה לא שייך בה חימוץ, ודלא כהשו"ע), וכתב הרמ"א שלענין מנהג נראה לאסור בשאר בשר, ובחיטה שלימה יש לאסור אפי' בתרנגולת (מפני שניכר שלא התעכלה), ודווקא במים חמים, אבל אם שרו את התרנגולים או שאר בשר במים צוננים, ואחרי שהוציאו מצאו חיטה בקועה במים ואפי' היא שלימה, אין לאסור מספיקא, אבל אם ידוע שהחיטה היתה בזמן השריה, לדעת הרמ"א יש להחמיר בצונן בתוך הפסח, וכמה אחרונים דעתם כדעה א' בשו"ע שאין לאסור בצונן, ולכן בשעת הדחק או במקום הפסד מרובה יש לסמוך להקל כדעתם, ואם החיטה רק נתרככה ולא נתבקעה בודאי אין להחמיר, ובמקום שיתכן שהחיטה התעכלה בתרנגולת, וכגון שהיא שבורה, דעת הרמ"א להתיר אפי' במליגה מכח ס"ס. עוד כתב הרמ"א שבמקרים הנ"ל יש להתיר היכא שהאיסור משהו שהוא איסור דרבנן נתערב בדבר אחר, אם יש הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט, (בצונן מותר אף אם מצאו את הגרעין בעוד הבשר שם, ובחמין מותר רק אם מצאו את הגרעין אחרי שהוציאו את הבשר, ובוזה מותר אפי' נמלג בכלי ראשון, ובביאור הגר"א משמע שהרמ"א מתיר באופנים אלו במקום הפסד מרובה אף בלא תערובת), ובמקום ספק ספיקא יש להתיר אף בלא הפסד מרובה. וספק ספיקא באיסור דאורייתא אין להתיר אלא בשהיה וכ"ש למכור לנכרי, אבל באכילה אסור,

תולים שעכשיו נפל לשם, והחתיכה מותרת, אבל אם נמצא הגרעין בתוך העיסה נאסרה כל העיסה, דאם נפל לחתיכה זו היה עליו להמצא עליה ולא בתוכה. ומי שהחזיק עיסה בידו, ונתן חתיכות ממנה לאחרים, ונמצאה חיטה במה שבידו, כל המצות נאסרות, דחוששים שהיתה בעיסה מתחילה, דמזמן לזמן מחזקינן איסורא, ויש מקילים גם בזה, כיון שיש גם ספק אולי נתחמצה רק עכשיו והוי ספק ספיקא, ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך להקל, ואם מצא את החיטה אחרי שנטל את חתיכת המצה למקום אחר, לכו"ע רק אותה מצה אסורה, דלא מחזקינן איסורא ממקום למקום. (וה"ה כשלקח כרוב מחבית, ונמצאה שם חיטה, יש לחלק בין אם נמצאה החיטה בכרוב שהוציא לבין שנמצאה בחבית, וכנ"ל, אך אם לא עבר שיעור זמן שיכלה להחמיץ בינתיים, אסור, וי"א שאם החיטה לא נתבקעה אלא נתרככה יש להתיר אפי' הכרוב שבחבית במקום הפסד מרובה משום ס"ס, ואם אין הציר עולה ע"ג הכרוב, בלאו הכי יש להתיר את הכרוב שבחבית, דלא חשיב כבוש אלא מלוח שרק המקום שנמצא עליו אסור).

משקה הנעשה מתפוחי יער יש לבדוקם לפני ההכנה, כיון שמצוי שיהיה שם גרעיני תבואה.

דין מים שנמצאה בהם חיטה וכדו'

מים שנמצאה בהם חיטה בקועה (או מרוככת לדעת הרמ"א), אם החיטה נתבשלה או נכבשה במים, המים קיבלו טעם חמוץ, ואם אח"כ בישלו מאכל באותם מים המאכל נאסר. ולהלן יבואר מה הדין כשנמצאה חיטה במים ולא יודעים מתי היא נפלה לשם, או אם היא נתבשלה שם, מתי המאכל נאסר. וכן יבואר האם מליחה או צליה מבליעה טעם חמוץ מהחיטה בלי מים.

תרנגולת שנמלגה (הורתחה במים כדי להעביר את הנוצה. ואף שנתבאר ביו"ד סי' ס"ח שאין למלוג אפי' בכלי שני, הכא איירי שנמלחה כבר), ואח"כ מצאו במים גרעין חיטה בקועה, התרנגולת אסורה. ובה"ל דן אם האיסור להשו"ע הוא גם בכלי שני, או רק בכלי ראשון. ואם החיטה נתרככה ולא נתבקעה, לדעת השו"ע התרנגולת מותרת, ובדעת הרמ"א (שמחמיר גם בנתרככה) נחלקו הפוסקים אם גם כאן הרמ"א מחמיר בנתרככה, והסומך להתיר בנתרככה בכלי שני אף לאכילה לא הפסיד, ואם לא נתרככה מותר אף אם היתה בכלי ראשון. (ובדעת הרמ"א עיין להלן).

חיטה בקועה או לחם חמוץ שנמצאו בכלי של מים, אם החמוץ הוא פחות מאחד משישים במים, וגם המים צוננים (ולהגר"א מותר לדעה זו במים צוננים אף באין שישים), ובישלו באותם מים תבשיל או לשו בהם עיסה, התבשיל או העיסה מותרים, אמנם אם ידוע שהחיטה נשרתה מעת לעת בתוך המים אסור, ויש

בכולם, קולף את כולם, ואם החיטה נמצאה בתוך התרנגולת אין האחרות צריכות קליפה. **וכתב הרמ"א** שיש מחמירים לאסור כל מה שנמלח ביחד עם החיטה, דחיישינן שע"י המליחה נתפשט האיסור בהכל (כמו שמחמירים בשאר איסורים להצריך במליחה שישים משום דלא בקיאים בין איסור כחוש לשמן, וחמץ אוסר במשהו), אבל העיקר לאסור את כל החתיכה שהחיטה נמצאה עליה, (דבאיסור משהו דרבנן אין מחמירים בחמץ שהוא כחוש, ועוד דבחמץ לעולם לא שייך שמנונית), ואת שאר החתיכות יקלוף קצת היכא שיש לחוש שהחיטה נגעה שם, אף אם ידוע שנגעה רק באחת החתיכות ואין ידוע במי נגעה, (ואם החתיכות התבשלו בלי קליפה, תערובתן אסורה. וחתיכה שיש ספק אם נגעה באותה חתיכה שנמצאה בה החיטה, אינה צריכה אפי' קליפה. בה"ל. וחתיכה שידועים בודאי שלא נגעה, מותרת באכילה אף בלא קליפה. שעה"צ), אמנם יכול להשליך את דמי החמץ המעורב לים ולמכור הכל לנכרי, אף שבשאר תערובת משהו חמץ אין מקילים בזה, ולענין אותה חתיכה דעת הא"ר שאותה אין למכור, ומשארי אחרונים משמע שאחרי שקילף את הבשר במקום נגיעת החיטה יכול למכור גם את אותה חתיכה. והט"ז מיקל להשהות את שאר החתיכות, וכן את אותה חתיכה ע"י קליפת מקום החיטה, ומהרמ"א משמע כדעת הרמ"א שאסור להשהות את אותה חתיכה, וכתב המ"ב שבנתרכה ולא נתבקעה יש לסמוך על דברי הט"ז. וכתב הביאור הלכה שבמקום הפסד מרובה יש לסמוך על דברי השו"ע להקל ע"י קליפה. עוד כתב הבה"ל שבנתרכה ולא נתבקעה וגם לא נתלחחה מן המלח, אינה אסרת. וכן אם נפל חמץ על בשר מלוח אף בפסח יש להקל במקום הפסד מרובה כמו בשאר איסורים. והיכא שנמצאה החיטה אחרי המליחה בתוך הציר בקדירה, אפי' שהתה שם זמן מועט הכל נחשב כמבושל וצריך ביעור, ומה שמונח למעלה מן הציר יכול למכור או להשהות כדברי הט"ז. ואם נמצאה חיטה מונחת בכלי של כרוב מלוח, והציר עולה על גביו, כל החבית אסורה, דכבש כמבושל.

חיטה שנמצאה בחבית דגים שנמלחו לפסח, יש אוסרים את כל הדגים שאפשר שהחיטה נגעה בהם, ולדעת הט"ז אין לאסור אלא את אותו דג שהחיטה נמצאה עליו.

כלי שנשאר בו מעט שיכר והכניסו לתוכו מים ושטפו בהם בשר בפסח לאחר מליחתו, דעת החק יעקב שמעיקר הדין הבשר מותר, אכן מחמת חומרת חמץ בפסח יש לקלוף מעט את הבשר במקום שנגעו בו המים הללו, ודעת החיי אדם שמדינא הבשר צריך קליפה כיון שיש בו בקעים, אפי' אם לא נמלח.

תרנגולת צלויה שנמצאה בתוכה חיטה מבוקעת (או להרמ"א מרוככת) בתוך הפסח, אם היא כחושה

ואם הדבר יתקלקל ע"י שהיה מותר אף באכילה, ובמקום הפסד מרובה בודאי אין להחמיר.

דין מי הגעלת כלי חמץ שנתערבו - כלי חמץ בן יומו אין להגעילו אלא קודם זמן איסור חמץ, כמבואר בסימן תנ"ב, ואם הגעילו בתוך הפסח, לדעת הרמ"א (תמ"ז) שאסור נותן טעם לפגם, אם נתערבו מים אלו במים שבבור נאסרו כל המים שבבור, אפי' אם הכלי אינו בן יומו מבליעת החמץ, ואפי' אם יש שישים כנגדם. ואם הגעילו קודם זמן איסורו, אם הכלי אינו בן יומו מי הגעלה מותרים בפסח, אבל אם הכלי הוא בן יומו, אם המים התערבו לפני פסח במים אחרים, שייך בזה ביטול בשישים, ויש מחמירים בזה לכתחילה כיון שאפשר למצוא בקלות מים אחרים, ואם המים התערבו בפסח, כל המים אסורים כיון שמעורב בהם חמץ, ואם עבר ובישל מהם תבשיל, הפמ"ג מתיר במקום הפסד מרובה, כיון שהגעלה היתה לפני פסח והיו נ"ט בר נ"ט דהתיירא, ומשמע מדבריו שאפי' באין שישים כנגדם מותר בדיעבד. ולהר"א דס"ל שהשו"ע מדבר בהגעיל בפסח עצמו, בודאי אין להחמיר בתבשיל.

באר מים שמצאו בה בפסח גרעיני תבואה ראוי להזהר בכל מה שאפשר שלא להשתמש באותם מים בפסח, ואם אין לו מים אחרים יש להתיר אפי' ננתבקה (מטעם ספק ספיקא) כיון שחיי תלויים בזה. ואם מצאו בבור פרוסת לחם אסור. ומי שרוצה לשאוב מים בפסח מבארות שלא נזהרו בהם מחמץ כל השנה, נכון שיסנן את המים בבגד נקי בכל פעם ששואב.

חיטה שנמצאה בתרנגולת שאינה מבושלת והחיטה נמצאה מבוקעת (או לרמ"א שנתרכה, אבל בספק נתרכה אין להחמיר כלל), אם התרנגולת עדיין לא נמלחה צריך לשוטפה, ואין לסמוך על מה שישטוף אחרי המליחה, ואפי' אם התרנגולת הודחה לפני כן אין חוששים, כיון שהחיטה לא היתה שרויה במים. ואם התרנגולת כבר נמלחה ולא הודחה, יכול לסמוך על ההדחה שעושה כדי להכשירה מן הדם, אבל אחר הדחה קודם המליחה אפשר שאם לא יעביר את הלוחות החיטה היא תיבלע בבשר ע"י המליחה. ואם החיטה נמצאה אחרי המליחה, צריך לקלוף אותו מקום, דמליח הרי הוא כרותח להבליע כדי קליפה, ויש מחמירים להעמיק כל סביבותיה ולחתוך, דס"ל שיש בליעת משהו גם שם, ואם נמצאה החיטה מחוץ לתרנגולת אחר המליחה וההדחה, די בשטיפה, מפני שתולים שעכשיו נפלה שם דאל"כ היתה נופלת בהדחה, אבל אם נמצאה בפנים תולים שהיתה כבר לפני המליחה. והיכא שצריך קליפה, אם נמלחו יחד עימה תרנגולות אחרות, והחיטה נמצאה בחוץ שיש לחוש שנגעה

נתבקעו, ואם הגרעינים התנפחו והתרככו, לשו"ע רק אותם גרעינים נאסרים ואין התערובת נאסרת, ולרמ"א גם התערובת נאסרת, והמ"ב בכמה מקומות מיקל כדעת השו"ע במקום שיש צירופים נוספים להקל.

עוד נחלקו השו"ע והרמ"א, שלדעת השו"ע מותר למכור לנכרי תערובת של חיטה שנתבקעה ללא החיטה, ואינו נחשב הנאה מהחמץ כיון שאינה נמכרת ביותר בגלל החיטה, והרמ"א כתב שצריך לשרוף הכל.

והיכא שנמצאה החיטה הבקועה בבצק, נחלקו הפוסקים אם מספיק להוריד כדי קליפה ממקום החיטה, או שכל העיסה נאסרה.

חיטה שנמצאה בתבשיל או בעיסה ואין ידוע מתי היא נפלה לשם, אין אוסרים מצות אחרות שגם הם נעשו מאותה עיסה (וכן בתבשיל), דאין מחזיקים איסור ממקום למקום, אבל אם נמצאה החיטה בעיסה ממנה נאפו המצות האחרות הכל אסור, דמחזיקים איסור מזמן לזמן. והיכא שיש בדבר ספק ספיקא, לפעמים מקילים במקום הפסד מרובה.

חיטה שהתערבה במים צוננים, אם שהתה במים מעת לעת הכל אסור במשהו (בפסח), דכבוש כמבושל, ואם לא שהתה מעת לעת נחלקו הפוסקים אם יש כאן משהו חמץ או לא, אמנם דברים שדרכם להתפורר במים כמו פרוסת לחם, ודאי אוסרים גם בצונן.

תרנגולת שהורחתה ואח"כ נמצאה בה חיטה בקועה (וי"א שנתרככה), י"א שהתרנגולת אסורה, וי"א שתולים שבחיטה נפלה אחרי ההרחתה.

מי הגעלת כלים - אם הכלי הוא בן יומו, לפני פסח בטל בשישים, ובפסח אסור במשהו, ואם הכלי אינו בן יומו הוי נותן טעם לפגם, שלהשו"ע מותר ולרמ"א אסור במשהו.

מליח הרי הוא כרותח הבליע כדי קליפה, ולכן חיטה שנמצאה אחרי המליחה אסרת כדי קליפה, ויש מחמירים שיש בליעת משהו בכל סביבותיה, ויש מחמירים לאסור כל מה שנמלח עימה.

מעמיק וחותר בכל סביבת מקום החיטה לפי אומד הדעת, ואם היא שמינה כל התרנגולת אסורה, וכתב הגר"ז דלדין שאין אנו בקיאים בין כחוש לשמן, אפי' בכחוש כולה אסורה. ויש אוסרים גם בכחושה, מפני שכשמהפכים את השפוד מתפשט משהו מן הטעם בכל התרנגולת וחמץ בפסח אסור במשהו, ומשמע שבצלו"ע ג' גחלים לא אסרו את כל התרנגולת, אמנם לדעת הרמ"א בדין מליחה שאוסר כולו, אין להתיר בצלי יותר ממליחה. ויש מי שאוסר מחמת הטעם הנ"ל את כל התרנגולת הצלויות באותו שפוד ונוגעות זו בזו, ואם התרנגולת שמינה אסרת גם את התרנגולת שאינן נוגעות (מ"א), והיינו בנתבקעה ולא בנתרככה, והמקור חיים מיקל באינן נוגעות אף בנתבקעה, ואם לא היפך את השפוד, התרנגולת האחרות מותרות בלי קליפה, ולדעת הרמ"א אין להקל בזה יותר מבמליחה, ואפי' בכחושה ולא היפך כולה אסורה, אבל האחרות מותרות במקום הפסד מרובה אם יודע שלא הפך את השפוד. וחיטה שנמצאה מחוץ לתרנגולת ולא בתוכה, אינה אסרת כלל.

חיטה או שעורה שנמצאה בזפק העוף לאחר שהבהבו אותו, העוף מותר, מפני שהשלכת הזפק היא כמו קליפה, והבהוב אין דינו כצלי שדינו תמיד בשישים, כיון שאין מהבהב הרבה במקום אחד, וצריך לשרוף את החיטה או השעורה, מפני שאינם נחשבים למעוכלים, ותולים שנתחמצו מלחות הזפק, ואין חילוק בין שלימים לשבורים, והגר"א מצדד שמעיקר הדין אפי' שלימין נחשבים כמעוכלים (כמו לענין טומאה). ואם החיטה נמצאה מחוץ לזפק לאחר ההבהוב, לכתחילה צריך לקלוף אותו מקום, ובדיעבד אם בישל כך בלי קליפה מותר.

המדקדקים נזהרים בפסח קודם ההבהוב והמליחה, לפתוח התרנגולת היטב או לחותכה לשניים, ולבדוק היטב שאין שם חיטה, והעושה כך הרי הוא זריז ונשכר.

כל ענייני הפסח לא יעשה על ידי נכרי, וכן ראוי שלא יעשה על ידי קטנים. (תניא).

כללי סימן תס"ז-

חמץ שנתערב בפסח הרי הוא אסור תערובתו במשהו, וגם הכלים נאסרים, ואם נתערב לפני פסח, אינו אסור אלא כשאין שישים כנגדו. ונותן טעם לפגם בפסח, לשו"ע מותר, ולרמ"א אסור. (סימן תמ"ז).

גרעיני דגן ששהו במים שיעור מיל, הרי הם חמץ, אפי' אם אין בהם סימני ביקוע וריכוך. אבל חיטים שנלתתו או שנמצאו בתבשיל או בעיסה, אינם אוסרים אא"כ

סימן תס"ח

עשית מלאכה ב"ד ניסן לאחר חצות

ב"ד ניסן אחר חצות הוא זמן שחיטת הפסח שכל אחד מישראל מחויב בו, ויום שמביאים בו קרבן הרי הוא כיום טוב, ולכן אסרו חכמים לעשות מלאכה בזמן זה, וגם בזמן הזה שאין קרבן, האיסור במקומו עומד. (וי"א עוד טעם, כדי שלא יהיה טרוד במלאכתו וישכח ביעור חמצו והכנת המצה, ונ"מ שגם אם פסח חל במוצאי שבת אסור בערב שבת, ורוב הפוסקים נקטו כהטעם הראשון, וא"כ אפשר שאין להחמיר בערב שבת). ויש מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה אף לפני חצות. ולהלן יבואר איזה מלאכות אסור לעשות בזמנים אלו.

בתמידות, נשארים עליו מנהגי המקום שיצא משם להחמיר או להקל, ועל כן אם מנהג העיר השניה להחמיר, יכול להקל רק בצינעא בתוך ביתו, אבל בפרהסיא אין לו להקל מפני המחלוקת, ואם מצאוהו אנשי המקום צריך להפסיק ממנהגו כדי שלא יכירו בו (א"כ מצאו ת"ח, מפני שהת"ח יודע שהדבר תלוי במנהג, ומ"מ לכתחילה לא יעשה כמנהגו אף לפני ת"ח), ולענין עשית מלאכה בערב פסח לפני חצות, (וכן שאר דברים שא"א לעשותם כ"כ בצינעא) אם בעיר השניה לא עושים מלאכה, אסור לו לעשות מלאכה בעיר או בתוך תחומה, מפני המחלוקת, ואפי' בצינעא לא יעשה מלאכה, כיון שא"א לעשות מלאכה כ"כ בצינעא שלא יתודע, אבל מחוץ לתחום שאין אנשי העיר מצויים שם מותר לו לעשות מלאכה, ואם מנהג העיר השניה להקל, אסור לו להקל אלא יחמיר בצינעא, ולענין מלאכה אסור לו לעשות מלאכה, שהרי הוא חייב במנהגי העיר שיצא משם, אמנם לא יתראה בפניהם כשהוא בטל, ואם א"א שלא ירגישו שהוא משנה ממנהגם, יש לו לנהוג לקולא כמותם מפני המחלוקת, ובמלאכה לא שייך דבר זה, מפני שיאמרו שאין לו מלאכה, (וכל זה בדבר שאינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו לאיסור, אבל בדבר האסור מעיקר הדין אפי' מדרבנן, ח"ו לעבור מחמת חשש איבה ומחלוקת, שהעובר על דברי סופרים חייב מיתה בידי שמים). והמגיע לעיר שאין בה מנהג קבוע ע"מ להשתקע שם, לא פקעו ממנו חומרי המקום שיצא משם. וקהילה שנחרבה ובאו לשם אנשים אחרים שנוהגים להקל, אין מחויבים להחמיר כמנהג הקהילה שנחרבה, ואם נשארו בה קצת אנשים והרוב נתגרשו משם, מסתפק הפמ"ג מה הדין, והבה"ל כתב שאפי' אם נשארו שם מייעוט, כל שיש עדיין שם קהילה עליה מחויבים לנהוג כמנהג המקום, דאין שיעור לקהילה, (וקהילה היינו שהם עשרה ויש להם בית הכנסת ומורה צדק ומקוה וכדו' כנהוג בכל קהילות ישראל, דאי לאו הכי גם היא נטפלת לעיירות הסמוכות לה), ואפי' אם הגיעו רבים הם נטפלים למיעוט שבה, אם לא שהם קהילה בפני עצמה ואינה מתערבת עם הקהילה הישנה בענייניה, כמו שמצוי בקהילות הגדולות שנמצאים בהם כמה קהילות שכל אחת מתנהגת כפי מנהג אבותיה מדור דור.

התחלת מלאכה ב"ד ניסן - אפי' במקום שנהגו לעשות מלאכה לפני חצות, לא יתחיל מלאכה אע"פ שיכול לגומרה לפני חצות, ואפי' לצורך המועד, ורק אם התחיל לפני י"ד מותר לגומרם עד חצות לצורך המועד. אמנם ג' אומנויות מותר להתחילם ב"ד ולעשותם עד חצות לצורך המועד, במקום שנהגו לעשות מלאכה עד חצות, והם החייטים והספרים והכובסים, ובהם הקלו מפני שהעם צריכים להם הרבה. וכתב הרמ"א שיש מקילים שג' אומנויות אלו מתחילים ועושים עד חצות (ובחצות צריך להפסיק אפי' אם הוא באמצע מלאכה), אפי' במקום שנהגו

העושה מלאכה בערב פסח מן המנחה ולמעלה משמתין אותו, וגם אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה.

מלאכה גמורה (כגון תפירת בגדים ממש או כבוס בגדים או להסתפר) אסורה אפי' בחינם, ואפי' לצורך יום טוב אסור, אמנם מלאכה המותרת בחול המועד כגון דבר האבד או מעשה הדיוט לצורך המועד וכדו', או פועל שעושה מלאכה להשתכר מפני שאין לו מה לאכול, או אלו שמוותר להם להסתפר או לכבס בחול המועד כגון היוצא מבית האסורים, מותרים גם בערב פסח אחרי חצות.

מלאכה שאינה גמורה מותר לעשותה לעצמו או לחבירו בחינם, כגון לתקן כלי או בגד שנתקלקלו קצת, ואפי' מעשה אומן מותר, ואם זה בשכר, דעת הגר"ז לאסור אפי' מעשה הדיוט ולצורך המועד, ולמבואר בשערי תשובה סימן תקמ"ב שזה מותר אפי' בחול המועד, כ"ש שמוותר בערב פסח אחרי חצות.

מותר לכתוב ספרים לעצמו בדרך לימודו, דאינו נראה כמלאכה גמורה דבודאי אינו מתכוין לכתובה גמורה והגונה, אבל כתיבה לאחרים אסורה אפי' בחינם.

מלאכה ע"י נכרי - יש אוסרים לעשות מלאכה אפי' ע"י נכרי, כמו בחול המועד, ויש מתירים אפי' כשהמלאכה נעשית בביתו של הישראל, וכתב הרמ"א שהמנהג להתיר ע"י נכרי. ולענין **להסתפר** ע"י נכרי אחר חצות הסכימו האחרונים להקל אף שמקרב ראשו לנכרי ומסייע קצת. וכן מותר לכבס ע"י נכרי. נטילת צפרנים, אם שכח ליטול קודם חצות, מותר ע"י עצמו, או ע"י אחר בחינם.

עשית מלאכה ב"ד ניסן לפני חצות

מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח אפי' קודם חצות מזמן הנץ החמה (אבל הלילה מותר), אסורים בעשית מלאכה הם ובניהם אחריהם עד סוף כל הדורות, ואין מועיל לזה התרה. אבל מקומות שנהגו לעשות מלאכה מותרים לעשות אפי' בשכר. וכתב הרמ"א שלדין נהגו שלא לעשות מלאכה, ודווקא מלאכות גמורות (וכנ"ל), אבל בשאר מלאכות אפי' מנהג ליכא. וכתבו האחרונים שאין מוסכם שנהגו אצלנו שלא לעשות מלאכה, ועל כן תלוי כל אחד כפי מנהג מקומו.

ההולך ממקום למקום ושני המקומות חלוקים במנהג (לענין מלאכה בערב פסח לפני חצות, וכן בשאר דברים), אם דעתו להשתקע בעיר השניה, דינו כבני העיר השניה מיד כשהגיע לתחום אותה עיר בין להחמיר בין להקל. ואם אין דעתו להשתקע שם

בשר זה ליום טוב. והאיסור הוא אפי' בבהמה קטנה וגם אם אינה גדי וטלה, מפני שיחשדוהו שהקדישו מחיים לקנות בדמיו פסח. ועל כן לא יאמר לחבירו צלה לי זרוע לפסח. ומשמע מהשו"ע שדווקא בבהמה שהיא מין הקרב ע"ג המזבח אסור לומר, ויש מחמירים אף בעופות ודגים שמא יאמרו שהקדישם לדמיהם, ולכתחילה טוב להזהר בזה. ואם אומר בשר זה על פסח, אין קפידא אפי' בגדי וטלה, דניכר שאין כוונתו להקדישו. ואין לומר הילך מעות הללו וקנה לי בהם בשר לפסח, אבל מותר לומר קנה לי בהם בשר על פסח, וכנ"ל. ובדיעבד בכל גזונא אין לאסור את הבשר באכילה.

גדי מקולס – אסור לצלות גדי שלם על ראשו וכרעיו וקרבו, בערב פסח אחרי חצות או בליל פסח, ולאכול גדי מקולס בליל פסח אסור אף אם צלוא מקודם. מותר לומר חיטים אלו לפסח.

סימן ת"ע

תענית בכורות בערב פסח

הבכורות מתענים בערב פסח זכר לנס שניצלו ממכת בכורות, ומתענים בין כהנים בין לויים בין ישראלים, בין בכור מאב בין בכור מאם, וכן הבא אחר נפל (והיינו נפל ודאי, אבל בבן ט' אע"פ שמת תוך ל', הנוולד אחריו אין צריך להתענות), אבל גדול הבית א"צ להתענות. וי"א שגם נקיבה מתענה, וכתב הרמ"א שאין המנהג כן.

צריך להתענות עד צאת הכוכבים, ואם חש בראשו או בעיניו, או שהתענית גורמת לו שקרוב הדבר שעי"ז לא יוכל לקיים מצוות מצה ומרור ולשתות ד' כוסות כתיקונם, לא יתענה, וטוב שיאכל רק מיני תרגימא.

הבכורים אומרים עננו בשומע תפילה במנחה כשמתענים, ואם מתפללים עשרה בכורים יחד ואחד מהם ש"ץ יאמר עננו בחזרת הש"ץ בשומע תפילה, ולכתחילה לא יהיה בכור ש"ץ באופן זה, כי י"א שאין נכון להזכיר התענית בציבור בחזרת הש"ץ בחודש ניסן.

ערב פסח שחל בשבת י"א שיתענו ביום ה', (ואם קשה להם אח"כ לבדוק חמץ, שהרי אסור לסעוד לפני בדיקת חמץ, יטעמו מעט לפני הבדיקה, או שיתנו לאחר לבדוק והם יאכלו), וי"א שאין מתענים

שלא לעשות מלאכה, מפני שהם צורך גדול למועד, ובשאר אומנויות אסור להתחיל במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, ואם התחיל לפני הנץ החמה מותר לגמור לצורך המועד, וכתב הרמ"א שנוהגים כשיטה זו, (ועשית מנעלים חדשים דינה לפי רוב הפוסקים כשאר אומנויות, אבל תיקון מנעלים קרועים ליום טוב מותר לכו"ע להתחיל ולתקן עד חצות), ובמקום שנהגו לעשות מלאכה מותר בין להתחיל בכל המלאכות בין לגמור, לצורך המועד ושלא לצורך המועד.

מלאכות המותרות בי"ד כל היום בכל מקום – מותר בכל מקום בכל יום י"ד ניסן לתקן מקום לעמידת התרנגולים והתרנגולות. ותרנגולת שישבה על הביצים ג' ימים או יותר ומתה מושיבים אחרת תחתיה, כיון שהביצים נפסלו לגמרי מאכילה, וכ"ש שאם ברחו מחזירים אותה למקומה, ויש מקילים אף להושיב מתחילה תרנגולת על ביצים אפי' אחר חצות, ולדבריהם אם מתה מושיבים אחרת תחתיה אף אם לא ישבה ג' ימים, ויש להקל בזה לעת הצורך קצת. וגורפים זבל מתחת רגלי בהמה במגרפה (-כלי המיוחד לכך) ומוציאים את הזבל לחוץ לאשפה, ודעת הב"ח שדווקא בחצר מותר להוציא, אבל ברפת מותר רק לסלק לצדדים. וזבל שבחצר לא יוציאנו אלא יסלקנו לצדדים, ואם נתרבה בחצר יוציאנו לאשפה, וי"א שדין זה הוא רק בחול המועד, אבל בי"ד מותר להוציא לאשפה אפי' אחרי חצות, ומהירושלמי מוכח שמהרפת מותר להוציא לאשפה. ומולכים ומביאים כלים מבית האומן, אע"פ שאינם לצורך המועד.

הקזת דם בערב יו"ט – נהגו שלא להקיז דם בכל ערב יו"ט, ובליל ערב יו"ט מותר חוץ מליל הושענא רבא שהוא יום הדין, ובערב שביעי של פסח הכל מותר, דאינו רגל בפני עצמו, וכל זה במקיז לבריאות, אבל מותר להקיז בערב יו"ט בחולי שיש בו סכנה, ואפי' בערב שבועות התיר הא"ר ביש בו סכנה. ויש מתירים לעשות כוסות רוח בערב יו"ט מלבד בהושענא רבא, ועכ"פ בערב שבועות יש להחמיר.

סימן תס"ט

שלא ליחד בשר לפסח – אסור לכתחילה לומר על שום בהמה, בין חיה בין שחוטה, בשר זה לפסח, מפני שנראה שהקדישו מחיים לשם קרבן פסח ונמצא אוכל קדשים בחוץ, אלא יאמר כשקונה או כשמוחל

להפסיק, וכן אין להתחיל אפי' קודם שעה תשיעית אם יודע שימשך בסעודתו בתוך שעה עשירית, ואם התחיל לאכול קודם שעה עשירית ונמשך בסעודתו, מותר להמשיך עד בין השמשות, ואח"כ ימתין עד שיהיה ודאי לילה ויפרוס מפה ויקדש (כמבואר בסימן תע"ב לענין שבת), וכן הדין אם התחיל באיסור, ואם שתה יין מתחילה לא יברך הגפן על ד' כוסות, וכן לא יברך המוציא על אכילת המצה, אכן למנהגנו לברך הגפן על כל כוס גם בזה צריך לברך על כל כוס. ולפי מש"כ הרמ"א בסימן תמ"ד שאין נוהגים לאכול מצה עשירה אפילו בערב פסח, לא שייך למעשה הדין הנ"ל מפני שרק בפת נחשב שהתחיל בסעודה.

מצה שנאפתה כתיקנה ואח"כ התפוררה ונילושה בין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה, בין נאפית אח"כ בין לא נאפית, ומ"מ אין כדאי לצאת בה יד"ח מצה בלילה, דבאפוי נמי אין נכון לאכול אלא בתוך הסעודה, אמנם אם בישלה (כגון קניידלעך), ואפי"ב בכלי ראשון, בודאי לא מיקרי מצה אפי' אם יש חתיכה כזית שמברכים עליה המוציא, ומותר לאוכלה לפני שעה עשירית, אבל אם שרה המצה בקערה, אף שהיא רותחת לא מיקרי בישול. ולענין טיגון הגריז והח"א מקילים, והפמ"ג מסתפק בזה.

אכילת פירות וכדו' – מותר לאכול משעה עשירית ולמעלה מעט פירות או ירקות בין חיים בין מבושלים, וכן נהגו לאכול בערב פסח תפוחי אדמה, וכן מותר לאכול בשר ודגים וביצים וכדו', ולא ימלא כריסו מהם, ואיסטיניס שאכילה זו תגרום לו שלא יאכל בלילה לתאבון אסור לאכול גם מעט, וה' מיני דגן המבושלים במי פירות אסור לכל אדם, ויין מותר לשתות הרבה, והיינו שתי פעמים רביעית או רוב רביעית, מפני שזה גורר תאות המאכל, אבל לא ישתה עד שיהיה שבע, כי ודאי יתקלקל תאות המאכל וגם יוכל להשתכר ולהפסיד את מצוות הלילה, וביי"ש ודאי יש להחמיר שלא לשתות הרבה. ופחות מהשיעור הנ"ל אין לשתות משום דמיסעד סעיד, ופחות מכוס או עכ"פ מרוב כוס מותר, ומסתבר שהדבר תלי כל אדם לפי מה שהוא מרגיש בנפשו אם זה גורר תאות המאכל או להיפך.

מנהגים נוספים – יש נוהגים שלא לאכול חזרת בערב פסח (וכן ביו"ט ראשון מחמת היום השני), כדי לאכול מרור לתאבון, ואין למנהג זה טעם. וכן נוהגים קצת למעט באכילת מצה ביו"ט ראשון מהאי טעמא (ומן המנחה למעלה צריך להזהר מן הדין בכל יו"ט ראשון). ויש מחמירים שלא לאכול פירות כדי לאכול החרוסת לתאבון, ואין לחוש למנהג זה. ויש מחמירים שלא לפורר או לשבור את המצות בערב פסח כדי שלא יבוא לאכול מהם, ואין לחוש גם לזה.

כלל, וכתב הרמ"א שנוהגים כסברא ראשונה. אמנם אם חל ערב פסח בערב שבת, יתענו באותו יום.

האב מתענה תחת בנו עד שיגדל, ואם לא מלאו ל' יום לבכור א"צ להתענות בשבילו, וכשהאב בכור לדעת הרמ"א האם מתענה תחת בנה, וי"א שתענית האב עולה גם לבן, ובמקום שהיא מצטערת יש להקל, ומעוברת או מניקה המצטערת מן התענית יש להקל גם באין לה בעל, ויולדת בתוך ל' יום בכל גוונא אין לה להתענות עבורו, אכן אם התחילה פעם אחת להתענות הוי נדר וצריכה התרה.

אכילה בסעודת מצוה – יש מקומות שנהגו להחמיר בזה, ומי שנהג להחמיר בזה צריך התרה, אמנם מוהל וסנדק ואבי הבן מותרים לאכול בסעודת הברית בלי התרה, וכן יכול לאכול שם מי שמתענה בעד בנו הבכור אף שאיננו מבלי הברית, ומ"מ צריכים לפרוע תענית אחר הפסח. ויש מקומות שנהגו הבכורים לאכול בסעודת מצוה, וכן נוהגים כיום בכמה מקומות במדינתנו להקל לאכול אף בסעודת סיום מסכת, אף אם הבכור עצמו לא למד את המסכת, והמנהג שהבכורים ישמעו את הסיום ואח"כ עושים סעודה.

איסטיניס שאם יאכל ביו"ד לא יהיה תאב לאכול בלילה, מתענה בערב פסח כדי שיאכל מצה לתאבון, אמנם אם חל ערב פסח בשבת יאכל מעט רק כדי לצאת ידי סעודת מצוה, מפני שגם אם יאכל המצה שלא לתאבון עשה מצוה אלא שאינה מן המובחר.

סימן תע"א

אכילת מצה ושאר דברים בערב פסח

אסור מדרבנן לאכול בערב פסח מעלות השחר מצה שיכולים לצאת בה יד"ח אכילת מצה, כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב, ויש נוהגים שלא לאכול כבר מר"ח. ומצה נפוחה או כפולה אף שמחמירים להחשיבה לחמץ אסור לאוכלה מעלות השחר, כיון שמעיקר הדין היא בכלל מצה. וקטן שאינו יודע מה שמספרים בלילה מיציאת מצרים מותר לאכול מצה בערב פסח, אבל קטן שידוע אסור, וכן הדין בקטנה.

מצה עשירה – מצה שאין יכולים לצאת בה יד"ח אכילת מצה כגון מצה עשירה, ואפי' יש בה מים אלא שמי הפירות נרגשים בה, מותר לאוכלה לפני שעה עשירית, ואם התחיל לאכול אחרי שעה זו צריך

המצה בשביל התינוקות. והרשב"ץ מפרש שיש להאכיל את התינוקות, כדי שלא ישנו, ומ"מ אין להאכילם הרבה, דאדרבה בזה יותר יש לחוש שישנו. ויתכן לומר שיש למהר ולהגיע לידי מוציא מצה כדי שישאלו התינוקות למה אוכלים מצה ולמה אוכלים מסובים ולמה אוכלים מרור ולמה מטבלים, ואע"פ שבסדר ההגדה שואלים בתחילת ההגדה, עיקר שאלת התינוק היא בשעה שרואה את השינוי לפניו. ואף שמצוה למהר לא יאמר קידוש עד צאת הכוכבים, שאף שבשבת ויו"ט יכול להוסיף מחול על הקודש ולקדש ולאכול מבעוד יום, קידוש של פסח אינו נאמר אלא בלילה.

יסדר שלחנו בכלים נאים כפי כוחו, ואע"פ שכל השנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן, שאני הכא שזה דרך חרות. ומהר"ל היה מניח כלים נאים ממשכונות של נכרים כדי לשמוח בראיתם, ובשאר השנה לא היה משתמש בהם.

דיני ההסבה

צורת ההסבה - יכין מקום מושבו לשבת בהסבה דרך חרות. והסבה היינו שראשו יהיה מוטה לצד שמאל על המיטה או על הספסל, וכרים תחת ראשו ליד השלחן, ולא יטה על גבו או על פניו או לימינו, וגם איטר יטה לשמאל כל אדם (ויאכל בימין כל אדם, ואטר שהסב לימין כל אדם שהוא שמאל שלו, יצא. פמ"ג. ולפמ"ש"כ הפר"ח אין דין זה ברור). וגידם ביד ימינו או שיש לו מום בידו הימנית ואינו יכול לאכול בה, אפשר שאינו חייב בהסבה כלל, וצ"ע. ועני שאין לו כרים יסב על הספסל לצד שמאל, ואם הוא יושב על הקרקע ג"כ צריך להסב על צד שמאל, והסבה על ברכי חבירו נחשבת הסבה בשעת הדחק, אבל על ברכי עצמו לא דמחזי כדואג.

מי צריך להסב - אשה אינה צריכה הסבה כיון שאין דרכה להסב, ואם היא חשובה צריכה להסב, וכתב הרמ"א שכל הנשים שלנו נקראות חשובות, אך לא נהגו להסב כי סומכים על דברי ראב"ה שבזמן הזה אין להסב כיון שבשאר השנה אין רגילים להסב. ואבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, או תוך שלושים על שאר קרובים (כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל) חייב בהסבה אם עברה שעה אחת לפני הרגל, ונכון שלא יסב על מיטה כבודה וכלולה אלא בשינוי קצת, דהיינו על מיטה וזכר אחד תחת מראשותיו או על ברכי חבירו, (ונהגו שלא ללבוש קיטל, והלבוש אין מוחין בידו דהט"ז והחק יעקב הסכימו שיכול ללבוש). בן אצל אביו צריך הסבה אפי' אם אביו הוא רבו מובהק, דמסתמא האב מוחל לבנו. ותלמיד לפני רבו אסור להסב אפי' אם אינו רבו מובהק, דמורא רבו כמורא שמים, ואם רבו נתן לו רשות בפירוש חייב להסב אפי' אם הוא רבו

מצוה לגלח ולרחוץ בערב יום טוב, ואחר חצות ילך לבית המרחץ ויטבול לכבוד הרגל, ואחר תפילת מנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח, ויחשוב לו הקב"ה כאילו קיים בפועל, ובשל"ה העתיק מסדר היום מה ילמד כל אדם.

אין מברין האבל בערב פסח, ובב"י כתב דהיינו מן המנחה ולמעלה, ובבאר היטב העתיק בסתמא, ואולי הטעם משום שמנהגו לא לאכול מצה עשירה כלל, אבל מ"מ הלא יכול להברותו בלחם לפני זמן איסור חמץ.

עיקרי דיני י"ד ניסן

מלאכה - ליל י"ד ניסן מותר בעשית מלאכה, וי"ד ניסן אחר חצות אסור בעשית מלאכה גמורה כגון תפירה וכיבוס, ולפני חצות הדבר תלוי במנהג המקומות, וההולך ממקום למקום, אם דעתו להשתקע חל עליו דין המקום השני לחומרא או לקולא, ואם אין דעתו להשתקע נשאר עליו דין המקום שיצא משם, אך לא יעשה בפרהסיא כמנהג מקומו הראשון מפני המחלוקת. בכל מקום אין מתחילים מלאכה חדשה ב"ד, מלבד החייטים הספרים והכובסים. אין להקזי' דם בערב יו"ט. (תס"ח).

הבכורות מתענים בערב פסח, זכר לנס שניצלו ממכת בכורות, והאב מתענה תחת בנו עד שיגדל. ויש מקומות שנהגו לאכול בסעודת מצוה כגון סיום מסכת. (ת"ע).

אכילה בערב פסח - אסור לאכול מצה בערב פסח, ומצה עשירה מותר. ומשעה עשירית יש למעט באכילת פירות וירקות, ואסור לאכול ה' מיני דגן. (תע"א).

מצוה לגלח ולרחוץ ולטבול בערב פסח לכבוד הרגל.

יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי שיוכל להתחיל הסדר משתחשך בלא להשתהות, ויכין מקום מושבו כדי שיוכל לשבת בהסבה. (תע"ב).

סימן תע"ב

ההכנה לליל הסדר

בליל הסדר מצוה לשתות ד' כוסות על סדר ההגדה, כנגד ד' לשונות של גאולה, וכן יש מצוה לאכול מצה ומרור וכורך וסעודה ואפיקומן, וצריך לאכול ולשתות בהסבה דרך חרות (מלבד את המרור והכורך). ובסימן זה יבוארו פרטי דינים אלו.

זריזות להתחיל את הסדר - יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי שיוכל להתחיל את הסדר מיד משתחשך בלא להשתהות. ואף מי שהוא עוסק בלימודו יזוז עצמו לקרות ק"ש ולהתפלל וללכת לביתו להתחיל הסדר, בשביל התינוקות שלא ישנו, כדי שישאלו מה נשתנה וישיב להם, ויקיים "והגדת לבנך ביום ההוא". ומקור האי דינא הוא מברייתא דחוטפין

וסומכים על הראב"ה, או על הרמב"ם שלא הזכיר הסיבה באפיקומן.

שתית ד' כוסות

זמן שתית ד' כוסות - צריך לשתות ד' כוסות לפי סדר ההגדה, ואם שתה ד' כוסות זה אחר זה לא יצא יד"ח, וצריך לחזור ולשתות עוד ג' כוסות על הסדר, ולברך על כל כוס, וכן אם שתה ב' כוסות יחד לא יצא יד"ח הכוס השנייה, ואם שפך כמה כוסות לכוס אחת ושתאם יחד לא יצא אלא יד"ח כוס אחת, ובפמ"ג מצדד שבאופן זה אפי"א אם הפסיק באמצע באמירת ההגדה לא יצא, דבעינן ד' כוסות, ובבה"ל כתב שמסתבר שיצא יד"ח, ואפי"א כמה בני אדם יכולים לשתות מכוס אחת גדולה, וצ"ע. ואם שהה בין כוס לכוס אבל לא אמר הגדה בינתיים, לדעת הב"י יצא יד"ח, ולפר"ח לא יצא יד"ח, אמנם לכתחילה אף לב"י צריך לומר הגדה בינתיים כתקנת חכמים, והנשים צריכות להזהר לומר ההגדה בינתיים, או לשמוע מבעליהן.

שיעור היין שבכוס - שיעור הכוס רביעית לאחר מזיגה, ועיין לעיל בסימן רע"א שיעור רביעית, ורוב רביעית הוא שיעור מלא לוגמא באדם בינוני, ובאדם גדול השיעור גדול יותר, אמנם אדם קטן שמלוא לוגמיו הוא פחות מרוב רביעית, צריך לשתות דווקא רוב רביעית. ועיין בסימן רע"ב מהו שיעור מזיגה. ובזמננו שהינות חלשים אין חיוב למוזגם אפי"א לכתחילה, ואפי"א השותה יין חי וחזק צריך רביעית שלם, דלא חילקו חכמים בשיעורים.

שיעור השתיה בכוס המחזקת רביעית - לכתחילה צריך לשתות את כל הכוס, ובדיעבד סגי ברובו, ובמדינות שהיין ביוקר אף לכתחילה סגי ברובו, אך כוס הד' ישתה את כולה, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה לכו"ע. והכוונת גורם למשרתים לשתות פחות מכשיעור עתיד ליתן את הדין. וצריך לשתות את השיעור בלא להפסיק בינתיים יותר מכדי אכילת פרס, ואם שהה יותר משיעור זה לא יצא אפי"א בדיעבד וצריך לחזור ולשתות אפי"א בב' כוסות אחרונות, ומסתבר שצריך לחזור ולברך, דהוי כנמלך. ולכתחילה לא ישהה בשתיה יותר מכדי שתית רביעית, ואם שהה שיעור זה, בשתי כוסות ראשונות יחזור וישתה, ובאחרונות לא יחזור וישתה, ולדין שאין נוהגים לשתות בין הכוסות הראשונות וצריך לברך כשחוזר ושותה, א"כ גם בזה לא יחזור וישתה, דמחזי כמוסיף על הכוסות. ולכתחילה נכון לשתות רוב הרביעית בבת אחת. וכתב הרמ"א (סעיף ט"ו) שכוס שפיה צר (כעין בקבוק) אין לוקחים אותה לד' כוסות מפני שא"א לשתות ממנה רביעית כאחד, ובכוס של ברהמ"ז וקידוש בלאו הכי אין לוקחים כוס כזו, מפני שצריך לתת בו עיניו.

כוס שיש בה כמה רביעיות יכולים לשתות ממנה בני אדם כמספר הרביעיות שבו, ובדיעבד סגי אם

מובהק, ותלמיד חכם מופלג בדורו אע"פ שלא למד ממנו כלום חשיב כרבו וא"צ הסבה. וכתב הרמ"א שאם יושבים בשתי שלחנות התלמיד צריך להסב, והפר"ח כתב שכל שרואה את רבו אין לו להסב, והפמ"ג כתב שבאופן זה טוב שיטול ממנו רשות. השמש צריך הסבה אפי"א בפני אדונו, שהרי הוא מחויב להראות חרות ולאכול עכ"פ כזית מצה ואפיקומן וד' כוסות בהסבה, וכן הלומד אומנות חייב להסב אף לפני מי שמלמדו אף שבשאר ימים חולק כבוד לרבו ואינו מראה שררה לפניו, וכן עבד עברי חייב בהסבה לפחות בכזית ראשון כמו שמש.

האם הסבה מעכבת - לכתחילה יסב כל הסעודה באכילתו ובשתייתו, ובדיעבד די יסיב בשעת אכילת כזית מצה וד' כוסות, ושמש כיון שהוא טרוד דיינינן ליה כדיעבד בכל אדם, אך הוא חייב בהסבה בד' כוסות וגם באפיקומן. ומי שלא הסב בזמן אכילת כזית מצה או ד' כוסות, לדעת השו"ע לא יצא וצריך לחזור לאכול או לשתות בהסבה, והרמ"א כתב ש"א שבזמן הזה שאין דרך להסב יצא בדיעבד בלא הסיבה, ועל כן כתב הרמ"א שאם לא שתה כוס ראשון או שני בהסבה יחזור וישתה בלא ברכה, כיון שמוותר לשתות אז עוד יין, אבל בכוס שלישי ורביעי שאסור לשתות אז עוד יין לא יחזור וישתה. והמ"א כתב שלמנהגנו שאין שותים בין הכוסות הראשונות, א"כ אם ישתה עוד כוס צריך לברך, דהוי כנמלך מלשתות, וא"כ מיחזי כמוסיף על הכוסות, ולכן אם לא היסב לא יחזור וישתה, ורק אם לא היסב בכוס שני שברכתה פוטר את היין שישתה בתוך הסעודה (א"כ אין דעתו לשתות בתוך הסעודה), יחזור וישתה בהסבה בלי ברכה. ונכון שלפני שמברך על כוס ראשון יהיה בדעתו לשתות בין הכוסות הראשונות, ואז אם לא יסב יוכל לחזור ולשתות בהסבה בלי ברכה, אמנם עצה זו לא מועילה בין כוס שלישי לרביעי, מפני ששם אסור לשתות משום שכרות לכמה פוסקים. ואם יש לו כוס גדולה ונשאר בה כשיעור, ונזכר וישתה בלא הסבה, אם נזכר לפני שהתחיל הלל או שהמשיך באמירת ההגדה, יכול לשתות את השאר בהסבה בלא ברכה, ואם התחיל לומר הלל או שאר ההגדה, אם ממשיך לשתות צריך לברך דהוי כנמלך, ומטעם זה כתב הדרך החיים שלא ישתה, דכיון שהוא מברך נראה כמוסיף על הכוסות, ובבה"ל כתב שמסברא גם אם מברך אינו נראה כמוסיף על הכוסות אם שותה את אותה כוס, וצ"ע. ואם אכל מצה בלא הסבה גם לדעת הרמ"א יחזור ויאכל מצה בהסבה בלי ברכה, ואם כבר בירך ברהמ"ז, יחזור ויברך המוציא, אבל לא יברך על אכילת מצה, ולשמו"ע יחזור ויברך גם על אכילת מצה. ופשוט שאף שלכתחילה מצוה לאכול שתי זיתים בהסיבה, בדיעבד יצא בכזית אחד. ואם אכל אפיקומן שלא בהסבה, לא יחזור ויאכל, כיון שאסור לאכול שני פעמים אפיקומן,

סימן תע"ג

קידוש היום וכוס ראשון

הכוס הראשונה של ד' כוסות היא גם הכוס של הקידוש, ואומר עליה את נוסח הקידוש, ומברך שהיינו על הגעת ימי הרגל, ואם פסח חל במוצאי שבת צריך לומר עליה גם סדר הבדלה.

סדר הקידוש - מוזגים לו כוס ראשון, (ובעה"ב לא ימזוג בעצמו, אלא אחר ימזוג לו דרך חרות, אם אפשר לו), ומקדש עליו, ומברך שהיינו. ואם חל בשבת אומר ויכולו, ומותר לומר ההגדה מתוך ספר אף אם הוא יחיד, ואין חוששים שמא יטה. ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז (יין קידוש נר הבדלה וזמן), ואין מברכים על הבשמים בכל מוצאי שבת ליו"ט, ואומר הבדלה זו מיושב כמו הקידוש.

אם שכח להבדיל בקידוש ונזכר לפני שהתחיל ההגדה, לדעת השו"ע שאם שותה עוד יין אינו מברך הגפן, יעשה הבדלה על כוס אחרת ולא יברך הגפן, ולדעת הרמ"א שאם שותה עוד כוס צריך לברך, אפשר שלא יבדיל עד אחרי גאל ישראל, אא"כ כיון בשעת הברכה לשתות אח"כ עוד, והגר"ז סובר שגם אם נזכר לפני אכילת הכרפס, יאכל הכרפס בלי הבדלה, והבה"ל כתב שאפשר שבזה יבדיל מיד, כדי שלא לאכול לפני הבדלה, וצ"ע. ואם התחיל באמירת ההגדה, אין להפסיק להבדיל מפני שיצטרך לטעום ואין להפסיק בשתיה, ולכן יסיים את ההגדה עד גאל ישראל, ואח"כ יברך הגפן על הכוס השניה וגם ברכת הנר וההבדלה וישתה, ואף שאין עושים מצוות חבילות חבילות, הכא דא"א בענין אחר שרי. ואם נזכר באמצע הסעודה שלא הבדיל, חייב להפסיק סעודתו מיד ולהבדיל, וה"ה בנזכר מיד לאחר שתית כוס שני ימזוג מיד כוס ויבדיל עליה, ולא יברך הגפן כיון שברכת כוס שני פוטרת מה שישתה בסעודה, ואם לא היה דעתו לשתות בתוך הסעודה צריך לברך הגפן. ואם נזכר באמצע ברכת המזון שלא הבדיל, מברך ברכת המזון והבדלה על אותה כוס. ואם נזכר אחרי ששתה כוס שלישית, יבדיל על הכוס הרביעית אחרי ההלל וההגדה. ואם נזכר אחרי ששתה כוס רביעית, יבדיל על כוס חמישית, ויברך עליה הגפן.

אם שכח לומר ההגדה בלילה, אין לזה השלמה, ואם שכח לקדש בלילה, נתבאר דינו בסימן רע"א.

כוונה בקידוש ובכוס ראשון - קודם שיקדש יכוון שרוצה לקיים מצות קידוש ומצות ד' כוסות, ויש

לכל אחד היה רוב רביעית, ובמ"ב מסתפק אם דין זה הוא בדיעבד כיון שהכוס פגומה ואינה מלאה, או שכולם מגיעים מכח הראשון שאצלו הכוס היתה מלאה ואינה פגומה. וי"א שצריך לשתות את רוב הכוס אפי' במחזקת כמה רביעיות (ודין זה הוא דווקא בד' כוסות), ולכן אם אין בדעתו לשתות הרבה לא יקח כוס גדולה אלא כוס שמחזיקה רביעית, אף דקיימא לן כדעה הראשונה.

מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו וגורם לו לכאב ראש, או ששונאו, צריך לדחוק את עצמו לשתות, כיון שמצות ד' כוסות מוטלת על כל אדם ואינו יוצא בשמיעה מאחר, ויכול למזוג את היין היטב באופן שיהיה ראוי לקידוש (כמבואר בסימן ער"ב), וגם יכול לקחת יין צימוקים או חמר מדינה. אמנם אם היין גורם שיפול למשכב אינו חייב לשתות, דאין זה דרך חרות.

איזה יין יקח לד' כוסות - מצוה לחזור אחר יין אדום, שיש בזה חשיבות וגם זכר לדם, אא"כ הלבן משובח ממנו, ובמקומות שמצוי שהגוים מעלילים שקרים על היהודים נמנעים מלקחת יין אדום. ולכתחילה יקח יין שאינו מבושל, אא"כ המבושל טוב ממנו, וכן לכתחילה לא יקח קונדיטון (יין שמעורב בו דבש ופלפלין), אא"כ הקונדיטון טוב ממנו, וע"ע בסימן ער"ב.

עני המתפרנס מן הצדקה חייבים הגבאים לתת לו יין לד' כוסות מן הצדקה, ואם לא נתנו לו ימכור מלבשו או ילוה או ישכיר עצמו בשביל יין או חמר מדינה לד' כוסות. ונר ביתו קודם לד' כוסות משום שלום בית. ואם אין לו אלא ד' כוסות אחר המזיגה, ישתה כולם בלילה הראשון. ועיין בסימן תפ"ג מה יעשה מי שיש לו פחות מד' כוסות.

הנשים חייבות בד' כוסות ובכל המצוות הנוהגות באותו לילה, כגון מצה ומרור ואמירת ההגדה, מפני שגם הן היו באותו הנס.

תינוק שהגיע לחינוך מצוה לתת כוס לפניו, אבל אינו לעיכובא, ושיעור השתיה לקטן הוא מלוא לוגמיו דידיה אף שזה פחות מרוב רביעית.

שאלת מה נשתנה ושמיעת התשובה - מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי ויתעוררו לשאול את השאלות המבוארות בנוסח מה נשתנה, ובש"ס איתא כדי שלא ישנו וישאלו. וצריך לעוררם שלא ישנו עד אחר עבדים היינו, כדי שידעו ענין יציאת מצרים, מפני שעיקר המצוה היא התשובה על שאלת בנו.

כרפס (בחרו לכתחילה במין ירק שכך שמו, והוא נוטריקון של ס' פרך, והיינו ס' רבוא שעבדו עבודת פרך) **או ירק אחר** מאיזה מין שירצה, אך לא יביא מין הכשר למרור כדי שלא יתעורר ספק על ברכת המרור, וטוב שיקח מין שברכתו כברכת המרור כדי לפטור בברכתו את המרור. ומביאים **חומץ או מי מלח** כדי לטבל בהם את הכרפס, כדי שישאלו התינוקות, דמצוה לומר ההגדה בדרך שאלה ותשובה. ואם חל ט"ו בשבת יכין את המי מלח לפני שבת, ואם לא הכין לפני שבת ואין לו חומץ, יכין מעט, כמבואר בסימן שכ"א.

שני תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו להביא בשר צלוי על גחלים ולא מבושל, זכר לפסח, (ונהגו שיהיה הבשר זרוע, ע"ש זרוע נטויה שהראה הקב"ה במצרים, וצריך שיהיה מעט בשר על הזרוע מפני שהוא זכר לבשר הפסח, ומי שאין לו זרוע יקח שאר בשר אפי' בלא עצם), וביצה מבושלת זכר לחגיגה, וכתב הרמ"א שאפשר שגם הביצה תהיה צלויה, שהרי חגיגה באה בין צלי בין מבושל, וכך נהגו בעירו דחושישים לפוסקים שסוברים שצריך דווקא צלי. וא"צ לצלות את הבשר דווקא בשפוד, וכ"ש שאם מביא בשר צלי זכר לפסח ובשר מבושל זכר לחגיגה שפיר דמי, שהרי אף במרק של בשר יוצאים ידי זכר לחגיגה, וי"א שמביאים ביעא (-ביצה) מלשון בעי רחמנא למיפרק יתנא, וי"מ שהטעם הוא זכר לאבילות בית המקדש שאין אנו יכולים להקריב קרבן פסח. ואם חל ערב פסח בשבת, י"א שאין מביאים זכר לחגיגה כיון שחגיגה אינה דוחה שבת, וי"א שצריך לעשות שני תבשילין משום לא פלוג, וכן נוהגים. אסור לאכול את הזרוע בלילה, וא"כ אסור לצלות את הזרוע בלילה דמסתמא כוונתו להניחו ליו"ט שני, אא"כ כוונתו לאוכלו בט"ו בבוקר, וכן את הביצה שמוותר לאוכלה בלילה אף אם היא צלויה, מ"מ לא יצלה אותה בלילה אם דעתו שלא לאוכלה עד יו"ט שני, ואם שכח וצלה בלילה יזהר לאכול בבוקר. ואין לזרוק את הזרוע משום ביזוי מצוה, ומצוה להניח את הזרוע ביו"ט שני בבוקר בתוך הצלי ולאכול.

לפני שאר בני הבית אין מביאים קערה, אפי' אם יש שלחן קטן לפני כל אחד, אלא כולם נוטלים משל בעל הבית.

סדר הקערה - צריך לסדר את הקערה באופן שלא יעבור על המצוות, ולכן סמוך לבעה"ב יהיה הכרפס, ולידו החומץ, ואח"כ המצה, ואח"כ המרור והחרוסת, ואח"כ הבשר והביצה. וי"א שכיון שהבשר והביצה אינם מצוה אלא זכר בעלמא, אין לחוש אם ידלג

נוהגים לומר הריני מוכן לקדש ולקיים מצות ד' כוסות, אך יזהרו לומר לפני הקידוש, כי אח"כ כבר בירכו בורא פרי הגפן. ולפני ההגדה יכוון או יאמר לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים.

ברכת שהחיינו - צריך לברך שהחיינו לפני שתית הכוס, ואם לא בירך לפני השתיה, יברך מתי שנזכר בכל היום הראשון, ואפי' בשוק יברך כיון שהברכה היא על הרגל, ואם נזכר בליל ב' אחר שקידש היום יפטור עצמו בשהחיינו שיברך על הכוס אחרי הקידוש, ואם שכח לברך בקידוש ליל ב', אפי' אם בירך בלילה הראשון חייב לברך בכל ימי החג מתי שנזכר עד סוף יו"ט אחרון של גלויות, וכן בשאר יו"ט חייב לברך עד סוף יו"ט, וי"א שאף שתיקנו לברך שהחיינו ביו"ט שני כדי שלא יזלזלו בו, מ"מ אם שכח א"צ לברך.

אין ליטול ידים קודם קידוש, אף אלו הנוהגים בכל שבת ליטול ידים לפני הקידוש, דשאני הכא שיש הפסק גדול בין הקידוש לאכילה, וגם אינו נכון ליטול ידיו לפני הקידוש לצורך אכילת הכרפס, ואם אין ידיו נקיות, יטול נטילה שאינה גמורה, ואפי' אם נטל נטילה גמורה לא יברך עליה, דכיון שאינו מועיל לו לאכילה, הוי ברכה לבטלה.

ישתה כוס ראשון בהסבה, ולא יברך אחריה ברכה אחרונה.

מותר **לשתות כמה כוסות** אחרי הכוס הראשונה או השניה (אבל בין שלישית לרביעית אסור), ולדעת הרמ"א שמברכים ברכה ראשונה על כל כוס, מותר לשתות בין ראשון לשני רק אם כיון להדיא לשתות עוד, או שהיין היה מונח לפניו ולא חשב להדיא שלא לשתות, שאז א"צ לברך הגפן, ואולי כיון שאין רגילות לשתות בין הכוסות, כל זמן שלא חשב בפירוש לשתות הוי כהסתיח דעתו. ומ"מ ראוי להזהר שלא לשתות בין ראשון לשני אם לא לצורך גדול, כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה, ומשקין שאינם משכרים יכול לשתות. ואחרי שמוזג כוס שני והתחיל באמירת ההגדה, דעת הרמב"ן שאינו רשאי להפסיק באמצע, ומשמע מדבריו שאחר שמוזג כוס שני והכין עצמו לאמירת ההגדה ג"כ אסור, ובעל המאור מתיר בכל גוונא, והשו"ע סתם כדעת הרמב"ן.

קערת הסדר

בליל הסדר מביאים לפני בעל הבית קערה שיש בה את הדברים הנצרכים לסדר, וכדלהלן:

שלש מצות, שנים בשביל לחם משנה, ואחת חוצים אותה לקיים בה מצות אכילת מצה ואפיקומן.

מרור, וחרוסת כדי לטבל בה את המרור.

מרור, ואם הם כבושים במים מעת לעת, י"א שאין יוצאים בהם, ואם כבר שרה ואין לו אחר יש לסמוך להקל בחרי"ן, דהרי חזינון שיש לו עדיין טעם מרור, אך בעלים אין להקל.

אין לאכול את התמכא שלם, שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה, שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול, וצריך לפוררו ולהעמידו מגולה כדי שתפוג חריפותו, והגר"א הנהיג לפוררו רק אחרי ביאתו מבית הכנסת ולכסותו עד התחלת הסדר, ואם פסח חל בשבת יפוררו לפני שבת ויניחנו בכלי ויכסנו עד התחלת הסדר, ובתחילת הסדר יפוררו על קערה כדי שתפוג חריפותו, ואז ימעך אותו וישער שיש בו כזית ויאכלנו.

מי שאין לו אחד מאלו הירקות יקח לענה (שאינה מחמשת המינים הנ"ל, וי"א שזה המרור, והבה"ל הקשה שלענה אינה ראויה לאכילה, והביא שדעת הרשב"ץ שאין יוצאים בלענה כיון שהיא מין אילן, וכתב שאולי כוונת הרמ"א שיוצא בזה לזכר בעלמא, וכעין שכתב גם הגר"ז), או שאר ירק מר, מאותם שיש להם סימני מרור המוזכרים בש"ס, והיינו שיהיה ראוי לאכילה, ויש לו שרף (שכשחותכים אותו יוצא מוהל לבן כחלב), ופניו מכספים (והיינו שהעלה אינו ירוק מאוד כעלי בצל ושאר ירקות, אלא נוטה קצת ללובן), ומ"מ לענין ברכה לא יברך עליהם, כיון שאין אנו בקיאים כ"כ בסימנים אלו.

חרוסת - יכין את החרוסת מערב יו"ט, ואם שכח יכול להכנינה ביו"ט. ויעשה אותה עבה זכר לטיט. ועושים אותה מפירות שנמשלו בהם ישראל בשיר השירים כגון תפוחים תאנים אגוזים רימונים, וכן שקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ, ונותנים עליה תבלין כמו קנמון וזנגוויל הדומים לתבן שהיו מגבלים בו את הטיט (שאינן נידוכים היטב והם ארוכים, ומהרי"ל כתב שלא ידוך אותם והיו ארוכים), ואח"כ נותנים בה מעט חומץ של יין או יין אדום כדי לרכך אותה ויהיה זכר לדם, ואם חל בשבת יתן את המשקה מערב שבת, ועיין בסימן שכ"א מה יעשה אם שכח.

המשך הסדר אחרי הקידוש

כרפס - יטול ידיו לצורך טיבול ראשון, דכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, ולא יברך על הנטילה (הגר"א סובר שאם אוכל כזית יברך. ובבה"ל דן לומר שפחות מכזית א"צ נטילה, והשאיר בצ"ע). ואח"כ יקח מהכרפס פחות מכזית, ויטבילו בחומץ או ביין או במי מלח (ולא בחרוסת), ויברך בורא פרי האדמה, (ויכוין לפטור בברכה גם את המרור שייאכל אח"כ), ולא יברך אחריו אפי' אם אכל כזית, (מפני שכוונתו לפטור את המרור, וממילא גם הכרפס נפטור בברכת המזון, אמנם הגר"א כתב שלנוהגים כהרמ"א לברך על כל כוס, א"כ הטעם משום

עליהם, וגם על מרור וחרוסת אפשר שאין שייך בהם אין מעבירין על המצוות. ועיין באחרונים סדר הקערה של האר"י ז"ל.

מצות אכילת מרור

בזמננו שאין לנו קרבן פסח, מצות אכילת מרור דרבנן. **שיעור מרור** הוא כזית, והיינו כשיעור חצי ביצה. ואם מקיים המצוה בעלים יראה לדחוק אותם ביחד, כי הרווח שבין העלים אינו מצטרף. ואם אכל פחות מכזית לא יצא ידי חובה וגם בירך ברכה לבטלה.

אין יוצאים ידי חובה במרור גזול. וכיון שסתם נכרים הם גזלני קרקע, יזהר שלא יעקור הישראל עצמו את המרור מקרקע הנכרי אפילו ברשות, אלא הנכרי יתלוש את המרור מהקרקע ואז הישראל יקנה ממנו, שבאופן זה קנה הישראל את המרור ביאוש ושינוי רשות.

אלו ירקות כשרים למרור - חזרת (-שאלאטין), עולשין, תמכא (-חריין), חרחבינא, מרור (-ירק מר ביותר ששמו מרור). וכל המינים מצטרפים זה לזה לשיעור כזית אע"פ שטעמם שונה, כיון שכולם מרים. וסדר העדיפות הוא כפי הסדר שהם שנויים, ועיקר המצוה בחזרת, שתחילתה מתוק וסופה מר כפי שהיה שעבוד מצרים, ואפי' אם היא יקרה קצת יותר משאר המינים נכון להדר אחריה, אך כיון שמצוים בה מאד תולעים קטנים שאינם ניכרים לחלושי עין, מי שאין לו אנשים מיוחדים בעלי יראה שיבדקו כראוי, טוב יותר שיקח תמכא (במדינותינו שאין שאר המינים מצויים). ומי שהוא חולה או איסטניס מותר לו לקחת מאיזה מין מהם שערב עליו ביותר, ויאכל הכזית מעט מעט בכדי אכילת פרס, שהרי מעיקר הדין יוצא בזה, אף דלאדם רגיל מצוה לאכול כשהוא מרוסק בבת אחת, ואם מחמת בריאותו גם זה אינו יכול, יאכל מעט או ילעס בפיו לזכר טעם מרירות, אבל לא יברך על זה, אבל אם אינו נוגע לו לבריאותו, ראוי לו לדחוק עצמו בכל יכולתו אף שקשה לו, כדי לקיים מצות חז"ל.

העלים של המינים הנ"ל כשרים לכתחילה למרור, כל זמן שהם לחים, ודעת המ"א והט"ז שנוקן יותר לצאת בעלים, וביבשים אין יוצאים מפני שאין בהם טעם מרור והם כעפר בעלמא, ובכמושים י"א שיוצאים בהם ויש מחמירים אפי' בכמושים. ובקלח יוצאים אף אם הוא יבש. ובשורשים הקטנים המתפצלים לצדדים בתחתית הירק או בצדדיו אין יוצאים ידי חובה, אבל השורש הגדול שבו עומד הירק הוא הקלח ויוצאים בו. ואין יוצאים יד"ח בכבושים בחומץ, או במבושלים, או בשלוקים (מבושלים הרבה), מפני שאין להם טעם

כשמתחיל עבדים היינו מחזיר את הקערה עם המצות לפניו, וקורא את כל ההגדה באימה ובריאה ולא בהסיבה. וכשאומר "ונאמר לפניו שירה חדשה" יאמר וְנֹאמֵר בַּסּוּגוֹל, דקאי על אמירת השירה בגאולת מצרים. ואומרים "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים" שהרי אוכלים חגיגה לפני פסח כיון שהפסח נאכל על השובע, ובט"ז ממביא ממרה"ו שכשחל פסח במוצאי שבת, שבאופן זה לא היו אוכלים חגיגה, יאמר מן הפסחים ומן הזבחים, וכתב בתשובת כנסת יחזקאל שאין מדקדקים בזה מפני שזו תפילה על השנה הבאה שאז פסח לא חל במוצאי שבת.

כשאומר מצה זו שאנו אוכלים צריך להגביה המצה ולהראותה למסובים, כדי לחבב המצוה עליהם, ויגביה את המצה הפרוסה שהיא כלחם עוני. וכשמגיע למרור זה יגביה את המרור. וכשמגיע לפסח שהיו אבותינו לא יגביה את הבשר שהוא זכר לפסח, דהוי כמגביה קדשים בחוץ דנראה כמקדישו לפסח. וכשמגיע ללפיכך כל אחד מגביה כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל. והשל"ה כתב שגם בזמן אמירת הפיסקה והיא שעמדה יאחז את הכוס בידו, והפת תהיה מגולה בזמן אמירת ההגדה, שהרי היא נקראת לחם עוני משום שעונים עליה דברים, וכשאוחז הכוס בידו כדי לומר שירה על היין (וכן בוהיא שעמדה להשל"ה) תהיה הפת מכוסה, שלא יראה הפת בושתי.

נוהגים לשפוך מעט מהכוס החוצה ע"י אצבעו (על שם אצבע אלוקים, דלא כאלו שאומרים שישפוך ע"י הזרת, וי"א שישפוך ע"י הקמיעה, וי"א שישפוך ע"י הטית הכוס, ובאיסטניס שאם ישפוך בידו ימאס בעינו לשתות מן הכוס בודאי ישפוך ע"י הטית הכוס) כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן, וכן כשמזכיר את המכות ואת דצ"ך עד"ש באח"ב, שיש בזה ט"ז שפיכות כנגד אותיות י"ו משמו של הקב"ה שהכה את פרעה.

סימן תע"ד

ברכת הגפן ועל הגפן בד' כוסות

ברכת הגפן - שיטת השו"ע שאין מברכים הגפן אלא על הכוס של הקידוש, וכן על הכוס של ברכת המזון, אבל על הכוס השניה והרביעית לא מברכים כיון שהיה יודע שישתה אחרי הכוס הראשונה והשלישית עוד כוס. ולהרמ"א מברכים הגפן על כל כוס, דאסור

שההגדה היא הפסק, וא"כ חייב לברך ברכה אחרונה על הכרפס, אכן המ"א והרבה אחרונים (זולת הט"ז) כתבו שהטעם שמברכים על כל כוס הוא משום שכל כוס זו מצוה בפני עצמה, וא"כ נדחו דברי הגר"א, וצ"ל שגם כאן הכרפס והמרור הם ב' מצוות נפרדות, וצ"ע.

יחץ - יקח את המצה האמצעית ויבצענה לשתים (דבעינן "לחם עוני" ודרכו של עני בפרוסה), משום שיעיקר ברכת אכילת מצה זה על המצה האמצעית, וברכת המוציא זה על המצה העליונה, ויתן חצי לאחד מן המסובים לשומרה לאפיקומן (כדי שגם האפיקומן יהיה בפרוסה), וטוב שאותו חלק יהיה גדול יותר, ויתן את האפיקומן תחת המפה (זכר ל"משארותם צרורות בשמלותם"), ויש שנותנים אותו על כתפיהם זכר ליציאת מצרים, ויזהר לא לכוון את האפיקומן במפה שכבסו אותה בעמילן חיטה), ואת החצי השני יתן בין שתי המצות השלימות, ויגביה את הקערה (עם כל מה שעליה, וא"צ להסיר את התבשילין שעליה), ויאמר בקול רם הא לחמא עניא וכו' עד מה נשתנה, (וי"א כהא לחמא עניא), ואז יצוה להסיר מעל השלחן ולהניחם בסוף השלחן, כדי שיראו התינוקות וישאלו למה מסלקים את המצות המוכנות לאכילה, ויאמר להם שאין רשאים לאכול עד שיספר ביציאת מצרים, ואם השלחן קטן יסירם לגמרי מהשלחן, דבלאו הכי ליכא שינוי. וכתב מהר"ל שאין לתת שום מצה על השלחן עד זמן הסעודה.

מזיגת כוס שני - מיד אחרי הסרת הקערה ימזגו את הכוס השניה של ד' כוסות, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שניה לפני הסעודה, ועי"ז יתעוררו לשאול את שאר השאלות. ואין הכוס טעונה שטיפה והדחה, כיון שכבר שטפה לקידוש.

מגיד

הא לחמא עניא הוא תחילת ההגדה, וצריך לאמר את ההגדה בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או שיפרש להם את מה שאומר, כדי לקיים "והגדת לבנך", ומשום שגם הנשים חייבות במצוות הלילה ובאמירת ההגדה. וגם המשרתת צריכה לשבת בשלחן ולשמע את כל ההגדה, ואם צריכה לצאת לבשל תשמע לכל הפחות את הקידוש ומ"כ שלא אמר וכו' "עד לאחר שתית כוס שני, ונוהגים לקרוא להם גם בזמן אמירת סדר עשרה מכות שהביא הקב"ה על מצרים.

מה נשתנה - אם אין חכמה בן אביו מלמדו לשאול, ואם אין לו בן אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ואפי' תלמידי חכמים שואלים זה את זה, וכששואלים מה נשתנה אין הנשאל צריך לומר בעצמו מה נשתנה.

כזית אחד מאיזה מצה מהם שירצה, וטוב שיטעם משתי המצות כיון שעל שניהם כוון בברכה

לדעת השו"ע יש לטבול את המצות במלח, ולדעת הרמ"א לא יטבול בשתי הלילות הראשונות אף שבשאר ימי הפסח מטבילים במלח, כיון שללא מלח זה יותר נראה לחם עוני.

מרור - לאחר אכילת המצה יקח כזית מרור (ופחות מכזית אינו מועיל אפי' באוכל קלח שלם גם למ"ד שמברכים על זה ברכה אחרונה), וישקענו כולו בחרוסת כדי להמית ארס שבתוכו, ולא ישהנו בתוכו שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער את החרוסת מעליו. ויש מקומות שנוהגים לטבול רק מקצת מהמרור. ואוכלים את המרור בלי הסיבה מפני שזה זכר לעבדות, והרוצה לאוכלו בהסיבה רשאי.

כורך - נוטל את המצה השלישית, וכורך יחד כזית מצה וכזית מרור, ואוכלים יחד בהסיבה, (ודי במה שמכניסים לפיו יחד, וכנ"ל גבי ב' הכזיתים במצה), זכר למה שהיו עושים בזמן המקדש לדעת הלל שהיו כורכים פסח מצה ומרור יחד. לדעת השו"ע טובלו בחרוסת ומנערו וכנ"ל, ולדעת הרמ"א אין לטבולו, והאחרונים הסכימו שהעיקר כהשו"ע, ומ"מ היכי דנהוג נהוג. וכתב השו"ע שיאמר זכר למקדש כהלל, ובמ"ב הביא שהנוסח בהגדה הוא כן עשה הלל וכו' היה כורך מצה ומרור יחד, וי"א שיאמר היה כורך פסח מצה ומרור, ובביאור הלכה הקשה שאמירה זו היא הפסק, ובשאר הפוסקים לא מצינו שיאמרו לשון זה, ואולי האי ואומר שיטפא דלישנא, וצ"ע.

דיני אכילת מצה ומרור

לא יפסיק בדיבור שאינו מענין הסעודה מברכת המצה עד אחרי אכילת הכורך, כדי שברכות המצה והמרור יחולו גם על הכריכה, ובדיעבד אם סח א"צ לחזור ולברך על הכריכה.

מי שאין לו ירקות לרפס מלבד מרור, דעת השו"ע שיברך עליו בטיבול ראשון בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, ויאכל מעט לשם כרפס ולא לשם מצות מרור, ואחרי המצה יקח כזית מרור ויטבלנו בחרוסת ויאכלו בלי ברכה, דלכתחילה צריך לאכול מצה ואח"כ מרור, ולא יפסיק בדיבורים אחרים חוץ מההגדה בין הברכה הראשונה לאכילה השנייה. (וכתב המ"א שמי שאוכל חריין למרור אין מברך עליו ברכת הנהנין, והחק יעקב כתב שיברך עליו האדמה, וכ"כ הביאור הלכה, וכתב שעכ"פ שהכל ודאי צריך לברך עליו, וכן נוטה דעת רעק"א). ודעת הרבה פוסקים שיאכל בתחילה כזית מרור עם חרוסת לשם מצות מרור, כדי שלא להפסיק בין הברכה לאכילה,

לשתות בזמן אמירת ההגדה והוי הפסק, ואף אי לא הוי הפסק מ"מ כל כוס היא מצוה בפני עצמה.

ברכת על הגפן - אין מברכים על הגפן אלא רק אחרי הכוס הרביעית, דאין הסח הדעת (שיש ע"י ברהמ"ז) מחייב לברך מיד ברכה אחרונה, ואפשר להמתין ולפטור בברכה שאחרי הכוס הרביעית את כל הכוסות.

סימן תע"ה

המשך הסדר

רחצה - אחרי אמירת ההגדה וההלל צריך לקיים מצות אכילת מצה. ויש ליטול ידיו לפני האכילה ולברך על נטילת ידים, ואין הנטילה של הכרפס פוטרת שמא הסח דעתו משמירת הידים בזמן אמירת ההגדה וההלל, ואם ברור לו ששמר ידיו היטב ולא נגע בכתבי הקודש או בשאר דברים המטמאים את הידים, נכון שיטמא ידיו קודם הנטילה, דאל"כ אף שצריך ליטול ידיו לא יוכל לברך.

מוציא מצה - נחלקו הפוסקים באיזה משתי המצות העליונות מקיים מצות אכילת מצה, ועל איזה מברך המוציא, (והתחתונה לכו"ע באה ללחם משנה, ואוכלים ממנה בכורך), ולכן יטול בידו את שלשת המצות, ויברך המוציא, ויניח למצה השלישית להשטט מידו, ויברך על העליונה ועל הפרוסה על אכילת מצה, ואח"כ יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה ביחד, ויאכל בהסיבה משניהם יחד כזית מכל אחד, כדי לצאת יד"ח לכתחילה וגם לא להפסיק בין ברכת על אכילת מצה לאכילת אותה מצה שעליה היתה הברכה לפי שתי השיטות. וא"צ לבלוע את שתי הכזיתים בבת אחת, ודי שיכניסם לפיו בבת אחת וירסקם, ויבלע לערך כזית בבת אחת ואח"כ יבלע השאר, ובדיעבד אפי' בלע הכזית מעט מעט יצא, כל שלא שהה מתחילת האכילה עד סופה יותר מכדי אכילת פרס. ואם אינו יכול לאכול שתי כזיתים יחד, יאכל מהשלימה העליונה תחילה, שמעיקר הדין עליה בירך המוציא, ויאכל בהסיבה כזית של המוציא, ואח"כ יאכל בהסיבה כזית של אכילת מצה מהמצה הפרוסה. ובדיעבד אם אכל כזית אחד, בין מהשלימה בין מהפרוסה, יצא. ובביאור הלכה כתב שלא מסתבר שיש דין לאכול ב' כזיתים, אלא מסתבר שמעיקר הדין יכול לאכול

סימן מהי הראשונה ומהי השניה ומהי השלישית, ולא יעשה אותיות משום איסור מוחק, ואם שינה את הסדר לא עיכב, ואופים אותם ג"כ לפי הסדר, ואם נשברה אחת המצות יקחו אותה לשניה שבלאו הכי פורסים אותה, ואף אם נשברה השלישית יקח אותה לשניה וא"צ לאפות אחרת.

סימן תע"ו

אכילת צלי בליל פסח

מקום שנהגו לאכול צלי בליל פסח אוכלים, ומקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלים. וכתב המ"ב שבמדינות אלו נוהגים שלא לאכול צלי בשתי הלילות, ואפי' צלי קידר (דבר המתבשל בקדירה בלא שום משקה מלבד המשקין היוצאין ממנו) אין אוכלים, אפי' אם נתבשל מתחילה במים, כדי שהרואים לא יטעו להתיר גם צלי אש, ולצורך חולה יש להקל בנתבשל מתחילה במים, ודבר שהיה צלוי ונתבשל אחרי הצליה, מותר לכל אדם. ובשר עגל ועוף וכל דבר הטעון שחיטה, אף ממין שאין הפסח בא ממנו, אסור לאכול במקום שנהגו שלא לאכול, אבל במקום שנהגו לאכול מותר לאכול עגל אף אם צלאוהו כולו כאחד כמו שצולים פסח, ודגים וביצים צלויים מותר לאכול בכל מקום, ומותר אפי' לצלות את הביצה שעל הקערה ולאכולה.

אכילת שה צלי- גם במקום שנוהגים לאכול צלי בליל פסח, אסור לאכול שה כשבים או שה עיזים, הצלוי כולו כאחד ראשו על כרעיו ועל קרבו כמו פסח, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ, ואם צלה אותו כשהוא חתוך, או שכולו מחובר אבל לפני הצליה נחתך ממנו אבר אחד או ששלק בו אבר אחד, ובשעת צליה הניחו עליו וצלאם יחד, מותר לאוכלו במקום שנהגו לאכול צלי בליל פסח.

שלחן עורך

לא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי, כדי שלא יאכל את האפיקומן אכילה גסה, והיינו באופן שאינו תאב לאוכלו כלל, דאכילה כזו אינה מצוה מן המובחר, ואם הוא קץ באכילתו מרוב שובע, הוא אכילה גסה כזו שאינו יוצא בזה יד"ח. ולא תהיה אכילת האפיקומן עליו לטורח, מפני שע"ז לא הוא מצוה מן המובחר.

והאכילה השניה תהיה לשם כרפס וא"צ כזית וטבילה בחרוסת, ודי לטבול בחמוץ או מי מלה.

בלע מצה בלא לעיסה ולא הרגיש טעם מצה יצא, אמנם לכתחילה יש ללעוס אותה באופן שירגיש טעמה בפיו. ואם בלע מרור לא יצא, דבעינן טעם מרור זכר ל"וימררו את חייהם", ואם בלע מצה ומרור יחד, יצא יד"ח מצה ולא יצא יד"ח מרור, (ורק אם לעסם יחד לא יצא יד"ח מצה). ואם כרכם בסיב (-) קליפת הדקל) ובלע, אף יד"ח מצה לא יצא, דאין דרך אכילה בכך, אבל אם כרך את המצה במאכל יצא.

אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו נכרים או ליסטים לאכול (וכ"ש אם כפאוהו ישראל לאכול כדי לקיים מצות מצה), לדעת השו"ע יצא יד"ח, כיון שהוא יודע שהלילה הוא פסח והוא חייב במצה, ואע"ג דמצוות צריכות כוונה, במידי דאכילה שגרוננו נהנה הוי כמתכוין. ודעת כמה פוסקים שלא יצא אם לא התכוין באכילה לשם מצוה, וכן פסק הפרי חדש. והיכא שאומר בפירוש שמכוין שלא לצאת יד"ח, אפשר שגם להשו"ע לא יצא. והאוכל מצה וסבור שזה יום חול או שאין זו מצה, לא יצא יד"ח, אף אם לא כפאוהו לאכול, ואפי' ביו"ט שני של גלויות. והפמ"ג מסתפק מה הדין באנסוהו לאכול מרור, ד"ל שלא יצא כיון שהוא מר ומזיק ואינו נהנה באכילתו. ומי שאכל מרור ולא ידע שזה מרור או שחשב שהיום חול, לדעת החק יעקב יצא, והביאור הלכה כתב שלא יצא.

שוטה שאכל כזית מצה, ונתרפא באותו לילה (דאילו ביום אין תשלומין למצות מצה), חייב לאכול כשנתרפא, כיון ששוטה אינו בכלל איש, אמנם שומר אבידה או המשמר את המת, אף שהם פטורים מכל המצוות (ואפי' ביכולים לקיים שניהם, דעת כמה פוסקים שאם צריכים לטרוח פטורים), מ"מ אם אכלו מצה יצאו יד"ח כיון שהם בכלל איש, אלא שיש להסתפק אם יכולים לברך ולומר וציוונו או לא.

זמן האכילה- לכתחילה צריך לאכול ולבלוע את כל הכזית יחד, ובדיעבד כל שלא שהה מתחילת האכילה עד סופה, יותר מכדי אכילת פרס, אפי' אכל כל חצי זית בנפרד, יצא.

חיוב אכילת מצה אינו אלא בלילה הראשון, ובכזית יצא, ובשאר הימים אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ, ובלילה השני בחו"ל חייב לאכול מצה משום ספיקא דיומא. ובשם הגר"א כתבו שבשאר ימי הפסח יש מצוה לאכול מצה אבל אין בזה חיוב. ומי שאין לו מצה בלילה הראשון, לא יצא מחוץ לתחום בשביל זה, וע"י נכרי יכול להביא, ואפשר שגם אם זה יגיע אחרי חצות שרי.

כתב הרמ"א שנוהגים לעשות את ג' מצות הסדר מעשרון, זכר ללחמי תודה, (ובבית מאיר מפקפק על המנהג, ובכמה מקומות נשתקע המנהג), ועושים

הפסח עד חצות, או שהלכה כר"ע שזמנה כל הלילה, ומצה הוקשה לפסח, ויש ראשונים שמתפקים כמו מי ההלכה וכתבו שלכן יש להזהר שלא לאחור, וי"א שאפי" לה"ע מזרבנן אין לאוכלו אחרי חצות, ולכן אף שחייב לאכול מצה גם אם עבר חצות, מ"מ לא יברך. וכן יזהר לאכול את המרור לפני חצות, ואם איחר לא יברך עליו. ואם הוא סמוך לחצות ועדיין לא אמר ההגדה, יקדש וישתה כוס ראשון, ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל המצה, וגם יברך על המרור ויאכלנו לפני חצות, ואח"כ יאמר ההגדה ואח"כ יסעוד סעודתו.

כתב השל"ה שראה בני עליה המנשקים את המצות והמרור, וכן את הסוכה בכניסה וביציאה, וכן את הד' מינים שבלולב, והכל לחיבוב מצוה, ואשרי מי שעובד את ד' בשמחה.

שכח ולא אכל אפיקומן ונזכר אחרי שנטל מים אחרונים או אחרי שאמר הב לן ונברך, אינו מברך המוציא לפני אכילת האפיקומן (אף להסוברים שבעלמא הב לן ונברך הוי הסח הדעת, דכיון שמחויב באכילה זו, לא חשיב הסח הדעת). ואם נזכר אחרי ברכת המזון לפני ברכת הגפן, יטול ידיו (וכתב הפמ"ג שלא יברך על הנטילה, ובפרט אם יודע שלא הסיח דעתו, והגר"ז כתב שיברך, ונראה שאם יודע שלא הסיח דעתו גם הגר"ז מודה שלא יברך), ויברך המוציא, ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך ברכת המזון, ויברך הגפן וישתה את הכוס השלישית. ואם נזכר רק אחרי ברכת הגפן, כתב השו"ע שאם כל המצות שמורות משעת לישה, לא יאכל אפיקומן ויסמוך על המצות שאכל בתוך הסעודה (אף אם אכל אחריהם מאכלים אחרים), כיון שאם יאכל יצטרך לברך על הכוס ואין להוסיף על הכוסות, אכן אם לא אכל בשעת הסעודה מצה שמורה חוזר ואוכל אפיקומן, ואין לסמוך על הכזית שאכל בתחילת הסעודה כיון שצריך לאכול את האפיקומן על השובע. וכמה אחרונים כתבו שלמנהגנו שברכת המזון בעלמא אינה טעונה כוס, יאכל האפיקומן ויברך ברכת המזון בלי כוס. ובמקום שנהגו לעשות שימור למצת מצוה משעת קצירה, ולא אכל מצה כזו בתוך הסעודה אף שמתחילה אכל כזית מצה שמורה, אם נזכר לפני שבייך על הכוס הרביעית, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך על הכוס, ואין בזה משום שתיה בין כוס שלישי לרביעי, כיון שזהו כוס שלישי, והכוס הקודמת היתה טעונה, ואם עדיין לא חתם את הברכה שאחרי ההלל, יברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז על הכוס ויחזור ויאמר ההלל על הכוס עם החתימה, ואפי" אם נזכר אחרי שבייך על הכוס הרביעית, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך על הכוס, דהכוס השלישית היתה טעונה, ואף שכבר שתה את הכוס של ההלל,

וכן יזהר לא לשתות הרבה, כדי שלא ישתכר וירדם מיד. ותניא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה.

נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבילות, וכתב הרמ"א שהטעם הוא מפני שליל פסח וליל תשעה באב יוצאים באותו יום, ועוד זכר לחורבן שא"א להקריב קרבן פסח ומתאבלים על זה, והגר"א כתב הטעם מפני שהביצה היא זכר לחגיגה ולכן צריך לאוכלה, (ואת הזרוע א"א לאכול מפני שאין אוכלים צלי, ויוצאין באפיקומן), ולפ"ז יש להדר לאכול דווקא את הביצה שעל הקערה, ולטעם השני וכן לטעם הגר"א יש לאכול גם בליל יו"ט שני. ומ"מ לכל הטעמים אינו אלא זכר בעלמא, ואין למלא כריסו מזה ולאכול האפיקומן אכילה גסה.

יש נוהגים שלא לאכול שום טיבול מלבד שני הטיבולים, (וטיבול המרור של הכורך אינו שלישי, מפני שהוא רק מחמת הספק).

סימן תע"ז

אכילת האפיקומן

לאחר גמור הסעודה אוכלים כזית מהמצה החצויה ששמרו אותה מתחת המפה, וכל אחד צריך לאכול כזית, וגם נשים חייבות בזה, ולכתחילה טוב לאכול שני כזיתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח. ואין מברכים על אכילת האפיקומן.

דיני אכילת האפיקומן - צריך לאכול את האפיקומן על השובע כמו שהפסח היה נאכל על השובע. ויש לאוכלו בהסיבה, ואם שכח ואכלו בלא הסיבה אין צריך לחזור ולאכול, אם קשה עליו האכילה, דמדעת רש"י והרשב"ם משמע שבאפיקומן יוצאים יד"ח מצות אכילת מצה, אלא שתיקנו לברך כבר בתחילת הסעודה, וצריך באמת לכון בברכה לפטור גם את האפיקומן, ולדבריהם בודאי צריך לחזור ולאכול בהסיבה.

זמן אכילת האפיקומן והמצה והמרור - יהא זהיר לאכול האפיקומן לפני חצות, מפני שהוא זכר לפסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות. ולכתחילה יאמר גם את ההלל עם הברכה שאחרי לפני חצות. ויזהר מאד שלא לאכול את הכזית הראשון שמברך עליו על אכילת מצה אחרי חצות, ואם איחר מסתפקים הראשונים אם יצא ידי חובה, ולכן לא יברך עליו, כי נחלקו הראשונים אם הלכה כרבי אלעזר בן עזריה שזמן אכילת

שתה את כל הרביעית, מפני שסומך על מה שמברך על הכוס הרביעית.

כוס זו צריכה הדחה ושטיפה אם אינה נקיה, וגם מי שאינו נזהר כל השנה לראות אם הכוס נקיה, יזהר בלילה זה משום הידור מצוה.

אסור לשתות יין בין הכוס השלישית לרביעית, וכן לא ישתה שאר משקים המשכרים, וגם לא חמר מדינה אף אם אינו משכר, אך אפשר שבזה אין האיסור אלא בשותה שיעור כוס, אך מוכח מהמ"א שאם היה דעתו בשעת שתית היין לפטור שאר מיני משקין, שבזה אינו צריך לברך עליהם, מותר. אמנם יכול לשתות מהכוס השלישית עצמה כמה פעמים, אף אם הפסיק אחרי שתית רוב הרביעית הרבה יותר מכדי אכילת פרס, (א"כ הכוס גדולה ויש חשש שישתכר), וי"א שאם לאחר ששתה רוב רביעית לא היה בדעתו לשתות עוד אסור לשתות גם מכוס זו עצמה, ועיין בה"ל סימן תע"ב.

אמירת ההלל

מצוה לחזור לומר הלל בשלשה, כדי שיהא אחד אומר לשניים הודו והם עונים, והיינו שיקרא לאדם מבית אחר שיענה עמהם בהלל (אבל בשביל זימון אינו מחויב להדר יותר מבשאר ימות השנה). והאחרונים הסכימו שא"צ לקרוא לגדול מבית אחר, ויכול לצאת בזה באשתו ובניו, (וגם אשתו יכולה לומר הודו והוא יענה, וכתב החק יעקב שלפי מה שנוהגים לומר הודו בניגון נעימת קול, יש לחוש להא דאמרינן בגמ' זמרון נשי ועניין גברי כאש בנעורת). אך אם יש בביתו ג' גברים גדולים וא' אכל על שלחן אחר, ודאי נכון להצטרף יחד לאמירת הודו. ואם הולך לבית חברו לברך שם, צריך לאכול שם את האפיקומן, וישאר שם עד גמר הסדר, או יחזור לביתו אחרי ברכת המזון, ובזמננו לא נהגו ללכת לבית אחר לאכול האפיקומן, וא"כ יותר טוב לברך בביתו יחידי, מללכת באמצע הסעודה ולחפש זימון. ואם רוצה להדר ולזמן ולומר ההלל וברכת המזון בשלשה, יזמין אורח לביתו לסעודה, דבלאו הכי מבואר בכמה ספרים בשם הזוהר שמצוה להזמין אורח עני בהג, ובפרט בפסח שאומר כל דכפין ייתי וייכול. הגדול אומר הודו ואנא והאחרים עונים אחריו, אך זה אינו לעיכובא, ואם הם רק שניים, שניהם אומרים הודו. והגדול יכול לתת לקטן רשות לומר אנא שעונים אחריו אותו פסוק גופא, כדי שלא יישן וגם כדי לחנכו במצוות, אבל הודו יאמר דווקא גדול.

נהגו שבעל הבית מברך ברכת המזון בליל פסח אף אם יש לו אורח, ואין קפידא בזה אם בירך אחר.

אין הסדר מעכב, אמנם לפי מה שנוהגים כל השנה לברך ברכת המזון בלא כוס, גם בזה יאכל האפיקומן בלא כוס.

אם נאבד האפיקומן יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת.

סימן תע"ח

אכילת האפיקומן - המשך

אין לאכול שום דבר אחרי האפיקומן, כדי שלא יעבור טעמו מפיו, ואם אכל אחריו, יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן. ולענין שתיה נחלקו הפוסקים, ויש להחמיר במשקה המשכר, ולכתחילה נכון להחמיר בכל משקה חוץ ממים וכדומה, כמבואר בסימן תפ"א.

לא יאכל האפיקומן בשני מקומות, כיון שהוא זכר לפסח ובפסח כתיב "בבית אחד יאכל", וגם באותו חדר לא יאכל מקצתו בשלחן זה ומקצתו בשלחן אחר, דהוי כשני מקומות.

מי שנרדם באמצע הסעודה, יכול אח"כ לאכול אפיקומן, ועיין בסימן קע"ח אם צריך לחזור ולברך המוציא. ואם התחילו לאכול האפיקומן ונרדמו כל בני החבורה, או שאחד שאוכל לבדו נרדם, אינו חוזר לאכול, דהוי כאוכל בשני מקומות, אבל אם נתנמנמו כולם (והיינו שאם שואלים אותו היכן הנחת כלי זה ומזכירים לו שהניחו במקום פלוני, והוא אומר הן או לאו), או שישנו רק מקצת בני החבורה, חוזרים כולם לאכול האפיקומן.

סימן תע"ט

הכוס השלישית

לאחר אכילת האפיקומן מוזגים כוס שלישי, ומברך עליו ברכת המזון (אפי' במברך יחידי, ואפי' למ"ד ברכת המזון אינה טעונה כוס), וכן מברך בורא פרי הגפן, ושותהו בהסיבה, ולא יברך אחריו אפי' אם

כוס של אליהו – נוהגים למזוג כוס אחת יותר מהמסובים וקורין אותה כוס של אליהו, לרמז שאנו מאמינים שכשם שהקב"ה גאלנו ממצרים הוא יגאלנו עוד, וישלח את אליהו לבשרנו. יכול לגמור ההלל אף שלא במקום סעודה.

סימן תפ"א

אסור לשתות אחרי הכוס הרביעית, בין יין בין חמר מדינה בין שאר משקין אפי' אינן משכרים, ומ"מ מותר לשתות תה ומשקה תפוחים וכדומה, ויש מתירים גם בלאקרי"ץ מפני שאינו מבטל טעם המצה, ומשקה תפוחים שכותרת את התפוחים בבית הבד ויש לזה טעם חזק יש אוסרים. ולכתחילה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, ובמקום צורך גדול יש לסמוך להיתיר בכל משקה שאינו משכר, ובפרט בלילה השני.

מי שהוא איסטניס או שהוא תאב מאד לשתות, יכול לשתות כוס רביעית לפני סיום הברכה, ולומר הלל הגדול עד הסוף ולחתום בברכה, ולשתות עוד כוס ואפי' יין, אבל אם כבר סיים הברכה אסור. ובביאור הלכה כתב שמפשות לשונות הפוסקים משמע שאף אם אומר הלל הגדול ללא חתימה יכול לשתות כוס חמישית, אלא שי"א שרק אם לא אומר הלל הגדול לפני כן מהני, דאם אומר אין כאן שום התחדשות.

חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה.

נוהגים שלא לקרוא על מיטתו אלא פרשה ראשונה שבקריאת שמע, ולא שאר דברים הנאמרים לשמירה, כי הלילה הוא ליל שימורים, וצריך לברך ברכת המפיל, ואם קרא ק"ש לפני הלילה צריך לקרוא על המיטה כל הג' פרשיות כדי לצאת ידי חובת ק"ש של לילה.

כל דיני ליל ראשון, יש גם בליל יו"ט שני של גלויות.

סימן ת"פ

אמירת ההלל – המשך

אומרים הלל על הכוס הרביעית, ומתחילים מ"לא לנו" ולא מברכים, ואחרי גמר ההלל אין אומרים יהללוך אלא הלל הגדול, והיינו מהודו לד' עד על נהרות בבל שהם כ"ו כי לעולם חסדו, ואינו אומר רננו צדיקים, ואח"כ אומר נשמת כל חי וישתבח עד ומעולם ועד עולם אתה קל (ונוסחתנו מעתה ועד עולם), ולא יחתום, ואח"כ יאמר יהללוך עד מלך מהולל בתשבחות, ובדיעבד אם חתם בישתבח יאמר אח"כ יהללוך בלי חתימה. ויש נוהגים לומר יהללוך ללא חתימה מיד אחרי ההלל, ואח"כ אומרים הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותרים ברוך אתה ד' מלך מהולל בתשבחות, (ויש חותרים הבוחר בשיירי זמרה כמו כל השנה בישתבח), ולפי מנהג זה אם שכח וחתם אחרי יהללוך, לא יחתום שוב בישתבח, אלא יאמר כנ"ל בלי חתימה.

אומרים ההלל מיושב מפני שזה דרך חרות.

גם אבל שלא נהג אבילותו לפני הרגל, גומר את ההלל.

סיום הסדר

שתית הכוס הרביעית – אחרי חתימת ההלל שותה כוס רביעית בהסיבה. לשו"ע אינו מברך לפניו, ולרמ"א מברך לפניו. לשו"ע אם לא היסב צריך לחזור ולשתות בהסיבה ולברך לפניו (וה"ה בכוס שלישית, אלא ששם אינו חוזר ומברך לפניו), ולרמ"א א"צ לחזור ולשתות בהסיבה. ומברך אחריו על הגפן, ויפטור בברכה זו גם את הכוס השלישית.

אמירת הפיוטים אז רוב ניסים וכו' היא אחרי שתית הכוס הרביעית, ומהר"ם היה שותה אחרי הפיוטים כדי שלא יהיה צמא כשישכב, וכן הוא בסידורים. בלילה א' יאמר אז רוב ניסים הפלאת בלילה, ובלילה השני יאמר אומץ גבורותיך, ויש שאומרים אותו הדבר בשתי הלילות.

שפוך חמתך – כתב הרמ"א שנוהגים לומר שפוך חמתך לפני לא לנו, ולפתוח הפתח, כדי לזכור שזה ליל שימורים ואין מתייראים משום דבר, ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על העכו"ם.

שישאר מצה אחת ללילה השני ולקיים בה מצות מצה ואפיקומן, וללחם משנה יצרף מצה אחרת שאינה שמורה.

סימן תפ"ב

דיני מי שאין לו מספיק מצות

מי שיש לו רק כזית מצה שמורה (כמבואר בסימן תנ"ג שמעיקר הדין מספיק שימור משעת טחינה, ובשעת הדחק מספיק שמורה משעת לישנה), אוכל בתחילה מצה שאינה משומרת ומברך עליה רק המוציא, ואח"כ אוכל מרור, וא"צ לאכול מצה ומרור כרוכים יחד (וי"א שיעשה כורך ממצה שאינה שמורה, וצ"ע לדינא), ובסעודתו אוכל מצה שאינה משומרת, ובסיום הסעודה אוכל את הכזית המשומרת ומברך עליו רק על אכילת מצה, ואותו כזית עולה לו גם למצות אכילת מצה וגם לאפיקומן, ואינו טועם אחריו כלום. ויש מחמירים שצריך שימור משעת קצירה, ואם יש לו רק כזית אחד כזה, והשאר שמורים משעת לישנה, יברך על הכזית המוציא ועל אכילת מצה, וכריכה ואפיקומן יעשה ממצה המשומרת משעת לישנה.

מי שיש לו שני כזיתים, אוכל אחד למצה לפני המרור, ומברך עליו המוציא ועל אכילת מצה, ואת השני אוכל בסיום אכילתו לאפיקומן.

מי שאין לו שום מצה אלא כזית, או חולה שאינו יכול לאכול רק כזית, יאכל תבשילו בלי המוציא (וכתב הגר"ז שיאכל בלי נטילת ידים, דלא ברירא ליה אם פחות מכביצה צריך נטילה), ואחרי הסעודה יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל אותה כזית, אמנם אם אין לו גם יין, צריך לקדש תחילה על המצה ואח"כ יאכל תבשילו.

מי שיש לו ג' מצות לשתי הלילות, יברך המוציא ועל אכילת מצה על המצה שפרס לאפיקומן, וגם לכורך יאכל ממנה, וישאיר שתי מצות שלימות ללחם משנה של הלילה השני, (ואם יש לו ד' מצות, יאכל שתיים בלילה הראשון). וי"א שבלילה השני יברך המוציא על שתי המצות השלימות ללחם משנה, ואח"כ יפרוס מצה ויברך עליה על אכילת מצה מפני שהיא לחם עוני. ואם יכול ישייר כזית מהלילה הראשון, כדי להניחו בלילה השני בין שתי השלימות ולברך עליו על אכילת מצה, כדי שיהיה לו לחם משנה מלבד הפרוסה. ואם מצה אחת לא מספיקה לו ללילה הראשון, יקח פרוסה מהמצה השניה ללילה הראשון, ובלילה השני יברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שעל גבי השלימה, ומהשלימה יעשה כורך ואפיקומן. ומי שיש לו ג' מצות שמורות, ושאר המצות שלו שמורות משעת לישנה, מצדד הא"ר שיקח בלילה השני משאר המצות, והקשה הפמ"ג שאף שהמצות שמורות, מ"מ צריך לעשותם לשם מצת מצוה עכ"פ במחשבה, ולכן אם לא אמר בתחילת עשייתו שעושה הכל לשם מצת מצוה, יותר טוב

סימן תפ"ג

דיני מי שאין לו מספיק יין

מי שאין לו יין כלל יקדש על הפת, והיינו שיברך המוציא, ויבצע (והיינו לשיטת הרי"ף שדי בשתי מצות לסדר הפסח, אבל לדין שצריך ג' מצות לסדר פסח, פורסים המצה האמצעית לשניים בתחילת הסדר, ולא יבצע את העליונה עד לאחר ברכת על אכילת מצה). ויניח ידיו על המצה עד שיגמור את הקידוש (כמו שצריך להחזיק את היין בזמן הקידוש), ויברך שהיינו, ואח"כ יברך על אכילת מצה, ויאכל ממנה, ואח"כ יאכל כרפס ויטבלנו במי מלח או בחומץ (ואם הוא דבר שממושך תאות המאכל לא יברך עליו בורא פרי האדמה, ואין לאכול לפני אכילת המצה, שהרי אסור לאכול לפני הקידוש), ויסלק השלחן, ויאמר הא לחמא עניא ומה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל, (למ"א והא"ר לא יאמר יהללך בחתימה, אבל לפר"ח ועוד אחרונים יאמר, וחולה שאינו יכול לאכול כזית מצה, לכו"ע יאמר יהללך, אמנם בברכת אשר גאלנו ידלג תיבות "לאכול בו מצה ומרור"), ויברך על המרור ויטבלנו בחרוסת ויאכלנו, ואח"כ כורך מצה ומרור ואוכלם בלא ברכה, וגומר הסעודה וכל הסדר בלא כוס יין. ולענין נטילת ידים כשבא להמשיך בסעודתו, צריך ליטול אא"כ כוון בנטילה הראשונה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא לטנפם.

מי שיש לו שאר משקין, במקום שנוהגים לשתות מע"ד (משקה דבש) בפסח, דעת הרמ"א שיכול לקחת ממנו לד' כוסות אם אין לו יין, ויכול לקדש ולצאת ידי ד' כוסות על כל משקה שהוא חמור מדינה, ואפי' במקום שכל השנה אין רוב השתיה ממע"ד ורק בפסח זו עיקר השתיה, ג"כ יש להקל, ואפשר שגם אם עיקר השתיה היא לאקרין או משקה תפוחים ג"כ יכול לקחתו לד' כוסות אם אין לו יין, ונראה שהכל תלוי לפי שעת הדחק. ובפמ"ג מצדד שבמשקה תפוחים טוב שיברך ברכה ראשונה רק על הכוס הראשונה ועל כוס ברהמ"ז.

מי שיש לו רק כוס יין אחת (או כוס אחת מחומר מדינה להרמ"א), יקדש עליו ולא על הפת, גם אם דרכו בשאר השבתות לקדש על הפת. ומי שיש לו שתי כוסות יקדש על הראשון, ויאמר ההגדה בלי כוס, ויברך ברהמ"ז על הכוס השניה. ומי שיש לו ג'

סימן תפ"ה

דיני האוסר על עצמו את מצוות הסדר

שבועה לא חלה לאסור דבר מצוה דאורייתא, א"כ אסר על עצמו באותה שבועה גם דברים נוספים, ושבועה חלה לאסור מצוה דרבנן, והיכא שחלה השבועה מצוה על הנשבע להתיר שבועתו כדי לקיים את המצוה, ונדר חל אף על מצוה דאורייתא.

האוסר על עצמו בשבועה לאכול מצה בליל פסח, תולים שכוונתו רק למצות מצוה, ולא חלה השבועה, ולוקה משום שבועת שוא בין אם יאכל אח"כ בין אם לא יאכל, אבל אם אסר על עצמו מצוה בסתמא לפני פסח או אפי' בליל פסח, אסור לאכול מצה גם בליל פסח, ומצוה להתיר שבועתו כדי שיוכל לקיים המצוה דאורייתא. אבל הנשבע שלא לקיים מצוה דרבנן, כגון מרור וד' כוסות בליל יו"ט, ומצה בליל יו"ט שני לדידן דבקיאי בקביעא דירחא, חלה השבועה אף אם לא כלל בשבועתו דברים אחרים, ומ"מ כופים אותו שישאל על שבועתו. ואם אמר קונם אכילת מצת מצוה עלי, חל הנדר, וכופין אותו שישאל על נדרו.

סימן תפ"ו

שיעור כזית

י"א ששיעור כזית הוא כחצי ביצה בינונית עם קליפתה, וי"א שהוא כשליש ביצה, עוד י"א שבזמננו נתקטנו הביצים לחצי ממה שהיו. ולענין דינא יש חילוק בין דינים דאורייתא לדינים דרבנן, וכדלהלן.

מצות אכילה - מצוה דאורייתא, כגון במצות עשה של אכילת מצה, יש להחמיר לאכול עכ"פ כחצי ביצה, (וחולה שקשה לו לאכול כחצי ביצה יכול לסמוך ולאכול כשליש ביצה), ובמצוה דרבנן כגון מרור ואפיקומן, יצא בדיעבד אף בכשליש ביצה, אך לכתחילה כיון שצריך לברך על האכילה אין להקל בזה, אם לא שהוא אדם חלש וקשה לו.

ברכות - אין לברך ברכת המזון וברכה אחרונה אלא אם אכל כחצי ביצה, דספק ברכות להקל, וכתב הפמ"ג שלכתחילה לא יכניס עצמו לספק ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה, וכתב המ"ב

כוסות יקדש על אחת ויאמר ההגדה על אחת ויברך ברהמ"ז על אחת, וחצי הלל שאחרי ברהמ"ז יאמר ללא כוס.

סימן תפ"ד

עשיית הסדר בכמה בתים

לכתחילה כל אחד יברך לעצמו, דאין ראוי להוציא ידי חובה מי שהוא יודע לברך בעצמו, ובפרט שכאן צריך לעקור מביתו באמצע הסדר ולהפסיק, ואין בזה נ"מ בין אנשים לנשים, דגם נשים חייבות בכל הדברים ששיכים לסדר, אמנם אם יש בתים שאין בהם מי שידוע לקדש ולומר ההגדה, ובא אחד להוציאם, בתחילה יקדש ויאמר ההגדה בביתו, ויאכל מצה ומרור ואפיקומן ויברך ברכת המזון וישתה את הכוס, (ואסור לעקור ממקומו לפני ברכת המזון אפי' אם בדעתו לאכול שם עוד), ואח"כ ילך לבית אחר ויקדש להם ויברך גם ברכת הגפן וברכת הכרפס, ויאמר ההגדה, ויברך להם על הכוס השניה וברכת המוציא ועל אכילת מצה ועל אכילת מרור, והם יאכלו וישתו, והוא אינו אוכל ושותה כיון שכבר אכל אפיקומן ואסור לשתות אחרי הכוס השלישית, (ובברכת הנהנין שהיא חובה יכול להוציא אחרים אף שאינו נהנה), והם יברכו ברכת המזון (דמי שלא אכל אינו יכול להוציא אחרים ברהמ"ז, ויש מפקפקים בזה, כיון שברכת המזון זו היא חובה, וצ"ע), ואם אינם יודעים לברך יאמרו אחריו מילה במילה (ואין זה ברכה לבטלה בשבילו, כיון שהוא מלמדם לברך), ויגמור לפנייהם את ההל ויברך להם על הכוס הרביעית והם ישתו. ואח"כ יכול ללכת לבית נוסף ולעשות כנ"ל. וכשיסיים לעשות את הסדר בבתים האחרים יחזור לביתו ויגמור את ההלל וישתה את הכוס הרביעית.

וכן יכול לגמור את הסדר בביתו ואח"כ לעשותו בשאר הבתים בלי לאכול ולשתות בביתם. ואם רוצה יכול לא לאכול אפיקומן בביתו, ואז ללכת לעשות את הסדר בבית אחר ולאכול ולשתות שם ולחזור ולברך שם ברהמ"ז, ויאכל את האפיקומן כשיחזור לביתו. וי"א שלא יעשה כך אחרי שברך ברהמ"ז.

ואם רוצה לעשות את הסדר בבתים האחרים לפני שעושה בביתו, יברך להם ולא יאכל ולא יטעם, ולא יכוין לצאת הקידוש כדי שלא יצטרך לאכול שם כזית ולברך ברהמ"ז.

בתוך כדי דיבור, אבל דעת רוב הפוסקים שיצא, וכן מכריע הגר"א להלכה), ואם תיקן אחרי כדי דיבור לא יצא, אף שהזכיר יו"ט באמצע הברכה. וכתב הפמ"ג שאפי' אם התחיל רצה, כל שלא אמר ד' תיבות יכול לחזור ולומר מקדש ישראל והזמנים. והביאור הלכה כתב שאם התחיל אפי' תיבה אחת לא מועיל כבר לתקן כיון שנקטר לברכה אחרת, (וכן הדין אם שכח יעלה ויבוא והתחיל תיבה אחת ממוזגים), ואפי' אם לא התחיל ברכה אחרת אלא אמר סתם תיבה, יש לעיין טובא אם מועיל תיקונו.

יו"ט שחל בשבת אומר את יום המנוח (ומנהגנו לומר השבת, ונהרא נהרא ופשטיה) הזה, ואת יום חג המצות הזה. וחותרם מקדש השבת וישראל (וי"א) שיאמר ישראל בלי ו', אבל מנהגנו כהשו"ע) והזמנים. ואם חתם מקדש השבת או מקדש ישראל והזמנים, נחלקו הפוסקים אם צריך לחזור, ולמעשה אם הזכיר רק שבת ודאי א"צ לחזור. לדעת הרמ"א (סעיף ג') מזכירים שבת גם ביעלה ויבוא, ואם שכח א"צ לחזור, והרבה אחרונים הסכימו שגם לכתחילה א"צ להזכיר שבת ביעלה ויבוא, וכן המנהג. אין אומרים ברכת מעין שבע, שהוא ליל שימורים, ואומרים ויכולו בקול רם ואחריו קדיש שלם.

אין שליח ציבור מקדש בבית הכנסת, כיון שבפסח אין מי שאין לו יין, והסכימו האחרונים שאפי' אם אין עוד יין בעיר אלא בבית הכנסת, אין מקדשים בבית הכנסת.

טעויות בברכה האמצעית - שכח לומר אתה בחרתנו, אם אמר יעלה ויבוא וחותרם הברכה כדין, יצא, כיון שהזכיר עניינו של יום ביעלה ויבוא, ואפי' אם נזכר לפני החתימה א"צ לחזור לאתה בחרתנו, (כ"כ בדרך החיים, ובשער הציון כתב שאין דין זה ברוח), ואפי' בשבת אם הזכיר שבת ביעלה ויבוא יצא, (ומשמע שאם לא הזכיר שבת ביעלה ויבוא לא יצא, וצ"ע שהרי מזכיר שבת בוהשיאנו, ואולי לעיכובא שיזכיר שבת גם בפתיחה, וצ"ע). ואם לא חתם כלל, אפי' אמר כל הברכה כדין לא יצא, ואם נזכר אחרי שאמר רצה חוזר לאתה בחרתנו, ואם עקר רגליו חוזר לראש התפילה. ואם אמר רק והשיאנו, אם לא הזכיר מהו אותו חג לא יצא אע"פ שהזכיר מועדי קדשיך. (דרך החיים. אבל הפמ"ג מסתפק בזה).

הלל בתפילת ליל יו"ט ראשון של פסח - לדעת השו"ע גומרים ההלל בציבור בנעימה בברכה תחילה וסוף בלילה הראשון של פסח, וכן בליל יו"ט שני של גלויות, וכן נוהגים הספרדים. ולדעת הרמ"א אין אומרים הלל בלילה בבית הכנסת כלל.

שנכון לכתחילה לאכול כביצה פת, דאי לאו הכי יש חשש ברכה לבטלה על ברכת נטילת ידים.

גודל הביצה - י"א שבזמננו נתקטנו הביצים לחצי ממה שהיו, ולפי זה כל דבר ששיעורו כחצי ביצה יש לאכול כביצה של זמננו, ובשערי תשובה הכריע שיש להחמיר בזה בדברים שחיובם מדאורייתא, ויש בזה נ"מ גם לד' כוסות, שהרי שיעור רביעית הוא ביצה ומחצה. צריך לאכול את הכזית בבת אחת (ועיין בזה בסימן תע"ה).

אם יש חלל בירקות או במצה צריך למעכם ולשערים ללא החלל, אמנם אפי' מצה רכה שעשויה כספוג אם אין בה חלל א"צ למעכה, וכן לענין ברהמ"ז משערים פת ספוגית כמות שהיא.

סימן תפ"ז

תפילות יום טוב

ביו"ט מוסיפים בתפילת הלחש ברכה מיוחדת על היו"ט, ובשבת מזכירים גם את השבת. ובשחרית מתפללים פסוקי דזמרה כמו בשבת, ואח"כ גומרים את ההלל, וקוראים בתורה מענין החג, ומפטירים בקרבנות החג, ובמוסף של יו"ט ראשון פוסקים להזכיר מוריד הגשם. ובחול המועד מתפללים תפילת י"ח עם יעלה ויבוא, וקוראים בתורה מענין החג ומפטירים בקרבנות החג, ומתפללים מוסף. ופרטי הדינים יבואו בסימנים הבאים.

סדר הברכות - ערבית שחרית ומנחה אומר בתפילת הלחש ג' ברכות ראשונות, ובסוף אומר ג' ברכות אחרונות, ובאמצע אומר קדושת היום, והיינו אתה בחרתנו וכו', ותתן לנו ד' אלוקינו באהבה מועדים לשמחה וכו', את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קודש הזה זמן חרותינו. ומנהגנו לומר את יום חג המצות הזה זמן חרותינו מקרא קודש, (ואין אומרים באהבה מקרא קודש, ובשבת י"א באהבה). ואח"כ אומר יעלה ויבוא, ווהשיאנו, וחותרם מקדש ישראל והזמנים.

טעויות בחתימה - אם חתם מקדש ישראל לבד, או שבשבת לא הזכיר שבת בחתימה (אף שהזכיר שבת באמצע הברכה) לא יצא, בין בתפילה בין בקידוש. ואם חתם ביו"ט מקדש השבת, ותוך כדי דיבור (כדי אמירת ג' תיבות) חזר ואמר מקדש ישראל והזמנים, יצא, (משמע מלשון השו"ע שאם בזמן שאמר ברוך אתה ד' היה סבור שהיום שבת, לא יצא אף אם חזר

ביתם, מהני משום החביבות, ומ"מ טוב יותר שלא יקדשו יחד היכא שצריכים להוציא).

קריאת התורה וההפטרה – מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים בראשון לחמשה גברי בפרשת בא מ"משכו" עד "מארץ מצרים על צבאותם". ובספר השני קורא המפטיר בפרשת פנחס "ובחודש הראשון". ומפטירין בספר יהושע "בעת ההיא וכו'", ונוהגים להתחיל מ"ויאמר יהושע אל העם התקדשו".

תפילת מוסף – מתפללים תפילת מוסף, וכתב הרמ"א שאומרים בכל יום פסוקי מוסף היום אחרי אמירת על ידי משה עבדך כאמור, אמנם אם לא אמרם יצא, ואם הזכיר הפסוקים של יום אחר (וכן בסוכות אם אמר של יום אחר), אם לא סיים הברכה יתחיל מפסוקי הקרבנות, ואם סיים הברכה א"צ לחזור.

הפסקת הזכרת ושאלת הגשמים – דעת השו"ע שגם בתפילת לחש אין מזכירים גשם, ודעת הרמ"א שהציבור מזכירים גשם במוסף וכן הש"ך בתפילת לחש, ורק במנחה (וה"ה יחיד שהתעכב מלהתפלל מוסף) שכבר שמעו שהש"ך בחזרת התפילה של מוסף לא הזכיר גשם, מפסיקים להזכיר גשם. וע"ע בסימן קי"ד. ובחול המועד אין שואלים את הגשמים בברך עלינו, ועיין בסימן קי"ז מה יעשה אם טעה. והנה אף שאינו נכון להכריז בציבור לא להזכיר יותר טל ומטר, מפני שנראה כאילו ממאנים על הגשמים, מ"מ נכון מאד שהשמש יזכיר בחשאי לרוב העולם לפני מעריבי הראשון של חול המועד, וכן אפשר לכתוב לפני יו"ט ולהדביק על הכותל מודעה שמליל א' דחול המועד אומרים ותן ברכה, כי רוב האנשים הפשוטים נכשלים בזה במעריבי הראשון וכן למחרת בתפילת שחרית, לפני ששמעו שהש"ך פסק מלשאל את הגשמים, ויש בזה חשש לכמה מאות ברכות לבטלה.

סימן תפ"ט

ספירת העומר

כתיב "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה, עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום". ובזמן הזה שאין מקריבים קרבן העומר, דעת רוב הפוסקים שמצות ספירת העומר מדרבנן, וי"א שגם בזמן הזה מצות ספירה

סימן תפ"ח

סדר התפילה בשחרית של פסח

סדר תפילת שחרית של פסח – ביו"ט בשחרית נכנסים לבית הכנסת ואומרים לפני פסוקי דזמורה את הפרקים שמוסיפים בשבת, ואומרים גם מזמור שיר ליום השבת כיון דיו"ט נמי איקרי שבת, (אמנם בכניסת יו"ט אין אומרים מזמור שיר ליום השבת, אא"כ חל יו"ט בשבת, ויש מקומות שלא אומרים לכה דודי כשחל יו"ט בשבת או בשבת חול המועד, ואומרים רק מזמור שיר ליום השבת), ואומרים גם נשמת כמו בשבת, ואחרי ברכו אומרים ברכת יוצר אור כמו בחול, ומתפללים תפילת שחרית.

הלל – אחר תפילת שחרית גומרים את ההלל, ואם חיסר פסוק אחת או תיבה אחת מההלל, צריך לחזור לאותו פסוק ולומר משם כסדר, דאם יאמרנו במקום שנזכר הוי קריאה למפרע ולא יצא יד"ח, וכן יש להזהר מאד בימים שגומרים את ההלל שלא לקרוא את התיבות בטעות שהענין משתנה על ידה. ומברכים לקרוא את ההלל, ולא יאמר לגמור דשמא ידלג תיבה או אות אחת ויש חשש ברכה לבטלה, ואם אמר לגמור יצא, ובמקום שנהגו לומר לגמור אין לבטל מנהגם. אם בא לבית הכנסת סמוך להלל, יקרא תחילה הלל עם הציבור ואח"כ יתפלל, אא"כ עי"ז יעבור זמן ק"ש ותפילה, ובאמצע פסוקי דזמורה לא יפסיק כדי לומר הלל, ואם הוא עומד בין ישתבח ליוצר יפסיק, אם יודע שאח"כ לא יזמן לו לומר הלל בציבור. אין מפסיקים באמצע הלל, אלא כמו שמפסיקים בק"ש, והיינו שבאמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לאדם נכבד, ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם, והפרקים הם הללויה הללו עבדי ד' וכו', בצאת ישראל ממצרים וכו', לא לנו וכו', אהבתי וכו', הללו את ד' כל גויים וכו', מן המיצר, ורד"ק כתב שהמזמור מתחיל בהודו ולא במן המיצר. ופרטי דיני הפסקה מבוארים בסימן ס"ו. ודיני הפסקה בשאר ימי הפסח שאין אומרים כל ההלל, מבוארים בסימן תכ"ב. ואם הפסיק באמצע הלל ושהה אפי' כדי לגמור את כולו (ומשמע אפי' באונס, ועיין בסימן תכ"ב) א"צ לחזור אלא למקום שפסק. הקורים הלל אפי' כדי להוציא אחר ידי חובה, יכולים לקרות אפי' כמה יחד, ולא אמרינן תרי קלי לא משתמע, דהלל חביב משום זכרון הנס והשומעים נותנים דעתם ושומעים, (ומהאי טעמא בשבת ויו"ט או כשכמה בעלי בתים יושבים בסוכה אחת ונוהגים שכמה מקדשים יחד להוציא בני

מדאורייתא. ובסמון זה יבוארו דיני הספירה, נוסח הספירה, וזמן הספירה, וכו'.

תחילת הספירה - בלילה השני של פסח אחרי תפילת ערבית מתחילים לספור ספירת העומר, ואומרים מערבית השייך ליום השני אף אם חל הלילה השני במוצאי שבת, וסופרים לפני עלינו כדי להקדים את הספירה ולקיים יותר "תמימות תהייתה", ואם שכח לספור בתחילת הלילה הולך וסופר כל הלילה. דעת המור וקציעה שהטעם שסופרים אחרי מעריב הוא משום שבדורות הראשונים היו נוהגים להתפלל לפני הלילה, ואחרי התפילה כבר הגיע הלילה ואז היו סופרים, אכן בחק יעקב כתב שמדינת צריך להקדים ק"ש ותפילה שזה תדיר.

יציאה ידי חובה מאחר - מצוה על כל אחד לספור בעצמו, ואין יוצאים בשמיעה מאחר, וי"א שאפשר לצאת ע"י שומע כעונה אם הוא מכין לצאת וחבירו מכין להוציאו, ועל כן לכתחילה בודאי צריך כל אחד לספור בעצמו, ובדיעבד אם שמע מחבירו וכיון לצאת, יחזור ויספור בלי ברכה. ובברכה לכו"ע אפשר לצאת מאחר אפי' אם הוא בקי, והמנהג שכל אחד מברך וסופר בעצמו, אמנם היכא שיש לו ספק באיזה ענין וצריך לספור בלי ברכה, ודאי נכון לשמוע הברכה מאחרים ולחשוב לצאת בברכה אם הוא מחויב בדבר.

נשים ועבדים פטורים מספירת העומר, כיון שזו מצות עשה שהזמן גרמא, וכתב המ"א שהנשים קיבלו על עצמן חובה לספור, והמ"ב כתב שכמדומה שבמדניותנו לא נהגו לספור, וגם הפר"ח והח"י אדם לא הזכירו מנהג זה, וכתב בספר שלחן שלמה שגם אם הן סופרות לא יברכו, מפני שבודאי יטעו יום אחד, וגם על פי רוב אינן יודעות פירוש המילות.

אפשר לספור בכל לשון שמבין, ואם אינו מבין את הלשון לא יצא אפי' בלשון הקודש, דאינו חשוב ספירה.

צריך לברך ולספור מעומד, ומברכים לפני הספירה, ובדיעבד אם ספר כשהוא יושב יצא.

צורת ספירת הימים והשבועות - צריך לספור גם את הימים וגם את השבועות, כיצד, ביום הראשון אומר היום יום אחד (בעומר, וברוב הפוסקים הנוסח לעומר, ותיבה זו אינה מעכבת בדיעבד), וביום השביעי מוסיף לומר שהם שבוע אחד (בעומר), וביום השמיני אומר שהם שבוע אחד ויום אחד, וכו', וביום ה"ד יאמר שהם שני שבועות, ועל דרך זה מונה והולך עד מ"ט יום.

שינויים בצורת הספירה - אם ספר רק ימים ולא שבועות נחלקו הפוסקים אם יצא בדיעבד, ולכן צריך לחזור ולספור ימים ושבועות בלי ברכה, ואם שכח לחזור ולספור מונה שאר הימים בברכה. ואם מנה

שבועות ולא הזכיר ימים כלל, כגון ביום השביעי, לכו"ע לא יצא, אבל אם ביום השמיני אמר היום שבוע אחד ויום אחד ולא הזכיר היום שמונה ימים יצא, כיון שכבר הזכיר הימים שעברו כל אחד ביממו, וכן אם אמר ביום השמיני רק היום שמונה ימים יצא, כיון שכבר הזכיר שבועות ביום השביעי.

דקדוקים בנוסח הספירה - צריך לומר שבוע אחד וכן שני שבועות בלשון זכר. עד י' ימים אומר ימים ומשם ואילך אומר יום. יאמר מנין המועט מתחילה, כגון אחד ועשרים. וכל אלו הדברים אינם לעיכובא אלא לצחות הלשון. ואם אמר בלשון אחר, כגון שאמר היום ארבעים חסר אחת, יצא. ואם אמר בראשי תיבות כגון היום יום ב', כיון שלרוב הפוסקים עיקר ספירה בזמן הזה דרבנן אין להחמיר מספיקא, ויחזור לספור בלי ברכה. ואם בירך בלב לא יצא.

נוהגים לומר אחר הספירה יהי רצון וכו' שיבנה בית המקדש וכו', ויש נוהגים לומר גם מזמור אלוקים יחננו ויברכנו.

תחילת זמן הספירה - מעיקר הדין אפשר לספור בבין השמשות לפני צאת הכוכבים, והיינו ג' רבעי מיל (קרוב לרבע שעה) לפני צאת הכוכבים, אבל לפני כן, אף ש"א שבין השמשות מתחיל מיד אחרי השקיעה, צ"ע אם אפשר להקל בזה. כיון שספירת העומר בזמן הזה היא מזרבנן לרוב הפוסקים, אמנם כיון שאינו נכון להכניס עצמו לספק ודעת כמה רבותא שספירה בזמן הזה דאורייתא, נהגו המדקדקים שלא לספור עד צאת הכוכבים שהוא ודאי לילה, וכן ראוי לעשות לכתחילה, ולענין דיעבד שיטת השו"ע שיצא, אבל הא"ר מפקפק בזה ומצדד שנכון לחזור ולספור בצאת הכוכבים בלי ברכה. ואם הציבור מתפללים בבין השמשות, והוא רוצה לדקדק לספור אחרי צאת הכוכבים, ימנה עמהם בלא ברכה, ויחשוב שאם יזכור לספור בלילה אינו רוצה לצאת ידי חובה בספירה זו, ואם יזכור בלילה יברך ויספור. ואף אם ענה אמן על ברכת הקהל במקום שנהגו שהש"ץ מוציא את הקהל בברכתו, מ"מ אם היה דעתו שלא לצאת יחזור ויברך ויספור בלילה, (אמנם אם לא כיון כך להדיא אלא שמע בסתמא, לא יחזור לברך), אפי' אם זה אירע בערב שבת וכבר קיבל שבת והתפלל עם הציבור. ואם הציבור טעו ביום המעונן וספרו אחרי פלג המנחה, אע"פ שלענין תפילה א"צ לחזור ולהתפלל, מ"מ צריכים לחזור ולספור משתחשך בברכה כדין. ודעת הרבה אחרונים שיש מקומות שנהגו להקל לספור מפלג המנחה, כיון שהיו רגילים להתפלל בזמן זה וחששו שהציבור לא יזכרו לספור בלילה, וסמכו במקום הדחק על דעת הסובר שכיון שהספירה בזמן הזה לרוב הפוסקים היא רק זכר למקדש א"כ כמו שלענין ק"ש ותפילה מקילים לאומרם מפלג המנחה ה"ה לענין ספירה, ואין אנו מוחים בנוהגים כך, ואף מי שהוא ת"ח, אם הוא

חבוש שישכח לספור בלילה, יספור עמהם בלי ברכה, ובלילה יברך ויספור, כיון שהספירה הראשונה אינה כלום מעיקר הדין.

מותר לספור אחרי צאת הכוכבים לפני מעריב אפילו במוצאי שבת.

טעות בברכה או בספירה - מי שבזמן הברכה חשב לספור יום אחר, ולבסוף ספר כדן, יצא, שהרי אפילו אם לא בירך כלל יצא, ודעת הט"ז שחוזר ומברך. ומי שבזמן הברכה חשב לספור כדן, ולבסוף טעה וספר יום אחר, בשו"ע מבואר שיצא, והאחרונים תמחו על דין זה והסכימו שצריך לחזור ולספור בברכה, אא"כ נזכר תוך כדי דיבור וחזר וספר כדן, (ודי שיאמר את מספר הימים וא"צ לחזור ולומר תיבת היום), והט"ז מבאר שכוונת השו"ע שבזמן סיום הברכה חשב לספור יום אחר, אבל בפועל ספר כדן, וכן הלכה. ודין זה שמהני תיקון בתוך כדי דיבור כתב השו"ע על מקרה שבזמן הברכה חשב על היום הנכון, אבל כמה אחרונים הסכימו שאף היכא שבזמן הברכה חשב לספור יום אחר, מהני שיתקן עצמו בתוך כדי דיבור.

שכח ולא בירך כל הלילה יספור ביום בלא ברכה, שהרי דעת הרבה פוסקים שיוצאים ידי חובה בדיעבד בספירה ביום, ובהמשך הלילות יספור בברכה כיון שיש כאן עוד ספק, שהרי הרבה פוסקים מסכימים שאין הימים מעכבים זה את זה, ואם יש לו ספק ביום אם ספר בלילה, ג"כ צריך לספור ביום.

שכח לספור באחד מהימים או שטעה במנין, ולא נזכר עד הספירה שאחריה, ממשיך לספור בשאר הימים, כיון שדעת הרבה פוסקים שכל יום הוא מצוה בפני עצמה, (ובא"ר כתב שטוב לספור למחרת בלי ברכה גם את היום שדילג, ושאר אחרונים לא הזכירו דבר זה), אבל לא יברך, כיון שחוששים למ"ד שהימים מעכבים זה את זה דבעינן "תמימות", ונכון שישמע את הברכה מהש"ץ או מאחר ויענה אמן בכונה לצאת ואח"כ יספור.

מי שמתו מוטל לפניו בלילה, דעת הנהר שלום שיספור ביום בלא ברכה, ובשאר הימים יספור בברכה, ואם גם ביום לא היה יכול לספור, יספור שאר הימים בלא ברכה. והנודע ביהודה מסתפק אם הוא פטור מספירה, ודעתו שיספור בשעה שמתו מוטל לפניו בלא ברכה, ובשאר הימים יספור בברכה, והעתיקו רעק"א בהגהותיו.

מי שמסופק אם דילג יום אחד מהספירה יספור שאר הימים בברכה, כיון שיש עוד ספק שמא כל יום הוא מצוה בפני עצמה, וכן בכל דבר שדינו לחזור ולספור בלא ברכה מחמת ספק, אם לא חזר וספר, יספור שאר הימים בברכה. ועל כן כתב הט"ז שמי שטעה רק בימים או רק בשבועות, ימשיך לספור בברכה, אמנם אם טעה בספירת הימים ביומי דמישלם שבועי, מסתבר שיספור שאר הימים בלי ברכה, ואפשר שאפ"י בזה דעת הט"ז שיכול להמשיך לספור בברכה, והא"ר מפקפק ג"כ על עיקר דינו של הט"ז, וצ"ע למעשה.

מי ששאל אותו חבירו כמה סופרים היום (וזה היה בלילה או אפילו בבין השמשות), לא יאמר לו היום כך וכך, ואפילו בלשון לע"ז, מפני שלא יוכל לחזור ולספור בברכה (אפ"י אם לא אמר "בעומר", אבל אם לא אמר "היום" אין חשש), ומ"מ צריך לחזור ולספור בלי ברכה, דאף דקיימא לן מצוות צריכות כוונה, מ"מ לענין ברכה יש לחוש לדעה שמצוות א"צ כוונה, אלא יאמר לו אתמול היה כך וכך, או שיכוין בפירוש שלא לצאת ידי ספירה, ואם כבר הגיעו לשבועות ואמר רק את הימים, צריך לחזור ולספור בברכה, ומשמע מהפ"ח שזה דווקא כשהשבועות לעיכובא, והיינו ביום שנשלם שבוע, אבל בשאר הימים אפ"י לא הזכיר השבועות יצא, ובא"ר מבואר להדיא שבכל הימים לא יצא, דכיון שלא הזכיר שבועות מוכחא מילתא שאין כוונתו לצאת ידי חובה, ולשיטת הגר"א למ"ד מצוות צריכות כוונה לא יצא בכל גוונא שלא כיון לצאת, ועכ"פ באופן שלא הזכיר השבועות ודאי אפשר לסמוך להקל כדעת הא"ר. שער הציון. וכתב הביאור הלכה שמי ענה לחבירו בבין השמשות כמה סופרים היום, והוא רגיל תמיד לברך דווקא בצאת הכוכבים, מסתבר דהוי כמכוין להדיא שלא לצאת, ולמעשה צ"ע. ואם ענה לחבירו מהו יום הספירה לפני בין השמשות אפ"י אחרי פלג המנחה וכבר התפלל מעריב, יכול לחזור ולספור בברכה.

אכילה ומלאכה לפני הספירה - אסור לאכול או לעשות שאר מלאכות (כמבואר בסימנים רל"ב ורל"ה) אחרי צאת הכוכבים לפני שספר ספירת העומר, אפ"י אם כבר קרא ק"ש והתפלל, וכיון שאנו פוסקים להחמיר מחצי שעה קודם הזמן, גם בזה יש להחמיר, אמנם במקום שהשמש קורא לספור ספירה אין להחמיר לפני הזמן. ואם התחיל לאכול, כתב הרמ"א שיפסיק ויספור, והיינו למ"ד ספירה בזמן הזה דאורייתא, ולפי זה לדידן דנקטינן שספירה בזמן הזה דרבנן א"צ להפסיק, וי"א שלענין להפסיק לספור באמצע האכילה, חשש הרמ"א להחמיר כהסוברים שזה דאורייתא, כיון שאין בהפסקה לספירה טורח כלל. ואם התחיל לאכול לפני הזמן (והיינו לדידן לפני חצי משעה קודם צאת הכוכבים), א"צ להפסיק, אפ"י למ"ד ספירה בזמן הזה דאורייתא.

מי שאינו יודע כמה סופרים היום אם בירך על דעת לספור כמו חבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמוהו יצא אף בברכה, כיון שעל דעת כן בירך, אמנם לכתחילה לא יברך עד שידע, כיון שאין להפסיק בין הברכה למצוה אפ"י בשתיקה יותר מכדי דיבור. כ"כ החיי אדם, וא"כ אם לא הפסיק כלל אלא אמר מילה במילה עם

קמח אפשר שרובו מן הישן, ושיכר אינו ודאי מן החדש, ובספק אפשר להקל בשעת הדחק, ובפליטת כלים אין נזהרים אא"כ ברור שזה מתבואה חדשה, (והמ"א מצדד שאם מבשל כעת מין אחר יש להחמיר גם בפליטת כלים), ואף בזה אין להחמיר אלא בתוך מעת לעת של הבישול הראשון, ובשמרים ג"כ יש צד להקל, אבל בדבר שהוא ודאי מן החדש, כמו גרויפ"ן עצמו של שעורים ושכולת שועל במדינותינו שבחורף הם ודאי מן החדש, בודאי ראוי ונכון להחמיר עכ"פ לעצמו, ומי שירצה לתת לב על זה יוכל להשיג גם בחורף מינים אלו מתבואה ישנה. ולענין שיכר ושאר דיני חדש עיין ביו"ד סימן רצ"ג.

סימן ת"צ

תפילות יום שני וחול המועד

ביום השני קורין בפרשת אמור "שור או כשב וכו' " עד "וידבר משה את מועדי ד' ", מפני שמוזכר שם ענייני כל המועדות כולל פסח. והמפטיר קורא כמו ביום הראשון, ומפטיר (בחול"ל) במלכים בפסח שעשה יאשיהו, מ"וישלח המלך" עד "ואחריו לא קם כמוהו". וטוב לעשות בסעודת יום זה איזה דבר לזכר סעודת אסתר, מפני שביום זה נתלה המן.

בימי חול המועד מתפללים תפילת י"ח רגילה בערבית שחרית ומנחה, ואומרים יעלה ויבוא בעבודה. ואם לא אמר יעלה ויבוא מחזירים אותו לרצה, ואם סיים תפילתו חוזר לראש. ואומר יעלה ויבוא גם בברכת המזון, ואם לא אמרו אין מחזירין אותו, כיון שאינו חייב לאכול דבר המחייב ברכת המזון. ומוסף מתפללים כמו מוסף של יו"ט, אלא שכשמגיע למפי כבודך כאמור, לא יאמר ובחודש הראשון וכו', אלא אומר והקרבתם אשה וכו' עד ושני תמידין כהלכתן.

לדעת השו"ע ביו"ט יאמר "את יום טוב מקרא קודש הזה", ובחול המועד יאמר "את יום מקרא קודש הזה". ולדעת הרמ"א אין אומרים מקרא קודש לא ביו"ט ולא בחול המועד. והמ"ב כתב בשם האחרונים שאנו אומרים מקרא קודש בין ביו"ט בין בחול המועד, ואין אומרים את יום טוב אפילו ביו"ט.

הרחמן - אין לומר בחול המועד הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב, וביו"ט שחל בשבת יאמר הרחמן של שבת ושל יו"ט כל אחד בפני עצמו.

זמן הספירה אחרי מעריב - בליל שבת ויו"ט סופרים אחרי הקידוש בבית הכנסת, כדי להקדים קדושת היום כמה שאפשר, ואם סופר בביתו יספור לפני הקידוש, דאסור לאכול לפני הספירה. ובמוצאי שבת ויו"ט סופרים לפני הבדלה אחרי קדיש תתקבל שאומרים אחרי ויהי נועם, כדי לאחר הוצאת היום כמה שאפשר, ויתן לך אומרים אחרי הספירה. וכשחל יו"ט אחרון (שמיני) של פסח במוצאי שבת שאומרים יחד קידוש והבדלה, יש לספור לפני שמברכים על הכוס בבית הכנסת, כדי לאחר הוצאת קדושת השבת, שהיא גדולה מקדושת יו"ט. ודעת הט"ז שגם כשחל יו"ט אחרון בשאר ימי החול יקדים ספירה לקידוש, כיון שקדושת היום השביעי היא מן התורה גדולה מקדושת יום השמיני שהיא דרבנן, אבל האחרונים חלקו עליו כדי שלא יבואו לזלזל ביו"ט שני.

איסור אכילת חדש - כתב השו"ע שאסור לאכול חדש (-תבואה מה' מיני דגן שנשרשה אחרי ט"ז ניסן שהוא זמן הקרבת העומר) אף בזמן הזה, בין לחם בין קלי (-גרעינים קלויים באש) בין כרמל (-שנתמולל ביד ולא הובהב באש, וי"מ תבואה הקלויה בשיבילים), עד תחילת ליל י"ח בניסן בחוץ לארץ (משום ספיקא דיומא), או תחילת ליל י"ז בניסן בארץ ישראל. והרמ"א ביו"ד סימן רצ"ג מחדש שיש להתיר מטעם ספק ספיקא, דשמא התבואה משנה שעברה, ושמא נשרשה קודם לעומר, וכן יש להקל במקום שמביאים תבואה ממקומות אחרים שתבואתם נשרשת קודם לעומר, וכתבו האחרונים שבפולין אין להקל אלא בחיטים ושיפון, שרובא דרובא נזרעים בחשון (ורק מה שידוע שנזרע בקיץ, או בזמנו שמביאים חיטים מרוסיה ששם מצוי חדש כמעט יותר מן הישן ובחורף כבר נעשה הקמח מהתבואה החדשה, אסור), אבל שעורים ושיבולת שועל וכוסמין שכמעט כולם נזרעים אחרי פסח ואין רגילים להביאם ממדינות אחרות, אין להקל בהם. ומ"מ רוב העולם אין נזהרים כלל באיסור חדש, ויש המלמדים עליהם זכות (שמחמת הקושי להזהר בזה סומכים על הסוברים שחדש בחול"ל מדרבנן, ולא גזרו אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל כמו מצרים ובבל, או שסוברים שחדש אינו נוהג בתבואה של נכרים, ולפ"ז בשל ישראל יש להזהר), אמנם אף שאין בידינו למחות ביד המקילים, מ"מ כל בעל נפש יחמיר בכל מה שאפשר, כי להרבה גדולי הראשונים זה אסור מדאורייתא בכל גוונא, וגם הגר"א היה מחמיר באיסורי חדש ככל איסורי תורה, ואף שקשה להזהר בכל החומרות כגון בשמרים ושיכר ופליטת כלים, מ"מ זה אינו סיבה להקל לגמרי, ובמיוחד שבזמנו מצוי בכל המקומות קמח מן הישן, וגם סתם

וכן הסכים הט"ז, ודעת המ"א שיברך על כולם חוץ מעל קהלת, ולהגר"א יברך גם על קהלת, ולכן הנוהג לברך עכ"פ בכתובים על הקלף אין למחות בידו.

שביעי ושמיני של פסח

בליל שביעי של פסח וכן בשמיני של פסח בחו"ל מקדשים על היין בבית הכנסת, ואין מברכים שהחיינו כיון שזה לא רגל בפני עצמו, ואומרים בתפילה ובקידוש זמן חרותנו כמו ביו"ט ראשון.

אם יש ברית מילה בימים אלו אומרים יום ליבשה נהפכו מצולים לפני גאל ישראל שאז היה קריעת ים סוף, (ואם חל בשבת אומרים קודם שירה חדשה, מפני שאז נוהגים לומר את הפיוט ברח דודי לפני גאל ישראל), אבל בשאר יו"ט אין אומרים יום ליבשה מחמת מילה אא"כ חלו בשבת. ואם חל יום ז' בשבת אומרים ביוצר את הפיוטים של שבת חול המועד, מפני שהפיוטים שייכים לשיר השירים שנאמר באותו יום, ואם חל יום אחרון בשבת אומרים ביוצר את הפיוטים של שבת חול המועד, ובשמונה עשרה אומרים את הפיוט של יום ז'.

ביום השביעי מפטירים וידבר דוד, וביום השמיני עוד היום בנוב לעמוד.

יו"ט שחל בשבת אומרים במנחה ואני תפילתי, וקורין מפרשת אותה שבוע.

סימן תצ"א

סדר הבדלה במוצאי יום טוב - במוצאי יום טוב לחול או לחול המועד מבדיל בתפילה ועל הכוס כמו במוצאי שבת, אלא שאינו מברך לא על הנר (כיון שאין מברכים אלא במוצאי שבת ויום הכיפורים שהנר היה אסור בהם), ולא על הבשמים (כיון שהברכה היא כדי להשיב נפשו מסילוק הנשמה יתירה, וביו"ט אין נשמה יתירה, ובמוצאי שבת ליו"ט אין מברכים מפני שמאכלי יו"ט מישבים את דעתו).

במוצאי שבת ליו"ט אומר באתה בחרתנו ותודיענו, שזה כדוגמת אתה חוננתנו, וכמו ששם אם שכח אינו חוזר גם בזה אינו חוזר, מפני שבקידוש על הכוס מזכירים הבדלה.

מי שהתחיל לאכול לפני מוצאי פסח ונמשכה אכילתו ללילה ועדיין לא התפלל והבדיל, אע"פ שאסור

הלל - קורין ההלל בדילוג בימי חול המועד וכן בשביעי ובשמיני.

קריאת התורה בשאר ימי הפסח - בשלישי קורין קדש לי כל בכור, ברביעי קורין אם כסף תלוה, בחמישי קורין פסל לך, בשישי קורין ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (מוידבר), ביום ז' קורין פרשת בשלח, וביום השמיני כל הבכור אשר יולד. וסדר זה לא משתנה אא"כ חל פסח ביום ה', שבזה ביום ג' שהוא שבת קורין ראה אתה אומר אלי שהוא פסל לך, מפני שכתוב בו מענייני שבת, ואח"כ ממשיך קדש, אם כסף, וויעשו, ואם טעה ושינה את סדר הקריאה בד' ימי חול המועד, יקרא ביום שלאחריו את מה שדילג. ואם קרא ביום א' פרשת שור, מסתפק הפמ"ג למה לא יקרא ביום ב' פרשת משכו שדילג.

קריאת קרבנות החג - בחול המועד קורין לרביעי בקרבנות המוספים שבפרשת פנחס מוהקרבנתם עד סוף הפיסקא, ואין אומרים קדיש עד אחרי סיום קריאת הרביעי, ובשבת ויו"ט קורין פרשה זו למפטיר, ואומרים הקדיש לפני קריאת פרשה זו.

שבת חול המועד מתפלל ערבית שחרית ומנחה של שבת, ואומר יעלה ויבוא בעבודה, ואם חתם מקדש השבת וישראל והזמנים אינו חוזר, אבל אם חתם מקדש ישראל והזמנים ולא הזכיר שבת צריך לחזור, ואם הזכיר מקדש השבת בתוך כדי דיבור יצא. ובמוסף מתפלל כמו בחול המועד אלא שאומר ותתן לנו את יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה, וכן את מוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה, וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים, ואם התפלל מוסף של שבת לחוד, לא יצא. ומפטירים היתה עלי, האמורה לענין תחית המתים, כיון שתחית המתים תהיה בניסן, (ובסוכות מפטירים ביום בוא גוג, כי גוג ומגוג יהיה בתשרי), ואין מזכירים פסח באמצע ברכת ההפטרה, וכן חותם רק מקדש השבת, כיון שההפטרה היא רק בגלל השבת, שהרי בשאר ימי חול המועד אין מפטירים, ובשבת חול המועד סוכות מזכיר סוכות באמצע הברכה, ומסיים מקדש השבת וישראל והזמנים, שכל יום הוא כמועד בפני עצמו כיון שהם חלוקים בקרבנות המוספים.

קריאת המגילות - נוהגים לומר שיר השירים בשבת חול המועד פסח, מפני שמפורש בו ענין יציאת מצרים, והפיוטים של שבת מיוסדים על שיר השירים, ואם חל יו"ט אחרון בשבת יאמרנו אז, וכן הדין בסוכות עם קהלת (וקורין אז קהלת מפני שהם ימי שמחה וכתוב בקהלת "ולשמחה מה זו עושה"), ובשבועות קורין מגילת רות, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורים ועוני, ונהגו לקרותה ביום השני. ונהגו שלא לברך על מקרא מגילה ולא על מקרא כתובים,

סימן תצ"ג

ניהוגי אבילות בימי ספירת העומר

בין פסח לעצרת יש ימים שקיבלו ישראל על עצמם לנהוג בהם קצת אבילות, מפני שבימים אלו מתו תלמידי ר"ע ואין ראוי להרבות בהם בשמחה. ובסימן זה יבואר באלו ימים נוהגים אבילות, ומהם הדברים שנהגו בהם איסור.

באלו ימים נוהגים אבילות - לדעת השו"ע אין לישא אשה או להסתפר עד ל"ג בעומר, ומיום זה ואילך הכל מותר, דס"ל שתלמידי ר"ע מתו עד יום ל"ג, וביום ל"ד מתו מעט, ומשהאיר יום ל"ד מותר משום דמקצת היום ככולו, ובר"ח אייר אסור להסתפר כיון שצריך לנהוג אבילות ל"ג ימים שלימים, ואם חל ל"ג בעומר בערב שבת מותר להסתפר בו מפני כבוד השבת. ולדעת הרמ"א עד ל"ג עצמו אסור להסתפר כלל, וכבר ביום ל"ג עצמו מותר להסתפר לאחר הנץ החמה, דס"ל שביום זה פסקו לגמרי מלמות, ומרבים בו קצת שמחה ואין אומרים בו תחנון ולא בל"ב בערב, ויש מקילים להסתפר כבר בליל ל"ג בעומר, אך לענין נישואין אין מקילים בליל ל"ג בעומר, ואם ל"ג בעומר חל בערב שבת והוא שעת הדחק להנשא ביום אפשר שיש להקל. ואם חל ל"ג בעומר ביום ראשון נוהגים להסתפר ביום ו' לכבוד שבת. וכתב הרמ"א שיש מקומות שנוהגים להסתפר עד ר"ח אייר, ובאותם מקומות לא יסתפרו מר"ח אייר עד שבועות ממש, מלבד ל"ג עצמו, דס"ל שתלמידי ר"ע מתו מפסח עד עצרת בכל הימים שאומרים בהם תחנון, שזה ל"ג ימים, ולכן קיבלו אבילות ל"ג ימים. וכתב המ"ב שבמדיונותינו נוהגים להסתפר בג' ימי ההגבלה, ולכן לא יסתפרו גם בשני ימי ר"ח אייר ובבוקר של היום הראשון מג' ימי ההגבלה, כדי להשלים ל"ג ימי אבילות. ויש מקומות שנוהגים להקל רק בר"ח אייר ובל"ג בעומר ומר"ח סיון. ובעניינים אלו כל אחד יעשה כמנהג מקומו, ובספק אין להחמיר בדבר שהוא רק מצד המנהג. ולא ינהגו בעיר אחת שני מנהגים שונים משום "לא תתגודדו", ואין להקל גם עד ר"ח אייר וגם מל"ג ואילך, כיון ששני קולות אלו סותרות זו את זו, אבל אפשר להחמיר מפסח עד ערב שבועות או עד יום א' של ימי ההגבלה חוץ מל"ג בעומר, ואף שהחומרות סותרות זו את זו אינו ככסיל ההולך בחושך כיון שעושה כך רק מחמת ספק, ומ"מ א"צ לעשות כך אלא יתפוס איזה מנהג שירצה, ואין לחוש שמא מנהג המקום אינו כך, דכיון שזה רק מנהג אין להחמיר בספיקא, אבל אם ידוע לו מנהג המקום אין לשנות בין להחמיר בין

במלאכה עד שיבדיל, מ"מ מותר באכילת חמץ, אך אין לו לאכול חמץ לפני ברכת המזון, מפני שצריך לומר יעלה ויבוא והוי תרתי דסתרי.

סימן תצ"ב

תענית בה"ב אחרי המועדים

יש נוהגים להתענות שני חמישי ושני אחרי פסח ואחרי סוכות, מפני שחוששים שמא מתוך משתה ושמחה באו לידי עבירה, (אבל בעצרת אין חוששים, מפני שאינה אלא יום אחד). וממתנינים עד שיעבור כל חודש ניסן וחודש תשרי, דאין מתענים בניסן, ואף בתשרי אין נכון לקבוע בו תענית בתחילה מפני שרובו מועדות.

מתענים בימי בה"ב הראשונים שיכולים להתענות ואין לאחר יותר, ויכולים לומר סליחות בבית הכנסת אפי' אם אין עשרה שמתענים, אך לא יאמרו הסליחה של תענית ציבור קבעו, והפמ"ג כתב שידלג רק תיבת ציבור, ומ"מ הסליחה של אפפונז מים וכו' בודאי אין נכון לאומרה אם אין ציבור שמתענים. ובאשכנז וצרפת נהגו להתענות, ועושים אותו כמו תענית ציבור לקרוא ויחל בשחרית ומנחה, אם יש בבית הכנסת עשרה שמתענים.

בשבת הראשונה שאחרי ר"ח מברכים בבית הכנסת את מי שיתענה בה"ב, (ואם יש ברית או חתונה נוהגים לברך במנחה משום מהיות טוב).

המתענים צריכים לקבל את התענית במנחה שלפני יום התענית, ומי שענה אמן על המי שבירך ודעתו היה להתענות א"צ קבלה במנחה, ומ"מ אם אח"כ נמלך שלא להתענות, אינו חייב להתענות כל זמן שלא קיבל עליו את התענית בפירוש.

אם אירע בימי בה"ב ברית מילה או פדיון הבן או שאר סעודת מצוה, מצוה לאכול, וא"צ התרה, אבל מי שהיה רגיל להתענות ורוצה לאכול מחמת שאינו בריא, צריך התרה בפני ג', דלא אסיק אדעתיה שכשלא יהיה בריא לא יתענה.

והנעור כל הלילה לא יברך על נטילת ידים בבוקר אלא אחרי שעשה צרכיו לפני התפילה, ויברך אז גם אשר יצר. ולא יברך על הטלית קטן אלא יכוין לפוטרה בברכת הטלית גדול. ודין ברכות התורה נתבאר בסימן מ"ז, ודין ברכת אלוקי נשמה והמעביר שינה נתבאר בסימן מ"ו. ונכון על פי קבלה שלא לשמש בליל שבועות מלבד בליל טבילה.

סדר התפילה בבוקר - מתפללים כמו ביו"ט של פסח אלא שאומרים את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו. וגומרים את ההלל. ומוציאים ב' ספרי תורה, ונוהגים לומר אקדמות קודם שמתחיל הכהן לברך על התורה (אכן יציב פתגם שאומרים בחו"ל ביום השני בעת קריאת ההפטרה, נתפשט המנהג לאומרו אחרי הפסוק הראשון של ההפטרה), וקורים חמשה קרואים מבחודש השלישי עד סוף הסדר, ועשרת הדברות קורים בטעם העליון (שכל דיבור הוא פסוק אחד, בין אם הוא ארוך הרבה ובין אם הוא רק ב' תיבות, כפי הכתיב שכל דיבור הוא פרשה בפני עצמה, והטעמים הם לפי זה, ואנוכי ולא יהיה לך עד ועושה חסד הם פסוק אחד כיון שאנוכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו, ובתיבת פני הנ' נקודה פתח ולא קמץ כיון שאין שם אתנחתא, והכ' של ועשית כל היא רפויה ולא דגושה, והצ' של תרצח נקודה קמץ, כיון שזה סוף פסוק, והת' של תיבות תרצח תנאף תגנוב דגושים כיון שתיבת לא מוטעמת בטעם מופסיק. אבל טעם התחתון הוא לפי הקרי שהפסוקים מחלוקים בסדר אחר, שאנוכי ולא יהיה לך הם שני פסוקים, והטעמים מחלוקים לשני פסוקים, וממילא הנ' של פני הוא בקמץ כיון שזה סוף פסוק, והכ' של כל מלאכתך דגושה, ולא תרצח וכו' עד לא תענה הכל פסוק אחד, ואסור להפסיק באמצע אפי' בקורא ביחיד, והם נקראים בנגינה אחת, וממילא כל הת' רפויים והצ' של תרצח נקודה פתח. ובשבועות קורין בטעם העליון לפי שבו ביום ניתנו עשרת הדברות, ובפרשת יתרו וזאתה קורין אף בציבור בטעם התחתון, ויש נוהגים שצ"ב ליעולם קורין בטעם העליון, ורק יחיד לעצמו קורא בטעם התחתון). והמפטיר קורא בספר השני וביום הביכורים, ומפטיר במעשה מרכבה שבספר יחזקאל, ומסיים בפסוק ותשאני רוח. ונוהגים במקצת מקומות שגדול וחכם קורא הפטרה זו, ויש נוהגים שכל מי שקורא אותה עם המפטיר בלחש אומר ג"כ מעומד מפני כבודה. ובברכת ההפטרה אומרים את יום חג השבועות הזה ואין אומרים מקרא קודש, ומזכירים נשמות ואומרים אב הרחמים ביום השני ובכל מקום שקורין כל הבכור מזכירים בו נשמות שיש בו מתנת יד ונודרים צדקה.

ביום השני קורין בפרשת כל הבכור עד סוף הסדר, (ואם חל בשבת שצריך ז' קרואים מתחילים מעשר תעשר), ומפטיר קורא כמו ביום הראשון, ומפטיר בחבקוק מוד' בהיכל קדשו עד למנוצח בנגינות.

הקל. ואם חל ר"ח אייר בשבת מותר להסתפר בערב שבת או לישא בערב שבת ולעשות את עיקר הסעודה בשבת.

אלו דברים אסורים בימים שנוהגים בהם אבילות - נישואין אסורים בין נישואין של מצוה כגון מי שאין לו בנים, ובין מי שיש לו בנים, ומי שקפץ וכנס אין עונשים אותו. ולהחזיר גרושה מותר כיון שאין בזה כ"כ שמחה. לארס ולקדש מותר וכן מותר לעשות סעודת אירוסין, ואפי' בזמננו שאין מקדשים אלא בשעת נישואין מותר לעשות שידוכין ולעשות סעודה, אבל לעשות ריקודים ומחולות נהגו איסור, וכ"ש שיש להזהר שלא לעשות ריקודים ומחולות של רשות, ואפי' עד ר"ח אייר ומר"ח סיון עד עצרת לאותם שנוהגים אז להסתפר, יש להסתפק אם יש להקל בריקודים ומחולות של רשות. להסתפר אסור, ומי שמסתפר נהגו לענוש אותו, אמנם המותרים להסתפר בחול המועד, י"ל שגם בימי הספירה מותרים. סנדק מזהל ואבי הבן מותרים להסתפר בספירה, אפי' ביום שלפני המילה סמוך לערב קודם ההליכה לבית הכנסת, ואם חלה המילה בשבת מותרים להסתפר בערב שבת אפילו קודם חצות. שהחיינו מותר לברך אם נזדמן לו ענין שצריך לברך עליו.

נהגו שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה ואילך, מפני שאז היו קוברים את המתים והיו העם בטלים ממלאכה, וגם מפני שאז זמן ספירת העומר זכתיב ביה "שבע שבתות" מלשון שבות, ולפי זה אחרי הספירה מיד מותר במלאכה, וכתב השעה"צ שנראה שגם לטעם הראשון אין להחמיר אלא כדי קבורה, ובפרט אחרי ל"ג בעומר אין להחמיר, דלטעם הראשון יש להקל אז לגמרי.

סימן תצ"ד

חג השבועות

מאחרים להתפלל ערבית בצאת הכוכבים בכניסת שבועות, כדי שימי הספירה יהיו מ"ט יום תמימות.

ליל שבועות - חסידים הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה, וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כך, וכתב האר"י שמי שעושה כך מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו כל נזק, וכתב המ"א שהטעם הוא מפני שבמתן תורה היו ישראל ישנים והוצרך הקב"ה להעירם, ואנו צריכים לתקן את זה.

כשחל שבועות ביום ו' וז' אין אומרים בשבת במנחה פרקי אבות, ואם חל במוצאי שבת אומרים.

הלכות יום טוב

הקדמה לדיני יום טוב - דיני מלאכה ביו"ט נלמדים מדכתיב "מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם, אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם". והיינו שכל המלאכות שאסורות בשבת אסורות גם ביו"ט, מלבד מלאכת אוכל נפש. ומדכתיב "הוא" לומדים שמכשירי אוכל נפש (-עשית מלאכה לא במאכל עצמו אלא כדי להכין בו את המאכל) אסורים, ומאידך מדכתיב "לכם" לומדים שמכשירי אוכל נפש מותרים, ושיטת רבי יהודה וכן פסקו רוב הפוסקים שמכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יו"ט אסורים (חוץ מהוצאה), אבל מכשירים שא"א לעשותם מאתמול מותרים (חוץ מעשית כלי מתחילה). ויש מלאכות שדרך לעשותם לכמות גדולה (כמו קצירה), שאף שהם לצורך אוכל נפש אסור לעשותם ביו"ט (ונחלקו הפוסקים אם זה אסור מדאורייתא או מדרבנן). והוצאה והבערה (ושאר המלאכות השייכות לאוכל נפש כמו שחיטה אפיה ובישול) מתוך שהותרו לצורך אוכל נפש הותרו גם שלא לצורך אוכל נפש, דקיבלו חז"ל שכוונת התורה שמלאכות הרגילות להעשות לאוכל נפש מותר לעשותם גם שלא לצורך אוכל נפש, ובלבד שיהיה בזה קצת צורך ליו"ט, וכן צריך שיהא דבר השווה לכל נפש. וכיון שיש הרבה מלאכות שאסורות בשבת והותרו ביו"ט, יש במלאכות המותרות הרבה פרטי דינים מה מותר ומה אסור לעשות באותו דבר, מדאורייתא או מדרבנן. ובסימנים הבאים (תצ"ה - תקכ"ח) יבוארו כללי פרטי הלכות יו"ט.

סימן תצ"ה

אלו מלאכות אסורות ואלו מותרות ביו"ט

כל מלאכה האסורה בשבת מדאורייתא או מדרבנן, אסור לעשותה גם ביו"ט, וכן אסור לומר לנכרי לעשותה, חוץ ממלאכת אוכל נפש, ומלאכות הוצאה והבערה, וכפי שיבואר בסימנים הבאים.

אוכל נפש ומכשירי אוכל נפש - כתב השו"ע שמכשירי אוכל נפש מותרים רק אם לא היה אפשר לעשותם מאתמול, כגון שנתקלקל או שלא היה לו מספיק זמן, אבל אם היה יכול לעשותם מאתמול אסור מדאורייתא. ומשמע מדבריו שאוכל נפש ממש

תענית באסרו חג - אסור להתענות במוצאי חג השבועות מפני שאם חל עצרת בשבת היה יום זביחת הקרבנות אחר השבת והוא כעין יו"ט. (מ"א). ולפי זה באסרו חג של סוכות מותר להתענות, אכן מדברי הגר"א משמע שגם שם אין להתענות, וכן משמע בב"י.

אין אומרים תחנון ואין מתענים מתחילת סיון עד ח' בו, דהיינו אחרי אסרו חג, מפני שבב' סיון נאמר לישראל "ועתה אם שמוע וכו' ", ואח"כ הם ג' ימי הגבלה.

נוהגים **לשטוח עשבים** בערב שבועות בבתי הכנסת ובבתים, זכר לשמחת מתן תורה שהיו עשבים סביב הר סיני (דכתיב "והצאן והבקר אל ירעו"), ואם חשב עליהן לפני יו"ט יכול לשטוחם ביו"ט אף אם אינן ראויים למאכל בהמה, ובפרט אם הם עשבים המריחים, אך אם שבועות חל ביום ראשון אין לשטוחם בשבת, דאין שבת מכין ליו"ט, וישטוחם ביו"ט או בערב שבת. ובמקומות שנוהגים לחלק עשבים המריחים בבית הכנסת, לא יחלקו מברוך שאמר עד אחרי תפילת י"ח, כיון שאז אסור לברך.

נוהגים **להעמיד אילנות** בבית הכנסת ובבתים, זכר שבעצרת נידונו על פירות האילן, והגר"א ביטל מנהג זה מפני שעכשיו הוא חק העמים להעמיד אילנות בחג שלהם.

נוהגים בכמה מקומות **לאכול מאכלי חלב** ביום ראשון של שבועות, וכתב הרמ"א שזה זכר לשתי הלחם, והיינו שאוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר, ומביאים עמהם ב' לחמים העשויים מחיטים, דאסור לאכול בשר וחלב מלחם אחד, ונהגו לאפות לחם אחד עם חמאה, ויזהר להסיק התנור יפה בין לחם ללחם, ולקחת מרדה חדשה (דלא כאלו שהופכים אותה), ולקחת מפה אחרת כשרוצה לאכול בשר, וא"צ להפסיק בברכת המזון ודי בקינוח פיו ובהדחה, (אך אם אכל גבינה קשה צריך להפסיק בברכת המזון ולהמתין ששעות), ויש להזהר בענין מאכלי בשר וחלב בכל המבואר ביו"ד סימן פ"ח ופ"ט שלא יצא שכרו בהפסדו. ויש טעם נוסף למאכלי חלב שאחרי שקיבלו את התורה (וכמ"ש רב סעדיה גאון שבעשרת הדברות כלולה כל התורה) וחזרו לביתם לא מצאו לאכול אלא מאכלי חלב, כי לבשר צריך הכנה גדולה לשחוט בסכין בדוק ולנקר חוטי החלב והדם ולהדיח ולמלוח ולבשל בכלים חדשים, ואנו עושים זכר לזה. ובקצת מקומות נוהגים לאכול דבש וחלב, מפני שנאמר על התורה "דבש וחלב תחת לשונך".

בהמתו ביו"ט זה איסור דרבנן, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ואסור אפי' לצורך יו"ט ואפי' ממקום למקום באותה רשות, וטעם נוסף כדי שלא ישתמש בבעלי חיים. ולדעת החולקים וסבורים שיש דין שביתת בהמתו ביו"ט (וכ"ש כשהוא מחמר אחר בהמתו), כוונת השו"ע לאסור מדאורייתא במוציא לרשות אחרת, ולשיטה זו כל הדינים שנאמרו בסימן ש"ה במה בהמה יוצאה בשבת, שייכים גם ביו"ט.

מוקצה ביו"ט – לדעת השו"ע אף מוקצה המותר בשבת (כגון מוקצה מחמת שעומד לסחורה, או שהכניסו לאוצר ואין דעתו לקחת ממנו, או מוקצה מחמת מיאוס, ועוד כמה גווני), אסור ביו"ט, דכיון שהרבה מלאכות מותרות לצורך אוכל נפש, חששו חכמים שיבואו להקל בשאר איסורי יו"ט, (אמנם מבואר בסימן תק"ט שדווקא אם רוצה להשתמש במוקצה או לאוכלו אסור לטלטלו, אבל מותר לטלטלו כדי להגיע לדבר התר), ולפ"ז אסור לשחוט ביו"ט בהמה או עוף שעומדים למטרה אחרת ולא לשחיטה, וא"כ הכינם לכך, וכן כל כהאי גוונא, וכל מוקצה שאינו בעלי חיים כגון אוצר של פירות ועצים שלא היה דעתו להסתפק מהם כעת, או גרוגרות וצימוקים שלא נתייבשו לגמרי, סגי שייאמר מכאן אני נוטל למחר, דברבנן יש ברירה, ומותר לעשות הכנה זו מיו"ט ליו"ט שני של גלויות (דגם אם היום השני הוא חול, אין כאן שום תיקון בהכנתו, וגם אין כאן מעשה בידים לצורך חול), וחננויים שדרסם למכור תמיד הרי זה כאילו אמר, וי"א שכיון שעשה מעשה כדי להקצותם צריך לברר את הפירות שדעתו לאוכלם ולתת בהם סימן, ויש להחמיר בזה עכ"פ לענין גרוגרות וצימוקים שהעלן לגג שכיון שאינם ראויים כולל חוששים שיחזור בו, ולתוס' הטעם משום שהקצה אותם בידים, והמ"א כתב הטעם שכיון שאינם ראויים לכל אדם יש לחוש שיטלטל ויניח עד שיברור את הראוי, ומהתוס' והמאירי משמע שלא חששו לזה, וכן משמע מסתימת השו"ע בסימן ש"י, (וסימן זה אסור לעשות ביו"ט לצורך יו"ט שני), ובפירות שמכניסם לאוצר או שעומדים לסחורה אפשר שיש להקל, ובבעלי חיים גם למקילים צריך לומר זה וזה אני נוטל, (ובכלבו מבואר שאסור לעשות זאת ביו"ט לצורך יו"ט שני, והט"ז נמשך אחר דבריו, והבה"ל תמה שכיון שזה רק אמירה בעלמא למה זה אסור, ומבואר בכמה אופנים, ונשאר בצ"ע). ודבר שהוא מוקצה מחמת נולד פשיטא שאסור לדעת השו"ע. ודעת הרמ"א (וכן דעת רש"ל וכן פסק הפר"ח) שלא אסרו מוקצה ביו"ט יותר מבשבת, אבל נולד אסור אפי' בשבת, וכתבו האחרונים שאף שבשבת מתירים נולד, ביו"ט יש לאסור, ולפ"ז אין לטלטל עצמות שהתפרקו מן הבשר ביו"ט אע"פ שהם ראויים לכלבים, דהוי נולד.

מותר אף אם היה אפשר לעשות מאתמול, אמנם דבר שדרך לעשותו לימים רבים ואינו מפיג טעם אם עושהו מערב יו"ט, אסור לעשותו ביו"ט, ומשמע מהגר"א שע"י שינוי מותר, ואם הוא מפיג טעם מותר אף בזה ובלא שינוי. והרמ"א מביא שי"א שגם אוכל נפש עצמו אסור מדרבנן לעשותו ביו"ט, אם אינו מפיג טעם כלל אם עשאו מערב יו"ט, (כדי שלא יעבור עליו כל היום במלאכות וימנע משמחת יו"ט), וכן נקטו האחרונים להלכה, ואם לא עשאו מערב יו"ט ויש בו צורך יו"ט מותר לעשותו ע"י שינוי, אפי' אם טוב יותר לעשותו מערב יו"ט, ושינוי היינו שישנה קצת אופן עשייתם, או שאם היה רגיל לעשותם על השלחן יעשה ע"ג בגד וכדומה, (וכתב הבה"ל שלשיטת הי"א עצמם אסור אפי' בשינוי, אמנם הרמ"א עצמו מיקל בדיעבד כדעת הסמ"ג שבשינוי מותר), והמ"א מתיר לכתחילה להמתין לעשותו בשינוי, ובבגדי ישע מפקפק על זה, ולפי מה שנתבאר לעיל הרמ"א לא התיר אלא בדיעבד, ונראה שלכן סמך המ"א את דעת מהרי"ל שאין לעשות כך לכתחילה, אכן אם אין לו שהות בערב יו"ט בודאי אפשר לסמוך על המ"א, ואם לא עשאו מערב יו"ט מפני איזה אונס, מותר לעשותו אפי' בלי שינוי. ולישה ואפיה ושחיטה ובישול יש חסרון בטעם כשנעשה מערב יו"ט. וכתבו האחרונים שלפי זה אסור ללוש ביו"ט לאקשי"ן או לבשל פירות יבשים, שהרי אלו הנעשים מערב יו"ט הם יותר טובים לאכילה ביו"ט, אכן אם לא היה לו זמן מערב יו"ט או שלא היה לו את הפירות מותר לעשותם ביו"ט. ודבר המפיג קצת מטעמו, מהרמ"א משמע שמותר לכו"ע, ומהרי"ל אסור לדון שקדים ביו"ט כדי להוציא מהם חלב, כיון שהיה יכול לדון מאתמול, אע"פ שמפיג טעם במקצת, וכתבו האחרונים שהמהרי"ל החמיר בזה מפני שזה דומה קצת לסחיטת פירות שהיא אסורה ביו"ט, ומ"מ ע"י שינוי נראה שיש להתיר.

מלאכות האסורות גם לצורך אוכל נפש – קצירה וטחינה ובצירה וסחיטה וצידה, וכן דישה והרקדה וכדו', אסורים אפי' לצורך אוכל נפש ואפי' בשינוי, ורק דברים שבסתמא יעשם רק לצורך יו"ט מותר. לשו"ע איסורם מדרבנן, כיון שמלאכות אלו דרך לעשותם בכמויות גדולות ועי"ז יטרד כל היום בעבודתו וימנע משמחת יו"ט, ואם עושה מלאכות אלו שלא לצורך יו"ט אסור מדאורייתא לכו"ע. והרבה פוסקים סוברים שמלאכות עבודה הנ"ל אסורים מדאורייתא אפי' באוכל נפש, ולא התירה תורה אלא מלאכות שדרך לעשותם לצורך אכילת יו"ט. ופרטי דינים אלו יבוארו בסימנים הבאים.

הוצאה ע"י הבהמה – אין מוציאים משא על הבהמה ביו"ט, לשיטת הרמ"א (סימן רמ"ו) שאין דין שביתת

בצינעא, ומ"מ אם עשה מלאכה אין מנדים אותו. ואם יצא מן הישוב למדבר מותר לעשות מלאכה, (ואם חל יו"ט שני בערב שבת א"צ לערב עירוב תבשילין מפני שזה דבר שבצינעא, וצריך להתפלל בלחש תפילת י"ח ולהניח תפילין בצינעא, אבל צריך ללבוש בגדי יו"ט). ואם אין דעתו לחזור דינו כבני חו"ל אפ"י בהגיע לתחום ישוב של נכרים, וי"א שרק בהגיע לישוב של ישראל אסור, ומאז אסור לעשות מלאכה אפ"י במדבר. ובן חו"ל שהגיע לא"י אם דעתו לחזור צריך לעשות יו"ט שני, ותפילת יו"ט יתפלל בביתו בצינעא, ואם דעתו שלא לחזור לעולם יתנהג כבני א"י. והעוקר דירתו עם אשתו ובניו למקום כדי לעסוק שם לפרנסתו, אע"פ שבשעת עקירתו דעתו היתה לחזור למקומו, כמי שאין דעתו לחזור דמי, דבסתמא אם ימצא שם פרנסה מרווחת ישאר שם, ומי שאין דעתו לחזור, נחשב אין דעתו לחזור אפ"י אם אשתו נשארה במקום הראשון.

סימן תצ"ז

הסימנים הבאים (תצ"ז – תק"ב) עוסקים בהכנת בעלי חיים לאכילה ביו"ט, צידתם והכנתם שלא יהיו מוקצה (תצ"ז), שחיטתם וכסוי דמם (תצ"ח), טיפול בבהמה לאחר השחיטה (תצ"ט), קניית בשר והכנתו לאכילה (ת"ק), הבאת עצים להסקת התנור (תק"א), הדלקת האש ובישול בקדירות (תק"ב). ובסימנים אלו מתבאר כיצד אפשר להכין בשר ביו"ט באופן המותר, ומה אסור לעשות מדאורייתא או מגזירות דרבנן.

צידת בעלי חיים

צידה היא מהמלאכות האסורות ביום טוב, י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן, ועל כן אסור לצוד בעלי חיים ממקום חירותם למקום שהם ניצודים בו, וכדלהלן.

צידת דגים – צידה היא מלאכה האסורה ביו"ט, ועל כן אסור לצוד דגים מן הנהר, וגם מן הביבירים (בריכות דגים) אסור לצוד, אפ"י בביבר קטן שא"צ לומר הבא מצודה ונצודנו (שבחיה ועוף כהאי גוונא לא חשיב צידה), מ"מ כיון שהביבר רחב והדגים מכוסים מן העין הם נשמטים לחורים וסדקים ויש טורח לתופסם, ולכן אינם נחשבים ניצודים. וכתב המ"א שביבר קטן שהמים בו צלולים והדגים נראים מותר, וי"א שמטעם מוקצה אסור. ובסעיף ה' מבואר שאם סכר אמת המים מערב יו"ט בכניסה וביציאה, והאמה אינה רחבה יותר מו' טפחים (אפ"י אם היא ארוכה, ויש

(ויש מתירים אף במוקצה דנולד, אמנם נולד שלא היה בעולם כלל כגון אפר שהוסק ביו"ט, אסור לכו"ע).

סימן תצ"ו

יום טוב שני של גלויות

בזמן שהיו מקדשים את החודש בארץ ישראל על פי הראיה, במקומות בחו"ל שלא היו יודעים אם החודש היה מלא או חסר היו עושים שני ימים טובים מספק, ועכשיו אע"פ שאנו בקיאים בקביעות החודש מ"מ השאירו תקנת יו"ט שני, מפני שחששו חכמים שמרוב הצרות והטלטולים ישתכח החשבון ויבואו לאכול חמץ בפסח. ובסימן זה יתבאר דיני יו"ט שני.

המזלזל במזיד ביו"ט שני, אפ"י באיסור שבות או בתחומין דרבנן או באמירה לנכרי היו מנדים אותו, שמפני שכל עיקרו מדרבנן העוקר איזה דבר הרי הוא כעוקר כולו, ואם הוא ת"ח לא מנדים אלא מלקים אותו (ועיין במ"א ובא"ר מחולקת בשיעור מכת מרדות), אבל ביו"ט ראשון מנדים רק על איסור דאורייתא, ועל איסור דרבנן מכין מכת מרדות. וי"א שאין חילוק בין יו"ט ראשון לשני, ומלקים או מנדים בהם לפי ראות עיני הדיינים לפי הענין. ואם עשה ע"פ הוראת חכם אין לנדונו, כיון שהוא שוגג.

מה אסור ביו"ט שני – כל דבר שאסור ביו"ט ראשון אסור גם ביו"ט שני, מלבד לענין מת וכמבואר בסימן תקכ"ו, וכן החש בעינו קצת וכל גופו בריא ואינו מרגיש מיחוש בגופו מותר לכחול את העין לרפואה אפ"י בלי שינוי, וכן בשאר חולי שאין בו סכנה שאינו חולי כל הגוף, שלא החמירו במיני הנאת הגוף ביו"ט שני בשבות דרבנן, אע"פ שביו"ט ראשון מותר רק ע"י נכרי ולא ע"י עצמו אפילו ע"י שינוי. ומלאכה דאורייתא אסורה גם ביו"ט שני אפ"י בחש בכל גופו, וע"י שינוי ביו"ט ראשון בודאי יש להחמיר, וביו"ט שני אפשר שיש להקל, וצ"ע, וע"י נכרי אסור במלאכה דאורייתא אא"כ הוא חולה בכל גופו. ולענין כבוי דליקה עיין בסימן תקי"ד. ומי שנפל או נחבל ונצרר דם במקום נפילתו, אסור לנקז את הדם ביו"ט שני אפ"י ע"י נכרי, מאחר ואינו מצטער כ"כ ואין סכנה במה שימתין למחר. ויו"ט שני של ראש השנה דינו כיו"ט ראשון.

בן ארץ ישראל שבא לחו"ל ודעתו לחזור, כל זמן שלא הגיע לישוב של ישראל עדין דינו כבני ארץ ישראל ומותר אפ"י בפרהסיא, ומשהגיע לישוב של ישראל או לתחומו אסור לעשות מלאכה ואפ"י

אחת, אסור לצודם, ואם אינם מחוסרים צידה וזימנם מערב יו"ט מותר לצודם. (סעיף ז').

האכלת והשקאת בעלי חיים - כתב השו"ע בסעיף ב' שבעלי חיים שהם מוקצים ביו"ט, אסור להשקותם ביו"ט או לתת לפניהם מזונות (אבל מותר לשים לפניהם בריחוק קצת שהם באים ואוכלים, שיש בזה הכר), דכיון שהם מוקצים יש לחוש שיבוא לאכול מהם ביו"ט, אמנם ל"א שמביא הרמ"א בסימן תצ"ה שאין אסור מוקצה ביו"ט, כ"ש שנותנים לפניהם מזונות, (וכל דבר שאסור לאוכלו או להשתמש בו מפני שהוא מוקצה לדבר אחר, אסור לטלטלו), ולפי זה אפי' בבהמה מדברית או תרנגולת העומדת לגדל ביצים שאין בהם חשש צידה אסור. ובסעיף ז' סתם השו"ע שכל האיסור הוא רק בדבר שיש בו איסור צידה (ומי' במקום הפסד מותר), וכתב הפר"ח שכך נוהגים העולם וכן עיקר. ובבהמה טמאה מותר לכו"ע.

הכנת בעלי חיים מעיו"ט שלא יהיו מוקצה

בעל חיים שלא היה עומד לאכילה מערב יו"ט, הרי הוא מוקצה ביו"ט ואסור לשוחטו או לאוכלו, ולהלן יבואר איך מוכינים דבר שלא יהיה מוקצה ביו"ט, ומה הדין כשיש ספק אם הוא היה מוכן לפני יו"ט, או שיש ספק אם מה שמצא זה מה שזימן.

ספק מוכן - בעל חי שניצוד במצודה שהיתה פרוסה מערב יו"ט, ויש ספק אם ניצוד ביו"ט או לפני יו"ט, ולכן אסור לאוכלו או לטלטלו, דאף להפוסקים שצידה ביו"ט אסורה מדרבנן, דבר שיש לו מתירין אסור אפי' בספק דרבנן, וי"א שהטעם משום שכמה פעמים החמירו אף בספק דרבנן, ונ"מ שגם דגים שיתקלקלו עד מוצאי יו"ט אסור, ובמקום שאפשר שיפסדו לגמרי אפשר שיש להקל. (אמנם במוצאי יו"ט א"צ להמתין בכדי שיעשו אפילו ודאי שניצוד ביו"ט, כיון שהוא ניצוד מעצמו, ובר"ה צריך להמתין עד אחרי היום השני, וכן אם היום השני הוא שבת צריך להמתין למוצאי שבת), וכן בספק מוקצה וכ"ש בספק נולד אסור, ובספק אם בא מחוץ לתחום נחלקו הפוסקים ויתבאר להלן סימן תצ"ח. ואם ראה מערב יו"ט את המצודה מקולקלת בצד אחד שזה סימן שבצד השני נפלה חיה מותר. וביו"ט שני אין איסור בספק מוכן, כיון שיש כאן ספק ספיקא גמור להתירא (אמנם דבר שיש בו רק ספק אחד אלא שנתערב, מחמירים ביש לו מתירין אם לא במקום הפסד גדול), וביו"ט שני של ראש השנה או יו"ט שני שלאחר השבת אין להתיר בספק מוכן, וי"א שכיון שאנו בקיאים בקביעה דירחא אצלנו יו"ט שני אינו ספק אלא מנהג אבותינו בידינו, והוי כיו"ט ודאי מדרבנן, ואין כאן אלא ספק אחד ואסור, ויש להחמיר כסברא זו אם לא במקום הפסד גדול.

מפקקים בארוכה), אין בזה איסור צידה כיון שהם ניצודים ועומדים, ואין כאן איסור מוקצה כיון שהסכירה נחשבת כזימון לצורך יו"ט, ומהפמ"ג משמע שצריך זימון, ובהלכה ברורה משמע שאף בסתמא מותר. ויש מחמירים לצודם ביד, ולא במצודה כדרך שעושים בחול, ויש להחמיר בזה לכתחילה. אמנם אם בשעה שסתם את האמה היה יודע שלא יצטרך ביו"ט אלא כמה מהם, א"כ לא כולם נחשבים מוכנים, ולכן לא יברור כמה ויחזיר למים חלק מהם, דנמצא שטלטל דבר שאינו מוכן שלא לצורך, אלא יקח לאכול מה שיעלה בידו בין טוב ובין רע. ואם הדגים בתיבה מחוורת הנמצאת בתוך מים הדין כנ"ל, וי"א שכיון שהדגים נמצאים בכלי ולא במקום חיותם מותר אפילו להביא מצודה, וע"כ נראה שאין להחמיר בתיבה ואפשר ליטול ביד אפי' אם התיבה רחבה הרבה יותר מו' טפחים, ואם התיבה נתונה במים זמן מרובה ונתנו בה דגים לפרות ולרבות ולפעמים צד מהם, כתב הפמ"ג שהרי הם מוקצה, ומצדד שם שבהזמנה בפה סגי. ואם הכניס דגים לבאר מערב יו"ט וצריך לצוד אותם דווקא ע"י כלי, אסור לצודם ביו"ט, ומ"מ אם הם בבור עמוק א"צ לרדת למטה כדי לתופסם בידו, אלא מותר לעמוד למעלה ולתופסם ע"י כלי.

צידת בעלי חיים בני תרבות - אווזים ותרנגולים ויונים וכל כהאי גוונא שהם גדלים בבית או בחצר והם עומדים לאכילה (ובקנאם בסתמא נחשבים עומדים לאכילה), מותר לתופסם כדי לשוחטם אפי' מרשות הרבים ואפי' ע"י מצודה, דכיון שהם חוזרים לכלובם בערב וניזונים תמיד בבית הוו כניצודים, (וטעם ההתר משום שמחת יו"ט ועל כן אסור לכמה פוסקים לתופסם שלא בשביל לאוכלם), וא"צ לזמנם כיון שהם מוכנים, ומ"מ ירא שמים יתן עיניו תחילה בעופות ויברור איזה שירצה, כדי שלא יבוא ליטול ולהניח, שאף שכולם מוכנים מ"מ הוא טורח טירחה יתירה ביו"ט ובפרט אם תופסו ממקום רחב. ועוף שקנאו עכשיו ועדיין לא הורגל בבית ואינו חוזר לכלובו בערב, אסור לצודו ביו"ט אפי' אם הוא בבית, אא"כ הוא במקום צר, ובח"א כתב שביליה כשהם יושבים על הקורה מותר לתופסם כיון שעניניהם מתעוררות ואינם נשמטים מיד התופסם, ואם הוא נקנה ממקום סמוך והוא מכיר מקומו הראשון, יש לצדד שהרי הוא כניצוד.

צידת שאר בעלי חיים - שאר כל חיה ועוף שצריך לומר הבא מצודה ונצודנו, ובכלל זה כל שאינו יכול לתופסו בריצה אחת אלא צריך להנפש קודם שיגיענו, או בעוף אם החלון או הגג פתוחים והם יכולים לברוח משם אף שהמקום דחוק שאפשר לצודו בשחיה

מותר, אבל אם אלו שזימן היו קשורים ויש כאן אחד לא קשור, הקשורים מותרים, וכן אם אחד היונים נאכל או נפל לים וכבר אינו בעולם, תולים שהאיסור נפל או נאכל והשאר מותרים. ואם זימן שניים קשורים ומצא שלש קשורים, משמע מהט"ז שמוותר, דמן הסתם אדם אחר קשר את השלישי מערב יו"ט וזימנו, וכן העתיק הגר"ז לדינא, אבל הפר"ח והחמד משה אסורים בזה.

זימן שחורים ולבנים בקנים המובדלים במחיצה ומצא שחורים במקום לבנים ולבנים במקום שחורים, אסורים, דחיישינן שאלו שהזמין פרחו ואלו יונים אחרים, ואירי שיש שובכים נוספים בתוך חמישים אמה, או שהיונים יכולות לפרוח קצת. ואם זימן שחורים ולבנים בקן אחד והחליפו את מקומם, מותרים. ואם מצא את היונים במקום שהניחם, אע"פ שיש בשוכן עוד הרבה יונים בצבע הזה שלא זימנם, אין חוששים שהיונים התחלפו, אך משמע מהב"ח שרק אם הם בתוך חורים אחרים מותר, אבל באותו חור בצד אחר אסור, והפר"ח דחה ביאורו אמנם אין ראייה שנחלק על דינו, וצ"ע.

זימן ג' ומצא ב' מותרים, דלא מחזיקין ריעותא לומר שהם אחרים, וכתב הרמ"א שאפי' אם הם היו קשורים יחד מותר, כיון שדרך בעלי חיים לפרק קשירתם, ואפי' אם השניים נמצאו ללא קשר כלל מותר, והט"ז סובר שאם נמצאם לא כפי שהניחם אסור (א"כ היו שנים ומצא שנים), אבל כמה אחרונים מסכימים לדברי הרמ"א בכל גווניו.

זימן בתוך הקן ומצא לפני הקן (הדף הבולט מחוץ למחיצת הקן שלשם היונים יוצאות לשאוף אויר ולנוח ואח"כ הן חוזרות לקן) אסורים, שמא אלו שזימן הלכו ובאו אחרות, ואם יש קן אחר רק מחוץ לנ' אמה או במקום שלא עומד ביושר כנגד הקן הזה, אם היונים יודעות לעוף קצת אסורות (שמא נתחלפו, ואם יודעות לעוף הרבה אין מועיל זימון כלל כיון שיש בהם משום צידה), ואם הן מדדות מותרות, כיון שאין דרכן לדדות יותר מחמישים אמה או למקום שאינן רואות בו את הקן שלהן. ואם זימן בתוך הקן ומצא על פתח הקן מותרים.

נכרי שהביא לישראל דורון בני יונה קטנים שאינם פורחים וממילא אינם צריכים צידה, מותרים אף למי שהביאם, כיון שהנכרי לא הקצה דעתו מהם והם מוכנים לכל, ואם הביאם מחוץ לתחום אסורים למי שהביא ומותרים לאחר.

השוחט בהמה ביו"ט טוב לו שיפשיט לפני הבדיקה (ואין חוששים שזה טריפה, דרוב בהמות כשרות, והמאמר מרדכי הוכיח מהב"ח שגם אם נולד בה ספק טריפה מותר להפשיט לפני ששואל מורה הוראה, והוא עצמו מפקפק בזה), מפני שאם הבהמה נמצאת טריפה אסור

איל וצבי שקיננו בפרדס הסמוך לעיר בתוך ע' אמה ושיריים (ד' טפחים), וילדו בו עפרים ועדיין הם קטנים, והפרדס גדור באופן שאין הולד יכול לצאת מהם וקל לצודו, מותרים בלא זימון, שכיון שהמקום קרוב לעיר ורואה אותם תמיד, בסתמא דעתו עליהם לכל זמן שיצטרך, אכן אם לא ידע שנולדו אסור, ואם הפרדס אינו סמוך מותר רק ע"י זימון ולא מספיק שידע שנולדו, והאם אפי' זימון אינו מועיל לה כל שצריך לומר הבא מצודה ונצודנה, ואפי' אם תהא ניצודת מאילה ביו"ט אסור משום מוקצה כיון שהזימון מערב יו"ט לא חל.

זימון יוני שובך - יונים מדבריות שקיננו בשוכן שבחצר או בעליה, או צפורים שאינם מורגלים אצלו אלא הם פורחים כל היום בשדות ובלילה באים ללון בטפוחים שבכתלים, הצד אותם בשבת חייב חטאת כיון שהם בורחים ונשמטים, ואסור לצודם ביו"ט אפי' אם הם בכלובם אם אינם ניצודים שם ממילא, ואין זימון מועיל להם, (ולא דמי ליונים שבבית שאוכלים בבית תדיר וכניצודים דמי, וגם עי"ז הם בני תרבות ואינם נשמטים כ"כ כשרוצים לאחוז אותם, ואפי' במקום ששייך רק טעם אחד, כגון אווזים ותרנגולים שמזונותיהם עליו אבל הם מרדו ואין נח לתופסם, או שהורגלו עם בני אדם ונח לתופסם אבל אין מזונותיהם עליו, אסור). אבל יונים קטנים שאינם עפים אלא מדדים, או שהם עפים מעט אבל אפשר לתופסם בקלות וא"צ לומר הבא מצודה ונצודנה, מותר לצודם, אבל זימון צריך אפי' למ"ד שאין מוקצה ביו"ט.

צורת הזימון - א"צ לנענע הקן או לאחוז את היונים, או לראות ולמשמש את מי שבורר אם הוא כחוש או שמון, אלא מספיק שיעמוד מרחוק ויאמר או אפילו שיקבע בלבבו זה זה אני נוטל למחר, ומ"מ צריך שיסמן בדעתו או יטבע עיניו בטביעות עין גמור שלא יקח מחר אחרת שהיא מוקצה. ואם אמר מכאן אני נוטל למחר לא מהני, כיון שלא פירש את מי יקח ויש חשש שיברור ויניח ונמצא שטלטל מוקצה שלא לצורך. ודין זה אינו דווקא ביונים, אלא בכל מוקצה דבעלי חיים, כגון תרנגולת העומדת לגדל ביצים.

זימון יותר ממה שצריך אינו מועיל, אפי' בצריך אחד וזימן שתיים, אך אם מזמן כמות שאפשר שיצטרך לה, יכול ליטול ביו"ט כמה שהוא צריך, ומותר אפילו לטלטל ולהניח ולקחת אחר כיון שכולם מזומנים.

זימן שניים ומצא שלשה כולם אסורים כיון שאחד מהם אינו מזומן (ובעלי חיים חשובים ואינם בטלים ברוב, וגם הוי דבר שיש לו מתירים), וכל זה בהניחם קשורים או מותרים ומצא גם השלישי קשור או

יפה, שמא יאמר החכם שהיא פגומה וילך ויחדדנה במשחזת, ומ"מ בדיעבד אם הראה לחכם ונמצאת כשרה מותר לשחוט בה. ואם החכם ראה סכין לעצמו בביתו כדי לשחוט בה, יכול להשאילנה לאחרים, ובפר"ח מצדד שאפי' לכתחילה יכול לראות סכין של עצמו כדי להשאילנה לאחרים, וגם מותר להראות לאחרים אם אינו סומך על בדיקתו, כיון שהחכם יודע שאסור להשחזיז ביו"ט. ואם השוחט הוא בעצמו ת"ח, יש להחמיר שלא יבדוק בעצמו, אא"כ הוא רב וגדול הדור. וכתב הרמ"א שבזמן הזה שכל שוחט רואה את הסכין בעצמו צריך כל הרוצה לשחוט לבדוק את הסכין מערב יו"ט, (ולא יחזיר את הסכין לנדה שלו אחרי הבדיקה, כיון שאם חוד או צדדי הסכין נוגעים בקשיות הנדה מיקרי סכין שאינו בדוק), ונכון שיהיה לכל שוחט ב' או ג' סכינים בדוקים מערב יו"ט. ואחרי השחיטה מותר לבדוק את הסכין כדי להכשיר את הבהמה ששחט, ויכול לשחוט עוד על סמך בדיקה זו, אף אם מתחילה כיון בבדיקה גם כדי לשחוט בו. ואם לא בדק מערב יו"ט ואין בעיר סכין בדוק והוא שעת הדחק, מותר לבדוק ביו"ט. ואם נפגם הסכין ביו"ט מסתפק הפמ"ג אם מותר לומר לנכרי שישחזנה, וכתב שבמקום דחק וצורך גדול אפשר דשרי. מי שלא שחט מעולם אסור לו לשחוט ביו"ט.

הוצאה לצורך השחיטה - מותר להוליך את הבהמה והסכין לשוחט, ואין חוששים שימלך מלשחוט ונמצא שהוציא שלא לצורך, ואפי' דרך רה"ר מותר להוציא, ואפי' גדי קטן שצריך לנושאו על כתפו מותר לנושאו, דהוצאה באוכל נפש דינה כאוכל נפש עצמו שמוותר לעשותה אף כשהיה אפשר לעשותה מערב יו"ט (גם לדעת היש מחמירים בסימן תצ"ה לענין הוצאה אין להחמיר), וכן מותר לשוחט להוליך את הסכין אצל הבהמה, וא"צ שהבהמה תלך ברגליה לשוחט.

איזה בהמות אינם מוקצה ומותר לשוחטם - בהמות שיוצאות לרעות חוץ לתחום וגם לנות שם ברציפות במשך כל הקיץ עד חודש חשון, ולא היו בתחום העיר מערב יו"ט, מצד תחומין הם אסורים לבעליהם אא"כ עירב לאותו צד או שבאו מאליהן, וכן מותרים לישראל אחר, אבל מצד איסור מוקצה אסור לשוחטם למ"ד (סימן תצ"ה) שיש איסור מוקצה ביו"ט, וי"א שלכו"ע אסור דכיון שאינם חוזרות כל הקיץ הסיח דעתו מהם לגמרי, ואם היו בתחום העיר בבין השמשות, וגם הבעלים ידע מזה בבין השמשות, לפמ"ג מותרות אפי' אם לא הוא הביאם, וכן מוכח בה"ג, אכן במאירי כתב שרק אם זימנם בפירוש מותר, וצ"ע לדינא. אבל בהמות שחוזרות ולנות מידי פעם בתחום העיר, אין בהם איסור מוקצה ומותר לשוחטם ביו"ט (היכא דליכא איסור תחומין) אפי' אם באו רק בליל יו"ט. ובהמות של נכרי, אפי'

להפשיטה משום שזה מלאכה שלא לצורך אכילה, (וכן עוף שנטרף בשחיטה אסור למרוט ממנו את הנוצות), ואפי' להפשיט באופן האסור מדרבנן כגון להוריד חתיכות חתיכות באופן שמפסיד את העור, או בקוף או בקנה, אסור. והבדק יבדוק במקום שיוכל להניחה שם אם תהיה טריפה, כיון שאסור לטלטל טריפה, וכן חכם לא יורה לאסור דבר שיהיה אסור בטלטול עד שיניחוהו במקום המיוחד לו, ואפשר דלרש"ל שרי.

טלטול ומכירת טריפה - בהמה שנמצאת טריפה אסור לטלטלה, אפי' אם היא עומדת בחמה ויש חשש שתסריח, וי"א שבזמננו שמחמירים כמה חומרות בטריפות הריאה ומצוי טריפות, מותר להצניע את הבהמה (ויש חולקים) שמא אם נאסור עליו ימנע מלשחוט, ואווזים ותרגולים שאין בהם טריפות הריאה, אסורים אף לדידהו בטלטול, אא"כ הם אווזים שמלעטים אותם שמצוי בהם טריפות הוושט. ובהמה שהיתה מסוכנת אינה מוקצה. ואף היכא שאסור לטלטל את הטריפה, וכן בהמה כשרה במקום שאין מי שינקר את האחוריים והוא חושש שמא יסריח ויתקלקל עד אחרי יו"ט ואין לו דרך לשמור שלא יתקלקל, מותר למכור לנכרי כדרך שמוותר למכור לישראל, שלא ישקול, ולא יזכיר מחיר, ואם אינו מאמינו יקח ממנו משכוך, ובא"ר מתיר למכור לנכרי אפי' בשר כשר אם אינו מוצא למכור לישראל, אך אם שחט לפני יו"ט בזמן שיש שהות למכור לפני יו"ט, אסור למכור ביו"ט. ולי"א שמביא הרמ"א בסימן תצ"ה שאין מוקצה ביו"ט, י"א שמוותר לטלטל טריפה אפי' אם היתה בריאה, וי"א שזה נולד ואסור גם למתירים מוקצה.

סימן תצ"ח

דיני שחיטה ביום טוב

שחיטה היא מלאכה האסורה בשבת מדאורייתא, אבל ביו"ט היא מותרת כיון שהיא מלאכה אוכל נפש, אמנם לא בכל מקרה מותר לשחוט, כגון לשחוט בזמן שאין שהות ביום לאוכלה, ויש דברים השייכים לשחיטה שהם אסורים באופנים מסוימים מדאורייתא או מדרבנן, כגון להראות סכין לחכם, שחיטת בהמה שאינה עומדת לשחיטה או שיש חשש שהיא טריפה, שחיטה או הפשטת העור שלא לצורך יו"ט, ראיית מום של בכור כדי לשוחטו, וכו', וכפי שיתבאר בסימן זה.

בדיקת הסכין - אין להראות את סכין השחיטה לחכם ביו"ט כדי לדעת אם היא ראויה לשחיטה, אפי' אם השוחט בדק אותה בעצמו לפני יו"ט ונמצאת

את השחיטה, הוי הערמה ואסור, אבל בצריך אפי' רק לכזית אחד מותר שחוט בהמה כיון שאי'א לכזית בשר בלא שחיטה, אמנם בבהמה מסוכנת שירא שמא תמות וכבר לא יוכל לשוחטה אחרי יו"ט, התירו חכמים לשוחטה ביו"ט אף אם הוא כבר אכל, בזמן שיש שהות לאכול ממנה כזית צלי, כיון שזה ראוי לאורחים (ואין בזה איסור דאורייתא). דעת הרמ"א שמותר לשוחטה אפי' אם אין שהות לנתחה ולבודקה תחילה, כיון שמן הדין מותר לאכול בהמה בלא בדיקת הריאה, ודעת כמה אחרונים שצריך שיהיה שהות להפשיטה ולבודקה, ובספר ישועות יעקב כתב שדווקא בגדיים וטלאים שלא מצוי בהם סירכא יש להקל, אבל בבהמה גסה לא, וכתב בשער הציון שנראה שאם יש שהות עד השקיעה לאכול כזית צלי, ועד שיראה שני כוכבים יש שהות להפשיט ולנתח ולבדוק ולאכול כזית צלי (שארבי יוסי עד אז זה יום, ורק לכתחילה מחמירים כרבי יהודה שבין השמשות מתחיל בשקיעה), מותר לשחוט.

הפשטת העור אחרי השחיטה - בסתם שחיטה התירו חכמים להפשיט ולטלטל את העור אחרי השחיטה, מפני שאם לא נתיר להפשיט לא ישחטו וימנעו משמחת יו"ט, ואין בהפשטה איסור דאורייתא כיון שאם יבואו הרבה אורחים יצטרך להפשיט את כל העור, (אמנם אם שוחט בזמן שאין שהות לצלות ולהאכיל להרבה אורחים מותר להפשיט רק כדי צרכו לבשר שנוטל מהבהמה). ובשוחט בהמה מסוכנת שיטת השו"ע שגם בזה התירו חכמים להפשיט את העור, כדי שלא יסריח הבשר, אבל אסור לטלטל את העור ולהניחו על מקומו אא"כ מחובר אליו אבר אחד (שאז העור בטל לאבר). והרמ"א מביא שיי"א שאין להפשיט את העור כלל (וכן השוחט עוף מפני שהוא מסוכן ואין דעתו לאוכלו ביו"ט אסור למרוט נוצתו), אא"כ שחט לצורך יו"ט, וכתב שכך ראוי להורות, אמנם אם יש זמן ביו"ט לבדוק את הריאה, כתב בשער הציון שנכון יותר שיפשיט קצת כדי לבדוק את הריאה ויבדוק את הריאה כדי להכשיר את הבשר כראוי אם יבואו אורחים, ואין להחמיר אלא על הפשט שאר הבשר, (ודלא כמו שמשמע מהרמ"א שאם אין דעתו לאכול מהבשר אין להפשיט ולבדוק אפי' ביש לו פנאי, ועכ"פ בודאי אין להחמיר באופן זה). והמ"ב מביא מכמה אחרונים שהעיקר כדעת השו"ע ורק לכתחילה יש ליזהר, ואפשר שע"י שינוי (שבעלמא זה אסור רק מדרבנן) כגון ע"י קוץ או קנה אין להחמיר, אכן אם אין חשש שזה יסריח עד הערב אסור להפשיט, וכתב הפמ"ג שאם שחט בזמן שאין שהות ביום לאכול רק כזית ההפשטה אסורה מדאורייתא.

הבאת הבהמה מהשדה אחרי השחיטה - אם שחט בשדה אין להביא את הבהמה לעיר או ברשות הרבים כהאי גוונא דשכיחי רבים במוט או במוטה כדרך שמביא בחול (ומשמע שדין זה הוא גם בשוחט בהמה בריאה).

כשאינן חוזרות לתחומי העיר אין בהם איסור מוקצה, ואם הביאם לצורך נכרי, או שהביאם בסתמא לעיר שרובה נכרים, מותר לשוחטם, אמנם אם באו בשביל ישראל או אם באו לשוק בעיר שאין רובה נכרים, אסור היכא שידוע שלנו חוץ לתחום, ואם יש ספק אם באה מחוץ לתחום ביו"ט או לפני יו"ט, השו"ע בסעיף ג' כתב להקל בזה אפילו אם באו לצורך ישראל, ובסעיף ד' הוסיף שאפי' אם היא בהמה שדרכה ללון חוץ לתחום ולא היתה בעיר בערב יו"ט, מותר, (שאף שספק מוכן אסור, בתחומין תלינן להקל, ותולים שהיתה בתוך התחום מחוץ לחומה), וכ"ש שאלו שמביאים לשוחטם בבוקר שמסתבר שהובאו כבר מאתמול. והאחרונים תמהים שהשו"ע פסק בכמה מקומות להחמיר בספק תחומין, ודעת המ"א שלא להקל בזה אלא כשהנכרי שרוי בעיר ויש לו בהמות בתחומה, או ביו"ט שני.

שחיטת עגל שנולד ביו"ט - דעת השו"ע שמותר לשחוט עגל שנולד ביו"ט בתנאים דלהלן: א' האם עומדת לשחיטה, שבזה העגל נחשב מוכן אגב אמו, ואפי' אם יודעים שהאם טריפה מותר, כיון שהיא מוכנה לכלבים, אך בספק טריפה שילדה י"ל דהוי נולד ומוקצה, כיון שבבין השמשות לא היתה האם עומדת לכלבים. ב' קים לן שכלו לו חדשיו, והיינו ט' חודשים לגסה וה' לדקה. ג' הרמ"א מוסיף שצריך שהעגל יפריס ע"ג קרקע, דבזה אין חשש שמא נתרסקו אבריו הפנימיים ביציאתו מן הרחם (ובלא כוונה יראה שהעגל בחשש טריפה ונמצא ששחט שלא לצורך, אבל בדיקה א"צ אף בלא הפריס, ובחול מותר לשוחטו ולאוכלו בו ביום), ודעת הרש"ל והט"ז שא"צ לחשוש לזה. וכתב המ"ב שלמנהגנו כהרמ"א להתיר מוקצה ביו"ט, א"צ את התנאי הראשון, ומותר לאכול עגל שאמו עומדת לגדל ולדות, ואף משום נולד אין לאוסרו כיון שהלידה לא עשתה שינוי בגופו. אמנם כתב המ"ב דהאידינא אין אנו בקיאים אם כלו לו חדשיו, ולכן גם אם מתקיימים התנאים הנ"ל אין לשחוט עגל לפני היום השמיני, (ואם חל היום השמיני ביו"ט או ביו"ט שני, כתב הפמ"ג שיי"ל דאסור כיון דאתקצאי בין השמשות, אבל בישועות יעקב מתיר בזה, כיון שרוב הולדות ולד מעליא ילדן, ובודאי יגיע לכלל התר). ואם היו שבת ויו"ט סמוכים זה לזה, הנולד בזה מותר בזה.

שחיטת בהמה מסוכנת - אסור לשחוט כל בהמה ביו"ט בזמן שלא יספיקו לאכול ממנה כזית צלי (שזה הבישול הכי קל) מבעוד יום, ואף אם יש שהות לאכול ממנה ביו"ט אסור מדרבנן לשוחטה אם אין בשחיטתה צורך יו"ט, ואף אם הוא אוכל כזית כדי להתיר לו

מותר לתת לו מזונות במקומו כדי שלא ימות, אף שהוא מוקצה. ובכור שנולד ביו"ט כשהוא בעל מום, ועבר החכם וראה שזה מום קבוע, מותר לשוחטו כיון שמערב יו"ט הבכור היה מוכן אגב אמו, ולפי מה דקיימא לן שאין אנו בקיאים בכלו לו חדשיו, אין לשוחטו. ובכור שנולד תם והומם ביו"ט, הפר"ח מתיר כיון דקיימא לן שאין מוקצה לחצי שבת ובבין השמשות הוא היה ראוי אגב אמו, אכן מלשון הגמ' לא משמע כך, וכן דייקו הפמ"ג והחמד משה מלשון רש"י, ובמאירי מבואר להדיא שאסור כיון שכשנולד תם הוא נדחה לגמרי. ומותר לראות בכור ביו"ט בתור לימוד ולא לצורך הוראה. ואם נתערב איסור התר באופן שאין ביטול, ואל"כ נתוסף התר באופן שיש ביטול, כתב הט"ז שאין לחכם לראות דבר זה ביו"ט, והיינו משום שזה מוקצה, והבה"ל מסיק להתייר בזה.

אותו ואת בנו שנפלו לבור - סתם בהמות שנפלו לבור מותר להעלותם ביו"ט אע"פ שאינו שוחטם, כיון שאפשר שיצטרך לשוחטם, אבל אותו ואת בנו שנפלו לבור, אין להעלותם יחד כיון שאחת מהם אינה ראויה והוי טלטול שלא לצורך, אלא יעלה אחת וימצא איזה סיבה למה אינו שוחטה (כגון שמא השני שמן יותר, והתירו בזה הערמה משום צער בעלי חיים ומשום הפסד ממונו), ואח"כ יעלה את השניה, ויכול לשחוט איזה שירצה, ומשמע מהשו"ע שעכ"פ מחויב לשחוט אחת מהן, אכן הרבה פוסקים הביאו בשם הירושלמי שאינו מחויב לשחוט כיון שהעלה בהתר, ומ"מ כתב הרשב"א שלכתחילה ראוי להחמיר לשחוט אחת מהן כדי שלא יהיה ניכר ההערמה.

בהמה שחציה של ישראל וחציה של נכרי מותר לשוחטה ביו"ט, ואפי' אם יש להם ב' בהמות בשותפות מותר לישראל לשחוט שתיהן, ואינו מחויב לחלוק עם הנכרי אפי' במקרה שהוא צריך בהמה שלימה ואין לו הפסד מהחלוקה, ואפי' אם הנכרי מסכים לחלוק, ואפי' אם הבהמות שוות במראה ובקומה ובדמים, דאפשר שאין בשר אחת שמן ומוטעם כבשר הבהמה השניה וניחא ליה לאכול מב' הבהמות. וי"א שאם הנכרי מתרצה לתת לו את הגדולה והטובה, אסור לשחוט את השניה, אכן אם הישראל ששוחט אינו נוטל לעצמו אלא את החלק הפנימי, וחלק האחוריים מניח עם העור לשותפו הנכרי, מותר לשחוט שתיהן בכל גוונא, כיון שאינו טורח בחלקו של הנכרי.

זהירות מגזיזה בהכנת מקום השחיטה - השוחט בהמה ביו"ט אסור לו לתלוש את הצמר כדי לעשות מקום לסכין, וכן בעוף לא ימרוט את הנוצה, משום שהוא עוקר דבר מגידולו, (ואף שתלישת הצמר היא כלאחר יד זה אסור מדרבנן, והמריטה אסורה מדאורייתא כיון זה כדרך המלאכה, ובפ"ת הביא מהשער המלך ששיער עיזים

ואפי' ע"י שינוי אינו כדאי, אלא יביאנה בידו אברים אברים אף שע"ז מרבה בהילוך, ואם אינו יכול כגון שצריך למהר להביא לאורחים, נראה שמותר להביא במוט ובמוטה, (אמנם במסוכנת יש צד לאסור), ובבריאה יש להקל ע"י נשיאת המוט בשינוי, ובפרט היכא שא"א להביא אברים אברים.

שחיטה במקום שיש חשש שזה טריפה - עוף שנדרס ברגלים ויש לחוש שנתרסקו אבריו, שהוא צריך שהיה מעת לעת כדי שיצא מחשש ריסוק אברים, וצריך ג"כ בדיקה שלא אירע ריעותא באברים הפנימיים ונטרף ע"ז, לשיטת השו"ע מותר לשוחטו ביו"ט אחרי ששהה מעת לעת ואין חוששים שתימצא טריפה בבדיקה, מפני שהוא בחזקת התר, (וכן הדין בספק נקובה בקוץ), ולשיטת הרמ"א (יו"ד נ"ח) בלאו הכי אין לשוחטו כיון שאין אנו בקיאים בבדיקת כל האברים. והיכא שאין שום ריעותא, אלא שבאותו מקום מצויות טריפות הרבה כמו כשירות, לדעת השו"ע מותר לשחוט, דכיון שרוב הבהמות בעולם כשרות יש לה חזקת התר. ויש חולקים על עיקר דינו של השו"ע וסוברים שבין היכא שיש ריעותא ובין היכא שהטריפות מצויות ככשרות אין לשחוט, ובשע"ת כתב שכ"ש היכא שיש רוב טריפות אפילו מחמת חומרות האחרונים. והכריעו האחרונים שאם יש מחצה על מחצה שהם טריפות מצד הדין, יש להחמיר, אך צ"ע מה הדין בזה במקום צורך גדול, ואם הם טריפות מחמת חומרא מותר לשחוט לצורך יו"ט או במסוכנת, אבל בלאו הכי המנהג שלא לשחוט שום בהמה ביו"ט אפי' במקום שאין הטריפות מצויות כ"כ שמא תימצא טריפה, אבל עוף נוהגים לשחוט ביו"ט.

ראית מומי בכור ביו"ט - בכור בזמן הזה שאין לשוחטו בלא שנפל בו מום קבוע, אסור לחכם לראותו ביו"ט כדי להתירו, בין נפל המום ביו"ט בין שנפל מערב יו"ט, מפני שבכור שיש בו מום אינו מותר אלא כשהתירו חכם או ג' הדיוטות, ומחזי כמתקן ביו"ט. ואפי' בדיעבד אם עבר וראהו ומצא שיש בו מום אסור לשוחטו משום מוקצה, ואפי' בהומם מערב יו"ט אסור כיון שהוא צריך הוראת חכם ואסור להורות בזה ביו"ט והוא מסיח דעתו מזה, וגם למאן דשרי מוקצה ביו"ט אסור בהסח הדעת כזה, אכן אם ראה מערב יו"ט שזה מום, אלא שצריך לבדוק אם לא פשע בעל הבכור בנפילת המום (שאז א"א לשוחטו), מותר לחקור דבר זה גם ביו"ט אפילו אם בעל הבכור לא ידע שזה מום קבוע, ומהא"ז משמע שדווקא אם הוא ידע מותר, וצ"ע. ובכור שנפל לבור אסור להעלותו אפי' אם נפל בו מום מחמת הנפילה, כיון שאסור לשוחטו וטלטול שלא לצורך שחיטה אסור, אמנם

נכנס עפר אחר במקומו ולא נעשית גומא, מותר לכסות בזה בדיעבד אם כבר שחט אפי' אם לא היה הדקר נעוץ מבעוד יום.

כסוי הדם באפר של הסקה - אפר של כירה שהוסקה מבעוד יום, מותר לשחוט ע"מ לכסות בו, אבל אפר שנעשה ממה שהוסק ביו"ט, אסור לשחוט ע"מ לכסות בו (אף למתירים מוקצה ונולד ביו"ט, כיון שזה נולד גמור), אא"כ האפר חם בשיעור שראוי לצלות בו ביצה, והפמ"ג מצדד דדי שיהיה ראוי להפשיר משקה שנצטנן, או שהסיק ע"ג אפר של אתמול ונתערב ברוב אפר של אתמול, באופן שלא היה ניכר מעולם בפני עצמו (שאין בזה את הכלל שדבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל), ואם כבר שחט מותר לכסות גם אם האפר הוא מהיום ואינו חם, ואם יש לו גם דקר נעוץ מבעוד יום, דעת הרמ"א שעדיף לכסות בדקר, אכן כמה אחרונים סוברים שעדיף לכסות באפר, ונראה שלדקור כמה דקירות לכו"ע אינו נכון, אף אם האפר הוסק בו ביום.

כסוי הדם בעפר שהכניס לביתו - סתם עפר וחול הם מוקצה ביו"ט לכו"ע. אבל המכניס עפר לביתו כדי לפזרו בגינתו, אם הכניס הרבה עפר, ולא שטחו עדיין אלא הוא כנוס במקום אחד, והעפר תיחוח, מותר לכסות בו, ואם העפר תיחוח באופן שאין נעשית גומא בנטילתו מותר אפי' לשחוט מתחילה על דעת לכסות בו או להשתמש בו לשאר צרכים, דדעתו עליו לכל מה שיצטרך, אבל אם הכניס רק מלוא קופתו אסור אפי' אם הניח את העפר בקרן זוית. וי"א שדווקא במכניס לגינתו אסור, אבל במכניס לבית או לחצר אע"פ שלא הכניס אלא מלוא קופה וייחד לו מקום מותר. וי"א שכל ההתיר הנ"ל הוא רק לכסוי הדם ורק אם כבר שחט, אבל לשאר תשמישים או לשחוט לכתחילה אסור, ויש להחמיר כסברא זו. ואם הביא מבעוד יום מלוא קופתו עפר בסתמא (ולא חשב בהדיא שזה עבור גינתו) ועירה אותו על הקרקע, וייחד לו קרן זוית ולא שטחו על הקרקע, והוא עפר תיחוח, ונזהר שלא לעשות גומא בנטילתו (כגון שגם העפר מסביב תיחוח והעפר נשמט מיד לגומא, או שיש שם מקום מוגבה מעט והוא נוטל ממנו), מותר לעשות בו כל צרכיו, וכן לשחוט ע"מ לכסות בו את הדם, ואפי' לכסות בו צואה (שזה לא תשמיש תדיר) מותר, וי"א שאם הכניסו עבור צורך ודאי אסור לכסות בו צואה, ויש מקילים גם בזה. ואם שטח את העפר, הוא מתבטל אגב הקרקע אפי' אם הכניסו בפירוש לצרכיו. וכתבו האחרונים שאיסור עשית גומא שייך גם בעפר שכבר נתלש ונחפר או בעפר שבכלים, ולכן אין לתחוב נר בכלי עם עפר קשה קצת שנעשית גומא

אסור מדאורייתא כמו מריטת נוצות של עוף, אך י"ל שזה דווקא בדבר הדק שעל העיזים שעושים ממנו בגדים, ולא בדבר הגס שעושים ממנו שקים. ואף שאחר שחיטה מותר למרוט את הנוצות, שאני התם שזה צורך אכילה, וזה מותר כמו השחיטה עצמה והצליה והבישול והפשט העור), אלא יפנה את הצמר או הנוצות בידו לכאן ולכאן, ואם נתלש נתלש, אך לא יזיז את מה שנתלש, ובכלי לא יפנה משום שנראה כגוזז, (והבה"ל דן אם תולש בכלי הוא בכלל גוזז, או שזה נחשב כלאחר יד), ואם הצמר מסובך על הצואר באופן שא"א לפנותו וא"א לשחוט כך, ולא היה באפשרותו לתלוש מערב יו"ט, י"ל שמוותר לתלוש ביו"ט. והנה מנהג השוחטים למרוט את הנוצות שבמקום השחיטה, מפני שאומרים שא"א לשחוט בלי זה וסומכים על דעת הרמב"ן שמיקל בדין זה, ומ"מ בודאי אם יכול לשחוט בלי המריטה ע"י שיפנה בידו, יש להחמיר.

כסוי הדם ביו"ט

בבהמה אין מוצות כסוי הדם, אבל השוחט חיה או עוף צריך לכסות את דמו. אמנם כששוחט ביו"ט לפעמים יש בכסוי הדם איסור טלטול מוקצה או כתישת עפר או עשית גומא, ולהלן יבואר באיזה אופנים מותר לשחוט בעל חי הצריך כסוי הדם, ובאיזה אופנים מותר לכסות את הדם.

הכנת עפר לצורך כסוי הדם - אין לשחוט חיה ועוף ביו"ט אא"כ יש לו עפר תיחוח מוכן מבעוד יום, או אפר שהסיקו מבעוד יום, שאז יניח מהעפר או האפר לפני השחיטה ואחר השחיטה יכסה בזה, דבעינן כסוי מלמטה ומלמעלה, ואם שחט במקום שאין עפר תיחוח ויש שם הרבה דם, יטול קצת מהדם ויתננו בעפר תיחוח ויכסהו, אבל אם נתייבש הדם קצת אסור לגוררו שמא יבוא להשוות גומות שזה אסור מדאורייתא. וביו"ט אסור לחפור לצורך כסוי הדם, משום חפירת הגומא ומשום טלטול העפר שהוא מוקצה. ואם עבר ושחט ביו"ט ואין לו במה לכסות, לא יכסהו עד הערב, ואם יש לו דקר (כלי חפירה) הנעוץ בעפר תיחוח מבעוד יום, אף שאסור לשחוט על סמך הדקר כיון שכל זמן שלא נטל את העפר ממקום חיבורו אינה הכנה גמורה, מ"מ אם כבר שחט מכסהו בעפר זה, והרמ"א מתיר באופן זה לדקור פעמים נוספות בשביל לכסות, (והיינו במקום שיש עפר תיחוח שא"צ לכותשו), דמסתמא דעתו להכין את כל העפר שיצטרך, וי"א שאסור לדקור פעמים נוספות, ודעת כמה פוסקים שאפי' במקום שהדקר נעוץ, מותר רק אם נעץ אותו בהדיא בשביל להכין את העפר לכסוי. ואם הדקר נעוץ בעפר קשה, או שיש לו עפר מוכן אבל הוא קשה, אסור משום תולדה דטוחן. ואם יש הרבה עפר תיחוח באופן שמיד כשנוטל עפר

שחט צפור מערב יו"ט ולא כיסה את דמה, אסור לכסותו ביו"ט אפי' אם יש לו עפר מוכן, כיון שהיה יכול לכסותו מערב יו"ט, וגם בלי הכסוי הבשר מותר באכילה, ויכפה עליו כלי כדי לשומרו, ואם בערב יהיה רישומו ניכר יכסנו.

סימן תצ"ט

טיפול בהמה לאחר השחיטה

אחרי שהתבאר בסיומן הקודם דיני שחיטה וכסוי הדם ביו"ט, מבאר השו"ע באיזה אופן מותר להפשיט את העור ולתקנו או לטלטלו, ודיני מליגת גדי ומליחת החלבים וטלטולם ביו"ט.

הפשטת העור ביו"ט - אין מרגילין ביו"ט, והיינו שאסור להפשיט את העור בצורה שמוציא את כל הבשר דרך רגל אחת, שע"ז העור נשאר שלם, מפני שיש בזה טירחה גדולה שלא לצורך המועד. ומשמע מהשו"ע שאם חותך מרגל לרגל ברגלים האחוריות ומפשיט דרך שתי הרגלים וע"ז מפשיט את העור שלם, מותר, ויש מחמירים בכל גוונא שלא להפשיט את העור שלם.

מליגת גדי ביו"ט - אסור למלוג גדי ביו"ט, והיינו שאסור ליתנו ברותחין לאחר המליחה כדי להעביר את השיער, ואם מולגו כדי לאכול את העור יחד עם הבשר, לדעת השו"ע מותר למולגו, והרבה פוסקים סוברים שרק מליגת הראש והרגלים מותרת, אבל שאר הגוף אסור כיון שזה אינו שוה לכל נפש וגם נראה יותר כמעשה חול, ונכון להחמיר לכתחילה, ומי שרוצה להקל א"א למחות בידו. ובעוף שלא שייך הפשט מותר לכו"ע למלוג ולהבהב את כל הגוף.

טלטול ותיקון עור הבהמה ביו"ט - בהמה שנשחטה ביו"ט מותר להגביה עורה אע"פ שאין עליו בשר כלל, ולהניחו במקום המשומר או להעבירו מחמה לצל, וכן מותר ליתנו במקום זריסת הרגלים שהוא מתעבד בזה קצת, דהוי תיקון כלאחר יד, כיון שאפשר שהוא מניח את העור כדי שישבו עליו (שעיקר ישיבתם היתה על ע"ג עור או בגדים הפרוסים על הקרקע), וכן מותר למלוח בשר מליחה קלה ע"ג העור כדרך שמולחים לצלי אף שגם העור נמלח ג"כ, ומותר להערים למלוח בשר כל פעם במקום אחר עד שימלח את כולו, וטעם ההתיר בכל זה הוא כדי שלא ימנע מלשחוט מחמת הפסד העור וימנע משמחת יו"ט,

בתחיבתו, ומ"מ להוציא את הנר מותר אף שנעשית גומא ממילא.

שחיטת כוי וכסוי דמו - כוי (בהמה שנוולדה מצבי שבא על התישה, או מין כוי שהוא בריה בפני עצמה שמספק נותנים לו חומרי חיה וחומרי בהמה) אין שוחטין אותו ביו"ט כיון שאסור לכסות את דמו ושמא לא יהיה רישומו ניכר עד מוצאי יו"ט ויפסיד מצות כסוי הדם, ואם שחטו אסור לכסות את דמו אף אם יש לו עפר מוכן בהדיא לצורך זה, שמא יראה אדם שהתירו טירחא ביו"ט לצורך כסוי הדם ויחשוב שכוי הוא ודאי חיה, ויבוא להתיר חלבו, ולערב (או במוצאי יו"ט שני לבני חו"ל) אם רישומו ניכר יכסנו. ואפי' אם ירצה לתת מעט עפר בכלי ולקבל את הדם בתוכו (דבלי עפר אין מקבלים דם בכלי משום שזה דרך עכו"ם לשם זריקה לע"ז) ג"כ אין נכון ביו"ט, שמא יאמרו שהוא חיה. והבא מן התייש שבא על הצביה אף שחלבו אסור מ"מ מותר לשוחטו ביו"ט. והצל"ח סובר שבבא מצבי הבא על התישה, אם הכין עפר לצורך זה מותר לשוחטו ביו"ט. וכתב הרמ"א שכל האיסור הנ"ל שייך בשוחט בקרן זוית, אבל השוחט באמצע החצר במקום שדרכו לכסות כדי שלא יתלכלכו כליו, אם יש לו עפר מוכן (שהכניס מלוא קופתו עפר בסתמא, או שהכניס לכסות בו צואה) מותר לכסות אפי' דם בהמה, משום דהוי כגרף של רעי, ואפשר שנכון לכתחילה לכסות כדי שלא יבוא אח"כ לידי כיבוס כליו, ומשמע מהרמ"א שכ"ש שדם כוי מותר לכסות בכהאי גוונא ויש לדחות את הדיוק, ולשחוט כוי לכתחילה אסור אפי' באמצע החצר, והמ"א מצדד שבדם כוי מותר לכסות רק אם באמת כוונתו שלא יתלכלכו כליו, ונראה שצריך שיוכין גם למצות כסוי, כדי שלא יבטל המצוה בידים, שהרי מצוות צריכות כוונה, אבל אם כוונתו רק למצות כסוי הדם אסור. ובבה"ל תמה דמשמע בגמ' שדם אינו נחשב כגרף של רעי, וא"כ אף באמצע החצר אסור, וצע"ק. עוד כתב הבה"ל שמהגר"א מבואר שלא קיימא לן כדברי הרמ"א בזה.

שחט בהמה וחיה ונתערב דמם וה"ה בכוי וחיה, ודם החיה מרובה עד שאם היה דם הבהמה מים היה ניכר אדמומית דם החיה (שבחול הוא חייב בכסוי), אם יכול לכסותו באופן שא"צ להרבות בטלטול עפר בכסוי בשביל דם הבהמה יכסנו אפי' באפר שאינו מוכן (כיון שכבר שחט), ואם לאו לא יכסנו אפי' בדקירה אחת, שמא במקום שמכסה, דם הבהמה מרובה עד שאם הוא מים לא היה ניכר אדמומית דם החיה, אמנם אם שחט באמצע החצר מותר לכסות בעפר מוכן אפי' כמה דקירות כדי שלא יתלכלכו כליו, וכנ"ל בדברי הרמ"א.

סימן ת"ק

קניית בשר והכנתו ביום טוב

קניית בשר - אסור לקנות בשר ביו"ט אפי' בהקפה אם פוסק את דמיו (-מחירו), ואפי' אינו קונה ממנו אלא משתתף עימו בגוף הבהמה ומזכיר כמה יתן לו עבור כך אסור, משום גזירת מקח וממכר, ומותר לחלק את הבהמה לכמה חלקים כפי הרגילות, ולא יזכיר את דמיו, ויביא בהמה אחרת בגודל זה כיון שיש בהמה שחלק ממנה שוה דינר ויש בהמה שכל חלק שוה ב' דינרים, ויאמר זו כזו, אך צ"ע דא"כ מי שבא לקנות בשווי אחר יצטרכו להביא עוד בהמה בשבילו, ונראה דאיירי שחבורה אחת רוצים לקנות בהמה שלימה כל אחד לפי שווי אחר, וכיון שאין להזכיר דמים יקח כל אחד חלק מסוים בהמה או חציו, וכדי שידעו שווי כל הבהמה מביאים בהמה אחרת כזו, ולא יאמר מה שאתה נוטל למחר בעד זו אתן לך בעד זו, ולמחרת ישומו לפי גודל הבהמה השניה כמה צריך לשלם על כל חלק בראשונה, ואם הקונים סומכים על השוחט כמה שיאמר להם שצריך לשלם, א"צ להביא בהמה אחרת, והרשב"א סובר שאין להמנות כמה אנשים על בהמה אחת, שזה כמעשה חול, אבל אם נמנו עליה כבר מערב יו"ט יכולים להמנות ביו"ט עוד אנשים, והמחמיר כדברי הרשב"א תבוא עליו ברכה, ובבני אדם המקפידים שהשני לא יקבל חלק יותר גדול משלו וצריכים גורל אסור, ואפי' גורל ע"י סכין כמו שעושים הסוחרים אסור. וכתב הרמ"א שיי"א שבנכרי אסור אפילו לומר הריני עמך בבהמה זו למחצה וכו' אפי' בלי להזכיר דמים, דכיון שאין רגילות להשתתף עם נכרי מחזי טפי כמקח וממכר, ויש מתירים גם בנכרי, ויש להחמיר, אמנם בדבר שדמיו ידועים כמו ביצים ואגוזים מותר ליקח חלק אצל נכרי אם אינו מזכיר דמים. וכתב הלבוש שאסור לישראל למכור לנכרי ביו"ט אפילו בלי פסיקת דמים, דלא התירו אלא לישראל משום שמחת יו"ט, אכן אם יש פסיקת דמים בגון בשר טריפה מותר.

שקילת בשר - אסור לשקול בשר ביו"ט, אפילו בביתו, ואפילו אם אינו מדקדק אלא פוחת או מוסיף מעט, ואפילו אם מניח בכף המאזנים איזה כלי ולמחרת ישקול את הכלי, ואפילו לשקול שני חלקים לראות אם הם שווים אסור, וכן אסור לתת הבשר בכלי עם מים שיש בו חריצים שעל ידם יודעים מה גודל החתיכה ומשקלה, אפי' אם פוחת מעט או מוסיף מעט, ונמצא שאין שום עצה לקנות בשר ביו"ט לפי משקל, וצריך לסמוך על השערת הטבח, ואם רוצה יכול לומר לטבח שיחתוך ב' חתיכות שוות ולמחרת ישקלו את השניה כדי

אמנם אסור לשטוח את העור ע"ג יתדות כדי שיתייבש, או למלוח בשר מליחה יפה על גבי העור אפי' אם מולח חתיכת צלי. ואם הבהמה נשחטה והופשטה לפני יו"ט אסור בכל אלו, כיון שיכול לעשותם מערב יו"ט, ואפי' אם הופשטה ביו"ט אסור, אמנם אם לא היתה שהות להפשיט מערב יו"ט יש להקל. ובחול"ל אפשר שאם נשחטה ביו"ט ראשון, דינה לגבי יו"ט שני כאילו נשחטה מערב יו"ט. ונוצות של עוף שנשחט ביו"ט מותר לטלטלם כדי להצניעם כמו בעור, והפר"ח מחמיר בזה, והאחרונים מסכימים לפסק השו"ע, אמנם פלדע"ר ש"ש של אוזו מותר לטלטלה לכו"ע אפי' בנשחטה ביו"ט, כיון שהיא ראויה לשימוש.

מליחת וטלטול החלבים - אסור למלוח את החלבים ביו"ט כדי שלא יסריחו, כיון שבדבר שאינו אוכל גמור יש בו משום מעבד, ומטעם זה גם אין מהפכים בהם, ואין לשוטחם ע"ג יתדות, אע"פ שהשחיטה היתה ביו"ט שמא יבוא למולחם, ואין למלוח בשר באויר מע"ג החלבים אפי' מעט (ועל החלבים ממש אסור להניח כיון שהבשר יבלע מן החלבים). ולענין טלטול החלבים ביו"ט, דעת הט"ז בשם הגהות אשרי להקל, והמ"א העלה שלדעת הרמ"א הוי נולד ומותר לטלטלם רק כדי להצניעם או כדי שלא יסריחו, אמנם חלבי בהמה שנשחטה מערב יו"ט מותרים בטלטול כיון שהם ראויים להדלקה (ומטעם זה מותר לטלטל חתיכת שעווה. ואם הקצה אותם לסחורה, לדעת השו"ע תצ"ה שמוקצה אסור ביו"ט אסורים בטלטול, ולדעת הרמ"א אסור רק אם מקפיד שלא להשתמש בהם כלל, דהוי מוקצה מחמת חסרון כיס), עוד כתב המ"א שעור שהופשט מערב יו"ט אם הוא לח אסור לטלטלו ואם הוא יבש מותר לטלטלו (והרמ"א בסימן ש"ח מביא דעת החולקים), אבל בנשחט ביו"ט הוי נולד, ומותר לטלטל לח רק כדי שלא יסריחו, ויבש אסור.

טלטול עלי ביו"ט - עלי, והיינו דף עבה וכבד העשוי לכתישת הריפות שזה אסור ביו"ט, הוי כלי שמלאכתו לאיסור, ומותר לטלטלו לצורך גופו כגון כדי לקצוב עליו בשר, או לצורך מקומו, אבל לאחר שקצב עליו אסור לטלטלו מחמה לצל או כדי שלא יגנב, ודעת המ"א שאפי' באופן שהעלי מוקצה מחמת חסרון כיס, ג"כ מותר משום שמחת יו"ט, וצ"ע לדינא. וסדן עב שקוצבים עליו בשר מותר לטלטלו אפי' אחרי שקצב עליו ואפי' מחמה לצל וכדו', כיון שהוא כלי שמלאכתו להתר.

שאינו טועם אלא כדי להתיר מליחת שאר החתיכות, ואפי' מליחת כמה חתיכות בבת אחת אסורה אחרי שכבר אכל. והסכימו האחרונים שאם ידוע לו שזה ודאי יסריח אם לא ימלח מותר למלוח אפי' אחרי שכבר אכל, ואפי' בזה אחר זה ע"י הערמה, וצריך שיאכל כזית מאחת החתיכות, אמנם אם השחיטה היתה מערב יו"ט אסור למלוח בשר שאינו צריך ליו"ט אא"כ מולחו קודם האכילה. ובשר שכבר נמלח והודח מערב יו"ט כדי להוציא את דמו, אסור למולחו פעם שניה ביו"ט כדי שלא יפסיד, ואפי' בשחרית קודם אכילה אסור, אבל בליל יו"ט מותר למולחו כדי שלא יתקלקל אם דעתו לאכול מהם מעט למחר. ובליל יו"ט שני מותר למלוח גם פעם שניה, חתיכה חתיכה ע"י הערמה, ויאכל מהן מעט למחר, ובבוקר יו"ט שני אסור למלוח ע"י הערמה, כיון שאת הבשר שרוצה לאכול יכול לבשל ולאכול בלי מליחה. והמ"א בשם תה"ד מצדד שהתר מליחה הוא רק ביו"ט ראשון או ביו"ט שחל בערב שבת, שהבשר מתקלקל ע"י המתנת ב' ימים, אבל בשוחט ביו"ט שני ימתין עד למחר, והגר"ז והח"א השמיטו דין זה והמאמר מרדכי מפקפק בזה, ואפשר עוד שהדבר תלוי בטבע הזמן, דאם יכול להתקלקל ביום אחד בודאי מותר. ודגים רכים שמתקלקלים כשהם נמצאים הרבה זמן בתוך מלח, דינם כנ"ל לגבי בשר, אבל דגים שהם משובחים כשהם מונחים במלח, אסור למולחם ביו"ט אם היה יכול למולחם מערב יו"ט, אבל אם לא היה יכול למולחם מערב יו"ט מותר אם דעתו לאכול מהם בו ביום, אבל שלא לצורך היום אסור לקורעם או למולחם, ובמקום הפסד גדול יש להתיר כמו במסוכנת. אבל מותר לתת מלח במחבת שמבשלים בה את הדגים.

ניקור הבשר - אסור לנקר ביו"ט בשר שאין דעתו לאוכלו ביו"ט, אפי' אם הבהמה נשחטה ביו"ט, אבל בשר הנצרך ליו"ט מותר לנקרו, אבל ע"י הערמה (לנקר חתיכה לצורך היום ולומר חתיכה זו אינה יפה בעיני אלא אחרת ולנקרה עד שמנקר את כל החתיכות) מותר רק אם הבהמה נשחטה ביו"ט או שלא היה לו פנאי לנקר מערב יו"ט, ויש חשש שהבשר יסריח ללא מליחה, שבזה מותר לנקרו ע"י הערמה כיון שאסור למלוח לפני הניקור. וכתב הרמ"א דהיכא שמנקר בשר שנשחט מערב יו"ט טוב לשנות קצת ולנקרו בקופיץ או בקרדום, ואם אינו יכול לשנות מותר לנקרו ללא שינוי כיון שכל האיסור בניקור הוא משום טירחא ואין בזה לתא דמלאכה. וחלק אחרונים שא"ל לנקרו כראוי ע"י שינוי, יש להחמיר שלא לנקרו אם היה לו שהות לנקרו מערב יו"ט, ובמקום דחק יש להקל לצורך יו"ט.

הדחת בשר - בשר מנוקד שהוא ביום ג' לשחיטתו, שאם ישהה אחרי יו"ט יהיה מותר לאוכלו רק צלי, מותר להדיחו ביו"ט, וראוי שיאכלו ממנו הקצבים

לדעת כמה היה בראשונה. ואסור לתת בשר בכף המאזנים כדי לשומרו מן העכברים אם יש בכף השניה משקולת, אך באופן זה אסור דווקא אם המאזנים נמצאים במקום שדרך לשקול בהם, ומשמע מהשו"ע שבמקום אחר מותר אפי' אם הם תלויים כיון שיש בזה הכר, וכן מבואר ברבינו ירוחם להדיא, אכן מדברי הרמב"ם מבואר שבתלויה אסור בכל מקום, וצ"ע. ומותר לקחת בשר ביד ולשער כמה הוא שוקל, ובלבד שלא יחזיק ביד השניה משקל כדי לשער כנגדו, וטבח אומן אסור לו לשקול אפילו בידו כדי למכור, כיון שהוא יודע לדקדק במשקל, אבל לעצמו בביתו מותר, וכן מותר לו לכון את החיתוך למידות מסוימות, ומותר לומר לו שיתן בשר בשיעור משקל מסוים, כיון שאין הכונה שישקול אלא לומר כמה הוא צריך.

עשית נקב בבשר - אסור לקצב המוכר בשר לעשות בבשר נקב בסכין כדי שיוכל הלוקח לאחוז שם בידו להוליכו לביתו, אבל ביד מותר לעשות נקב, ואם עושה נקב לסימן שלא יתחלפו החתיכות מותר אפילו בסכין, אבל לא יעשה אותיות וציורים. וי"א שגם בעה"ב אסור לו לעשות נקב בסכין, לתלות. ולעשות נקב באפיקומן כדי לתלותו נראה שמותר לכו"ע אפי' בסכין, ומי"מ נקב עיגול או משולש כמגן דוד יש להחמיר.

מליגת הראש והרגלים - מותר למלוג את הראש והרגלים ברותחין לאחר המליחה כדי להשיר את השיער, וכן מהבהבים אותם באור או טומנים אותם ברמץ, כיון שזה צורך אוכל נפש, (ולאוסרים באפשר לעשותו מאתמול אף באוכל נפש עצמו, איירי שלא היה לו פנאי בערב יו"ט או ששחט ביו"ט), אבל אין טופלים אותם בסיד או בחרסית או באדמה כדי להסיר את השער, משום דמחזי כעיבוד, ואין גוזזים אותם במספרים מפני שנראה כעושה לצורך השיער.

מליחת הבשר - מותר למלוח בשר ביו"ט כדי להוציא את דמו, אע"פ שהיה יכול למולחו מערב יו"ט, ומותר למלוח כמה חתיכות בזריה אחת אע"פ שא"צ אלא אחת, ואע"פ שצריך להפך כל חתיכה בפני עצמה, דכיון דמדאורייתא אין עיבוד באוכלין התירו חכמים אם חושש שמא יסריח הבשר. ומותר למלוח חתיכה אחת ואח"כ ליטול אחרת ולומר בזו אני רוצה מפני שהוא יותר ערב עלי ולמולחה וכן יעשה עד שימלח את כל הבשר, והתירו חכמים להערים כדי שלא ימנע מלשחוט מחשש שיסריח הבשר, (וי"א שאפי' שנשחט מערב יו"ט מותר, ויש מחמירים בזה, והא"ר מחמיר אפי' בבת אחת). והרמ"א כתב שי"א שרק קודם אכילת שחרית מותר להערים, אבל אחרי שכבר אכל אסור להערים ולמלוח אע"פ שיבשל ויטעם מעט, כיון

יקרים והוי הפסד ודבר האבד אם יבערם כמות שהם, יחתוך אותם לחתיכות דקות.

מהיכן מותר להביא עצים - אסור להביא עצים מהשדה אפילו אם הם היו מכונסים מבערב, ואפילו הכינם בעצמו אסור (י"א משום עובדין דחול, וי"א שמא יבוא להתיר במפוזר ומחזי כמגבב לצורך מחר דהוי כמעמר), ומותר לגבב משדה הסמוך למקום קדירתו, ויש אוסרים גם בזה. ואפילו בחצר מותר לגבב רק בסמוך למקום קדירתו, אבל אסור לגבב מכל החצר ולהניח בין קיסמים קטנים בין גדולים, ולהביא עצים מן החצר ודאי מותר, שהרי מותר להביא אפי' מקרפף שאינו מוקף לדירה, ואפשר שחצר שלפני הבית בסתמא היא משומרת אפי' באין לה מסגרת. ומרשות היחיד מותר להביא אפי' באינה מוקפת לדירה, בתנאים הבאים: א' מכונסים. ב' יש לה מסגרת, (וי"א שאם זה בתוך ע' אמה ושיריים לעיר א"צ מסגרת, וכן הלכה). ג' בתוך תחום שבת. ואם חסר אחד מתנאים אלו אסור משום עובדין דחול או משום חשש עימור, אף למתירים מוקצה ביו"ט, וי"א שאם חסר אחד מתנאים אלו יש בזה הסח הדעת והוי מוקצה, ולדבריהם למתירים מוקצה ביו"ט מותר אפי' מן השדה, ולדינא נכון להחמיר, ואם הכינם בהדיא מערב יו"ט, כתבו הט"ז והפמ"ג שא"צ שיהיו מכונסים, וכתב הבה"ל שזה אינו ברור, דבמקום ששיערו חכמים שיש הסח הדעת, לא מהני להכניס מתחילה, דודאי לא גמר בדעתו.

עלי קנים ועלי גפנים אע"פ שהם מכונסים בקרפף כיון שהרוח מפזרת אותם אסורים אפי' אם כרגע הם מכונסים, ואם הניח עליהם כלי כבד מערב יו"ט הרי הם מוכנים, ואם מצאם מפוזרים, למ"ד שטעם האיסור משום מוקצה מותר, ולמ"ד שטעם האיסור משום חשש עימור אסור.

עצים שנשרו מן האילן ביו"ט אין מסיקים בהם משום מוקצה, ועוד שמא יעלה ויתלוש ומטעם זה אסור אפילו למתירים מוקצה ביו"ט, ואסורים אפילו בטלטול.

הסקה בכלים - כלים שלמים מותר להסיק בהם ביו"ט, שאף שהכלי אינו עומד להסקה, מותר לטלטל כלי אפי' שלא לצורך התשמיש המיוחד לו, (ומדובר שאין לו עצים להסקה, דאל"כ אסור משום בל תשחית). וכשמסיק בכלים אסור להפך בהם לאחר שדלקו קצת ושוב אינם ראויים למלאכתם הראשונה, כיון שנעשו שברי כלים, (אבל ההנאה בלא להפך מותרת, דמוקצה מותר בהנאה היכי שההנאה באה מאיליה, ועיין בסימן תק"ז אם מותר להעמיד קדירה אחרי שהכלי נעשה שבר כלי), ואם ריבה עליהם עצים מוכנים מותר להפך בהם. ונכרי שלקח עצים של ישראל ועשה מהם כלי ביו"ט, אין מדליקים בהם, דהוי נולד.

חתיכה אחת ביו"ט, ואם אפשר להדיח ביו"ט שני לא ידיח ביו"ט ראשון, וכתב המ"א שבשבת אסור להדיח כיון שא"א לבשלו ולאכול, וכן ביו"ט אין להדיח בשר שאינו מנוקף כיון שאסור לנקרו ביו"ט ע"י הערמה ורק לצורך יו"ט מותר, ולדעת האחרונים מותר ע"י נכרי, ובמקום הדחק אם אין נכרי מותר גם ע"י ישראל, וכן ביו"ט אם אפשר טוב יותר שיעשה ע"י נכרי ולא ע"י ישראל. ואם הבשר מונח בכלי טוב יותר שירחץ ידיו עליו עד שיהיה הבשר שרוי במים.

סימן תק"א

באיזה עצים מותר להסיק ביו"ט

מותר להסיק עצים ביו"ט לצורך אפיה ובישול לצורך יו"ט, או כדי להתחמם או לרחוץ ידיו ורגליו (כמבואר בסימן תקי"א), אמנם צריך שהעצים לא יהיו מוקצה או נולד, וכן אסור לבקעם לחתיכות קטנות משום חשש טוחן, וכן אסור להביא עצים מהשדה, או מעצים מפוזרים ברה"י (י"א משום עובדין דחול, וי"א משום חשש עימור, וי"א משום מוקצה), וכפי שיתבאר בסימן זה.

קורות העומדות לבנין הרי הם מוקצה מחמת חסרון כים, ואסור להסיק בהם ביו"ט לכו"ע, וכן אסור לטלטלם לצורך גופם ומקומם.

קורה שנשברה ביו"ט אסור להשתמש בה להסקה אפי' היתה רעועה מערב יו"ט, או שהיא קורה חדשה דעבידא דפקעה, כיון שבבין השמשות היתה אסורה, ועוד דהוי נולד (שאסור גם להמ"א בסימן תצ"ה. וכלי שנשבר ביו"ט, תלוי דינו בדין נולד אפי' אם היה רעוע מערב יו"ט), אבל אם הקורה נשברה מערב יו"ט דינה כסתם עצים העומדים להסקה, ואם א"א להסיקה בלי ביקוע מבקעים ממנה ביו"ט חתיכות גדולות (דבקטנות יש חשש טוחן), ולא יבקע כדרכו בקדום או במגל או במגירה, אלא ישנה ויבקע בקופיץ, בצד הצר ולא בצד הרחב, וי"א שגם בקופיץ אסור כיון שאין אנו בקיאים מהו, ורק בסכין או ביד מותר.

ביקוע העצים - עצים גדולים קצת הראוים להסקה בלי ביקוע אסור לבקעם אפי' לחתיכות גדולות, מפני שזה טירחא שלא לצורך, ואפי' לשוברם ביד יש מי שאוסר, וכן הסכימו כמה אחרונים. והמדקדקים נוהגים ליזהר אף בחול המועד לתקן קודם יו"ט את כל העצים הקטנים הנצרכים לבישול דגים, (וגם עצים גדולים שא"א לבשל בהם כמות שהם, אם אפשר צריך להכניס מערב יו"ט), אכן במקום שדמי העצים

בלא שיש לו עפר או אפר מוכן לכסוי הדם, ואם כבר שחט ואין לו עפר לא יכסה עד הערב אא"כ יש לו דקר נעוץ בעפר תיחוח, או עפר תיחוח כ"כ שיכול לנטולו בלי לעשות גומא והעפר מוכן לשימוש ואינו מוקצה. (תצ"ח).

טיפול בבהמה אחרי השחיטה - חכמים התירו להפשיט את העור ביו"ט, וכן לטלטל את העור וכן ליתנו במקום דריסת הרגלים או למלוח עליו בשר מעט מעט, מפני שחששו שאם לא יתירו דבר זה ימנעו מלשחוט ויפסידו שמחת יו"ט, וכן מותר למלוח את הבשר חתיכה חתיכה בהערמה, או כמה חתיכות בזריה אחת, וי"א שרק לפני האכילה מותר. אבל אסור להוציא את הבשר דרך הרגל כדי שישאר העור שלם, או למלוח את החלבים, או לקנות בשר אם מזכיר את דמיו, או לשקלו במשקל, או לנקר בשר שאינו עומד לאוכלו ביו"ט. (תצ"ט ט"ק).

הסקת התנור - אסור להסיק בעצים שהם מוקצה (ולרמ"א רק בנוול אסור), או לבקע עצים לחתיכות דקות, או להביא עצים מן השדה. (תק"א).

סימן תק"ב

מה צריך להזהר בזמן הבישול או האפיה

אע"פ שמוותר לבשל או לאפות ביו"ט, יש דברים האסורים ביו"ט, כגון הדלקת אש חדשה, או כבוי אש, או לבוי אש בדרך אומנות, או סדור העצים בצורה של בנין, וכו', ובסימן זה יבואר ממה צריך להזהר בזמן הבישול או האפיה.

הדלקת אש ביו"ט - אין מדליקים אש חדשה ביו"ט מן העצים או מן האבנים או מן העפר או מן המים, משום דהוי מוליד אש ביו"ט, וזה מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מאתמול. דעת הט"ז שהאיסור הוא מדאורייתא, ומהרע"ב משמע שזה דרבנן. ובדיעבד אם עבר והוציא מותר להשתמש בזה, וכ"ש שאין לאסור את התבשיל שהתבשל באש זו. והכתב סופר אסור להדליק גפרורים ע"י הכנסתם לאפר כירה חם שאין בו אש או ע"י חיכוכם בברזל חם מלובן, אבל מותר להדליקים ע"י גחלת בוערת אף שאין בה שלהבת קשורה, וגם מגחלים עוממות מצדד הכתב סופר להתיר. אסור להכין פחמים ביו"ט מפני שזה כלי לצורפי זהב, וגם משום מכבה.

לבווי האש - אין נופחים במפוח ביו"ט מפני שזה דומה למלאכת אומן, אבל מותר לנפח בשפופרת או בבגד או כלי העשויים לכך, ונהגו התר במפוח של בעלי בתים ע"י שינוי שהופכו מלמעלה למטה, אבל במפוח גדול של אומנים אסור גם ע"י שינוי.

וכלים שנשברו, אם אינם ראויים למעין מלאכתם הראשונה (כגון שברי עריבה לצוק לתוכן מקפה), אם נשברו מערב יו"ט מותר להדליק בהם, ואם נשברו ביו"ט אסור להדליק בהם משום נולד אפי' אם היו רעועים מערב יו"ט, ואפי' להרמ"א תצ"ה שמתיר מוקצה ואוסר נולד, (שעה"צ ב'), דמעיקרא כלי והשתא שבר כלי, ואפי' אם מדליקים במקומם אסור, משום שההדלקה נידונה כטלטול. ואם הם ראויים למעין מלאכתם הראשונה אפי' שנשברו ביו"ט עצמו אינם מוקצים, אמנם אסור להפך בהם לאחר שדלקו קצת, כדין כלים שלימים. ועץ שמחטים בו באש הוי כלי, ואם הוא נשבר ביו"ט אסור להסיק בו וכנ"ל.

הסקה בפירות קליפות וגרעינים - לדעת הרמ"א אסור להסיק עם אגוזים ושקדים אא"כ הם עדיין עם קליפתם, וזהו דבר חדש שיהיה דבר שמוותר בטלטול ואסור בהסק, וכתב המ"ב שבירושלמי איתא שמוותר להסיק באוכלין, וכן פסק הרשב"א. וקליפות שקדים ואגוזים או גרעיני תמרים, אם אכל את הפרי מערב יו"ט מותר להסיק בהם, אבל אם אכלם ביו"ט אסור להסיק בהם אף אם הם ראויים למאכל בהמה (כיון שלפני האכילה זה היה טפל למאכל אדם), אמנם אם נשאר מעט פרי על התמרים מותר לטלטל את הגרעינים אגב האוכל.

לפידים שדלקו ביו"ט ראשון וכבו, או פתילות שדלקו בשבת וכבו, לדעת הרמ"א מותר לחזור ולהדליקם אפי' ביו"ט שני של ראש השנה או ביו"ט שאחר שבת, ויש אוסרים משום שההדלקה הראשונה הכינה אותם להדלקה השניה, ולכתחילה טוב ונכון לצאת ידי כולם ולהכין מבעוד יום פתילות חדשות ליו"ט, ואם לא הכין יראה עכ"פ להדליק מהצד השני.

דיני הכנת בעלי חיים לאכילה ביו"ט

צידה - צידה אסורה ביו"ט, ועל כן אסור לצוד בעל חי שאין בן תרבות (-מבוית) ממקום שאינו ניצוד בו למקום שהוא ניצוד בו, ובעל חי שאסור לצודו אסור גם לתת לו לאכול. (תצ"ז).

מוקצה - אסור לשחוט או לאכול בעל חי שלא היה עומד לאכילה מערב יו"ט, ובעל חי שיש ספק אם היה מוכן לפני יו"ט, אסור מספק. (תצ"ז תצ"ח).

שחיטה - אין להראות את סכין השחיטה לחכם ביו"ט, שמא יראה החכם שהיא פגומה ויחדדנה, אבל מותר להוליך את הבהמה והסכין לשוחט אפי' דרך רה"ר. וכן בכור שנפל בו מום אסור להראותו לחכם שיאמר אם זה מום קבוע, דמחזי כמתקן ביו"ט. אסור לשחוט אא"כ עומדים לאכול מהבהמה לפחות כזית, אמנם בהמה מסוכנת מותר לשוחטה בזמן שראוי לאכול ממנה כזית צלי. אסור לתלוש את הצמר או למרוט את הנוצות ממקום השחיטה משום גוזז, אלא יפנה בידו לכאן ולכאן. אין לשחוט חיה או עוף

טלטול בקעת- אע"פ שבקעת יבשה מותרת בטלטול לצורך הסקה ביו"ט, אסור לסמוך בה קדירה או דלת, וי"א שלדעת המתירים מוקצה ביו"ט מותר ביבשה, ורק בלחה אסור כיון שאינה ראויה להסקה, וכתב הבית מאיר שבשעת הדחק יש לסמוך להקל. ומותר לתחוב בקעת יבשה בבשר כדי לצלות, דמה לי לצלות בו מה לי לצלות בגחלתו, אמנם אם הבקעת צריכה תיקון אסור לתקנה ביו"ט. ומותר להסיק בבקעת לחה יחד עם שאר עצים יבשים.

בישול בקדירות חדשות- לדעת השו"ע מותר לבשל בקדירות חדשות ביו"ט, ויש אוסרים משום שבבישול הראשון מתחזקת הקדירה (שאח"כ לא ניכר בה פליטת מים מבחוץ) ויש בזה תיקון מנא, וכתב הרמ"א שהמנהג להחמיר אם לא בשעת הדחק, כגון ששכח לבשל בה קודם ביו"ט ואין לו קדירה אחרת, ודעת הרמ"א שקדירות המצופות אין יוצא מהם מים גם לפני הבישול ומותר, וכ"כ שארי אחרונים.

סימן תק"ג

הכנה מיו"ט ליום אחר

כתיב "והיה ביום השישי והכינו וכו' " ולמדו חז"ל שכוונת הפסוק שרק חול (דסתם יום שישי הוא חול) מכין לשבת ביו"ט, ולא יו"ט לשבת או שבת ליו"ט. ועל כן אסור להכין מיו"ט ליום שאחריו, מלבד היכא שיש בזה תועלת גם ליו"ט, או שעושה בבת אחת כמות גדולה שחלקה נצרך לו ליו"ט, אבל להערים אסור, וכדלהלן.

הכנה לצורך מחר- אסור לעשות דבר ביו"ט לצורך מחר אפי' אם זה שבת או יו"ט שני ואפי' ליום שני של ראש השנה (דלהחמיר אמרינן שהוא קדושה אחת ולא להקל, ודעת הגר"א שלהסוברים שהם קדושה אחת מותר, ואפשר שגם לדבריהם אין ההתר אלא אם ראוי להנות מזה ביום הראשון), בין באפיה ובישול ושחיטה, בין בדברים שאינם אלא טירחא בעלמא כהדחת קערות והבאת יין, ואף בבין השמשות של היום הראשון אסור שמא יום הוא, ואסור להתחיל במלאכת אוכל נפש אף בעוד היום גדול, אם הוא משער שימשך הדבר ולא יוכל להנות מזה עד אחרי השקיעה. והח"א מתיר להביא יין בעוד היום גדול אם זה שעת הדחק. ואם מכין מיו"ט ליום השביעי, זה תלוי במחלוקת בסימן תצ"ה אם מותר להכין ביו"ט עצמו אוכל שאינו מפגי טעם, שהרי גם כאן יכול להכין בחול המועד.

כסוי אש לצורך שמירתה- מותר לכסות אש בכלי או באפר המוכן לשימוש מערב יו"ט או שהוא חם וראוי לצלות בו ביצה, כדי שהאש תהיה שמורה לו למחר לצורך אוכל נפש, אמנם אם פסיק רישיה שע"י הכסוי תיכבה האש אסור (ואף שכבוי לצורך אוכל נפש ממש אין לאסור, שאני הכא שהכבוי הוא הרבה לפני תיקון האוכל), ויש מקילים גם בפסיק רישיה אם אינו מתכוין לכבות, ואם מכסה לצורך יו"ט שני אסור, מפני שאסור לטרוח מיו"ט לחבירו.

סדור עצים למדורה- העושה מדורה ביו"ט לא יערוך את העצים זה ע"ג זה (והיינו להניח שתי שורות משני הצדדים ועליהם להניח עוד עצים) מפני שנראה כבונה, אלא שופך את העצים בערבוב, או עורך בשינוי והיינו שמתחיל בעץ העליון ומניח עץ תחתיו וכו' עד שמגיע לארץ, וכן אם עושה שורה אחת, או שהשורות שבצדדים היו מונחות מערב יו"ט, מותר להניח עצים מלמעלה.

דברים נוספים שאסורים משום שנראה כבונה- לא יניח את הקדירה ע"ג אבנים אא"כ היו האבנים מונחים מערב יו"ט, או שיאחז את הקדירה ויכניס תחתיה את האבנים. ולא יניח את קרשי המיטה ע"ג הרגלים, אלא יאחז את הקרשים ויכניס תחתם את הרגלים. ולא יעמיד ביצים שורה מעל שורה כמגדל, אלא ישנה ויעשה מלמעלה למטה. וכן שלחן שיש לו דפנות המגיעות לארץ (או לג' טפחים הסמוכים לארץ) צריך שינוי, (אבל בלא דפנות מותר בלא שינוי), וכן כל כיוצא בזה צריך שינוי, וכתב הרמ"א שיי"א שבשלחן מותר אפי' אם הדפנות מגיעות לארץ, כל שאינו צריך לאויר שתחתיו, ועיין בזה בסימן שט"ו, ולפי זה גם בביצים הנ"ל אסור רק במניח אחת ע"ג שתיים ויש אויר כדי להניח אש ביניהם ולצלוחם יחד.

הוצאת עצים מאש דולקת- אסור להוציא שמן מנר דולק, ומדורה שיש בה עצים, לדעת השו"ע אם העצים אגודים יחד מותר להוציא רק עץ שלא אחז בו האש, ואם אין העצים אגודים יחד מותר אף עץ שאחזה בו האש, וי"א שעצים דקים שטבעם להתחבר יחד אסור אפי' באינם אגודים, ויש חולקים. ולרמ"א אין חילוק בין אגודים לשאינם אגודים, דכל שהם במדורה אחת יש בזה משום כבוי, אבל אינו פסיק רישיה, ולכן אם כוונתו כדי שיכבה אסור, ואם כוונתו להניחו בצד אחר או במדורה אחרת או להאיר לפניו מותר, ויש מחמירים אם לוקחו כדי להאיר לפניו, ונכון להחמיר, והא"ר מצדד שמותר לקחת עץ שרף ממדורה כדי להאיר לפניו, דאין דרך שיתמעט אורו אפי' כשהוא בפני עצמו.

סימן תק"ד

טחינה היא מהמלאכות האסורות ביו"ט, אמנם דיכת תבלינים וכדומה מותרת ביו"ט, ויש מקומות שמוותר לדון רק בשינוי, וכדלהלן.

דיכת תבלין - אע"פ שאסור לטחון ביו"ט אף לצורך אוכל נפש, מ"מ מותר לדון ביו"ט תבלין (וכ"ש שום ובצל ושחליים וכדומה), ומותר לדון כדרכו במדוך ומדוכה, ואפי' ידע מאתמול שיצטרך לדון מותר, מפני שהתבלין מפיג מטעמו כשהוא כתוש, אמנם פלפלין וחרדל לא ישחקם בריחיים שלהם משום שזה יותר נראה כעובדין דחול, אע"פ שגם הם מפיגים טעמים, וי"א שזה טחינה גמורה ואסור אפי' בשינוי, אלא ידון אותם במדוכה כמו כל תבלין, (ויזהר לדון רק מה שנצרך לאותו היום, ואפי' להכין ליו"ט שני אסור), וכן אסור לטחון קפה בריחיים שלהם אלא רק במדוכה, אך י"ל שבריחיים קטן שנכנס בו רק שיעור לפעם אחת או שתיים מותר, וי"א שע"י נכרי מותר גם בריחיים ע"י קצת שינוי, ואם נוטל את התיבה הקטנה שנופל לתוכה הקפה מהטחינה זה נקרא שינוי. וכתב הרמ"א שנוהגים לשנות קצת בדיכת תבלין וכן ראוי להורות, וטעמו מפני שיש אוסרים היכא שידע מאתמול שיצטרך לזה (אמנם בשום בצל ושחליים מותר כיון שזה מתקלקל), וי"א שהמנהג לדון בשינוי הוא גם בלא ידע מאתמול, כדי שיזכרו שאסור לדון מה שלא נצרך לאותו יום. וי"א שתבלינים כמו כרכום שאינם מפיגים טעם דינם כמלח דלהלן, ובפרט היכא שידע מאתמול, ויש להחמיר.

מלח ים אסור לדון ביו"ט כיון שאינו מפיג טעמו אם נדון מערב יו"ט, ומותר רק ע"י שינוי כגון שיטה את המכתש או שידון בקערה, ואם המלח מעורב עם תבלין מותר לדון כדרכו, ומלח שליני"ש שהוא דק מתחילתו ומבשלים אותו ועושים ממנו פתיתים גדולים אין בו איסור כתישה מן הדין דאין טוחן אחר טוחן, ורק מפני מראית העין יש מחמירים בזה ומתירים רק לחתוך דק דק, ואפשר שבינו"ט גם לדבריהם אין להחמיר.

הוצאה לצורך דיכה - מותר להוליך תבלין ומדוך אצל מדוכה או מדוכה אצלם אפי' דרך רה"ר אע"פ שהיה אפשר להוליכם מערב יו"ט, ואין חוששים שימלך ולא ידון ונמצא שהוציא שלא לצורך.

כתישת ריפות - אסור לכתוש ריפות במכתשת גדולה, ואם כתש משמע בגמ' שאסור לאכול מזה, אבל מותר לשנות ולכתוש במכתשת קטנה, ושינוי דהטיה אפשר שאינו מוספיק, ובארץ ישראל אפילו בקטנה

הכנת כמות גדולה יחד - מותר לשחוט בהמה אע"פ שאינו צריך אלא לכזית, ובלבד שיש שהות להפשיטה ולמולחה ולצלוחה עד זמן אכילה. ומותר לבשל לפני האכילה כמות גדולה בקדירה אחת אף אם כוונתו להוסיף כדי שישאר למחר, וכן מותר לתת על השפוד הרבה בשר ולתתו על האש, אף אם אינו נצרך אלא לחתיכה אחת או לתבשיל או לרוטב, אבל להוסיף על השפוד לצורך מחר אחרי שהשפוד על האש אסור. ומותר להוסיף בשר לקדירה שעומדת על האש מפני שהתבשיל מתוקן יותר כשיש שם הרבה בשר, ודווקא כשכוונתו להשיב את התבשיל, אבל לצורך חול אסור, וכן מותר להעביר לקדירה גדולה יותר ולהוסיף שם כדי שיהיה שמן ביותר, אך כל זה בבשר ודגים, אבל בשאר תבשילין אסור להוסיף בשביל מחר אחרי שהקדירה כבר עומדת על האש, וכן לא יכין קרעפלא"ך נוספים וכדו' יותר ממה שצריך לאותו יום, וגם בבשר ודגים לא יאמר שמבשל לצורך הלילה, אך בדיעבד התבשיל אינו נאסר ע"י האמירה. והיכא שאינו צריך לסעודת היום כלל, ואוכל קצת רק בשביל להתיר את הבישול, וכן המבשל כמה קדירות מכמה מינים וטועם מכל מין כדי שיהיה לו התר לבשל (דאם צריך לכולם מותר לכו"ע), נחלקו בזה הפוסקים, והעולם נהגו להקל, ואין למחות בידם כי יש להם על מי שיסמוכו, ודווקא מיו"ט ליו"ט שני אבל לצורך חול אין להקל בזה, והמחמיר להוסיף בקדירה שמבשל בה לצורך היום ולא בקדירה בפני עצמה ולטעום ממנה, תבוא עליו ברכה. ואם מבשל כמה קדירות מאותו מין אסור אע"פ שטועם מכל אחת. ואחרי האכילה אסור לכו"ע לבשל אף אם אוכלים מזה כזית דהוי הערמה. וכתב השו"ע שאם עבר ובישל (או שחט) מותר לאוכלו, ונחלקו הפוסקים אם מדובר במבשל במזיד מיו"ט לחבירו, אבל בהערמה אפשר שגם בדיעבד אסור, אבל כמה אחרונים כתבו דאירי בהערמה. והמ"א מתיר לאכול אף ביש לו תבשילין אחרים אפי' בהערמה, ובפוסקים לא הזכירו זה אלא לענין מזיד, וגם זה לא כ"כ פשוט להתיר.

ממלא נחתום חבית של מים אע"פ שאינו צריך אלא לקיתוין אחד וכוונתו שהשאר יהיה לצורך הלילה, כיון שזו טירחה אחת, ויזהר שלא יאמר בפירוש שכוונתו לצורך מחר, ובדיעבד אינו נאסר. ואם כבר הניח את החבית אצל האש אסור להוסיף לה מים, כיון שבמים אין ההוספה משביחה אותם, ואם עושה זאת כדי שלא תתבקע הקדירה מותר.

סימן תק"ה

חליבה ביו"ט

חליבה אסורה בשבת משום מפרק שזה תולדה של מלאכת דש, אמנם ביו"ט אם הבהמה עומדת לאכילה (שהיא נחשבת אוכל) אין בזה איסור מפרק, אמנם שייך לאסור בזה משום מוקצה או נולד, ואם הבהמה עומדת לגדל ולדות או לחליבה יתכן לאסור מצד מפרק או משום מוקצה או נולד, והחולב לתוך אוכל אין בזה משום נולד, ויש בזה חילוקי דינים ומחלוקות הפוסקים וכדלהלן.

בהמה העומדת לגדל ולדות או לחליבה לדעת השו"ע אסור לחולבה ביו"ט אפילו לתוך אוכלין, ואפי' אם דעתו לאכול מיד אסור, דכיון שאינה עומדת לאכילה יש עליה שם פסולת, וחליבתה היא כמו דישת תבואה ואסורה משום מפרק, ואף החלב שנטף מדדיה ממילא אסור משום נולד. וי"א שמוותר לחלוב אותה לתוך קדירה עם אוכל כמו בבהמה העומדת לאכילה. ובמקום מניעת שמחת יו"ט שאין לו לאכול אלא מאכלי חלב יש לסמוך להקל, ויותר טוב אם אפשר לחלוב לתוך אוכלין ע"י נכרי. ובמ"א משמע שהאיסור הוא מצד מוקצה כיון שהבהמה היא מוקצה, וכ"כ רוב הראשונים, וכתב המ"א שלמתירים מוקצה ביו"ט מותר, ושאר אחרונים השיגו עליו שזה מוקצה ולא נולד, והרמ"א מחמיר בנולד, אמנם למתירים גם נולד מותר גם לדבריהם, אמנם להסוברים שהאיסור משום מפרק אין להתיר גם למתירים נולד ביו"ט.

בהמה העומדת לאכילה ורוצה לחלוב אותה כדי לאכול את החלב בו ביום, אסור לחולבה לתוך כלי ריק, משום שהחלב הוא נולד וממילא החליבה עצמה אסורה כיון שאינה לצורך יו"ט, דמעיקרא היה עליו שם אוכל ועכשיו הוא משקה, ולא מועיל שדעתו להכניסו אח"כ לתוך אוכל, (וי"א שגם בזה האיסור משום מפרק), אבל לחלוב מתחילה לתוך כלי עם אוכלין מותר, דמשקה הבא לאוכל דינו כאוכל, והיינו באופן שלפחות רוב החלב נצרך לתיקון האוכל שבכלי (ואז גם מיעוט החלב מותר), או שרוב החלב נבלע בפירורים שבכלי, אבל לתת לחם באופן שאין רוב החלב נבלע בו אסור, ויש למחות ביד המקילים בזה.

חליבה בנכרי - נכרי החולב ביו"ט בהמה של ישראל העומדת לאכילה, או שחולב בהמה שלו שאין בה משום מוקצה אפי' בעומדת לחליבה, וישראל רואהו (דאי לאו הכי החלב אסור בשתיה לעולם), יש להקל אפי' בחולב לקדירה ריקנית, ובבית מאיר מתיר רק בחולב לתוך אוכלין. אמנם נהגו איסור בקדירה ריקנית אף בנכרי החולב, אבל אם הוא חולב לתוך

אסור (י"מ משום שהיו רגילים להחזיק עבדים כנענים שהיו כותשים כדרכם ואומרים בקטנה עשינו, ולפ"ז בזמננו היכא שמחזיקים עבדים כנעניים אסור בכל גוונא, וי"מ שבא"י החיטים היו משובחים שאינם נפגמים אם כותשם מערב יו"ט, וא"כ ה"ה בכל מקום שיש חיטים משובחים אסור, וי"א שרק בבבל התירו מפני שהיו רגילים לאכול דייסא והיו צריכים לזה הרבה וממילא היו כותשים במכתשות גדולות, אבל בא"י היו רגילים לכתוש גם בקטנות ולא הוי שינוי, וא"כ ה"ה בכל מקום שמצוי לדוש בקטנה אסור, ויש להחמיר ככל הפירושים), וכיון שאין אנו יודעים מה נקרא קטנה ומה נקרא גדולה יש לאסור הכל, וי"א שגם בזמננו מותר בדבר שאין רגילים כלל לכתוש בו, ואפשר היה לומר שבשעת הדחק כשלא היה לו פנאי מערב יו"ט יש להקל בזה, אכן יש להחמיר מצד מה שרגילים בשעורים שיש עליהם הרבה פסולת לתת אותם אחרי הכתישה בעריבה ולזרותם כדרך זריה, שזה אסור. וטיסני (כתישת החיטים עד שנחלקים לארבע) י"א שמוותר בקטנה, ויש אוסרים, וצ"ע.

גרירת גבינה - מותר לגרור גבינה ביו"ט על הכלי שנקרא מורג חרוץ, וצריך לשנות מעט, ואם זה מפגי טעם מותר מדינא אפילו בלא שינוי, ולנוהגים לשנות לענין תבלין, בכל גוונא יש לשנות.

מצות מותר לדוך בלי שינוי מפני שאין טחינה באוכלין שהיו טחונים מתחילה, ולאחר הטחינה נכון ליהזר שלא לברור מתוך הקמח את פרורי המצות שלא נכתשו היטב ואפי' ביד, דהוי כפסולת מתוך אוכל דאסור גם ביו"ט לחד מ"ד, ויכול לקחתם עם מעט קמח, אכן האחרונים מעירים שהרי ביו"ט מותר לברור כדרכו, ויש בזה כמה ביאורים, והח"א מבאר הטעם משום שזה דרך ברירתו, וצ"ע.

חריין מותר לטוחנו ע"י קצת שינוי כגון שלא ע"ג קערה אלא על המפה או על השלחן, וכן מותר לחתוך ירקות דק דק בלי שינוי מפני שמפגי טעם הרבה אם חותך מערב יו"ט, אבל מותר רק בשיעור הנצרך לאותו יום.

מדידת תבלין - מותר למדוד תבלין כדי לתת בקדירה כמה שצריך ולא יותר, בשביל שלא לקלקל את התבשיל (משא"כ קמח שאסור מפני שאינו מקלקל), ואם בחול דרכו לתת באומד, אסור למדוד ביו"ט.

הפרורים ירקד ע"י שינוי (דהיינו אחורי הנפה לח"א), ואם נפל הצרור מערב יו"ט לכו"ע מותר לרקדו רק בשינוי. וי"א שמוותר גם להוציא את הצרור או הקיסם בידו, ויש מחמירים שלא ליטול ביד כיון שזה דרך ברירה בחול, ולדבריהם ה"ה בדרך מצות ביו"ט לא יטול את הפרורים הגדולים ביד, ונכון לנהוג כדעה זו, וה"ה אם נפלו זבובים לתוך הכוס לא יסירם בפני עצמם אלא עם משקה, והשותה שיכר ויש מעט שמרים בתחתית ישאיר מעט שיכר על השמרים. ואם לא נפל דבר בקמח אבל הוא רוצה לרקדו פעם שניה כדי שתהיה הפת נאה, צריך לשנות קצת כגון לרקד ע"ג שלחן במקום ע"ג תיבה או עריבה, ואם דרכו גם בחול לרקד ע"ג שלחן יעשה שינוי אחר, וכ"ש שיכול לרקד מאחורי הנפה. ואם נקבי הנפה השניה דקים מנקבי הנפה הראשונה דינו כדין הרקדה ראשונה, וכן כשהקמחים נרקדים בבית הריחיים וכשמרקידם בבית יוצא עוד פסולת.

הפרשת חלה ביו"ט

אסור להפריש תרומות ומעשרות בשבת ויו"ט, מפני שנראה כמתקן או כמקדיש, ואף בחול שחייב חלה שם הוא מדרבנן אסור, אמנם עיסה שחייב חלה חל עליה ביו"ט מותר להפריש ממנה חלה ביו"ט, אבל אסור לשרוף או לטלטל חלה טמאה ביו"ט, ועיין להלן פרטי הדינים בזה, וכיצד אפשר לאכול מעיסה שאסור להפריש ממנה חלה.

הפרשת חלה ביו"ט – הלש עיסה ביו"ט או שגמור הלישה היה ביו"ט, מותר לו להפריש ממנה חלה ביו"ט, אפי' אם אין לפניו כהן. ובמקום שהחלה נשרפת (כגון שהיא טמאה, וכן בתרומה בזמן הזה שכולנו טמאי מתים), לא יאפה אותה ביו"ט מפני שהיא אסורה באכילה, ולא ישרפנה מפני שאין שורפים קדשים ביו"ט, וכן היא אסורה בטלטול, אך כל זמן שהיא בידו מותר לטלטלה לכל מקום שירצה, ויניחנה עד חול המועד ואז שורפה, וצ"ע אם שורפים בלילה או שצריך להמתין דווקא ליום. אמנם חלת חול"ל במקום שנוהגים להאכילה גם לכהן פחות מבן ט' או גדול שטבל מטומאת קרי, מותר לאפות את החלה, וכן מותר להוליך את החלה לכהן אפי' אם הפרישה מאתמול ואפי' דרך רשות הרבים, ואם יש עירוב והחלה אפויה (שאינה מוקצה בשבת) מותר להוליכה לכהן גם בשבת, ואם אין עירוב יכול הכהן לבוא לביתו ולאכול. אבל עיסה שנגמרה לישתה מערב יו"ט אסור להפריש ממנה חלה ביו"ט, וכן הדין בחלה טהורה שהתחילו בלישתה מערב יו"ט, וממילא העיסה היא מוקצה, ואפילו בחלת חול"ל או שלא הפריש מחמת שכחה אסור להפריש ביו"ט, ואם עבר והפריש במזיד אסור לו ולאחרים עד מוצאי

אוכלין מבהמה שלו מותר גם אם היא עומדת לחליבה, וגם ישראל מותר לחולבה לתוך אוכלין דאין מוקצה בשל נכרי. וביו"ט שני מותר אפי' בבהמה העומדת לחליבה ונחלב לכלי ריק, אכן אם חלבו בשבת אפי' לתוך אוכלין ומבהמה העומדת לאכילה אסור ביו"ט ראשון שחל ביום א' וביו"ט שני מותר מלבד ביו"ט שני של ראש השנה. ונכרי שמסיח לפי תומו שהחלב נחלב ביו"ט ראשון נאמן, והחלב מותר ביו"ט שני.

בוסר אסור לסוחטו ביו"ט אפילו לתוך אוכלין כמו בשבת אפילו על מנת לאוכלו לאלתר.

סימן תק"ו

הכנת הקמח לאפית פת ביו"ט

נתבאר בסימן תצ"ה שאף שהתורה התירה מלאכת אוכל נפש ביו"ט, מ"מ יש מלאכות שאף שהם לצורך אוכל נפש הן אסורות ביו"ט (י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן), וכגון קצירת החיטים דישתם והרקדתם, אבל לישא ואפיה מותרים ביו"ט, ובסימן זה יתבאר דיני הכנת הקמח לאפיה (ודיני הפרשת חלה ביו"ט), ובסימן הבא יבוארו דיני אפית הפת.

מדידת הקמח לצורך לישת הבצק אסורה ביו"ט, דכיון שהפת לא תתקלקל ללא המדידה לא התירו חכמים, דנראה כמוודד למכור, ולכן יקח באומד הדעת, ואם נוטל במידה שמוודד בחול צריך לפחות מעט או להוסיף מעט, ואם לוקח קמח ללפתן וכדו' שצריך לדייק במידה י"ל שמוותר למדוד.

נטילת הקמח מן השק – מותר לקחת את הקמח מן השק בידו אע"פ שנעשית שם גומא, וא"צ לשפוך מהשק לקערה, דדווקא בעפר חיישינן לעשית גומא.

ריקוד הקמח – אסור לרקד את הקמח מתחילה ביו"ט, אפי' אם לא היה לו פנאי לרקד מערב יו"ט, ואפילו בשינוי אסור, אבל ע"י נכרי בשינוי מותר, והפר"ח מחמיר גם בזה, ואפשר שבשינוי גמור (כגון אחורי נפה) גם לפר"ח מותר. ואם כבר ריקדו ונפל בו צרור או קיסם ביו"ט מותר לרקד אף בלא שינוי, כיון שניכר לכל שזו מלאכה לצורך יו"ט (משא"כ בברירת קטניות בנפה וכברה שאסור אפי' בקנאם ביו"ט עצמו מתנוני המכירו), ויש מחמירים לרקד בשינוי, (ודעת הח"א שבזה צריך לרקד בשינוי גמור או ע"י נכרי), וכן הך מצות ביו"ט וצריך לרקד את הקמח מתוך

קיבר), או שיש לו בני בית שרגיל להאכילם פת הדראה, אבל באינו רגיל אסור לאפות פת הדראה. אפי' אם בפעם הזאת רוצה להאכילם פת הדראה. ואם יש לו הרבה פת הדראה מותר לו לאפות פת נקיה, וכן מותר לאפות מתחילה פת הדראה ואח"כ פת נקיה, אמנם אם כוננתו שהפת הדראה תישאר לחול אסור.

עשית שאור - אסור לעשות שאור ביו"ט לצורך החמצת העיסה, כיון שאינו מפיג טעם אם מכין אותו מערב יו"ט, והיינו למחמירים בסימן תצ"ה באוכל נפש גופיה אם אינו מפיג טעם, או דהכא אסור לכו"ע כיון שדרך להכין שאור לימים רבים, וע"י שינוי מותר לכו"ע.

מותר להפריש מתנות כהונה מהבהמה אף אם הבהמה נשחטה מערב יו"ט, מפני שאין הבהמה נחשבת טבל לפני ההפרשה, ועוד שהם מופרשות ועומדות בגוף הבהמה.

סימן תק"ז

דיני אפית ביום טוב

אע"פ שאפית הפת עצמה לצורך יו"ט מותרת ביו"ט, צריך להזהר שלא לעשות באפיה דבר שאין בו צורך יו"ט, או להשתמש לצורך האפיה בעצים שנשרו ביו"ט, או לגרוף מהתנור טיח או גחלים כשאין הפת נחרת על ידם, או לתקן תנור חדש לצורך האפיה, או לגבל טיט וכדו' לצורך הטמנה בתנור, וכי', וכדלהלן.

באיזה תנור מותר לאפות ביו"ט - מי שצריך לאפות מעט פת ויש לו תנור קטן אסור לו לאפות בתנור גדול, אבל אם אין לו תנור קטן או שהוא צריך לאפות הרבה מותר לו לאפות גם בתנור גדול, אע"פ שצריך הסק גדול ונפיש טירחא, ואין חוששים שיאמרו שהוא אופה לצורך חול. וכן מותר להרתיח מים ביורה גדולה אם אין לו קטנה או כשהוא צריך הרבה מים. אמנם פורני' חדשה אין לאפות בה בהסקה הראשונה שלה אף אם הוסקה מערב יו"ט, דחיישין שמעזיבת התנור תיפול על הפת ויפסד הלחם וימנע משמחת יו"ט, ובתנורים קטנים אין חוששים לזה, ובתנורי פת שלנו ג"כ מצדדים האחרונים שמותר כיון שהם חזקים ואינו מצוי כלל שיפחתו, ויש מחמירים שלא להסיקם ביו"ט בפעם הראשונה משום מתקן מנא (אבל אם הוסק מערב יו"ט מותר), ויש מקילים גם

שבת, ואם בשוגג מותר מיד, ואפשר שמותר אף להוליקה לכהן.

כיצד אפשר לאכול מעיסה שלא הופרשה ממנה חלה - עיסה שאסור להפריש ממנה חלה ביו"ט ורוצה לאכול ממנה ביו"ט, יכול ללוש ביו"ט עוד עיסה (אם הוא צריך לעוד עיסה, או שהוא רוצה לאכול פת חמה), ולצרפם יחד, (וא"צ צירוף כלי כשיש בכל אחד שיעור חלה, ודי ששניהם יהיו מונחים לפניו), ולהפריש חלה מהעיסה החדשה גם על הישנה, וצריך שיהיה בעיסה החדשה שיעור חלה אף ללא הצירוף עם העיסה הישנה, ויש מקילים אף באין בה כשיעור אם מצרפם בסל, ובמקום הדחק שאינו צריך לאפיה מרובה יש להקל. ובחלת חו"ל שחיובה אינו מן התורה יש עוד תקנה, והיינו שיאכל מן העיסה וישיר ממנה יותר מהשיעור שרוצה להפריש, ולמחרת יפריש חלה מתוך המשווייר, ומותר לאפות את כל העיסה ביו"ט, ויש מחמירים שלא לאפות את החלק שמשוייר, ומותר להוציא מן העיסה כיון שיש בו יותר משיעור חלה, ויש לחוש לדבריהם לכתחילה, ובדיעבד אם אפה הכל מותר לאכול ולשייר. ואם אפה לחם חמוץ לערב פסח שחל להיות בשבת שאינו יכול לשייר חמוץ, ולא הפריש חלה מערב שבת, ואין לו פת אחרת לשבת, אפשר בדיעבד להפריש חלה בשבת ולתת אותה לכהן קטן פחות מבן ט' או אפילו לגדול שטבל.

מה מותר לאפות ביו"ט

אפית לחמים גדולים - מותר לאפות ביו"ט לחמים גדולים הנצרכים לו ליו"ט, ואין חוששים שכיון שאין כ"כ טורח בעריכתם יבוא לאפות יותר ממה שצריך ליו"ט (באופן שאסור להרבות באפיה, כגון בתנור גדול או בכמה פעמים, וכדלקמן סימן תק"ז). וכן מותר לאפות חרות דקות מאד אע"פ שיש טירחה מרובה בעריכת ולישת כל אחת.

קמח או עיסה שהם של ישראל ונכרי בשותפות אסור לו ללוש את הבצק או לאפות את העיסה ביו"ט אפי' באופן שמותר להרבות באפיה כשהכל שלו (תנור קטן בפעם אחת), ואפי' באופן שהישראל יכול ללאכול איזה חלק שירצה ולהשאיר את השני לנכרי, מפני שאסור לטרוח בשל נכרי ביו"ט אפי' אם הפת שלו מושבחת עי"ז. וצ"ע אם מותר לאפות פת אחת גדולה עבורו ועבור הנכרי.

מי שיש לו פת המספיקה לו לכל היום אם היא פת נקיה אסור לו לאפות עוד פת, אא"כ הוא אופה ממין אחר אפי' גרוע יותר מהמין שיש לו, או שהוא מעונן בפת חמה, ואז מותר לאפות אפילו פת הדראה (-)

לגורפם, דמותו לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש, אמנם אם הטיט נפל מבעוד יום והוא ידע מזה והיה לו פנאי לגורפו אסור, ככל מכשירין שהיה יכול לעשותם מבעוד יום.

וכתב השו"ע שמותר ליישר את האש והאפר שבתנור כדי שלא יגע בפת אף אם אין בזה כדי לחרוץ, דכל זמן שהוא חם לא הוי מוקצה, ואף אם נצטנן וחזר והוחם מותר דאין מוקצה לחצי שבת, ולכאורה לפי זה מותר אף להוציא את האפר מהתנור, וכן מוכח בסמ"ג, אך י"ל שלהשו"ע מותר רק ליישר מפני שיכול להזהר שלא יכבה האש, אבל לפנות אסור מפני שבגריפת האפר יכבה האש, וברמב"ם אסור לפנות גם אפר ללא אש, ואפשר דס"ל שזה נחשב תיקון לתנור או משום טירחא יתירא שלא לצורך, ולענין ליישר את הטיח והעפר שנפלו מכותלי התנור, מהרא"ש והטור משמע שאסור משום שזה מוקצה ואין בזה כדי לחרוץ את הפת, ואפשר ששאר הפוסקים מתיירים בזה, דס"ל שאין בזה משום מוקצה כיון שאינו מטלטל ממש אלא מיישר, וגם עושה זאת כשהטיט חם וראוי לצלות בו ביצה, אם לא שבבין השמשות הטיח היה שם והוא היה צונן, דאז הוי מוקצה לכל היום.

תנורים שלנו שא"א לאפות בהם בלא גריפה מותר לגורפם מהאפר ומהגחלים אפי' במכבדת טבולה במים אם צריך לזה, דכמו שמוותר להבעיר לצורך אוכל נפש כך מותר לכבות לצורך אוכל נפש, וכמו שמוותר להניח בשר ע"ג גחלים אע"פ שבתחילה הגחלים נכבים, וי"א שכבוי אסור אף לצורך אוכל נפש, ואם אפשר לאפות בתנור ללא גריפה והפת רק עלולה להחרוץ מעט ע"י הגחלים, כגון בתנור גדול שיכול לאפות בצד אחר של התנור, או שנשארו בתנור רק גחלים קטנות וניצוצות, אסור לגרוף את הגחלים משום כבוי, והט"ז מיקל בזה, ונכון להחמיר.

הכנת תנור וכיריים חדשים לאפיה – אסור לסוך תנור וכיריים חדשים בשמן או לשפשף אותם ולהחליקם במטלית, משום שזה תיקון כלי, אבל מותר להסיקם אפי' הסק ראשון (ובתנורים שלנו יש אוסרים, ועיי' בזה בתחילת הסימן), ובלבד שלא יתן עליהם צונן בעוד שהם חמים כדי לחזקם, ואם הוסקו יותר מדי וצריך לתת עליהם צונן כדי שלא תישרף הפת, מותר היכא שאינו מתכוין לחזקם, ובאופן זה מותר לשרות את המכבדת במים כדי לצנן בה את התנור וכדי לגרוף בה את הגחלים הדקים שנשארו אחרי הגריפה הראשונה, אך אם הפת לא תישרף אלא תיחרוץ מעט אסור לתת צונן על התנור או על המכבדת ולגרוף, מפני שאין בכבוי זה צורך אוכל נפש. ולאחר שכיבד את התנור אסור לטבול את המכבדת במים כדי שלא תישרף ע"י ניצוצות האש שיש בה, כיון שזה כבוי שלא לצורך אוכל נפש,

בזה, ואם עברו כמה ימים ממתני שהתייבש מותר לכו"ע.

עצים שנשרו מן הדקל ביו"ט אסור להסיק בהם ביו"ט משום מוקצה, ומשום שמא יעלה ויתלוש, אמנם אם העצים נשרו לתוך התנור, או שהכניסם נכרי לתנור שלא לדעת ישראל, וכבר היו עצים בתנור אך העצים החדשים הם הרוב, מותר להרבות עליהם עצים מוכנים באופן שלא יהיו עצי האיסור ניכרים ולבטלם ברוב, ובלבד שלא יגע בהם לפני הביטול, ואין חוששים שהעצים המוקצים מתנוודדים כשמכניס את העצים של היתר כיון שזה טלטול מן הצד, ואחרי שנתבטלו מותר להפך ולערבב את העצים אף קודם שהדליקם, ומותר להסיקם ולאפות בהם פת. ויש מקילים אף אם לא היו עצים בתנור לפני שהם נפלו, וכן אפילו כשעצי האיסור ניכרים מותר להסיק בכלם אחרי הביטול אם לא מזיז את עצי האיסור כשרואה אותם. ואף שדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל ואפי' באיסור דרבנן, וגם דעת הרמ"א (יו"ד צ"ט) שאין מבטלין איסור לכתחילה אפי' באיסור דרבנן, שאני הכא שהאפיה היא בשעה שהאיסור אינו בעין, וכשהסיק לצורך אפית פת מותר גם לבשל קדירה או להתחמם או להנות מהאש עצמה בשעה שהעצים דולקים כיון שההסקה היא לדבר המותר, ויש מתירים להסיק לכתחילה לצורך ביטול קדירה או להתחמם כנגד האש, כיון שעיקר ההנאה היא מהאוכל או מהחום שאז כבר אין העצים בעין, אבל להנות מהאור אסור גם לדבריהם, ובבה"ל דן להתיר גם בזה, וצ"ע. ועצים שנשרו בשבת שלפני יו"ט אסור להסיק בהם ביו"ט אפילו ע"י ביטול ברוב, משום שמדאורייתא אין שבת מכינה ליו"ט, ובדאורייתא אין מבטלין איסור.

אסור לקחת עץ מבין העצים כדי לחתות איתו באש, בין בלח בין ביבש, משום מתקן מנא, ואפי' אם אינו מתקנו הרי עושה אותו לכלי ביו"ט, ואם הכינו מערב יו"ט מותר. וכן מהאי טעמא לא יקח עץ כדי לעשות ממנו בריח לדלת אא"כ הכינו מערב יו"ט.

גריפת טיח או לבנה או גחלים מקרקעית התנור – בזמן חכמי הש"ס היו טחים את הפת בדפנות התנור, וגחלים שבקרקעית התנור אינם יכולים לשרוף את הפת אלא לחרקה מעט, ולכן לא התירו לגרוף גחלים מקרקעית התנור משום שזה מביא לידי כבוי, ואם נפל לתוכם טיח או לבנה, אם אפשר לאפות ולצלות בהם בלא גריפה בלא שהפת או הצלי יחרכו, אסור לגורפם, מפני שזה טלטול מוקצה שלא לצורך, אבל אם א"א לאפות ולצלות בהם בלא חריכה מותר

מערב יו"ט, ומהלבוש משמע שאין לחלק בזה, ויש ראייה לדבריו.

סימן תק"ח

דברים האסורים ביו"ט משום תיקון מנא- אסור ללבן רעפים חדשים ביו"ט כדי לצלות או לאפות עליהם, מפני שע"ז הם מתחזקים ויש בזה תיקון מנא, ובישנים משמע מהשו"ע שאסור, ויש מתירים וכן מצדד הא"ר למעשה, ואבנים מותר ללבן מפני שאינם מתחזקים ע"ז. ואין שוברין חרס ואין חותכים נייר כדי לצלות עליהם, ואין פוצעים את הקנה כדי לעשותו כמו שיפוד לצלות בו, ואין פוצעים אותו לחצאין כדי לתת תחת הדג על האסכלא, דכל דבר הנעשה כדי להשתמש בו הוא תיקון כלי.

פוצעים אגוזים ע"י שמכה על מטלית שיש בתוכה הרבה אגוזים אף שהמטלית עלולה להקרע, כיון שאינו חייב אלא בקורע ע"מ לתפור, וגם הוא דבר שאינו מתכוין.

סימן תק"ט

מה אסור ביו"ט משום תיקון כלי

לרבנן מותר לעשות ביו"ט מלאכה רק לצורך אוכל נפש עצמו, אבל מכשירי אוכל נפש אסורים, ולרבי יהודה, וכן פסקו רוב הפוסקים, מכשירי אוכל נפש שלא היה יכול לעשותם מערב יו"ט, כגון תיקון כלי שהתקלקל ביו"ט או שלא היה שהות לתקנו מערב יו"ט, או שלא ידע מערב יו"ט שהכלי התקלקל, מותרים, מלבד עשית כלי מתחילה, ויש מקרים שאף שעיקר הדין הם מותרים, אסור להורות כך לאחרים כדי שלא יבואו להקל יותר, וכדלהלן. (הקדמת המ"ב).

שפוד שהתעקם ביו"ט אסור לישרו אפילו אם יכול לעשות זאת בידו ללא פטיש, ואפ"י אם אינו יכול לצלות בו בלא תיקון, משום תיקון מנא. ודעת הרמ"א שאם אינו יכול לצלות בו בלי תיקון כגון שנעקם הרבה או שנשבר ראש השפוד, וזה קרה ביו"ט שלא היה יכול לתקנו לפני יו"ט, מותר לחדדו מעט, אבל אין מורין כך לרבים או לתלמידים או לעשות זאת ברבים

ואפילו אם הוא צריך להשתמש בה לאפיה נוספת באותו יום אסור, אך אם יהיה קשה לו אח"כ לשאול מכבדת אחרת יש להקל ע"י נכרי.

אפית פת כשאינו צריך הכל ליו"ט- אסור לאפות כמה לחמים ביו"ט אפ"י ע"י נכרי, אח"כ הוא נצרך לכולם ביו"ט, או בתנור קטן של זמן חכמי התלמוד שהיו מדבקים הפת בדפנות התנור והפת שהיה נצרך לה ליו"ט היתה נאפית טוב יותר מחמת החום שנוצר ע"י רבוי הלחמים, וי"א שצריך שכוונתו תהיה לצורך השבחת הפת של יו"ט. ויש מתירים גם בתנורים שלנו אם הוא צריך לפת אחת לצורך יו"ט מפני שכשאופה רק פת אחת היא נחרכת, אבל לא מהני שיערים ויאכל פת אם עושה זאת כדי להתיר את האפיה כולה, ובשעת הדחק כגון מי שלא הניח עירוב תבשילין והוא צריך פת לשבת, יש לסמוך על דעה זו ולאפות לפני סעודת שחרית של יו"ט אם הוא צריך לפת אחת ליו"ט עצמו, והאופים שמכוונים לעשות מלאכתם ע"י נכרים ביו"ט כדי שתהיה מוכנה להם פת למוצאי יו"ט ומערימים לאכול פת אחת ביו"ט עושים איסור לכו"ע.

סתימת פי התנור- הרוצה להטמין את התבשיל בתנור ביו"ט לצורך שבת שחלה במוצאי יו"ט או לצורך יו"ט עצמו כדי שהמאכל יצטמק יותר, אסור לו לגבל טיט או עפר ביו"ט לצורך כך אפ"י אם יש בביתו טיט או עפר מוכנים אלא שהם יבשים, ואפ"י אם כבר נתן מים מבעוד יום, (י"א שזה איסור דאורייתא משום שזה מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מאתמול, וי"א שזה נחשב אוכל נפש ממש, אך אסור מדרבנן אפ"י למ"ד שאוכל נפש מותר אף כשהיה יכול לתקנו מאתמול משום שיאמרו שמגבל לבנין, ונ"מ היכא שגיבלו מערב יו"ט ונתייבש, דלטעם הראשון אפשר שמוותר לגבלו או עכ"פ לתת מים בטיט כדי לחלוהו, ולטעם השני אסור, וע"י נכרי יש להקל), אבל מותר לגבל אפר לצורך כך אף אם לא נתן בו מים מבעוד יום, (ואף למ"ד שבדבר שאינו בר גיבול חייב משעה שנתן בו מים, שאני הכא שזה לצורך אוכל נפש וא"א להכינו מאתמול ולא מיחזי כמגבל לבנין), והיינו באפר שהסיקו מבעוד יום שאינו מוקצה, ואם יש לו טיט מגובל אסור לגבל אפר ביו"ט, ויש מחמירים אף כשאין לו, והמחמיר תבוא עליו ברכה. ומותר לקחת טיט ורפש משפת הנהר שהוא רך ואינו צריך גיבול, ואף שממרוחו על גבי התנור מותר לצורך אכילה כיון שא"א לעשות זאת לפני יו"ט, אך צריך שיעשה סימן בטיט כדי להכינו ליו"ט, וינתקו לצד אחר כדי שלא יעשה גומא בנטילתו, ואם לוקח טיט ורפש מרוכך מהרחוב שזה תלוש מן הקרקע, למ"א א"צ שום סימן וניתוק אלא רק שיהיה דעתו עליהם

ליבון כלי ברזל ביו"ט - כלי ברזל שאפו בו עוגה חלבית מותר ללבנו ביו"ט ליבון קל (והיינו שקש נשרף עליו מבחוץ), אם רוצה לאפות בו מיד פשטידא בשרית, אפי' אם היה יכול ללבן מערב יו"ט, ואם אינו רוצה לאפות בו מיד, או שהכלי בלוע מנבילה שהוא צריך ליבון גמור אסור אף אם לא היה יכול ללבן מערב יו"ט, דנראה כמתקן כלי, ויש מקילים באופנים אלו אם לא היה יכול ללבן מערב יו"ט, אמנם לכו"ע אין מורין כן לאחרים. (המ"א לומד מהדין הנ"ל שביום חול מותר להגעיל כלי מחלבי לבשרי או איפכא, והעולם נהגו איסור בדבר, והפמ"ג כתב שהמנהג להטריפו מתחילה). ושבדבר שצלו בו בשר שאינו מלוח ורוצה לחזור ולצלול בו מותר ללבנו ביו"ט אפי' אם היה יכול ללבנו מערב יו"ט, דכיון שמדינא א"צ ליבון ואינו אלא מנהג לא חשיב תיקון כלי.

הגעלת כלים ביו"ט - אסור להגעיל כלי ביו"ט אפי' אם הוא רוצה להשתמש בו ביו"ט, ואם לא היה יכול להגעילו מערב יו"ט רבים מהאחרונים מקילים מצד הדין, אך אין להורות כך לאחרים, ואם יש לו מים רותחים שהרתחם לצורך אוכל נפש מותר להורות לאחרים להגעיל בהם אם יש בהם שישים כנגד הכלי שמגעיל.

ניקוב חבית - אסור לנקב נקב חדש בחבית ביו"ט אפילו לצורך שתיה, ודינו כמו בשבת כמבואר בסימן שיי"ד, ואם לא היה יכול לנקבו מערב יו"ט מותר לנקבו ביו"ט אך אין מורין כן לרבים.

הטבלת כלי ביו"ט דינה כמו בשבת שנתבאר בסימן שכ"ג שיש מחמירים בזה משום שנראה כמתקן כלי, ואם לא היה יכול להטבילו מערב יו"ט מותר להטבילו ביו"ט לכו"ע משום שזה מכשירי אוכל נפש, אך אין מורין כך לרבים, ואם הוא כלי זכוכית שחייב טבילתו מדרבנן, מצדד הפמ"ג שמותר אף להורות לטובלו לצורך יו"ט אם לא היה יכול לטובלו מערב יו"ט.

הדחה ושפשוף כלים דינה כמו בשבת כדאיתא בסימן שכ"ג.

לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש ושמחת יו"ט, וכגון לטלטל אפר כדי לאפות במקומו או לטלטל אבנים המונחים על פירות כדי לאכול את הפירות, אבל לאכול או להנות מדבר המוקצה עצמו (כגון להסיק) אסור.

כדי שלא יבואו לתקן גם בנשבר מערב יו"ט, וכן הדין בכל מכשירי אוכל נפש שא"א לעשותם מערב יו"ט, ולתקן את השפוד תיקון גמור, או לתקן מעט כלי שאינו מכשירי אוכל נפש, אסור לכו"ע. ודעת האחרונים להחמיר אף בתיקון מעט של השפוד, ואם יכול לשאול מאחרים אסור לכו"ע. וכתב הגר"א שלדעת הרמב"ם דווקא בסכין שנפגמה אין מורין כן, שלא יבוא לחדדה במשחת שלה, אבל בשאר מכשירי אוכל נפש שא"א לעשותם מאתמול הלכה ומורין כן. ואם השפוד נשבר ביו"ט ראשון, כתב המ"א בשם מהרי"ל שאסור לתקנו ביו"ט שני, ובבגדי ישע כתב שאם לא היה צריך לו ביו"ט ראשון מותר להרמ"א לתקנו ביו"ט שני, וכן בחידושי רעק"א מפפקק על דברי מהרי"ל.

קיצור שפוד - שפוד שרוצים לצלות בו והוא ארוך מדי אסור לחותכו או לשורפו מפני שהוא עושה אותה לכלי, ואפי' אם לא היה שהות לתקנו מערב יו"ט אסור.

השחזת סכין - אסור להשחז סכין במשחת שלה, והיינו של אבן, אפי' אם נתקלקל חידודה ביו"ט, דהוי בכלל תיקון כלי, אבל מותר לחדדה ע"ג משחת של עץ או חרס או ע"ג אבן בעלמא או ע"ג סכין אחר, דזה אינו תיקון גמור, (וי"ל שהתור זה הוא רק כשלא היה יכול לחדדה מערב יו"ט), אך אין מורין דבר זה לרבים כדי שלא יבואו לחדד במשחת, וכל זה אם היא יכולה לחתוך בדוחק או שנפגמה, אבל אם אינה יכולה לחתוך כלל אין משחזים אותה אפי' ע"ג עץ, שמא יבוא להשחזיה במשחת. אבל להעביר שמנונית של סכין ע"ג משחת של עץ או חרס או אבן או ע"ג חברתה מותר ומורין כך ברבים, אבל ע"ג משחת אין מורין ברבים להתיר.

תפירת עופות ביו"ט - עופות ממולאים בבשר וביצים מותר לתפורם ביו"ט, כיון שזה מכשירין שא"א לעשותם מערב יו"ט, ובלבד שישים את החוט במחט מערב יו"ט, ואם לא שם מערב יו"ט אסור לשים ביו"ט שמא יחתוך את החוט (שזה אסור משום שזה תיקון כלי ואפשר לעשותו מערב יו"ט, ואף לשרוף את החוט אסור), ואם שם את החוט במחט מערב יו"ט ונלקח ממנו החוט ביו"ט מותר לשים את החוט ביו"ט. ואחרי התפירה מותר לחתוך את החוט כיון שא"א לעשותו מערב יו"ט, ונהגו לשרוף את החוט ולא לחותכו.

אגד גדיים ועופות מקולסים (-צלויים ראשו על קרעיו וקרבו) וחוטים שהיו תפורים בהם בעת הצליה, מותר לחותכם אחרי התפירה אפילו בשבת, וכן מותר לשרוף פתילה או סמרטוט שקושרים בו את העוף, דאין באלו תיקון כלי.

סימן תק"י

הכנת מאכלים ביו"ט

ברירה מותרת ביו"ט כיון שזה צורך אוכל נפש, אמנם יש אופנים שהחכמים אסרו ברירה מפני שנראה שהוא בורר ביו"ט לימים רבים, וכשבורר בהתר צריך לברור באופן שימעט בטיחה. ויש דברים האסורים משום שזה כדרך שעושה בחול, כגון נשיאת משאות, וצריך לשנות מדרך העשייה בחול.

מותר למלול בידו חיטים רכים ביו"ט, ובשבת אסור משום משום דישה כלאחר יד ומותר רק למלול בראשי אצבעותיו. וכן מותר לפרך את שרביטי הקטניות ביו"ט כדרכו ולהוציא מהם את הזרע, ויש מחמירים בשניהם לעשות דווקא בשינוי בראשי אצבעותיו. ומותר לנפח כל פעם מעט כדי לברור ולאכול, ומותר גם בקנון ותמחוי, אבל בטבלה או בנפה או בכברה אסור, דכיון שאין דרך לעשות בכלים אלו אלא הרבה מיחזי כעושה לצורך מחר.

הבורר קטניות ביו"ט בורר כדרכו בחיקו ובתמחויו, אם רוצה לאוכלו בו ביום ואפילו לאחר זמן (דאילו ליום אחר אסור משום הכנה), אמנם אסור מדרבנן לברור בטבלה או בנפה או בכברה, כיון דמיחזי דבורר לימים רבים. וכשבורר באופן המותר וכו"ל, אם האוכל מרובה על הפסולת טוב יותר שיוציא את הפסולת מתוך האוכל כדי למעט בטיחה, ואם הם שוים בכמותם יברור מה שירצה אא"כ האוכל הוא דק וזה יותר טורח להוציאו שאז יברור את הפסולת, ואם הפסולת מרובה על האוכל יוציא את האוכל מתוך הפסולת, ואם זה יותר טורח להוציא את הפסולת, כגון שהפסולת היא דקה מאד, בזה אף שהאוכל מרובה יוציא את האוכל מתוך הפסולת. ולזים ובוטנים שנשברו ועדיין הם בקליפותיהם יכול לברור מה שירצה, כיון שהקליפה לא נחשבת פסולת כיון שכך דרכם ועדיין הם מעורבים, והאחרונים הסכימו שגם בזה יברור מה שיותר קל לברור. וכתב הביאור הלכה שלדעת הגר"ז כל ההתר בברירה הוא דווקא בקטניות שאין דרך להכניס לימים רבים, ולדבריו דגן אסור לברור אפילו ביד. עוד כתב הביאור הלכה שמשמע מסתימת השו"ע והרמ"א שמוותר לברור אף אם היה יכול לברור מערב יו"ט, ואף שבסימן תצ"ה מבואר שיש מחמירים שלא לעשות מלאכה אף באוכל נפש עצמו אם היה יכול לעשותה מערב יו"ט, מ"מ הרי ע"י שינוי מותר, וכאן יש איזה שינוי בזה שאינו בורר כדרכו ע"י נפה וכברה, וממילא מותר אף בבורר לסעודה אחרת, ולכתחילה נכון שאם היה יכול לברור מערב יו"ט יברור אוכל מתוך פסולת, וכמדומה שכך נוהגים העולם.

סינון חרדל - אין מסננים את החרדל במסנתת שלו משום דמחזי כבורר ודרך לעשותו לימים הרבה, ואפשר דהוי כנפה וכברה, (ואינו בורר גמור כיון שגם הפסולת ראויה לאכילה), ואם מסנן על דבר אחר שלא כדרכו מותר, וכתב המ"א שאם לא היה יכול לסנן מערב יו"ט מותר אף במסנתת שלו, אמנם לדעת השו"ע אסור, כיון שלהשו"ע טעם האיסור בזה הוא משום שדרך לעשותו לימים רבים, (ורק בשמרים מותר בכל גוונא, ולדעת ה"ש מחמירים בסימן תצ"ה יש להחמיר בשמרים אם היה יכול לעשותו מערב יו"ט).

מיתוק חרדל - אסור מדרבנן להניח גחלת של עץ בתוך החרדל כדי למתקו כדרך שעושה בחול, מפני שיש בזה כבוי ואפשר לעשותו מערב יו"ט, וגחלת של מתכת מותר כיון שאין בה כבוי מדאורייתא, וכבוי דרבנן הותר לצורך שמחת יו"ט, (והמ"א מתיר מטעם זה לתת שפוד מתכת מלובן לתוך משקה כדי שיתחמץ אם ראוי לשתותו בו ביום, ולהפוסקים שסוברים שצירוף אסור מדאורייתא אין להקל בזה), ואם לא היה יכול למתק מערב יו"ט מותר אף בשל עץ, ויש מחמירים שגם אם לא היה יכול למתקו מערב יו"ט מותר רק בשינוי כיון שדרך לעשותו לימים רבים, ובפרט ש"א מיתוק החרדל לא נחשב צורך אוכל נפש כיון שאפשר בלי זה.

משמרת - אין לתלות משמרת ע"ג כלי כדי לסנן שמרים, דהוי כעובדא דחול, אבל אם היתה תלויה ועומדת מותר לתת בה שמרים לסנן, כיון שזה מלאכת אוכל נפש, ודרך לסנן במשמרת לפי שעה, ואם באופן שהיה עושה זאת מערב יו"ט היו טובים כמו ביו"ט מותר רק בשינוי. ואם לא היתה תלויה מערב יו"ט מותר להערים לתלות את המשמרת כדי לתת בה רימונים ונותן בה רימונים, ואח"כ נותן בה שמרים. ואסור לסנן מים בסודר ביו"ט משום ליבון, כמו שנתבאר בסימן ש"ט לגבי שבת.

עשית גבינה שמנת וחמאה וכדומה - אסור לעשות גבינה ביו"ט כיון שהיא יותר טובה אם עשאוה לפני יו"ט, ואף למתירים אוכל נפש עצמו אף באפשר לעשותו מערב יו"ט הכא אסור מפני שדרך לעשותה לימים רבים והוי עובדא דחול, ואפילו אם א"א לעשות לפני יו"ט אין לעשותה ביו"ט, וע"י שינוי יש להקל. ואין מעמידים חלב ביו"ט ע"י קיבה וכדומה, ואין נותנים חומץ בחלב כדי לברור את מי החלב, דהוי בורר ודרך לעשותו לימים רבים, ועוד שמה יחלוב ויעמיד מיו"ט לחול, (והמעמיד חלב במקום חם כדי שיקפא גם זה בכלל בורר), והפמ"ג מסתפק אם מותר לעשות דבר זה בעצמו לצורך חולה שאין בו סכנה. ואין עושים חמאה מן החלב ביו"ט משום דהוי בורר ודרך לעשותו לימים רבים, וגם ע"י נכרי יש להחמיר, ויש מקילים אם זה

למים ויבוא לידי סחיטה), וכן כל כיוצא בזה משינוי המשא. ואם א"א לשנות כגון שזימן אורחים והוא ממנה או שאין לו בגד לכסות וכדו', יעשה כדרכו, אבל על בהמה לא יביא כלל. ועצים המותרים בהבאה (כמבואר בסימן תק"א) לא יביאם כרוכים בחבל או בקופה או במחצלת, אלא במטפחת ובחיקו.

סימן תקי"א

הבערה מותרת ביו"ט אף שלא לצורך אוכל נפש, אם ההנאה היא דבר השהה לכל נפש וזה לצורך יו"ט, ולהלן יבואר באיזה אופנים הותרה הבערה שלא לצורך אוכל נפש, וכן יבוארו דיני רחיצה וטבילה ביו"ט, וכן אם מותר לעשות הבערה או כבוי לצורך ריח טוב, ואיסור מוליד.

הבערה כדי להתחמם - מותר לעשות מדורה כדי להתחמם כנגדה, דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, אם הוא שוה לכל נפש וזה צורך יו"ט. וי"א שכיון שיש בזה הנאת הגוף זה נחשב צורך אוכל נפש, רק צריך שיהיה שוה לכל נפש. וי"א שאסור לחמם את בית החורף שהוא משמש לחימום בלבד ולא לבישול, בזמן שאין הקור גדול ואין דרך סתם בני אדם להקפיד על צינה זו, וע"י נכרי או כשהקור גדול או שצריך להניח שם מאכלים כדי שלא יקרשו מותר לכו"ע, ונהגו להקל בכל גוונא.

הבערה למטרת רחיצה, ודין רחיצה ביו"ט - מותר לחמם מים לצורך רחיצת פניו ידיו ורגליו אפילו אם אין המים ראויים לשתייה, דרחיצה זו היא דבר השהה לכל נפש, ובזמננו שלא הולכים יחפים צ"ע אם רחיצת רגליו נחשבת שוה לכל נפש, וברא"ש וברשב"א מבואר שמקצת אברי הגוף דינם כפניו ידיו ורגליו, ולדבריהם אין להחמיר ברגליו, אך לענין הלכה צ"ע אם יש להקל במקצת אברי הגוף. ולא ירחץ פניו ידיו ורגליו במרחץ שמא יבוא לרחוץ שם כל גופו, ואסור לחמם מים כדי רחיצת כל גופו משום שזה לא שוה לכל נפש, (ומ"מ אם חימם מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו), וי"א שזה אסור מדרבנן, ולדבריהם מותר לחמם לצורך חולה שאין בו סכנה ע"י שינוי, ואף לרחוץ אבר אבר במים שהוחמו ביו"ט אסור, ואפי' להשתטף אסור, אמנם אם חימם מים באיסור ביו"ט לצורך רחיצת כל גופו, מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו. ותינוק שדרך לרוחצו בכל יום מותר לרחצו במים שהוחמו ע"י ישראל באיסור או בהוחמו לצורך שתייה או לרחיצת פניו ידיו ורגליו או בהוחמו מערב יו"ט, דהיינו רביתיה, אבל אסור לחמם מים ביו"ט לצורכו אפילו ע"י נכרי, ובמקום חולי קצת יש

לצורך שמחת יו"ט דהוי שבות דשבות לצורך מצוה, ואין להקל אלא לצורך גדול ד"א שזה דאורייתא, וגם אינו צורך כ"כ לשמחת יו"ט, וכשלא יכל לעשותו מערב יו"ט יש להקל ע"י נכרי. ומותר לקלוט בעצמו את השומן הצף על פני החלב אם צריך לאוכלו בו ביום, ואפי' בשבת מותר, אך כשיגיע סמוך לחלב ישאיר מעט מהשומן כמבואר בסימן שי"ט, ואם אינו צריך לו ועושה זאת רק כדי שהחלב לא יתקלקל מותר ע"י נכרי כמבואר בסימן ש"ז, וכן מותר לעשות חמאה ע"י נכרי כשיש חשש לקלוקל.

ירק תלוש שראשי העלים שלו נרקבים אסור לחותכם במספרים שדרך לחתוך בהם מן המחובר, דהרואה יחשוב שחתכו היום מן המחובר.

מותר לחתוך ירק דק דק ביו"ט, ובכלי המיוחד לזה י"ל דאסור מפני שדרך לעשותו לימים הרבה.

קונדס ועכביות מותר לתקנם ביו"ט אף שיש בזה טירחא, כיון שזה צורך אוכל נפש. וכן ירק מר הנקרא שאלאטי"ן מותר להוציא מימיו. ומותר למלוח ביו"ט הרבה חתיכות צנון אם רוצה לאוכלם, אע"פ שבשבת אסור, ויש מחמירים כיון שאפשר למלוח כל חתיכה בפני עצמה, ונכון לחוש לדבריהם לכתחילה.

נשיאת משאות ביו"ט בשינוי מדרכו בחול - הוצאה מותרת ביו"ט אפילו שלא לצורך, ומ"מ אין לישא משאות גדולות כדרך שעושה בחול אפילו בעושה זאת לצורך אוכל נפש, אלא צריך לשנות, כיצד המביא כדי יין ממקום למקום במקום דשכחי רבים כמבוי, לא יביא בסל או בקופה ד' או ה' כדים אפילו לצורך שתית היום (וי"א שאף סל עם שתים אסור משום עובדא דחול, ואפשר שגם השו"ע מודה לזה), אלא יביאם על כתפו או לפניו אחד או שניים, שבזה מוכח שמביאם לצורך יו"ט, ולדעת הרמב"ם מותר אף שלא לצורך יו"ט אם עושה שינוי ואינו מתכוין לצורך מחר. אבל המעביר מזוית לזוית או מבית לבית באותה חצר מותר אפילו יותר מד' או ה' כדים, ואדרבה טוב יותר להוליך הרבה יחד כדי שלא יצטרך להרבות בהילוך, ובא"ז מיקל אפילו בתוך העיר (והדרכי משה הביאו ולא פסק כדעתו) אבל כשמוליך משאות גדולות מחוץ לעיר זה עובדא דחול, וכן מבואר מדברי רש"י. ואם זימן הרבה אורחים (אפילו מאותה העיר) וצריך למהר להביא לכולם יחד, מותר לשאת בקופה אחת ד' או ה' כדים.

המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו, אלא נוטלה בידו. משאות שדרך לישא אותם במוט ישא אותם על גבו מאחוריו, ומשאות שדרך לישא אותם על גביו ישא אותם על כתפו, ומשאות שדרך לישא אותם על כתפו ישא אותם בידו לפניו, או שיפרוס עליהם בגד (אמנם במים אסור שמא יפול

עניים מתאווים למתק אכילתם אלא שזה אינו מצוי להם, (ואף שאסור למתק חרדל בגחלת של עץ, שאני התם דאפשר לעשות זאת מבעוד יום, דכך דרכו), וי"א שאין להבעיר מתחילה לשם כך, ודווקא בהובערו כבר לצורך אוכל נפש וכדו' מותר. ואסור **לסחוף כוס מבושם על הבגדים** משום שזה מוליד בהם ריח, ואסור מדרבנן להוליד דבר חדש מפני שזה קרוב למלאכה, ואפי' בגד שמריח כבר אסור לעשות שיריח יותר, ומי"מ אם היה מונח על הבגד אתרוג מערב יו"ט ונטלו ממנו, מותר להחזירו, כיון שאינו מריח יותר בגלל זה. וכן אסור לתת ביו"ט דבר המריח לתוך המים כדי שיהיה להם ריח טוב. ולענין **שתיית טיטון** (- טבק) נחלקו הפוסקים אם הבערה זו אסורה מפני שזה נחשב אינו שוה לכל נפש כמוגמר, וגם מצוי שיכבה את הנייר או הגחלת שמדליק בהם, או שהיא מותרת מפני שהרבה רגילים בזה, ויזהר שלא לכבות וכמ"ש בשערי תשובה שידליק משלהבת או שיקח גחלת בעורת ומיד כשידלק הטיטון ישליכנה לאש באופן שלא יכבה כלל, ולא יכסה את הטיטון אלא במכסה מנוקב, ולא ירבה טבק בעוד שהתחתון בוער. ובסיגוריות רגילים בחול להסיר את מה שנשרף ביד או לדוחקו בקיר, וביו"ט יש בזה משום כבוי. עוד כתב השע"ת שיש שנהגו להחמיר ביו"ט ראשון וכן ביום השני של ראש השנה, ולהקל בזה רק ביו"ט שני של גלויות, וכן נוהגים, ומי"מ הנוהגים להקל ביו"ט ראשון אין למחות בידם ויש להזהר ולהזהיר שלא לכבות וכנ"ל, אמנם במקום שאין העולם רגילים בזה זה אסור מדינא.

סימן תקי"ב

מלאכה ביו"ט לצורך נכרים ובעלי חיים

אין מבשלים ואין עושים שום מלאכה ביו"ט לצורך נכרים או לצורך בעלי חיים, דכתיב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", ולמ"ד שבאפיה ובישול מותר רק לצורך היום קצת, א"כ יש בזה איסור דאורייתא של לאו או עכ"פ איסור עשה, וגם למ"ד שמוותר אף שלא לצורך כלל עכ"פ אסור מדרבנן, אך י"ל שכאן יש רבוי מיוחד שזה אסור מדאורייתא, וכן אסור באופנים מסוימים להרבות בבישול ואפיה לצורך הנכרי, או להזמין נכרי לאכול בביתו ביו"ט, וכדלהלן.

עשית מלאכה עבור נכרי - אין מבשלים ואין עושים שום מלאכה ביו"ט לצורך נכרים, (ולצורך קראים נחלקו הפוסקים, ומומר לעבודת כוכבים או לחלל שבת בפרהסיא דינו כנכרי), ואסור להכין עבור הנכרי אפילו לביבה אחת וכדומה, דכל אחת היא טירחה בפני עצמה, ואין האחרים משיבחים על ידה, וכן אין להרבות דגים בקדירה בשביל הנכרי כשמבשל לצורך

להתיר, ותינוק שאינו מורגל כ"כ ברחיצת כל הגוף אף בימות החול, אפשר שיש להחמיר אף בהוחמו מערב יו"ט, ולעת הצורך בודאי יש להקל. ואם צריך מים חמים כדי לבשל או להדיח, מותר להרבות כדי שישאר מים לרחיצת הקטן באופן שמתחילה נותן יותר מים על האש, ולצורך גדול אף שמותר להרבות מ"מ יהיה אסור לו להתרחץ בהם כל גופו, ולהוסיף לקדירה הנמצאת כבר על האש אסור. ויש להזהר ברחיצת הקטן שלא לתת תחתיו מטפחת מלוכלכת משום כיבוס, ואין להקל אלא ע"י נכרי, וגם בנקה טוב לתתה ע"י נכרי אם אפשר. ואם יש לו מים שהוחמו מערב יו"ט, לדעת השו"ע מותר לרחוץ בהם מחוץ למרחץ את כל גופו יחד (אף שבשבת אסור אפילו אבר אבר), אבל במרחץ אסור, ובבית החיצון של המרחץ מותר רק להשתטף, וכתב הרמ"א שי"א שרחיצת כל הגוף אסורה ביו"ט כמו בשבת, וגם השתטפות אסורה, ורק אבר אבר מותר, וכן נוהגים. ועיין בא"ר שכתב שרוב הפוסקים סוברים כדעה הראשונה אלא שנוהגים לאסור, ואין לשנות המנהג.

טבילה ביו"ט - אע"פ שאסור לטבול כלי ביו"ט משום שנראה כמתקן, לאדם מותר לטבול ביו"ט מפני שנראה כמצנן עצמו במים, ופרטי דין זה נתבאר בסיומן שכ"ו. ואשה שחל ליל טבילתה ביו"ט צריך להזהר שהמים במקוה יהיו פושרים, דאל"כ אסור לטבול שם משום איסור רחיצה כנ"ל, וביו"ט אסור לחמם ע"י ישראל, וע"י נכרי יש להקל א"כ נהגו לאסור, אמנם אסור לחמם ביו"ט ראשון לצורך יו"ט שני, אא"כ הישראל יקח מהמים לשתיית קפה או להדחת כלים, ואף שזה הערמה, ע"י נכרי לצורך מצוה אין להחמיר, אך יזהר בזה שלא להוסיף מים לחבית כשהיא כבר על האש, ואם הנכרי מוסיף בליל יו"ט שני אין להחמיר.

מלאכה לצורך ריח טוב - אסור לפזר ביו"ט מיני בשמים על גחלים של עץ כדי להריח או כדי לגמור את הבית או את הכלים, אפילו אם הגחלים הובערו לצורך אוכל נפש, משום שהוא מכבה את הגחלים ומבעיר את הבשמים, ואסור לעשות ביו"ט מלאכה לצורך דבר שאינו שוה לכל נפש, וכ"ש שאסור להבעיר גחלים לצורך זה, ואף בגחלת של חרס משמע בגמי שאסור משום שהוא מוליד ריח, ובגחלים של מתכת צ"ע אם מותר. (ומי"מ מותר לקחת כלי מנוקב מערב יו"ט ולעשן אותו בבשמים ולפקוק הנקבים, ולמחרת (אפילו בשבת) פותחים את הנקבים ונמצא הבית מתגמר מאיליו), אמנם אם מבעיר את הגחלים כדי לתת ריח טוב בפירות כדי למתקן לאכילה, מותר אף בגחלים של עץ, ואפילו אם הם טובים והוא רוצה למתקן יותר מותר, דזה דבר השוה לכל נפש, דאף

לאסור בזה אם מפציר בו לאכול אצלו, דהוי כמו מזמינו לביתו, אבל לתת לו בלי הזמנה והפצרה מותר אפילו כשאינו אוכל עימו על שלחנו, והעתיקוהו השלחן עצי שיטים והגר"ז לדינא.

אפיה לצורך בני חיל נכרים - בני חיל של נכרים שנתנו לישראל קמח לאפות עבורם ביו"ט, אם אינם מקפידים שהישראל יתן מזה פת אחת לתינוק מותר לאפות להם, כיון שללא האפיה של כל הפת לא יוכל לתת לתינוק כלל, ואין פת מסוימת המיועדת לתינוק, והוא הדין היכא שעל פי חוק המלכות הישראל נותן את הקמח משלו, אלא שאינו רשאי לאפות פת לתינוק מהקמח ללא שיאפה להם את כל הפת, מותר. וי"א שמותר רק אם נותן בפועל לתינוק. וכתב הט"ז שאין לסמוך על קולא זו של נתינת פת אלא בכגון זה שזה שעת הדחק. ואם הוא אופה פת גדולה ורק את חלקה הוא נותן לקטן, צ"ע אם מותר.

מלאכה עבור בעלי חיים - אסור לבשל או לאפות לצורך בעלי חיים אפילו אם מזונותיהם עליו, ואסור להוציא בשבילם מרשות לרשות אפילו לכרמלית (וע"י נכרי נראה שמותר אפילו לרה"ר), ואסור לגבל מורסן לעופות כי אם בשינוי, ובסימן שכ"ד נתבאר דיני הכנת מאכל לבהמה בשבת, וה"ה ביו"ט, אבל מותר להרבות בשביל בעלי חיים אפילו אין מזונותיהם עליו באותה קדירה שמכין לעצמו, אפילו אם אין לו דבר אחר לתת להם, ואם יש לו דבר אחר לתת להם י"א שמותר לבשל בשבילם אפילו קדירה נוספת אם המאכל הזה ראוי לאדם, וי"א שגם בזה מותר רק באותה קדירה. ומותר לטלטל מזונות באותה רשות ולתת לפניהם.

עצמו, (וכ"ש שאסור להניח דגים במחבת בשבילו אחרי שכבר הונחה על האש), ויש מקילים כשמבשל ביחד גם לצורך עצמו, ובמקום איבה או הפסד ממוון אפשר שיש לסמוך על זה. ומותר להרבות בשביל עבדו ושפחתו באותה קדירה שמבשל בה לעצמו, אך לא יאמר בפירוש שמבשל בשבילם, ואם אין לו דבר אחר לתת להם, נחלקו הפוסקים אם מותר, אכן בעבדים ושפחות מסתמא אפשר לפייסם בדבר אחר וא"כ אין כ"כ נ"מ לדינא, ובבהמה דעת הא"ר להתיר להרבות באותה קדירה, משום שי"א שהלכה כר"ע שלצורך בהמה אין איסור. ודווקא בבת אחת אבל להוסיף אח"כ בשר אסור אף בשביל עבדו ושפחתו, אא"כ יש לו מאכלים אחרים לפייסם בהם, דאז כל הבשר ראוי לישראל ומותר לתת להם לאכול מזה. ולענין פת כיון שכל פת היא טירחה בפני עצמה אין להתיר אפילו בתנור אחד אא"כ יוכל לפייסם במאכלים אחרים שבזה הכל ראוי לישראל, ובתנור אחר או קדירה אחרת אסור אפילו אם יוכל לפייסם, ולפי המבואר בסימן תק"ז בתנורים שלנו אסור להרבות גם עבור ישראל יותר ממה שצריך לו, ולעת הצורך יש להקל גם בתנורים שלנו. וישראל האופה בתנור של נכרי וצריך לתת לו פת אחת, לא ייחד פת מיוחדת עבור הנכרי לפני האפיה, אלא יאפה סתם ואח"כ יתן לו אחת מהם.

נתינה לנכרי ממאכלי הישראל - אסור להזמין נכרי לביתו אף אם הכינו כבר צרכי סעודה, שמא יבשל בשבילו קדירה נוספת כדי לכבדו, ואפילו אם יהיה עי"ז איבה אסור, ואם הדבר נוגע לביטול שמחת יו"ט יש להקל. וכן אסור לשלוח לנכרי לביתו ממה שהכין עבור הנכרי, אפילו אם רק הוסיף עבור הנכרי באותה קדירה שבישל לעצמו, שמא יבוא לבשל עבורו קדירה מיוחדת, (ולמקילים לעיל לענין בישול מותר גם לשלוח, ובמקום איבה או הפסד יש לסמוך על זה, כנ"ל), אבל מותר לשלוח לנכרי ממה שהכין לעצמו, היכא דאיכא משום דרכי שלום, וכתב הרמ"א שבמקום שאסור לטלטל בו, מותר לשלוח לנכרי רק ע"י נכרי אפילו דרך רה"ר, אבל ע"י ישראל אסור אפילו בכרמלית, וכן השו"ע בסימן תקי"ח אסור הוצאה לצורך נכרי, והמגיד משנה כתב שמותר להוציא לצורך בהמה, וא"כ ה"ה לצורך נכרי, והעתיקו הגר"א. ומותר להאכיל את עבדו ושפחתו עימו, וכן אם בא לביתו שליח נכרי מותר להאכילו עימו, ואין חוששים שירבה בשבילו לבשל בקדירה לבדה, ונכרי שבא מאיליו מותר להאכילו ממאכלי הישראל אפילו אם הוא אדם חשוב, אם הישראל כבר הכין סעודתו, וי"א שבאדם חשוב הראוי לכבוד חוששים שירבה בשבילו, וצריך הישראל לומר לו לפני שמאכילו אם יספיק לך מה שהכנו לעצמנו בא ואכול, והט"ז מכריע להלכה

סימן תקי"ג

דין ביצה שנולדה ביו"ט

ביצה שנולדה ביו"ט שאחר שבת אסורה מדאורייתא, כיון שהביצה נגמרת במעי התרנגולת יום לפני צאתה, ואין שבת מכינה ליו"ט, (וי"א שגם ביצה שנולדה בשבת אסורה ביו"ט מדאורייתא), וחכמים גזרו לאסור בכל יו"ט אטו יו"ט שלאחר השבת, וכיון שהיא אסורה באכילה היא אסורה גם בטלטול. ובסימן זה יבואר מה דין הביצה, ומה הדין כשהביצה נתערבה באחרות או כשיש ספק מתי נולדה, ומה הדין בזה ביו"ט שני של גלויות.

ביצה שנולדה ביו"ט אסור לטלטלה וכ"ש שאסור לאוכלה, אפילו אם נולדה מתרנגולת העומדת

מותרת, דכיון שיצאה רובה הרי היא כילודה, לפיכך אפילו אם בדק בקן בערב יו"ט סמוך לחשיכה ולא מצא שם ביצה, ולמחרת השכים לפני עלות השחר ומצא שם ביצה, אם יש תרנגול זכר במרחק של עד שישים בתים, ואין נהר ללא גשר שמפסיק בין התרנגול לתרנגולת, מותרת, מפני שתרגולת שמתעברת מזכר אינה יולדת אלא ביום, ולכן אנו תולים שרוב הביצה יצאה מערב יו"ט וחזרה (אף שזה לא שכיח), אבל אם אין זכר בתוך שישים בתים או שיש ביניהם נהר ללא גשר תולים שהתרגולת התעברה ע"י שנתחממה מהקרקע וילדה בלילה, שאף שרוב המתחממות מהקרקע יולדות ביום, מ"מ עדיף לתלות שהיא מהמיעוט מאשר לתלות שהביצה יצאה רובה וחזרה שזה מיעוטא דמיעוטא, אבל אם לא בדק מערב יו"ט והשכים לפני עלות השחר ומצא שם ביצה, מותר אפילו אם אין שם זכר, דתלינן שילדה אתמול, ומהאי טעמא מותר לקחת ביצים מנכרי בליל יו"ט, וגם בליל יו"ט שני, שהרי ביצה שנולדה בראשון מותרת בשני, אבל בליל יו"ט שני של ראש השנה או בליל יו"ט שאחר השבת שביצה שנולדה בזה אסורה בזה, הביצה אסורה שמא נולדה ביום הראשון, וכן אם מצא ביצה בקן אחרי עלות השחר או שהנכרי מביא לו ביצה ביום ואפילו ביו"ט שני, אסור מספק (דאף שזה ספק דרבנן, הוי דבר שאין לו מתירים), אמנם אם הנכרי מסיח לפי תומו (כגון שלא שאלו אותו) שהביצה נולדה לפני יו"ט, ואינו יודע שעיי"ז הביצה מותרת לישראל, אפשר לסמוך עליו (כיון שזה דרבנן, ולא איתחזק איסורא, ואמנם דין זה אינו בירור), ואם הנכרי יודע שזה מתיר את הביצה, מותר רק אם הביצים הם של ישראל, דבלאו הכי חוששים שהוא רוצה שיקנו ממנו, וביו"ט שאחר השבת אין סומכים על נכרי המסיח לפי תומו להתיר ביו"ט ראשון, כיון שזה ספק דאורייתא, אבל סומכים עליו להתיר ביו"ט שני שאחר השבת אפילו של ראש השנה, כיון שזה דרבנן, ולמ"א דס"ל שכל האיסור דאורייתא הוא רק בביצה שנולדה ביו"ט עצמו שחל לאחר השבת (שאז הביצה נגמרת במעיה בשבת), א"כ אם הנכרי הביא את הביצה ביו"ט לפני עלות השחר, מותרת כשהנכרי מסיח לפי תומו שנולדה לפני שבת. והיכא שהנכרי מביאים הרבה ביצים בבת אחת, שודאי רוב הביצים אינם חדשות, הנכרי נאמן במסיח לפי תומו לומר שהם נולדו לפני שבת, ואפשר שיש להחמיר בזה לאכול כל ביצה בפני עצמה, אמנם אם הולך לבית הנכרי לקחת את הביצים, במחצית השקל כתב שיש מחלוקת אם הולכים אחרי הרוב או

לאכילה שהיא אינה מוקצה, לשו"ע אסור אפילו ליגע בה, דאף שמוותר לגעת במוקצה בלא לטלטלו שאני ביצה שהיא עגולה ויש לחוש שינענענה ע"י הנגיעה, ומהרמ"א משמע שרק לטלטלה אסור, אבל מכמה אחרונים משמע שאפילו נגיעה אסורה. ומותר לכפות עליה כלי כדי שלא תישבר, ובלבד שהכלי לא יגע בה כיון שמצוי שהיא תתנענע, אבל אסור לתת כלי תחת התרנגולת בשעת ההטלה, דנמצא מבטל כלי מהיכנו.

נתעברה או נתבשלה - ביצה שנולדה ביו"ט שנתעברה באחרות אסורה, דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל, וכן כשיש ספק אם נולדה ביו"ט או בחול אסורה בטלטול, ואם ביצה מסופקת נתעברה באחרות אפילו חד בתרי, יש בזה דעות בפוסקים, ובמקום הפסד יש להקל, אמנם ביו"ט שאחר השבת שזה ספק דאורייתא אין להקל בנתעברה. ואם ביצה שנולדה ביו"ט נתבשלה עם בשר, אם זה היה במזיד הכל נאסר, ואם זה היה בשוגג ויש שישים כנגד הביצה הכל מותר חוץ מהביצה, בין בביצה שלימה וקלופה, ובין אם נטרפה ונתעברה עם התבשיל, ואם הביצה שלימה וניכרת היא אסורה, ואם נתבשלה עם ביצים אחרות, לדעת השו"ע אפילו אם הוא מכיר אותה שאר הביצים אסורות אפילו אם הם בקליפתם, אבל לדעת הרמ"א ביו"ט סימן ק"ב יש בזה ביטול כיון שאין כאן אלא טעם האיסור ולא ממשו, ובמקום מניעת שמחת יו"ט יש לסמוך על זה. ואם נתבשלה הביצה עם קליפתה, מותר אף באין שישים כנגדה, בין בנתבשלה עם בשר בין בנתבשלה עם ביצים אחרות. ואם הביצה שימשה לליבון התבשיל ולהטעימו, אינה בטילה, ואם שימשה רק לליבון או רק להטעים, למ"א שייך בזה ביטול, אבל לשו"ע ולגר"א אינה בטילה.

יו"ט שני - ביצה שנולדה ביו"ט ראשון מותרת בליל יו"ט שני של גלויות, כיון שממה נפשך אחד מהם הוא חול, אבל ביו"ט שני של ראש השנה אסור, מפני ששניהם קודש והוי כיומא אריכתא, ובספק אם נולדה בא' של ר"ה, הכנסת הגדולה מיקל בשני, והעולת שבת מחמיר. ובשבת ויו"ט הסמוכים זה לזה, נולדה באחד אסורה בשני עד הערב, דאין יו"ט מכין לשבת ואין שבת מכינה ליו"ט, ואם נולדה בשבת ויו"ט חל ביום ראשון ושני, מותרת בשני אא"כ הוא יו"ט שני של ראש השנה, וכן אם ראש השנה חל בחמישי ושישי ונולדה בחמישי אסורה אף בשבת, וכן אם יו"ט רגיל חל בשבת קודש וביום ראשון, אם נולדה בשבת אסורה בראשון שמא הוא קודש.

מתי תולים שהביצה נולדה מערב יו"ט - ביצה שיצאה רובה מערב יו"ט וחזרה ואח"כ נולדה ביו"ט,

שאסור, והט"ז כתב שמדינא מותר אלא שאין מורין כן לאחרים, ומדברי האחרונים מובאר שלא סמכו עליו להקל אלא לענין יו"ט שני של גלויות, ויש מחמירים אף ביו"ט שני אם לא כשיצרו מתגבר עליו או בל"ט, ואם יכול לעשות שהנר ידלק מהר יותר או להעמיד את הנר במים כדי שכשתיגע האש למים היא תיכבה, יש להתיר ביו"ט שני לצורך תה"מ, ויש מתירים ביו"ט שני כבוי גמור לצורך תשמיש, ונכון שלא להקל אלא באופן הנ"ל. ואם אין לו בית אחר לדור בו ביו"ט, רבינו אלחנן מיקל בזה, ולפי הנראה לא סמך עליו הרמ"א בזה. ועיין בסימן של"ד שבזמן הזה שאנו שרויים בין הנכרים ויש חשש נפשות בדליקה, מותר לכבות אפילו בשבת.

אסור להטות את הנר ולהרחיק את השמן מהפתילה כדי שהנר יכבה מהר, וכ"ש שאסור להסתפק מהשמן שבנר בשעה שהנר דולק כיון שזה מכהה את אורו של הנר והוי כמכבה, וצ"ע אם מותר לקחת שמן מנר דולק כדי לאוכלו, אבל מותר לקחת חתיכות חלב או שעוה המונחים בנר רחוק מן הפתילה, ואסור לקחת פתילה מנר דולק אפילו כדי ליתנה בנר אחר או באותו נר עצמו כיון שמיד כשמוציאה מתמעט אורה, ולכן לא יוציא פתילה מהעששית, ויש מקילים היכא שקצה הפתילה נשאר תחוב בנפט, ואין למחות ביד המקילים, ואם נגמר הנפש לגמרי ונשאר רק לחות בפתילה מותר. וכן אין להוציא את הפתילה מהעששית ולהדליקה ואח"כ להכניס את הפתילה ע"י השרוי"ף (-בורג) ולהעמיד את הזכוכית ואח"כ להוציא את הפתילה, מפני שהוא מקטין את האש כשמכניס את הפתילה לשרוי"ף, ואפשר להדליק את הפתילה כשהיא כבר בתוך העששית. אבל מותר להוציא מקצת מהפתילה מוחץ לשמן כדי שאותו מקצת ידלק ותדלק הפתילה יפה, ואם אינו יכול לאחוז בפתילה בגלל שהשמן סמוך מאד לנר הדולק, מותר להגביה מעט את הנר כדי שהשמן יסתלק משם מעט ויוכל לאחוז בפתילה ולהוציאה ואח"כ יחזור ויקרב את השמן אל האש כמו שהיה. ומותר להכניס עוד פתילות לתוך השמן או להדליק את הנר גם בקצהו השני, אע"פ שידלק מהר ויכבה, ואם כוונתו היא הכבוי ראוי להחמיר בזה. ואסור להטות נר שעוה באופן שמטפטף לארץ, והט"ז מתיר באופן שאינו מטפטף אלא שהשעוה נשרפת מהר יותר, ובביאור הלכה אוסר כזה כיון שכוונתו היא הכבוי.

אסור לחמם נר שעוה ולהדביקו בכותל או במנורה גזירה שמא ישפשונו כדי להחליקו שזה ממרח דאסור משום תולדה דממחוק.

מה יעשה מי שרוצה להדליק ביו"ט רק חלק מהנר - נר של שעוה שרוצה להדליק ביו"ט רק חלק ממנו, אסור לחותכו בסכין משום תיקון מנא, אבל מותר לתת סביבו לפני ההדלקה חול וכדומה, או לתוחבו בחול תיחוח (באופן שאין בזה משום עשית גומא כגון בחול קשה), וזה ימנע את הנר מלדלוק כשהאש תגיע לאותו מקום, אבל לתחוב לתוך מים אסור.

שזה אסור מטעם קבוע, ובשעה"צ כתב דהיכא שמצויות הרבה ביצים מותר לכו"ע, דהביצים שנולדו היום בטלות ברוב.

השוחט תרנגולת ומצא בה ביצים גמורות, מותרות אפילו אם הם עם קליפה, ואפילו ביו"ט שלאחר השבת, דכל זמן שהביצה לא נולדה הרי היא כחלק מגוף התרנגולת.

אפרוח שנולד ביו"ט אסור באכילה וטלטול מפני שהוא מוקצה, ואף למתירים מוקצה ביו"ט כאן אסור מפני שלפני שנולד לא היה ראוי אפילו לכלבים. ואפרוח שנולד בשבת אסור ביו"ט שלאחריו, י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן.

סימן תקי"ד

איסור כבוי ביום טוב

המ"ב (תק"ב י') כתב שאין לאסור כבוי ביו"ט לצורך אוכל נפש ממש, ומ"מ בסימן זה יבאר שברוב המקרים אין הכבוי נחשב צורך אוכל נפש ממש, והוא אסור ביו"ט, וגם גרימת כבוי אסורה בכמה אופנים, וכדלהלן.

כבוי ביו"ט - אסור לכבות דליקה ביו"ט כדי להמנע מהפסד ממון כגון אם ביתו נשרף (ואין בזה סכנת נפשות), או לכבות חתיכת עץ כדי שלא יתעשן הבית או הקדירה או כדי שלא תישרף כולה, אפילו אם כוונתו שיוכל לבשל בה אח"כ, או לצורך תה"מ (דאסור לאור הנר, ואפילו אין לו להיכן להעביר את הנר ואין לו כלי לכפות עליו או לעשות מחיצה, ואפילו בבעילת מצוה). ואם ביתו נשרף ואין לו מקום אחר לאכול בו, או שהקדירה מתעשנת ואין לו מקום אחר להעמידה שם או מקום להשליך בו את הבקעת בלא לכבותה ממש, או שישרפו כלי אכילתו ואינו יכול להשיג כלים אחרים (דאם יכול להשאיל אסור), לדעת השו"ע גם בזה אסור לכבות, דלא חשיב צורך אוכל נפש, ולא התירו מכשירין אלא אלו הקרובים יותר לתיקון האוכל, ודעת הרמ"א וכן העתיקו האחרונים שזה נחשב צורך אוכל נפש וממילא מותר לכבות כמו שמותר לבשל ביו"ט, וכתב הט"ז שאם האש גדולה ומקדיחה את התבשיל מותר להסיר ממנה קצת אף שע"ז תכבה האש מאותו דבר, אמנם אם הבית לא ישרף אלא יתעשן, משמע שבזה מודה הרמ"א שאסור לכבות, ואם כשישרף הבית יוכל ללכת לבית נכרי לאכול אסור לכבות, והא"ר מסתפק בזה. ולכבות נר כדי לצורך תשמיש כשאין לו בית אחר, מהרמ"א משמע

לצורך חול, ואפי' מיו"ט ראשון לשני אסור. ובבאר היטב מצדד למצוא זכות על מה שנהגו בזמנו להדליק נר ע"י נכרי בשבת אחרי מנחה כשחל יו"ט אחריו, וכבר צווחו על זה כמה אחרונים, ואינו מובן למה נכנסו להתירים דחוקים כשאפשר להדליק ביו"ט עצמו, ואם עושים זאת לצורך בין השמשות כדי שיכנסו ליו"ט בשמחה טוב יותר שהנכרי ידליק בבין השמשות דשרי עכ"פ לקצת פוסקים במקום מצוה, וגם בזה קשה להקל, דמאי מצוה איכא הכא.

איסורים נוספים ששייכים ביו"ט בנרות

נתינת נר ע"ג אילן – אסור לתת נר ע"ג אילן ביו"ט, משום שאסור להשתמש באילן ביו"ט, ואפילו מערב יו"ט על דעת שיהיה מונח שם ביו"ט אסור, שמא יבוא ליטלו משם ביו"ט, כיון שמוותר לטלטל את הנר ביו"ט, ונטילת דבר מאילן היא בכלל שימוש באילן שאסרוהו חכמים.

מתי יש איסור תיקון מנא בפתילות – נר שכבה ורוצה להדליקו ביו"ט, מותר לחתוך את ראש הפתילה הנשרפת ואין בזה משום תיקון מנא, ואפילו בכלי מותר, ולמחמירים לקמן גבי הסרת הפחם אפשר שגם בזה יש להחמיר. אמנם מסתבר שאסור לחתוך בכלי מגוף הפתילה. (סעיף ד'). ואסור לחתוך פתילה לשניים ע"י סכין אפילו אם אינו צריך את הפתילה השניה, מפני שזה תיקון מנא לעשות מפתילה אחת שתים, (וצ"ע אם מותר לחתוך בי"ד). וכן פתילה ארוכה ביותר שאינה נאה לו וחותר ממנה כדי לקצרה אסור, אבל מותר לתת שני ראשי הפתילה בשני נרות ולהדליקה באמצע ועי"ז ידלקו שני נרות, והוא שיהיה צריך לשתייהן. וכן נר של שעה או חלב שלא היה דלוק אסור לחותכו בסכין לשניים, אבל מותר להדליקו באמצע כדי שיהיה מזה שני נרות דולקות. (סעיף ח'). ואסור לשזור את הפתילה אפילו ביד משום עשיית כלי ובהי' אדם כתב שיש בה גם משום טויה, ואף אם לוקח חתיכת צמר גפן ומותחה ועושה אותה כמין פתילה אסור, וכן אסור להבהב פתילה כדי להסיר את הנימין בשביל שתדלק יפה, וכן אסור להתיר קליעת הפתילה או להתיר נר קלווע של שעה אפילו אם כוונתו לצורך הדלקה, אבל פתילה שאינה קשה כ"כ יכול למעכה בידו כדי להקשותה, דתיקון כלאחר יד הוא, וכן מותר לשרות פתילה בשמן שאין בו נר דלוק (דאי לא הכי יש בזה משום מכבה), כדי שתדלק אח"כ יפה בו ביום. (סעיף ט'). וכתב השו"ע שמוותר להסיר את הפחם השרוף שבראש הנר שדולק, שהוא מחשיך את אור הנר, ואע"פ שמפילו לארץ והוא כבה בהמשך הזמן מותר, כיון שאינו מתכוין לזה, אבל לכבות בידים אסור, ואסור לחתוך את ראש הפתילה בכלי, וי"מ שאת הפחם מותר להסיר אפילו בכלי, אבל לחתוך מגוף הפתילה אסור, וי"מ שגם את הפחם אסור

ואחרי ההדלקה אסור לדעת השו"ע לתת סביב הנר חול וכדומה, אבל כמה אחרונים חולקים ומתירים כיון שאינו עושה מעשה בגוף הנר, אבל אסור להניחו בצבת או להדביקו בכותל כיון שהוא עושה מלאכה בגוף הנר. וכתב הרמ"א שיש מתירים לחתוך נר שעה ע"י האש אפילו אחר ההדלקה, וכמה אחרונים כתבו שנכון להחמיר בזה, ומשמע מהמ"א שהרמ"א מתיר אפילו אם החלק התחתון אינו דולק כלל, אבל מכמה אחרונים משמע שרק אם שני החלקים דולקים מותר. עוד כתב הרמ"א שמוותר להעמיד נר במקום שיכולה לבוא שם רוח ולכבותו, אבל אם כבר יש רוח אסור אפילו אם זה רק רוח מצויה, דחשיב כמכבה ממש, ויש מחמירים אף לפני שהגיעה הרוח, כיון שבכל רגע הרוח מנשבת, ומטעם זה המנהג בליל יו"ט שלא לוקחים את הנרות מבית הכנסת הביתה כמו במוצאי שבת, אלא תוחבים אותם בחול, ואפילו אם נקיל בד"ץ הראשון בזה יש להחמיר כיון שההליכה גורמת בודאי שיכבה.

שיורי שמן ופתילה מותרים אפילו ביו"ט שלאחר שבת או ביום השני של ראש השנה, ולכתחילה טוב להחמיר ולהכין מבעוד יום פתילות חדשות ליו"ט, ועכ"פ יראה להדליק מהצד השני.

לאיזה צורך מותר להדליק נרות ביו"ט – אסור להדליק נר של בטלה, והיינו נר שאין לו צורך בו, (וי"א שיש בזה חיוב מלקות), ואפילו מדליק לאיזה צורך כגון להראות עשרו ופזרונותיו אסור, כיון שאין מתכוין כלל לצורך יו"ט או לצורך גופו, ואלו שאין רוצים לישן בלא נר אסור להם להדליק נר בשביל זה, אא"כ הם מפחדים לישן בלא נר. ונר של יארציי"ט אם לא הדליקו בערב יו"ט ידליקו עכ"פ בחדר שאוכל בו, שזה מוסיף אור בחדר, ויותר טוב שידליקו בבית הכנסת, ובשעת הדחק אפשר שיש להתיר בכל גווני, דהוי כעין נר של מצוה, שהוא לכבוד אבותיו. והמדליק נר לכבוד יו"ט מותר וגם איכא מצוה, ואף שכבר הדליק נרות של ברכה איכא שמחת יו"ט כשמדליק בלילה לתוספת אורה, אבל ביום אסור להדליק נרות בביתו, ואם יש ברית מילה בביתו שנוהגים להדליק נרות מסתברא שמוותר, דזה כבוד וחיוב מצוה. ובבית הכנסת מותר להדליק נרות אפילו ביום, דזהו כבוד המקום דכתיב "כבוד ד' באורים", ואפילו ביו"ט אחר מנחה בזמן שיש אור מותר כיון שיש בזה מצוה לאותה שעה, ואין בזה משום מכין לחול, ומשמע שמוותר אפילו אם אין אנשים בבית הכנסת ובה"ל מפסק בהתר זה, וסמוך לחשיכה מותר להדליק אף בביתו כיון שהוא צריך לזה לאותה שעה, ולתקן הפתילות והעששיות ביו"ט אחר מנחה מותר רק אם רוצה להדליקם בו ביום, אבל לצורך חול אסור אפילו להעמיד את הנרות, דגם טירחה בעלמא אסורה

לתולשם ואדם מתאוה להם יש גזירה שמוא יעלה ויתלוש. ובמוצאי יו"ט אסור בעשה לצורך ישראל עד בכדי שיעשו, כדי שלא יהנה ממלאכת יו"ט, אבל בעשה לצורך עצמו מותר למוצאי יו"ט מיד. ומה שהובא לעיל לאסור אף בקצץ לנכרי מעות על זה, יש מתירים באופן זה, ובהצטרף עוד ספק יש להקל מיד במוצאי יו"ט ראשון, אפילו לענין מלאכה גמורה, ולענין תחומין מותר בלי להמתין בכדי שיעשה אפילו בלי לצרף עוד ספק. והיכא שרוב הפירות שהביא אין במינם במחובר, ומיעוט יש במינם במחובר, אין להתיר מנח כל דפריש מרובא פריש, משום שכנגד זה יש רוב שהמביאים פירות למכור מביאים ממה שנתלש היום. ודבר שהובא רק במוצאי יו"ט, אבל המלאכה נעשית ביו"ט, ג"כ צריך להמתין בכדי שיעשו, אך לענין הבאה מחוץ לתחום אין להחמיר.

ובשני ימים טובים של גלויות, לדעת השו"ע אם הובא ביו"ט ראשון לצורך ישראל מותר ביו"ט שני בכדי שיעשו, מפני שממה נפשך יום אחד הוא חול, ואם הובא ביו"ט שני דינו כמו בהובא ביו"ט ראשון. וכתב הרמ"א שיש מחמירים שאם הובא ביו"ט ראשון ג"כ יהיה אסור עד מוצאי יו"ט שני בכדי שיעשו, דס"ל שעיקר האיסור הוא שמוא יאמר לנכרי לעשות עבורו ביו"ט, וא"כ גם ביו"ט שני יש חשש שיאמר לנכרי לעשות ביו"ט ראשון בשביל יו"ט שני, (אכן י"א שלשיטה זו אינו אסור ביו"ט שני אלא למי שנעשה בשבילו, ולאחרים מותר מיד במוצאי יו"ט ראשון אף לפני בכדי שיעשו), ונוהגים להחמיר כשיטה זו, אך לצורך אורחים שזה מצוה וכדומה ואין לו מאותו המין נוהגים להקל כיון שלא הובא בשבילם, והיינו שהזמנים אחרי שהנכרי הביא את הדורון, ובאורחים מעיר אחרת מקילים האחרונים אפילו אם הזמנים לפני כן ואפילו אם הוא אוכל עמהם מפני כבודם, דסמכינן בזה על הדעה הראשונה שמתירה ביו"ט שני אחרי בכדי שיעשו, אבל באינו לצורך אורחים אסור אפילו למי שלא הובא בשבילו. ואם יש עוד צדדים להתיר, יש לסמוך להקל כדעה ראשונה. ואם סיכם עם הנכרי שיביא לו בזמן התר והוא הביא ביו"ט ראשון, יש להקל ביו"ט שני אחרי בכדי שיעשו אף למי שהובא בשבילו. וכתב הט"ז שבמקום דוחק גדול וצורך אכילה יש לסמוך לגמרי על הדעה הראשונה, ומותר אף למי שהובא בשבילו אחרי כדי שיעשה בתחילת ליל ב', ואם יש לזה עוד קצת ספק, אם נלקט מערב יו"ט, או שלא לצורך ישראל, יש לסמוך להקל כהט"ז.

ואם הנכרי הביא בתחילת ליל יו"ט שני, בזמן שאין פנאי לצוד היום ובע"כ נצודו אתמול, דינו כמו בנעשה ביו"ט ראשון, ואם הובא בתחילת ליל יו"ט ראשון, דינו כמו בנעשה מערב יו"ט, ואם הביא מתוך התחום שרי.

לחתוך בכלי, וכתב המ"ב שכל זה מדינא, אבל במדינתינו נהגו להחמיר בין בנר של שמן בין בנר של שעוה וחלב שלא להסיר אפילו פחם ואפי" ביד, ומותר רק לנפץ את הפחם באצבעו שאינו מכבהו בידיים, ואין צריך לומר שמותר להטות באצבעו את ראש הפתילה כדי שתדלק יפה. (סעיף י').

מתי יש איסור תיקון מנא בנר - נר של חרס בעודו רך אסור למעך אותו ביד כדי לעשות לו בית קיבול, ואסור ליטול מתוכו את הקש שמניחים שם כדי להעמיד את הדפנות, מפני שהוא עושה כלי. וכן שני כלים המחוברים יחד בתחילת עשייתם אסור להפרידם לשניים, שהוא כמותקן כלי, ואם נדבקו ממילא אח"כ דרך עראי, מותר לפותחם. (סעיף ז').

המדליק נר של יו"ט צריך לברך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של יו"ט, דהדלקת נר ביו"ט היא מצוה כמו בשבת, וביו"ט שחל בשבת יאמר "של שבת ויום טוב", וגם ביו"ט שני של גלויות צריך לברך.

סימן תקט"ו

הנאה ממלאכה שנכרי עשה ביו"ט

נכרי שעשה מלאכה האסורה ביו"ט לצורך ישראל, אסור לישראל להנות מאותה מלאכה ביו"ט, וכן במוצאי יו"ט בכדי שיעשה, ויש אופנים שיש בזה גם איסור מוקצה, וי"א שאסור גם ביו"ט שני של גלויות שמוא יבקש מהנכרי לעשות עבורו (ונחלקו הפוסקים אם מטעם זה אסור גם לאחרים). ובסימן זה יבוארו פרטי הדינים בזה, ומה הדין ביו"ט או ביו"ט שני של גלויות, ואיזה קולא יש בדברים שרק הובאו מחוץ לתחום ולא נעשתה בהם מלאכה.

איסור הנאה ממלאכה שעשה נכרי ביו"ט - נכרי שהביא דורון לישראל ביו"ט, או שהביא למכור בעיר שרובה ישראל, או שקצץ לנכרי מעות כדי שיביא לו פירות או דגים מערב יו"ט והביאים ביו"ט, אם יש מאותו המין מחובר לקרקע (ואפילו כמהין ופטריית נחשבים מחובר), או מחוסר צידה, אסור לאכול או להנות או לטלטל דבר זה ביו"ט, אף למי שלא הובא בשבילו, כדן כל מלאכה שעשה נכרי עבור ישראל, ואף אם נתן דבר זה לתוך פיו ולעסו אפילו בשוגג אסור לבולעו, וגם אם בירך על זה אסור. ובאותו היום אסורים גם משום מוקצה אפילו אם הנכרי עשה את המלאכה לצורך עצמו (סעיף ב'), ובפירות שקל

שאחר שבת והוא מסל"ת שנלקט מערב שבת, או שהביא ביום ב' של ראש השנה והוא מסל"ת שנלקט מערב ראש השנה. אמנם אם הוא יודע שמה שנלקט היום אסור לישראל אינו נאמן, דכוותו להשביח מקחו. אמנם פירות שאינם נאכלים חיים והביאם ביו"ט שאחר שבת או בשבת, והוא מסל"ת שנלקט מערב שבת, כיון שיש בזה איסור דאורייתא לכמה פוסקים, דכיון שא"א לבשלם בשבת ניכר שהוכנו ליו"ט שאחריה, וממילא אינו נאמן במסל"ת, ובראש השנה אין נ"מ אם הפירות נאכלים חיים או לא, וכן ביו"ט שני של גלויות שאינו אלא איסור דרבנן נכרי נאמן.

האם האיסור הוא גם אחרי שתי ימים - נכרי
שהביא לישראל ביו"ט ראשון של ראש השנה שחל ביום חמישי, דברים שיש במינם ממחומר או ממחוסר צידה, י"א שמוותר לאוכלם בשבת בכדי שיעשו כיון שאיסור הכנה אינו אוסר שני ימים, וי"א שאסור לאוכלם דשני ימים טובים של ראש השנה הם כיומא אריכתא, ורק במוצאי שבת מותרים בכדי שיעשו, ולדעה זו גם בנשרו או ניצודו מאליהן אסורים בשבת ובמוצאי שבת מותרים מיד. וכתב הרמ"א שלדין שנוהגים לאסור ביו"ט שני של גלויות מה שנתלש ביו"ט ראשון, א"כ המחלוקת הנ"ל שייכת גם בשבת שאחרי שני ימים טובים של גלויות (אמנם בנשרו מאליהן או בליקטן הנכרי לעצמו מותר במוצאי יו"ט ראשון מיד), ולענין הלכתא בשני ימים טובים של ראש השנה יש להחמיר בשבת שאחריה, (ובמוצאי שבת, לדעת הט"ז מותר מיד, אבל רעק"א כתב לאסור בכדי שיעשו), אבל בשני ימים טובים של גלויות יש להקל בשבת שאחריה בכדי שיעשו, וכן אם חלו שני ימים טובים של גלויות בימים ראשון ושני והנכרי הביא בשבת, מותר לאכול בליל יו"ט שני בכדי שיעשו. אמנם אם הפירות אינם ראויים לאכילה חיים, אסור להכניס ביו"ט שני לצורך שבת כיון שהם מוקצין, ואף שאם מזדמנים לו אורחים מקילים להכניס ביו"ט שני, מ"מ כל זמן שלא נזדמנו אורחים הוא מוקצה, אבל מותר לבשל ע"י נכרי ביו"ט שני לצורך שבת (באופן שאין איסור בישולי עכו"ם), ובשבת ימתין בכדי שיעשה, ואם אין לו ממין זה בביתו לצורך שבת מותר לטלטלו ולבשלו בעצמו לצורך שבת, ובשבת ימתין מלטעום בכדי שיעשה.

האם הבאה מחוץ לתחום ביו"ט אוסרת את הדבר - דבר שהובא ביו"ט מחוץ לתחום ואין חשש שנתלש או ניצוד ביו"ט (כגון דבר שאין במינו מחומר או פירות יבשים או אווזים ותרנגולים), אסור ביו"ט למי שהובא בשבילו ולכל בני ביתו ולאורחים הסמוכים על שלחנו תדיר, דמסתמא הביא לדעת

ובשני ימים טובים של ראש השנה שהם כיומא אריכתא, או ביו"ט הסמוך לשבת בין מלפניו בין מלאחריו, אם הובא בראשון צריך להמתין עד מוצאי שבת ויו"ט, ואם הובא בשביל ישראל צריך להמתין עוד עד בכדי שיעשו, (ואף בניצודו מאליהן צריך להמתין למוצאי שבת ויו"ט, דאין שבת מכינה ליו"ט ואין יו"ט מכין לשבת, אכן במוצאי שבת או יו"ט א"צ להמתין בכדי שיעשו).

שיעור בכדי שיעשו הוא בכדי שילך הנכרי למקום שהביא משם, בין אם הוא רחוק בין אם הוא קרוב, ויעשה שם את המלאכה ויחזור לכאן. ואם הנכרי הביא ע"י רכיבה על סוס, משערים לפי רכיבה על סוס. וגם לדין שנוהגים להחמיר עד מוצאי יו"ט שני, השיעור כנ"ל, אמנם לאחרים יש להתיר במוצאי יו"ט שני בשיעור שיוכלו להביא מין זה ממקום קרוב הנמצא חוץ לתחום. ואם נסתפק לו מהיכן הביאם, משערים כאילו הובא מחוץ לתחום, בין לקולא היכא שיתכן שהובא מחוץ לתחום ממרחק, בין לחומרא היכן שיתכן שהובא מתוך התחום, אמנם לצורך מצוה יש להקל להמתין כדי הבאה מתוך התחום.

מה הדין במקום ספק - נכרי שעשה מלאכה עבור עצמו, שאין בזה איסור לישראל ביו"ט אלא משום מוקצה, ויש ספק אם המלאכה נעשתה ביו"ט או קודם, אסור ביו"ט, דספק מוכן אסור, (והט"ז והבאר הגולה אוסרים גם ביו"ט שני, והמאמר מרדכי מפפקק על זה, והפ"ח מכריע שלענין מחובר יש לאסור, מפני שדרך ללקוט באותו יום, משא"כ לענין צידה). ולמוצאי יו"ט מותר מיד, אבל אם ניכר שהמלאכה לא נעשתה היום (כגון פירות כמושים), מותר לכולם, אא"כ הובאו ביו"ט מחוץ לתחום שאז זה אסור למי שהובאו בשבילו. ואם הנכרי ודאי עשה את המלאכה היום, אלא שיש ספק אם עשאה עבור נכרי או עבור ישראל אם אסור בכדי שיעשו, זה תלוי במחלוקת שבסימן שכ"ה, ושם מבואר שלצורך מצוה יש להקל, ואם מצטרפים שני הספיקות יחד (מתי נעשתה המלאכה ולצורך מי), אסורים באותו היום, ובמוצאי יו"ט מותרים מיד משום ספק ספיקא, אכן בנכרי שהביא דורון לישראל או שהביא למכור בעיר שרובה ישראל ויש ספק אם ליקטן או צדן היום, אסור בכדי שיעשו כאילו ודאי נלקטו היום בשביל ישראל, וי"א שדורון הוא רק ספק, וממילא אם מצטרף לזה עוד ספק, כגון ספק אם יש במינו ממחומר, מותר בערב גם למחמירים בספק אחד.

נכרי המסיח לפי תומו שלא נלקטו הפירות היום או לא ניצודו הבעלי חיים היום, נאמן, כיון שהוא מגרע בדבריו את איכות הפירות והבעלי חיים, ואפילו ביו"ט

להמתין לערב בכדי שיעשו, ולרמ"א בתחילת הסימן צריך להמתין במוצאי יו"ט שני בכדי שיעשו.

מתי נחשב שהביא בשביל ישראל - בסתמא תולים שהנכרי הביא לצורך רוב אנשי העיר, ולכן אם יש בעיר רוב נכרים מותר, אא"כ כוונתו היתה להביא בשביל ישראל או גם בשביל ישראל, ואם יש בעיר רוב ישראל או אפילו מחצה אסור, ואם רואין שע"י שמתירים לקנות מהנכרים הם מרבים להביא, אוסרים לקנות מהם, אבל בסתמא אין חוששים לזה. ונכרי המביא דגים למכור בעיר שרובה נכרים, יש לחוש גם בסתמא שאם נתיר לישראל לקחת ממנו הוא ירבה להביא בשביל ישראל, והענין תלוי לפי ראות עיני המורה, דאם יש בעיר רק ישראלים יחידים אין לחוש לזה. והיכא שרוב העיר נכרים ורוב הקונים של אותו דבר הם ישראל, לכאורה הולכים אחרי רוב הקונים ולא אחרי רוב העיר, ובמ"א משמע דלא פסיקא ליה דבר זה. והאחרונים מצדדים שגם ברוב ישראל אין הולכים אחרי הרוב אלא כשהמביא הוא מבני העיר, אבל נכרי כפרי שמביא סחורה מחוץ לעיר, אין משערים לפי אותה העיר אלא לפי רוב העולם שהם נכרים, ותולים שאחרי הצידה נמלך להביא לעיר זו, (ואסור רק ביו"ט ראשון משום מוקצה ובליל ב' מותרים מיד, ואם הביא מחוץ לתחום אף שההבאה היא בשביל ישראל די להמתין בליל מוצאי יו"ט ראשון בכדי שיעשו), ובמור וקציעה מפקפק בזה, דתולים שמתחילה צד כדי להביא לעיר זו, ואם ידוע שמביא תמיד למכור בעיר זו לכו"ע הולכים אחרי רוב העיר.

דבר שיש ספק אם הובא מחוץ לתחום, אם הנכרי שרוי בתוך תחום העיר וגם פירות כאלו מצויים בתוך תחום העיר מותר, אבל אם הנכרי או הפירות לא מצויים בתוך תחום העיר אסור, אמנם בערב מותר מיד, ויש מקילים אף ביו"ט עצמו, והעיקר כסברא ראשונה, וי"א שביו"ט שני יש להקל בזה, ועיין פרטי הדינים בזה בסימן שכ"ה. והיש"ש רצה לומר שגם לענין מחובר, אם יש לאותו נכרי פירות תלושים בביתו ומחוברים מחוץ לתחום, תולים שמתלושים לקח, (וכן לענין צידה), אבל בא"ר ובפמ"ג אוסרים.

דבר שהובא מחוץ לתחום ביו"ט ראשון של ראש השנה או בשבת ויו"ט הסמוכים זה לזה, מותר ביום השני בכדי שיעשו.

ישראל ששיגר דורון לחבירו ע"י נכרי מערב יו"ט, והמקבל ידע וסמך על זה, והנכרי התעכב בדרך והביאם ביו"ט מחוץ לתחום, ואין במינו מחובר או מחוסר צידה, מותר באכילה אפילו למי שהובא בשבילו, (ואין לחוש שיאמר לנכרי להביא ביו"ט, כיון שהנכרי מכיר את המשלח ולא את המקבל), אבל

כולם, ויש מחמירים גם בזימנם במקרה, ואם זימנם אחרי שהנכרי הביא יש להקל, ולמי שלא הובא בשבילו מותר אף באכילה, אף בהובא מחוץ לג' פרסאות שלכמה פוסקים זה איסור דאורייתא, ומותר לשחוט בהמה שהובאה מחוץ לתחום אם מי שלא הובאה בשבילו אוכל ממנה מעט, ומ"מ מי שהובאה בשבילו אסור לאכול ממנה אף שנשחטה בהתר. ואם הובא בסתמא לעיר שרובה ישראל, אסור לכולם, דאדעתא דכולם הביא. ולענין טלטול גם מי שהובא בשבילו או כשהובא למכור בעיר שרובה או כולה ישראל מותר לטלטל את מה שהנכרי הביא בתוך ד' אמות, דכיון שזה מותר למי שלא הובא בשבילו אין בזה איסור מוקצה, אבל יותר מד' אמות אסור אף למי שלא הובא בשבילו או בהביא לצורך עצמו, כיון שזה קנה שביתה מחוץ לתחום, ואפילו אם א"א להכינו לאכילה בלי להוציא מחוץ לד' אמות אסור, אמנם לצורך יו"ט יש להתיר להוציאם ע"י נכרי, דאינו אלא שבות דשבות לצורך מצוה, וע"ע בזה בסימן שכ"ה. ובעיר המוקפת חומה מותר לטלטל בכל העיר, דמסתמא הוקפה לדירה, וכן הדין בעיר המתוקנת בעירוב כדן, או במבצר שידוע שהוקף לדירה (דבסתמא מבצר לא הוקף לדירה). ובמוצאי יו"ט מי שהובא בשבילו צריך להמתין בכדי שיעשה, בין אם הביא ביו"ט ראשון בין אם הביא ביו"ט שני, ואפילו לדין שנוהגים כרמ"א להחמיר ביו"ט שני במה שנתלש או ניצוד ביו"ט ראשון, לענין תחומין מותר. ושיעור בכדי שיעשו לענין תחומין הוא לפי ערך הזמן שנשתהה המביא, אמנם אם הביא ממקום רחוק והתחיל להוליכו לפני יו"ט, א"צ להמתין אלא מה שהובא ביו"ט, ואם אינו ידוע מהיכן הובא משערים כשיעור הבאה מחוץ לאלפים אמה, והנה לענין שבת יש מחמירים להמתין בכדי שיובא ביום, כיון שאין דרך להביא מחוץ לתחום בלילה, ומחרמ"א כאן משמע שביו"ט דעתו להקל בזה לענין תחומין, אכן אם היה בזה גם איסור דאורייתא כגון שנלקט ממחובר מחוץ לתחום, יש להחמיר, ולדבר מצוה או בשעת הדחק יש להקל בכל גווני.

נכרי המביא סחורה למכור בשוק של עיר שדרים בה ישראלים ונכרים, אם הביא לצורך נכרים (וכדלהלן), וזה דבר שיש ממין זה מחובר לקרקע או מחוסר צידה, אסור להשתמש בזה באותו היום, ובערב מותר אפילו באכילה וא"צ להמתין בכדי שיעשו, ואם אין ממינו במחובר או מחוסר צידה, מותר לאוכלו לאלתר, ובלבד שלא יזכיר סכום דמים אלא יקנה בהקפה ולא ישא ויתן עימו על המקח, ולא יטלטלנו חוץ לד' אמות. ואם הביא בשביל ישראל, ויש ממין זה מחובר לקרקע או מחוסר צידה, צריך

לטחינה, ואם חבירו צריך שעורים לבהמתו מותר לשלוח לו שעורים במקום שיש עירוב (שהרי הוצאה לצורך בהמה אסורה ביו"ט), ויש מחמירים גם בזה, ובמקום הצורך נראה שיש להקל, ובתנן או שחת בודאי יש להקל, ובזמננו שרוב השבולת שועל עומדת לסוסים נראה שיש להקל וצ"ע.

כלים ובגדים מותר לשלוח ביו"ט, ואף בגדים שאינם תפורים מותר כיון שהם ראויים להשען עליהם, ואפילו אם יש בהם כלאים מותר אם הם קשים בענין שמוותר להשען עליהם (כמבואר ביו"ד סימן שי"א), אבל מנעל שאינו תפור אסור לשלוח אפילו אם תפרו בסיכי והיינו תפירה שאינה ראויה, ומשלחים תפילין אם הם מתוקנים כל צרכם וראויים לשימוש בחול, ואף שאין מניחים תפילין ביו"ט מותר כיון שהוא נהנה ושמוח ביו"ט בעצם שליחת הדורון, וכל כיוצא בזה מותר לשלוח אפילו דרך רה"ר, כיון שהוצאה מותרת ביו"ט כשהיא צורך קצת. ובמאירי הביא מהירושלמי שאסור לשלוח תכשיטי זהב ביו"ט, ואפי' בשל כסף מגמגם שם, אבל בשיטה מקובצת בשם הריטב"א ובאור זרוע הסכימו שמוותר לשלוח תכשיטים כיון שהם ראויים לבישה.

צורת השליחה המותרת - השולח לחבירו דבר שמוותר לשולחו ביו"ט (וכדלעיל), לא ישלחנו בשורה של ג' בני אדם או יותר זה אחר זה אם כולם נושאים מין אחד, דאוושא מילתא ונראה כמוליכו למכור בשוק, ואפילו במבוי מעורב אסור, ובחצר יש להקל במקום הצורך, אבל אם כל אחד נושא מין אחר מותר, ואם ג' הולכים בערבוביא ולא זה אחר זה, לשו"ע מותר, ויש מן הפוסקים שאוסרים גם בזה, ולרש"ל מותר רק כשזה ג' מינים וגם הולכים בערבוביא, והא"ר מיקל בג' מינים בכל גוונא.

סימן תקי"ז

לקיחת מאכלים מחנוני ביום טוב

מותר לומר לחנוני ישראל שיתן לו מיני מאכל ומשתה, לפי הכללים שבהם מותר לעשות זאת בשבת (כפי שנתבאר בסימן שכ"ג). ובחנוני נכרי מותר לפי הכללים שמוותר בשבת והיינו בדבר ששומתו ידועה וכו' (ואם אין הנכרי מאמינו בלי לתת מעות מותר להניח לו משכון, אבל אסור להביאו לביתו ולהראות לו מהיכן יקח מעות משום עובדין

אסור לכל ישראל לטלטלם חוץ לד' אמות או חוץ לעיר המוקפת חומה או חוץ למבצר שידוע שהוקף לדירה. אבל אם המשלח ידע שלא יספיק להגיע לפני יו"ט, או שזה דבר שיש במינו מחוסר צידה או מחובר שיש לחוש שהנכרי החליף בגרוע ממנו (אמנם ישראל שקנה מערב יו"ט דבר שיש במינו מחובר והפקידו אצל נכרי בלי חותם, מותר להשתמש בו ביו"ט אף שאינו מכיר היטב שזה מה שהפקיד, דמאחר שמצא טוב ויפה כמו שהניח לא מחזקין ריעותא), אסור עד מוצאי יו"ט בכדי שיעשו, אא"כ זה חתום בחותם וכפי שנתבאר ביו"ד סימן קי"ח. ואם לא היה דעת המקבל על זה מאתמול, דעת הרמ"א שזה אסור לכל ישראל משום מוקצה, ודעת כמה אחרונים להקל בזה, ורק אם יש לישראל עצמו פירות מחוץ לתחום והנכרי הביאם לו ביו"ט הוי מוקצה, ויש מקילים גם בזה, ובשעת הדחק יש לסמוך על המקילים, ולסוברים שאין אסור מוקצה ביו"ט הכל מותר.

סימן תקט"ז

מה מותר לשלוח ביום טוב

הוצאה היא מלאכה המותרת ביו"ט כשיש בזה קצת צורך יו"ט, ולכן מותר לשלוח לחבירו מתנה אפילו דרך רה"ר כשיש בזה קצת צורך יו"ט, אבל לא ישלח בצורה שנראית כהולכה למכירה, ודבר שאין בו שום צורך ליו"ט אסור לשולחו כלל.

בעלי חיים מותר לשולחם לחבירו ביו"ט אפילו כשהם חיים, ואפילו דרך רה"ר, ואפילו אם יודע שחבירו לא ישחטם ביו"ט, מפני שחבירו יכול לשוחטם ולאוכלם ביו"ט, ולשו"ע דס"ל בסימן תצ"ה שמוקצה אסור ביו"ט, מותר לשלוח רק בהמה שאינה עומדת לגדל ולדות או בסתם עוף דמבואר בירושלמי שסתם תרנגולת נחשבת עומדת לאכילה, אבל בהמה העומדת לגדל ולדות ועוף העומד לגדל ביצים מוקצה הם ואסור לשולחם ביו"ט.

מיני מאכל כגון יינות ושמינים וסלתות מותר לשולחם ביו"ט, ואף קטניות מותר לשלוח כיון שדרך לבשלם שלימים ללא טחינה, אבל חיטים או שאר מיני תבואה אסור לשלוח, כיון שבסתמא הם עומדים לטחינה וטחינה אסורה ביו"ט ומחזי כמתעסק ביו"ט בצורך חול, ולכן אף במקום שיש עירוב אסור, ואף שיכול לעשות מהחיטים קליות וכדומה בלי לטחונם, והשעורים ראויות לבהמה, מ"מ בסתמא הם עומדות

סימן תקי"ח

הוצאה ביום טוב

הוצאה מותרת ביו"ט אף שלא לצורך אכילה, דקיבלו חז"ל דהא דכתב "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" הכונה שמלאכות שרגילים לעשותם לצורך אוכל נפש מותרות אף שלא לצורך אוכל נפש, אבל שלא לצורך כלל אסור, ולהלן יבואר באיזה אופנים מותרת הוצאה ביו"ט, ומתי אסור.

הוצאה שלא לצורך אוכל נפש - מתוך שהותרה הוצאה (לרשות הרבים וכ"ש לכרמלית) לצורך הותרה אף שלא לצורך, וה"ה בהבערה שחיטה אפיה ובישול, אמנם אסור להוציא אבנים וכדומה כשאינם מיוחדים לשימוש, ויש בזה גם משום מוקצה וגם משום הוצאה כיון שאין בזה צורך היום כלל, ולכמה פוסקים המוציא אבנים לרה"ר חייב מלקות, ואף לכרמלית אסור מדרבנן. וכתב הרמ"א שהוצאה מותרת רק כשיש בזה צורך קצת ליו"ט, אבל בלא צורך כלל אסור, והגר"א נוטה לומר שהשו"ע מתיר גם שלא לצורך, והביאור הלכה כתב שיותר נראה שגם השו"ע אסור מדרבנן הוצאה שלא לצורך כלל, ומ"מ כתב שדעת כמעט כל הפוסקים שהוצאת אבנים ודבר שאין בו צורך כלל אסורה מדאורייתא, ובודאי יש לנקוט כדעת המחמירים.

הוצאה בשביל מניעת הפסד - מותר לטלטל מפתח של תיבה שמונחים בה אוכלים או כלים אם ירא להשאירו בביתו, ולדעת הרמ"א מותר להוציא ביו"ט גם דבר שהוא מתיירא שיגנב או שיתקלקל וכדו', ואפילו מפתח של תיבת מעות מותר, דכיון שהוא דואג מזה נחשבת הוצאת המפתח צורך יו"ט. ויש כמה פוסקים שחולקים וסוברים שמותר רק לצורך אוכל נפש ממש או צורך מצוה ושאר דברים השייכים לאותו יום אבל לא בשביל הפסד ממון, ונכון להחמיר לנהוג כמותם, ואם יכול למסור את הכלים או את המפתח בביתו לאדם הנאמן עליו אסור לכו"ע.

החזרת המחזורים מבית הכנסת - מחזורים שהביאם ביו"ט לבית הכנסת מותר להחזירם ביו"ט לביתו אף אם א"צ להשתמש בהם עוד ביו"ט, אם מתיירא מגניבה (דהתירו סופם משום תחילתם), אבל המחזורים שהיו מונחים לפני יו"ט בבית הכנסת ואינו נצרך להם ביו"ט אפילו אם נצרך להם ביום השני של יו"ט, נכון להחמיר שלא להחזירם ביו"ט אפילו אם יש שם חשש גניבה, והיינו לדעת המחמירים לעיל שלא לטלטל משום חשש גניבה, ואם צריך להם בביתו מותר אף בלא חשש גניבה.

דחול, ואפילו ע"י נכרי אסור לקנות), וצריך שיהיה דבר שאין במינו במחובר או מחוסר צידה או שניכר שלא נלקט או ניצוד היום, וגם לא הובא מחוץ לתחום בשביל ישראל דהיינו בעיר שרובה נכרים (ובמחצה ישראל אסור), ואסור לקנות ביצים שמא נולדו היום, ובקמח או פת צריך שלא נטחן היום או שרוב הלוקחים פת וקמח בעיר זו הם נכרים (ואין בזה משום מוקצה כיון שחיטים או שיפון או שעורים ראויים לכסיסה או לקליות ודיסא, ומשום שזה דבר שגומרו בידי אדם. ודעת המ"א שהשו"ע מתיר לקחת רק מחנוני הלוקח מן הנחתומין, אבל מהנחתום עצמו מותר רק בשעת הדחק, אבל הבית מאיר והבגדי ישע סוברים שגם מהנחתום מותר, ולפי דבריהם שלא בשעת הדחק בשבת גם בחנוני אין להקל), ויש מחמירים בזה, וכתב החיי אדם שאין להקל אלא בעת הצורך. ואם ידוע לו שהטחינה וההרקדה היתה מערב יו"ט מותר אף אם הרוב ישראל, שהרי האפיה מותרת ביו"ט, ויש מחמירים בזה, וכתב החיי אדם שאין להקל אלא בעת הצורך. ופת שנאפתה בשבת שלפני יו"ט מותר לקחת מן הנכרי ביו"ט, שהרי גם בשבת עצמה מותר בשעת הדחק.

אסור לומר לנכרי מערב יו"ט שיקנה עבורו יונים ליו"ט, בין אם נותן לו מעות מערב יו"ט בין אם אומר לו שיקנה ממעות שלו והוא ישלם לו אח"כ, ואפילו אם הנכרי קונה בלי מעות אסור, כיון שהנכרי פוסק מעות ביו"ט, וכל דבר שאסור לישראל לעשותו אסור לומר לנכרי לעשותו ביו"ט אפילו אם האמירה היא מערב יו"ט, והנה בחמד משה אסור לתת לנכרי מעות מערב יו"ט כדי שיתן לו פת ביו"ט, ובשער הציון מיקל בזה. ולענין דיעבד אם אין ביונים משום צידה (והיינו שאינם מפריחים, וא"צ הזמנה כמו ביונים של ישראל, דשל נכרים א"צ הזמנה, אבל אם ניצודו היום אפילו בשביל נכרי יש בהם משום מוקצה ואסורים), ולא הובאו מחוץ לתחום בשביל ישראל, ואינו רגיל בכך, מותר לאוכלם ביו"ט, ואם לאו אסורים עד מוצאי יו"ט בכדי שיעשו.

לומר לנכרי מלא לי כלי זה יין הדין ביו"ט הוא כמו בשבת כדאיתא בסימן שכ"ג, ואסור למדוד שעורים כדי לתתם לפני בהמתו אלא משער ונותן לה וכדאיתא בסימן שכ"ד, ואסור להטיל גורלות ביו"ט כמו בשבת כדאיתא בסימן שכ"ב.

מדיני מוקצה ביו"ט

נחלקו הפוסקים בסימן תצ"ה אם אסור חכמים מוקצה ביו"ט יותר משבת, כדי שלא יבואו לזלזל ביו"ט בגלל שהרבה דברים מותרים ביו"ט, או שאין לאסור ביו"ט יותר משבת, ולהלן יבואר בכמה דברים אם הם מוקצה ביו"ט.

עץ שאינו מיוחד לשפוד ולא הכינו מבערב לך, והוא יבש שראוי להסקה, מותר לצלות בו ומותר לטלטלו לצורך הצליה אבל לא לפני שהוא צריך לו לצליה, ואחרי הצליה אסור לטלטלו אם אינו צריך לצלות או להסיק בו, כיון שלא נעשה כלי ע"י שהשתמש בו כשפוד והוא מאוס, ואף למתירים מוקצה ביו"ט דעת כמה אחרונים לאסור בזה, וממילא אינו רשאי ליטלו כדרכו אחרי הצליה, ואם הוא מונח במקום שבני ביתו עוברים שם שומטו מהר בגרירה וטלטול מן הצד עד שיעבירו מלפניו לקרן זווית כדי שלא ינזקו ממנו, אפילו אם אין עליו בשר כלל, (ובסימן ש"ח התירו לטלטל קוץ מרה"ר אף בטלטול גמור כיון שזה הזיקא דרבים, ולפי"ז אם נמצא שפוד בשבת ברה"ר אסור לטלטלו פחות פחות מד' אמות), ואם יש עליו מעט בשר אפילו פחות מכזית מותר לשומטו אף במקום שאין לחשוש לנזק. ושפוד המיוחד לצליה תורת כלי עליו בין בשל עץ בין בשל מתכת, ומותר לטלטלו בכל ענין שירצה, וי"א שמותר רק לצורך גופו ומקומו ככלי שמלאכתו לאיסור.

מותר **לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש**, כגון לסלק אבנים או עפר המונחים לפני פירות, או לטלטל את העץ הנ"ל כדי להעמיד שם אוכל נפש וכדומה בשביל שמחת יו"ט, אבל לצורך גופו ומקומו אסור לטלטל, וי"א שלמתירים מוקצה ביו"ט מותר, וכמו שנתבאר בסימן תק"ב. ואם היה מונח מפתח של אוכל בתיבה המיוחדת למעות ויש שם מעות, מותר להוציא את התיבה כדי לקחת את המפתח, ומותר גם להחזירו אם חושש לגניבה.

טלטול סולם ביו"ט - סולם של שובך מותר לטלטלו ביו"ט אף דרך רה"ר כדי ליטול יונים שבשובך (אם זימנם מערב יו"ט כפי שנתבאר בסימן תצ"ז), כיון שניכר שסולם זה הוא של שובך, ואף אם היה יכול לעשות זאת מערב יו"ט מותר. אבל סולם של עליה אסור בטלטול, שמא יאמרו שמטלטלו כדי לטוח גגו, ואפילו ברה"י או להטותו מקן לקן באותו שובך אסור, אבל בלי טלטול מותר לעלות עליו, ומשמע מהשו"ע שסולם זה הוא מוקצה, אבל הגר"א סובר שרק להוליכו או להטותו לאיזה תשמיש אסור אבל אינו אסור בסתם טלטול והזהר. וסולמות שמייוחדות לתשמישי הבית שרגילים לטלטלם בתוך הבית נחלקו הפוסקים אם מותר לטלטלם כיון שאינם ראויים לטוח בהם גגו, ויש אוסרים כיון שאינם שונים

הוצאת קטן - קטן מותר להוציא ביו"ט כדי שלא יבכה, ואף אם יכול להשאירו אצל אמו מותר לאב להוציאו אם יש לו געגועים על בנו והוא שמח לטייל איתו, כיון שיש בזה שמחת יו"ט ומיקרי צורך היום. וודאי מותר לכתחילה להוציא קטן בן ח' ימים כדי למולו, ולאחר ח' ימים אסור להוציאו כיון שאסור למולו ביו"ט. וכן מותר להוציא גדול להביאו לאיזה מקום אם אינו יכול ללכת ברגליו.

הוצאה לצורך מצוה - מותר להוציא לולב כדי לצאת בו ידי חובה, או ספר תורה כדי לקרות בו היום, או מחזורים ושאר ספרים ללמוד בהם, מפני שזה צורך מצוה, ואפילו לצורך מצוה דרבנן מותר, ודבר מצוה שאינו צורך היום משמע מכמה פוסקים שלמתירים רק לצורך קצת אסור.

הוצאת כלים - מותר להוציא כלים הצריכים לו קצת ליו"ט אפילו רק כדי להתקשט בהם, אבל שלא לצורך כלל אסור כמו אבנים, ואפי' כלי אוכל נפש אסור להוציאם אף לכרמלית אחרי שגמר סעודתו ואינו צריך להם, אמנם בתוך הקף מחיצות העיר מותר אף אם רק מקצת מאנשי העיר עירבו, ויש מקילים בסכנים וכדומה שמא יזדמן לו איזה פרי לחתוך בו, אמנם אם הולך למקום שודאי לא יצטרך לזה כגון לבית הכנסת אסור לכו"ע.

משחק בכדור - לרמ"א מותר לשחק בכדור ברה"ר אע"פ שע"ז רגיל להעבירו ד' אמות, מפני שזה בכלל טיול ושמחת יו"ט, ורש"ל כתב דדבר תימה להתיר בזה לגדולים (ולקטנים הנח להם), ובלאו הכי דעת השו"ע בסימן ש"ח לאסור. ולענין שאר מיני שחוק דינם כמו בשבת וכמבואר בסימן של"ח.

עירובי חצרות ביו"ט - אם עשה תיקון מבואות כדין וגם הניח עירובי חצרות מותר לטלטל מחצר לחצר אפילו דרך המבוי כל דבר שיש לו תורת כלי ואינו מוקצה, אפילו אינו לצורך היום כלל. ומשמע מהרמ"א שללא עירוב אסור להוציא אפילו מחצר לחצר או מבית לחצר, ולדעת השו"ע מותר להוציא מחצר לחצר או מבית לחצר, דלא תיקנו עירוב חצרות ביו"ט כלל אף לדבר שאינו צורך היום, דכיון שרוב ההוצאות הם לצורך היום לא הצריכו חכמים עירוב אף להמיעוט שאינו מצוי, ורש"ל כתב שנוהגים שלא להניח עירוב חצרות בערב יו"ט כדעת השו"ע, ואין לשנות המנהג, ומ"מ כשמניח עירוב חצרות בערב פסח לכל שבתות השנה יאמר גם "ולכל יום טוב" כדי לצאת גם דעת המחמירים.

הוצאה לצורך נכרי - אסור לישראל להוציא שום דבר לצורך נכרי, ואפי' דברים של אוכל נפש אסור, אבל היכא שצריך להחזיר משכון לנכרי אלם ואפילו אין בזה סכנה, וכן כשיש בזה דרכי שלום וכדומה, מותר לשלוח לנכרי ע"י נכרי דרך רה"ר.

צרכו, או שהניח קנים אגודים ונתכוין להעבות בהם את הסכך, אסור ליטלם ביו"ט משום סותר, אף למתירים מוקצה ביו"ט. ובבה"ל דן אם השו"ע מסכים עם דברי הרמ"א, וכתב שלמעשה הלכה כדברי הרמ"א. עוד כתב הבה"ל דאפשר שאם כוונתו להעבות או הדופן או הסכך, זה מתבטל לסכך או לדופן אפילו בהניח סמוך לדופן, ואם כוונתו שלא להעבות אינו מתבטל אפי' בהניח על הסכך ואינו אגוד, והחילוק המוזכר בין הדפנות לסכך הוא בסתמא או לאדם אחר שאינו יודע מהי כוונת המניח.

בית מלא פירות שהיה סתום מכל צד ולא הכניסם לאוצר לזמן רב, ונפחת הבית או שפחתו נכרי לצורך עצמו, אפילו ביו"ט עצמו, ואפילו בבית בריא, מותר ליטול מן הפירות ביו"ט, אבל לא ירחיב את הפתח כדי ליטול יותר פירות, אפילו אם הבנין הוא מלבנים סדורות בלא טיט. וכן לפתות הטמונים בבור ופתחם נכרי ביו"ט או בשבת אין בהם משום מוקצה, אכן אם הנכרי עשה זאת לצורך ישראל אסורין באכילה וטלטול עד מוצאי יו"ט ושבת בכדי שיעשו אפילו אם הפירות הם של נכרי, ועיין בה"ל שאין להקל בכל זה כי אם בשעת הדחק.

סימן תקי"ט

תריסי חנויות (-קרב שנועלים בו את החנות, וכשפותחים את החנות מסלקים אותו מן הציר ומסדרים עליו את הדברים שמוכרים), אם החנות מחוברת לקרקע יש בזה איסור בנין וסתירה מן התורה, אבל אם החנות אינה מחוברת לקרקע, והציר (-בליטות בדלת שנתחבות בחורים שבמפתן) נמצא באמצע הדופן, מותר לסלק את התריסים כדי להוציא תבלין לצורך יו"ט, משום שמחת יו"ט, וכן כשיש בזה צורך רבים מותר להחזירם כל צרכם כדי שלא ימנע מלסלקם מחשש גניבה, ואם יכול להוציא דרך חלון, דעת הב"י שמותר לסלק את התריסים, והא"ר אוסר, ולענין להחזיר דעת העיטור שמותר רק במקצתו, ובדעת הרשב"א צ"ע אם דעתו כהעיטור או שלרשב"א מותר להחזיר כל צרכו, (ובתוך הבית שאין חשש גניבה אסור להחזיר אפילו כשיש בזה צורך רבים), ויזהר שלא יתקע בחוזק, ושלא להזכיר את סכום המקח, ואם הציר נמצא בצד (למעלה ולמטה) מותר רק להחזיר מקצת או לסלק, אבל להחזירו כל צרכו אסור גזירה שמה יתקע, ואם התריס לא נשטמ מהחור מותר לפתוח ולנעול, כמו שמותר לפתוח ולנעול כל דלת, ואם אין להם ציר כלל מותר להחזיר

בצורתם אלא רק בגודלם ולפעמים משעין אותם סמוך לזיזים היוצאים מן הכתלים ועולה בהם לגג, ולהלכה ברשות היחיד יש לסמוך להקל וברשות הרבים נכון לכתחילה להחמיר.

גרף של רעי מותר לטלטלו ביו"ט לפי כללי ההתר בשבת שנתבאר בסימן ש"ח.

בהמה שמתה ביו"ט אם היתה מסוכנת מערב יו"ט מותר לחותכה לכלבים כיון שהיה דעתו עליה מאתמול, אמנם אם הכלבים יכולים לאכול בלי חתיכה אין לטרוח לצורך כך, ובא"ר מסתפק בזה. ואם לא היתה מסוכנת, לאוסרים מוקצה ביו"ט אע"פ שהיתה חולה לא יזינה ממקומה, ולמתירים מוקצה ביו"ט י"א שאפילו בבריאה מותר וי"א שרק בחולה מותר וכמו שנתבאר בסימן שכ"ד, ויש אוסרים גם בחולה.

שימוש בתבן ועצים ביו"ט - לשיטת השו"ע שמוקצה אסור ביו"ט, תבן שאצר לצורך בהמותיו לאחר זמן או עצים שכנס להסקה בימות החורף אסור להשתמש בהם ביו"ט להסקה או לאכילת בהמה, ואפילו בטלטול אסורים, אמנם אם התבן הסריח מאד מערב יו"ט, וכבר אינו ראוי למאכל בהמה אפילו ע"י פירוק, ויש בו מערב יו"ט קוצים שעיי"ז אינו ראוי לגבל בו טיט, מותר לו להסיק בהם, אבל לקשור אותו לחבילות חבילות כדרך שעושים להסקה אסור אא"כ היו קשורין מערב יו"ט, ואם התבן הוא לח אסור להסיק בו אף שלא הסריח ואף שהוא ראוי להסק גדול, ובחמד משה מפקפק בזה, ותבן שלא הכניסו לאוצר מותר להסיק בו אף שהוא עומד לבהמתו או לתשמיש אחר. ולמתירים מוקצה ביו"ט מותר להסיק גם בתבן שכנסו לאוצר ואינו סרוח.

עצים הנמצאים סמוך לדפנות סוכה העשויה לצל או לסוכת החג, מותר ליטלם כדי להסיק בהם, בתנאי שלא נארגו עם הדופן ולא הסמיכם כדי לעבות את הדופן (אפילו אחרי שעמד הדופן) ואינם קבועים ומחוברים בקרקע, אבל עצים או סכך של הסוכה עצמה אסור ליטלם משום סתירת בנין, ואף אם הסוכה נפלה ביו"ט אסור לטלטלם או לשורפם במקומם (וה"ה בעצים שנתוספו לדפנות והסכך באופן שנתבטלו אליהם), ואפילו אם מערב יו"ט היתה סוכה רעועה אסור, ולדעת השו"ע בסימן רע"ט מועיל בזה תנאי, וי"א שתנאי מועיל רק ברעועה, וכן מסתבר להלכה, אמנם לרמ"א שם שלא מועיל תנאי בנר, גם בסוכה לא מועיל תנאי. וכתב הרמ"א שאם זרק חבילות קנים אגודים על הסכך ורוצה עכשיו להסיק בהם, מותר ליטלם אע"פ שלא היה דעתו עליהם מאתמול, אבל אם הניח על הסכך קנים שאינם אגודים יחד אף שכבר סיכך כל

טירחא יתירא בהעלאה, ואם החלון נמוך ושוה לגג מסתברא שמוותר, וכן אסור ליטול שקי פירות ולהורידם דרך סולם או מדרגות, משום טירחא יתירא, וכן אסור לטלטלם לגג אחר כדי להפילם שם דרך ארובה אפילו אם שתי הגגות הם בגובה שוה. מותר לכסות פירות או כדי יין או לבנים אפילו אם הם מוקצה, מפני הדלף, וליתן כלי תחת הדלף דינו כמו שנתבאר בסימן של"ח לענין שבת.

סימן תקכ"ב

מה אסור להוציא לרה"ר

יציאה במקל - אסור לסומא לצאת במקל ביו"ט לרשות הרבים או לכרמלית, דהוי דרך חול זולזול ליו"ט כיון שאפשר לו לילך בלי מקל, וכן זקן לא יצא במקלו אא"כ הזקין כ"כ שאינו יכול ללכת בלי מקל שאז מותר אפילו בשבת, וחיגר או חולה שעמד מחליו דינם כמו שנתבאר בסימן ש"א לענין שבת, ומי שנקצרו גידי שוקיו יכול לצאת במקל אפילו לרה"ר, דזה נחשב לו כמנעל כיון שאינו יכול ללכת בלעדיו.

אסור לרועה לצאת עם תרמילו ביו"ט לרה"ר או לכרמלית, משום זילותא דיו"ט.

יציאה בכסא - אסור להוציא איש או אשה בכסא (שהיו נושאים אדם נכבד עם קתדרא על כתפם כדי שלא ידחקוהו אנשים או כדי שלא יטנפו בגדיו או כדי שלא יפול), משום עובדא דחול, ואם רבים צריכים לו כגון שהולך לבית המדרש לדרוש מותר, ואפילו אם יכול ללכת ברגליו מותר אם יש בזה איזה צורך וכנ"ל או שקשה לו ללכת מחמת חולשתו, ומותר אם נושאים את הכסא בין ידיהם או שכל אחד מניח ידו על כתפי חבירו ועל הידים מניחים את הכסא ומותר אפילו באפריון. ונחלקו הפוסקים אם מותר לישא כסא ביו"ט אחרי אדם חשוב פן יצטרך לשבת עליו בהליכתו, ואם רבים צריכים לו מותר לכו"ע. ועל הכתפים בלי כסא מותר בכל אדם.

אין מנהיגים בהמה במקל אפילו אם הזמין את המקל מאתמול ואינו מוקצה, דמחזי שהולך למוכרה בשוק.

אפילו בבית. וכלי העשוי ע"י שריו"ף (-בורג), לדעת המ"א הוי כתקיעה ואסור אף ביו"ט, ולדעת הט"ז בשבת אסור מדרבנן וביו"ט מותר משום שמחת יו"ט, ונכון להחמיר כהמ"א.

כלים העשויים מממה חלקים כגון מנורה של חוליות וכדומה מותר להעמידם ביו"ט, דאין בנין וסתירה בכלים, ומשמע מהשו"ע שאפילו בנתפרקו מבעוד יום מותר, אבל לתקוע בחוזק ובגבורה אסור.

נכרי שהביא מכתב חתום למ"א מותר לפותחו ביו"ט, אך אם כתוב עליו אותיות או צורות אסור משום מוחק, אך הגר"א מצדד שבכל גוונא אין לפותחו.

דברים שדינם ביו"ט כמו בשבת - להתיר ולהפקיע ולחתוך חותמות שבכלים ושבקרקע ולשבר פותחות, דינם כמו שנתבאר בסימן שי"ד לענין שבת, וכן לקטום קש או קיסם או תבן או עצי בשמים דינם כמו שנתבאר בסימן שכ"ב לענין שבת.

אסור לעשות קמטים בבתי הזרועות או השוקיים ביו"ט משום תיקון מנא, וכן אסור לעשות קמטים בענק שבצואר בעצים המיוחדים לכך, ואפי' בחול המועד אסור בכל זה.

סימן תקכ"ג

לכבד הבית ביו"ט דינו כמו שנתבאר בסימן של"ז לענין שבת, ושם מבואר מה הדין בבית מרוצף ושאר פרטי הדינים.

סימן תקכ"א

הורדת פירות מגג לבית - מי שיש לו פירות בגג אסור לשלשל את הפירות לבית דרך ארובה (פתח בקרקעית הגג), ואם ראה גשמים ממשמשים ובאים ואפשר שהפירות יופסדו, התיירו לו חכמים לשלשל את הפירות ע"י חבלאו לזורקם דרך הארובה, ואפילו אם יש לו הרבה פירות והיינו אפילו יותר מחמש קופות שבשבת אסור לפנותם, וכן אסור בשבת לפנות את כל האוצר, מותר לו לסלק את כולם, אמנם אם יש לגג מחיצות אסור להעלות את הפירות דרך חלון שבאחד המחיצות כדי להורידם בחבל או להשליכם, כיון שיש

סימן תקכ"ג

טיפול בבהמות ביו"ט

זבובים הנצמדים לבהמה מותר להסירם ביד או במגרדת של עץ שאינו מוכרח שיתלש שיער ע"ז, אע"פ שלפעמים נעשית חבורה, כיון שאינו מתכוין לזה, אבל אין מגרדים בהמה במגרדת של ברזל, דהוי פסיק רישיה שיתלש שיער, ופס"ר אסור אף בלא ניחא ליה.

אין **מייילדים בהמה** ביו"ט למשוך את הולד מן הרחם, דאיכא טירחא יתירא, אבל מותר לאחוז בולד שלא יפול לארץ, ונופח לו בחוטמו לפתוח אותו מסתימת הרירין, ונותן לו דד לתוך פיו, ואם הבהמה ריחקה את הולד מותר לזלף עליו מי שליתה ולתת מלא אגרוף מלח ברחמה כדי שתרחם עליו, אבל בטמאה אסור לעשות כך, מפני שאינה מקרבת ולד אחרי שריחקה אותה.

דין שביתת בהמתו ביו"ט נתבאר בסימן רמ"ו ובסימן תצ"ה.

סימן תקכ"ד

כמה דברים האסורים ביו"ט - אין עולים ע"ג אילן ביו"ט כפי שנתבאר בסימן של"ו. ולא רוכבים ע"ג בהמה כפי שנתבאר בסימן ש"ה. ולא שטים על פני המים, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מטפחים להכות כף על כף, ולא מרקדים, ולא דנים, ולא מקדשים ולא כונסים ולא מייבמים ולא מגרשים (ושכיב מרע דתקיף ליה עלמא טובא, מותר לגרש אפילו בשבת), ולא חולצים, ולא מקדישים ולא מחרימים, וכפי שנתבאר דינים אלו בסימן של"ט. ואין מפרישים תרומות ומעשרות או חלה ועיין בזה לעיל בסימן תק"ו, ודין פדיון הבן ביו"ט הוא כמו בשבת, ועיין בסימן של"ט דבדיעבד מה שעשה עשוי.

סימן תקכ"ה

חנוני שהקיף מיני מאכל ומשתה ביו"ט או בשבת יכול לתובעם בדין ובי"ד נזקקים לו אם המקבל מסרב לפרוע, ומתחילה צריך להזהר לא לומר לשון הלואה אלא יאמר תן לי, ופרטי הדין מבוארים בסימן ש"ז.

גבאי צדקה גובים בצינעא מיני מאכל ומשתה מהחצרות ביו"ט ונותנים לתוך חיקם, ומחלקים לכל שכונה ושכונה בפני עצמה, אבל לא יכריזו כדרך שמכריזים בחול, ואף שלדבר מצוה מותר להכריז, שאני הכא שאפשר בצינעא.

סימן תקכ"ו

התעסקות בקבורת המת ביו"ט

קבורת המת היא מצוה דאורייתא, ומ"מ אסור לעשות מלאכות דאורייתא ע"י ישראל ביו"ט, דאין עשה דוחה יו"ט שהוא לא תעשה ועשה, ויש דברים שאיסורם דרבנן והתירום ביו"ט ע"י ישראל, או מלאכות דאורייתא ע"י נכרי, או אפילו ע"י ישראל ביו"ט שני.

קבורת מת ביו"ט ראשון - אסור לישראל להתעסק בקבורת מת ביו"ט, במלאכות האסורות מדאורייתא כעשית קבר וארון ותכריכים, או לחתוך בגד פשתן לחתיכה גדולה או לחתיכות קטנות כדי לחברם, וגם ע"י קראים אסור אפ"י אם נעשו עובדי כוכבים כיון שהם חייבים במצוות ישראל ויש בזה "לפני עוור", ואפ"י אם המת יסריח בינתיים ואין שם נכרים אסור, אבל נכרים יתעסקו בקבורתו אפילו אם מת ביו"ט עצמו ואין לחוש שיסריח, ואפילו אם יש איזה חפירה או קבר גמור שאינו שלו להניחו בינתיים ואח"כ יעבירוהו מותר לחפור קבר ע"י נכרים, דאין זה כבוד למת להעבירו, והיש"ש כתב שבמקום שאין מנהג יש להחמיר ביו"ט ראשון שלא לקוברו ע"י נכרים אם אין חשש שיסריח, והיינו גדול שאין משתהה ע"ז יותר מיום אחד, ולפ"ז ה"ה בקטן שהמסריח לאט או שאפשר לתת במקום קר שאינו מסריח, ולדין שמקילים אף בגדול שאינו משתהה מותר גם באופנים אלו. ואין לחוש לדינא לדברי הי"ש"ש. ואם אפשר לקחת תכריכים מוכנים מאחר לפי מידת המת, אסור לעשותם אפילו ע"י נכרים, ואם אין לפי מידתו מותר להכין, ואם יש מידה אחרת שבתיקון מועט סגי עדיף למועט במלאכה. וביו"ט שחל בערב שבת, אם לא יספיקו הנכרים

אפילו בשוק, ובמקומות שלא דרים הרבה יהודים ומפורסם כשמת יהודי אחד מותר גם באדם רגיל לעשות כנ"ל אף שלא במקומו של המת, אבל בשאר מקומות אף אם במקרה הדבר התפרסם אסור. וי"א דמ"מ יש למעט בחילול, ולכן אם יש חברה המתעסקת בזה אסור לאחרים להתעסק בזה א"כ זה ערב שבת סמוך לחשיכה שאז כל הזריז לסייע שלא יבואו לידי חילול שבת הרי זה משובח, וכמה אחרונים מקילים בזה, ובא"ר כתב שטוב להחמיר. ומותר לחמם מים כדי לטהרו, ולגזוז שערו. ואם אין באותה עיר בית קברות לישראל מוליכים אותו לעיר אחרת אפילו חוץ לתחום, ושוכרים ספינה או עגלה בשביל להוליכו לשם, וכן מותר להוליכו על בהמת ישראל, (והקברנים מותרים להכנס לספינה אבל למלואים אסור), אבל אם יש בית קברות בעיר והוא ציוה שיקברוהו בקברות אבותיו, אין לחלל יו"ט בשביל זה, אמנם מלינים אותו עד אחרי יו"ט משום שמצוה לקיים דברי המת, ואם יש לחוש שיסריח קוברים אותו ביו"ט בעירו. (וכתב הרמ"א בסעיף ח' שאם המת מחוץ לתחום העיר ואין שם קברות של ישראל, מותר להביאו לעיר אע"פ שאפשר לקוברו במקומו, וכתב המ"ב שאין להקל אא"כ המת השתתה שם, אבל לרכב על סוסים מותר רק אם יש חשש שכלבים יאכלו את המת, ואם המת השתתה כאן בעיר, מותר ללכת מחוץ לעיר להביא לו צרכי קבורה כדי לקוברו בו ביום). ואין עושים בנין לכיפה על הקבר כיון דכבר המת נקבר, ומ"מ משמע מהאחרונים שמותר לעשות כן ע"י נכרי אפילו ביו"ט ראשון, כיון שזה לכבוד המת. אבל מותר לכסותו בעפר עד שנעשה תל כדרכו בחול (אף לדעת הרמ"א), דגמור קבורה הוא.

ודעת הרמ"א שבמלאכות גמורות אם יש נכרים לפנינו הם יעשו את הקבר ואת הארון ואת התכריכים על ידם, ושאר הדברים יעשו ע"י ישראלים כמו ביו"ט ראשון, ואם א"א לעשות ע"י נכרים, או שצריך להמתין להם הרבה שעות ובתוך כך יבוא המת לידי בזיון, מותר לעשות הכל ע"י ישראלים, וכן מותר לטהרו בסדין כדרכו, ויזהר שלא יסחוט בידיים, וכן שיהיה הסדין נקי דאם לא שריתו הוא כיבוסו, וכן מותר ללוותו מחוץ לתחום.

ואם אין רוצים לקוברו בו ביום כגון שממתנינים מפני כבוד המת כגון להביא לו ארון ותכריכים, אין עושים מלאכה אפילו ע"י נכרי, ורק לטלטלו באותה רשות מותר אפילו ע"י ישראל, ולרשות אחרת ואפילו לכרמלית אסור, ומסקנת רוב האחרונים שגם באותה רשות מותר רק לצורך המת, וגם זה מחמירים היש"ש והא"ר והב"מ שאינו מותר אלא ע"י ככר או תינוק, (והגר"ז מתיר לצורך ע"י ככר או תינוק בכל ענין), אבל לטלטלו

להוליכו לבית הקברות עד שבת יקברוהו בעירו או שיניחוהו בארון אטום בחימר וזפת, ואחרי שבת יוליכוהו לבית הקברות, וה"ה בכל מקרה שזה רחוק ואין הישראל יכול ללוותו אין לתתו לנכרים, שמא יתעללו בו ויגוללוהו או שלא יקברוהו, והכל לפי הנכרי. ולהלביש את המת שאין האיסור אלא משום טלטול מוקצה, וחימום מים והוצאה לצורך הקבורה שמדאורייתא מותר שהותרו לצורך הותרו נמי שלא לצורך, והכנסתו לקבר, לדעת השו"ע מותר אף ע"י ישראל, אבל ללוותו חוץ לתחום אסור, וי"א שכיון שצריכים להשתמש בנכרים לעיקר עסק הקבורה לא התירו שום דבר לעשותו ע"י ישראל, וכן דעת רדב"ז ולזה נוטה דעת הגר"א, והמיקל אין למחות בידו. ואסור לכו"ע לכסותו בעפר ע"י ישראל, כיון שמלוי גומא הוי כבונה, וכן אסור לכסותו בקרשים משום עשית אהל, וכן להורידו מהמיטה לארץ ע"י ישראל אסור אם לא ע"י ככר או תינוק, כיון שאין זה צורך קבורה. וטוב להזהר לטהרו ע"ג עור או נסר ולא ע"ג בגדים, וירחץ אותו בקש או בידו ולא בסדינים, כדי שלא יבוא לידי סחיטה.

המתנה ליו"ט שני - מת ביו"ט ראשון, אין להלינו ליו"ט שני כדי שיתעסקו בו ישראל, או כדי שילוו אותו אשתו ובניו מחוץ לתחום, ואפי" ת"ח שכבודו ביותר להקבר ע"י ישראלים אין משהים אותו, וי"א שאם השהוהו יקבר ע"י נכרים, ויש לפקפק בזה, ובבה"ל מאריך להוכיח שלהשו"ע יקבר ע"י ישראל, ובפרט אם הוא ת"ח, (ולרמ"א ביו"ט שני קוברין ע"י נכרים וכדלהלן).

בשבת ויוה"כ אין להתעסק כלל בקבורת המת אפילו ע"י נכרים, ואפילו להוציאו ולהניחו בחפירה העשויה מאתמול שזה טלטול בעלמא אסור, וכמבואר בסמ"א ש"א.

טיפול במת ביו"ט שני - לדעת השו"ע ביו"ט שני יתעסקו ישראל בקבורת המת, אפילו ביו"ט שני של ראש השנה, ואפי" לא שהה עדיין, דיו"ט שני שוויה רבנן כחול, אך אין דינו כחול ממש אלא כחול המועד אפילו ביו"ט אחרון של החגים. ועל כן במקום שנוהגים להניח הדס על מיטת המת מותר לחתוך בשביל זה הדס מפני כבוד המת. ומותר לחתוך ולתפור לו תכריכין אע"פ שאפשר לקוברו בסדין, ואם יכול למצוא תכריכין במידתו אין לעשות אחרים, ואם הם מטונפים מותר לכבסם. ומותר לעשות לו ארון, ואם אין נסרים מוכנים מותר לחתוך ביו"ט, אבל לקצוץ עצים מהיער אסור כמו בחול המועד. ומותר לחצוב לו קבר, אבל לחצוב אבנים לקבר אסור כמו בחול המועד, ואין לנסר עצים ולקצוץ הדסים ולתפור תכריכים וכהאי גוונא אלא בחצירו של מת שיראו כולם שזה בשביל המת, ובאדם מפורסם שמת מותר

אם נודע לבני עיר אחת שישראל מת במרחק של כמה ימים והוא מונח בין הנכרים ואינו ניתן לקבורה, מותר לצאת לדרך ביו"ט שני, אע"פ שלא יספיק לקבורו במועד, כיון שהוא מת מצוה וצריך למהר לקבורו כדי שלא יתנוול, וכתב המ"א שאם המת מונח שם בבית אין להקל, ובביאור הלכה מאריך בזה ומסיק שגם בבית מותר היכא שהוא מסור בידי הנכרים ויש לחוש שמפני גדול הסרחון ישרפוהו או יניחוהו לאכילת כלבים, (ומ"מ גם בזה אין לרכב אלא רק ללכת ברגליו. שעה"צ). אך י"ל דהיכא שהוא שמור אצל בני משפחתו אין להקל אף אם אין מי שיכול לקבורו או שאין שם בית הקברות.

תינוק שמת בתוך ל' יום ללידתו, אם לא גמרו שערו וצפרניו אפילו מת ביום ל' גופא דינו כנפל שאסור בטלטול ואין קוברים אותו ביו"ט, אמנם ע"י נכרים מותר לקבורו (אבל ודאי נפל אסור גם ע"י נכרי, וי"א שגם קבורת נפל היא מצוה ולדבריהם אפשר שמותר לקבורו ביו"ט שני ע"י נכרי). ואם גמרו שערו וצפרניו, הרי הוא בחזקת בן קיימא ודינו כמו שנתבאר לגבי מת גדול, כיון שרוב נשים יולדות ולד קיימא, וי"א שכיון שמת איתרע ליה רובא ומסתמא הוא נפל, ויש להחמיר לקבורו ע"י נכרי, וזה מותר גם ביום א' של יו"ט. ולגבי מה שנהגו להסיר ערלתו בצרור או אבן או קנה על קברם, אסור לעשות זאת אפילו ביו"ט שני של גלויות, ובדעת הרמ"א י"ל דס"ל שכיון שאין מסירים את הערלה ביו"ט יש להניח קבורתו לאחר יו"ט, ורק בספק נפל שמת לאחר המילה או בנקיבה קוברים ביו"ט, אמנם תינוק שלא מלו אותו מחמת חולי וכדומה ומת לאחר ל' קוברים אותו ביו"ט ומסירים ערלתו.

קריעה על מת - אין קורעים על המת אפילו ביו"ט שני ואפילו קרוביו, אמנם לערב צריכים לקרוע.

מתי קוברים מי שמת ביו"ט - מת בליל יו"ט שני משכימים וקוברים אותו לפני התפילה, ואם מת ביום קוברים אותו אחרי האכילה, וי"א שאפילו מת בלילה עדיף לקבורו בשעה שאומרים פיוטים ויזמינו עכ"פ י' בני אדם לקבורתו, ואם הוא אדם חשוב שהכל חייבים ללוותו יוציאוהו אחרי התפילה וילווחו עד בית הקברות ויניחוהו שם וילכו לאכול ואח"כ יקברוהו, ואם הקבר והתכריכים מוכנים ואפשר לקבורו לפני האכילה בלא להמנע משמחת יו"ט עדיף טפי, דבמדרש סמכו על הפסוק "לא תאכלו על הדם" שאין לאכול סעודה קבועה קודם שנקבר המת. וביו"ט ראשון לדעת השו"ע שהוא נקבר ע"י נכרים אפילו אם מת בלילה קוברים אותו אחרי האכילה או התפילה, ולדין שגם ביו"ט שני קוברים ע"י נכרים אין חילוק בין יו"ט ראשון לשני.

לצורך החיים (שיוכלו כהנים להכנס לבית או מפני עגמת נפש) אסור. ואין להלינו כדי שיקבר מחר ע"י ישראל, דאין זה כבוד למת, ואם הוא ת"ח יש לעיין בזה.

נטילת שכר על התעסקות בצרכי המת ביו"ט שני - החופר קבר למת או נותן בד לתכריכים וכדומה מותרים ליטול שכר, ובלבד שלא יזכירו את הסכום המקח וכ"ש שלא יקחו מעות, ואחרי יו"ט יבואו לחשבון, וגם בזה יש מי שאוסר, וכתב היש"ש שאם אינו מסכים לחפור אלא בשכר מטעים אותו ולא משלמים לו אח"כ, וזה תמוה שהרי לא רק הוא מחויב בכך, ובהלכה ברורה כתב דאיידי כשרק הוא יכול לחפור, ואכתי צ"ע. ואם החופר לא מסכים לחפור א"כ יקצצו לו דמים או יתנו לו כסף מזומן, אע"ג שעבירה היא בידו, מ"מ מותר לתת לו.

לוית המת ביו"ט - מותר ללוות את המת ביו"ט ראשון עד אלפים אמה, וביו"ט שני מותר אף יותר מג' פרסאות, ואף שאין במלואים אלו צורך למת מותר מפני כבוד המת, אבל אם יש בזה רק כבוד לאבלים ולא למת, כגון שהמת מונח בבית הקברות וממתנינים שאביו יבוא ובאים עם האב, אסור. ובשער הציון דן אם מותר לאותם שנושאים את הארון לצאת מחוץ לתחום ביו"ט ראשון, וכן אם מותר להם לחזור.

חזרה מלוית המת - המלואים שבאו בהתר מותרים לחזור למקומם (כדי שלא ימנעו מלצאת), ואם יכולים לחזור בדרך קצרה אסור להם לחזור בארוכה, אמנם מסתבר שאם יש ישוב יהודי בתוך תחום בית הקברות ויכולים לאכול ולשבת שם אסור להם לחזור אא"כ זה עד ד' אלפים אמה. ובמקום שבית הקברות נמצא במקום רחוק מאד ותמיד רק אנשי החברא קדישא מלואים לשם את המת תמורת שכר, צ"ע אם מותר להם לחזור יותר מד' אלפים אמה. וכן צ"ע אם מותר לאבלים עצמם לחזור, ומסתימת הפוסקים משמע שאין לחלק בזה, וצ"ע.

החזרת הכלים מלוית המת - מותר להחזיר עמם את כלי הקבורה כדי שלא יגנבו, ולא הוי מוקצה כיון שיתכן שיצטרכו אותם למת אחר בו ביום, וכיון שכבר מטלטלם אפילו אם מוצא סמוך לחומת העיר מקום שמור להניחם יכול לישאם עד ביתו, ודעת המחצית השקל שאם במקום בית הקברות או בתחומו יש מקום המשתמר אסור לטלטל, ומהגר"א ורע"א משמע שמותר בכל גוונא, ואם יודעים בודאי שצריכים את הכלים למת אחר ודאי מותר.

אסור לרכב על בהמה או ללכת בספינה בלוית המת אפילו ביו"ט שני ואפילו בתוך התחום, ואפילו לאבלים אסור, ומשמע שכך הדין אפילו אם א"א בענין אחר וישאר המת בלי לוויה, אבל אלו הנצרכים לקבורו מותר להם במקום הכרח (והיינו כשיש טורח גדול לילך ברגליו, והט"ז מתיר אף בטורח קצת) לרכב ע"ג בהמה או ללכת בספינה ביו"ט שני, ומ"מ לא ירכבו בעיר כדי שלא יאמרו האומות שמחללים יו"ט.

סימן תקכ"ז

דיני עירוב תבשילין

יו"ט שחל בערב שבת, נחלקו בגמ' אם אסור מדאורייתא לאפות ולבשל ביו"ט לצורך שבת כמו לצורך חול, או שלצורך שבת אין האיסור אלא מדרבנן, וגם אם עיקר האיסור הוא מדאורייתא, מ"מ הואיל ואם יבואו אורחים מבעוד יום יכולים להנות מהמאכל ביו"ט, אין האיסור אלא מדרבנן, והכמים תיקנו שאם הוא מכין פת ותבשיל מערב יו"ט לצורך שבת מותר לאפות ולבשל ביו"ט לצורך שבת, דבזה נחשב שכבר התחיל לאפות ולבשל לשבת מערב יו"ט ורק הסיום הוא ביו"ט. ופרטי דיני עירוב יבוארו להלן.

עירוב תבשילין - יו"ט שחל בערב שבת אסור לבשל בו קדירה מיוחדת לצורך שבת, אא"כ עשה עירוב תבשילין, והיינו שיניח מערב יו"ט פת ותבשיל לצורך שבת, ויברך על מצות עירוב, ויאמר בדין יהא שרא לן לאפווי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיו"ט לשבת, ובזה מותר לבשל וכדו' ביו"ט לצורך שבת, שע"י העירוב נחשב שלא התחיל את המלאכה ביו"ט אלא רק גמר אותה.

עד מתי יכול לבשל ביו"ט מכה העירוב - יזהר להקדים להכנת המאכלים ביו"ט לצורך שבת (כשעשה עירוב) בכדי שיגמור מלאכתו בעוד היום גדול, דסמוך לחשיכה בזמן שלא שייך שיצטרך לזה ביו"ט עצמו יש בזה לתא דמלאכה דאורייתא, וכן לא יטמין לצורך שבת אא"כ יתבשלו שליש בישול מבעוד יום. ומטעם זה נהגו להקדים תפילת ערבית של ליל שבת כשחל סמוך ליו"ט, כדי שלא יתאחר הבישול עד סמוך לחשיכה, ויש ראשונים שסוברים שאין חילוק בין מבעוד יום לבין סמוך לחשיכה, ובשעת הדחק אם נתאחר בישולו עד סמוך לחשיכה, ביו"ט שני ודאי יש להקל, ואף ביו"ט ראשון אפשר שיש להקל בשעת הדחק, אך לכתחילה ודאי צריך להזהר בזה ובפרט ביו"ט ראשון.

גם ביו"ט שני של גלויות אסור לבשל לצורך שבת, ואם עירב מערב יו"ט ראשון מותר.

מותר לבשל כמה קדירות ליו"ט ללא עירוב, ואם נשאר לו אפילו קדירה שלימה יכול לאכול ממנה בשבת, ובלבד שלא יערים, וע"ע לקמן בסוף הסימן.

עד מתי אפשר לערב - אפשר לערב אפילו בספק חשיכה, והיינו לפני שנראים ג' כוכבים בינוניים, ואם כבר אמרו הציבור ברכו שזה קבלה של היו"ט, (ואפילו אם הוא לא אמר הוא נגרר אחרי הציבור), אין יכול לערב, אבל קבלת עצמו אפילו שקיבל בפירוש

י"ל שאפשר עדיין לערב אם עוד לא חשכה, ובשעת הדחק מותר גם אחרי ברכו אם הציבור לא התפללו מעריב ועדיין לא חשכה, ואם קיבל בזמן בין השמשות י"ל דקבלתו הוי' לודאי, וכ"ש אם התפלל אז מעריב, ואם התפלל מבעוד יום מהמדרכי מוכח דלא מהני, והגר"ז פסק להחמיר כשכבר התפלל מעריב אפילו ביחידות. ואם בא להתפלל מנחה ונזכר שלא עשה עירוב, ואם יחזור לביתו לערב יאחר זמן מנחה, יתפלל מנחה, ובמקום עירוב יקנה קמחו לאחרים, אמנם אם יכול יערב ע"י שליח לפני מנחה, ויאמר לשליח שיעשה בשבילו ויזכה גם למשרתיו. ואשה שכבר הדליקה נרות יש לדון אם זה נחשב כקבלת שבת של ציבור כמו בשבת, וא"כ כבר א"א לערב בשבילה, או דביו"ט כיון שלא כולן מדליקות באתה שעה לא נהגו לקבל שבת בהדלקה, ואף אם דרך אשה גם ביו"ט לקבל יו"ט בהדלקה, אפשר שזה כקבלת יחיד, וכאיש המדליק שאינו מקבל שבת בהדלקתו, ומותר לעשות אח"כ דברים שמותר לעשות בספק חשיכה, ולכתחילה ודאי יש לערב לפני הדלקת הנרות.

במה מערבים - מערבים בפת ותבשיל, כיון שצריך גם לבשל וגם לאפות מיו"ט לשבת, אמנם כיון שמעיקר הדין די בתבשיל ממילא בדיעבד אם עירב רק בתבשיל סגי ומותר לו גם לאפות, אמנם אם נזכר קודם שחשכה יניח גם פת ויאמר בהדין עירובא וכו', אבל לא יברך שנית, ואם א"צ לאפות אלא רק לבשל אף לכתחילה סגי בתבשיל. ואם הניח רק פת, לתבשיל ודאי לא מהני, ונחלקו הפוסקים אם מותר לו לאפות או לא, והאחרונים הסכימו דלא מהני, דעיקר עירוב בתבשיל.

שיעור העירוב - יש לערב בכזית, ואם הניח כזית ונחסר מכזית לא מהני, ומשום הידור מצוה יקח לחם שלם וחתכת בשר או דגים חשובה, ויש מצריכים לכתחילה פת כביצה, אך גם לדבריהם אם כבר עירב בכזית א"צ לחזור ולערב בכביצה.

צריך לערב בתבשיל הראוי ללפת בו את הפת, כגון בשר דגים וביצים ושאר מינים שדרך ללפת בהם את הפת, ולא יערב בדיסא (-תבשיל העשוי משעורים כתושים) כיון שדרך לאוכלה לשביעה בלא פת, ואפי' במקומות שדרך ללפת בה את הפת בטלה דעתם אצל כל אדם. ושאר מיני קטניות, אין לערב בהם אלא במקומות שמלפתיים בהם את הפת, ונראה שאין לערב בתפוחי אדמה שהסיר קליפתם ובישולם יבשים, וכן בארבע"ס או בפולין כיון שדרך לאוכלם בפני עצמם. עוד נראה שאפשר לערב גם דבר שדרך לאוכלו אף בחול, וא"צ דבר שאין רגילים לאוכלו בכל יום.

מה נחשב תבשיל - כשם שמערבים במבושל כך מערבים בצלי, או בשלוק (-מבושל הרבה יותר מכפי צרכו), או בכבוש במים או בשאר משקין מעת לעת, או בשרוי בחומץ וציר בכדי שיתננו על האור ויתחיל

אם יכול לזכות להם חלק בתבשיל שכבר עירב בו בעצמו. ויכול לצאת בעירוב כל הנמצא בתחום העיר, אבל הנמצא מחוץ לתחום אע"פ שיכול להגיע לעיר ע"י עירוב תחומין לא מהני, א"כ התנה המניח בהדיא שמערב גם עליו, ואם לא הניח עירוב תחומין גם תנאי לא מהני כיון שאינו יכול להגיע ולקחת את העירוב תבשילין.

האם עירוב צריך דעת - המניח עירוב עבור אחרים צריך שיהיה מדעת המניח, אבל א"צ דעת מי שהניחו בשבילו, אלא מספיק שיודיעוהו ביו"ט שמוותר לו לבשל לשבת. ואם דרך הגדול להניח עירוב מותר לאותם ששכחו או נאנסו לסמוך שהגדול עירב, אע"פ שלא הוכרז הדבר. וי"א שלדין שבנוסח העירוב מוזכר שמערב לכל בני העיר, א"כ כל מי ששכח יכול לסמוך על זה, וחלקו על דבריהם דאין הנוסח מועיל כלום אא"כ זיכו ע"י אחר, ורוב בני אדם אינם יודעים זאת, ואין לסמוך אא"כ יודעים שהקנו להם.

זיכוי העירוב עבור אחרים - המערב לאחרים צריך לזכות להם חלק בעירוב ע"י אחר, וצריך להגביה את העירוב טפח מן הקרקע או מהמקום שהוא מונח שם (וע"ע בזה בסימן שס"ו), ואפשר לזכות ע"י מי שאפשר לזכות על ידו עירוב של שבת וכפי שנתבאר בסימן שס"ו, ובאלו שיש שם מחלוקת כגון באשתו שמעלה לה מזונות או בבנו גדול שסמוך על שלחנו שבדיעבד סומכים שם לקולא ה"ה הכא, ואשתו שאינה אוכלת עימו אלא הוא מעלה לה מזונות והיא מבשלת בפני עצמה צריכה עירוב בפני עצמה, ומיגו שהיא זוכה לעצמה היא יכולה לזכות גם לאחרים. ואשה שגרה אצל אחר צריכה עירוב לעצמה, ואם אינה יכולה לערב צריכים לערב עבורה או שתצא בעירוב של גדול העיר.

המשך דיני עירוב תבשילין

נוסח העירוב - המערב נוטל את העירוב ממי שזכה עבור אחרים ומברך על מצות עירוב, ואין הברכה מעכבת. ואומר "בדין יהא שרא לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת לנא ולפלוגי ולפלוגי", או "לכל בני העיר הזאת". דעת הרמ"א שהאמירה מעכבת, ואף אם אמר בדין יהא שרא לן למעבד כל צרכנא הוי כמי שלא עירב כלל כיון שלא פירט המלאכות, ואם הזכיר רק חלק מהמלאכות מותר לעשות רק את מה שהזכיר, וי"א שאם שכח לומר אינו מעכב, ולכתחילה יש להחמיר, ועל כן אם נזכר לפני יו"ט שלא אמר יחזור ויטול את העירוב ויאמר בהדין וכו', ולא יחזור ויברך אם כבר בירך, ואם נזכר בערב שבת יקנה קמחו לאחרים והם יכינו בשבילו, ואם אין לו למי להקנות

להרתיח, או במעושן, (ובתנאי שיהיה ראוי לאכילה ע"י הכבישה או העישון), אבל מליח אף אם נעשה ראוי לאכילה אין מערבים בו, ודגים רכים שהדחתן בחמין זו היא גמור מלאכתן מערבים בהם. ותפוחים שבישולם מערבים בהם אם דרך אנשי המקום ללפת בהם את הפת, וכן דגים אף אם היו מלוחים וראויים לאכילה כשהם חיים, מערבים בהם.

עדשים שנשארו בשולי קדירה, וכן שמנונית שנשארה על הסכין וגררה, ויש בהם כזית, מותר לערב בהם אם אין לו תבשיל אחר, אע"פ שיש בזה קצת ביזוי מצוה, ולא אמרינן שהם בטלים כיון שאינם חשובים. ותבשיל גמור של עדשים פשיטא שמערבים בו כשאר תבשילים, אפילו אם לא נתבשלו לשם עירוב, ובלבד שדרך באותו מקום ללפת את הפת עם עדשים. ומצוה מן המובחר לעשות את התבשיל בכונה לשם עירוב, ואולי סגי בכך שמבשלו עבור שבת.

מהרי"ל היה מניח את הבשר על צלחת ולא על הפת, משום מיאוס, וגם לקח לחם שלם, והיה לוקח אותו אח"כ ללחם משנה ובוצע עליו בסעודה שלישית, דכיון דאיתעביד ביה מצוה חדא ליעבד ביה מצוה אחרינא.

עירוב עבור אדם אחר

מצוה על כל אדם לערב בעצמו.

מתי אפשר לסמוך על העירוב של גדול העיר - מצוה על גדול העיר לערב עבור כל בני עירו, כדי שיסמוך עליו מי ששכח פעם אחת, או נאנס, או שהניח עירובו ואבד, או עם הארץ שאינו יודע לערב, או מי שחשב שאפשר לצאת בעירוב זה לכתחילה, אבל מי שהיה יכול לערב ולא עירב, או ששכח מחמת עצלות ולא מחמת טירדה ואפילו בפעם הראשונה, לדעת השו"ע הוא נקרא פושע ואינו יכול לסמוך על עירובו של גדול העיר (אמנם ע"י שליח אפשר לערב, וכן מהני אם הגדול אומר לו לפני שמערב שיסמוך עליו והוא נתרצה), ודעת הרבה פוסקים שכל אדם יכול לסמוך לכתחילה על גדול העיר, ואף הגדולים מכוונים להקנות עירובם לכל אדם בכל אופן, ורק מי שבכל פעם עושה בעצמו ואינו רוצה לסמוך על העירוב של הגדול ואח"כ קרה ששכח כמה פעמים בזה אין הגדול מוציא כיון שלא היה דרכו לסמוך על הגדול, ואפשר שבדיעבד אפשר להקל כדבריהם משום שמחת יו"ט.

כשמערב עבור אחרים א"צ לפרט אלא מזכה ע"י אחר לכל בני העיר, ובאמירת הנוסח יאמר "לי ולכל מי שלא עשה עירוב", וגם אם כבר עירב בעצמו יכול לערב לאחרים, אלא שיש להסתפק אם יכול לברך על העירוב השני, וכן

מותר לאפות את אותה עיסה, וכן אם התחיל לבשל כגון שחתך ראשי הלפתות וכדומה, מותר לגמור אותו תבשיל, ו"א שאם התחיל מותר לעשות כל צרכי, ולדינא אין להתיר אלא לגמור את הדבר שהתחיל. ואם אפה או בישל לצורך יו"ט ולא לצורך שבת ונאכל העירוב, מותר להשאיר לשבת את מה שהכין ליו"ט ולהכין ליו"ט מאכלים חדשים, אבל מה שבישל ליו"ט אחרי שנאכל העירוב אסור להשאירו לשבת, דהוי הערמה, וכן להניח לחול ולבשל מחדש ליו"ט אסור, שהרי גם לשבת אסור אם לא מה שבישל בזמן שהיה עירוב קיים, ולחול לא שייך זה.

מי שמתענה ביו"ט לדעת הרמ"א (סעיף כ') אסור לו לבשל לצורך יו"ט בין עבורו בין עבור אחרים, וכן אם חל יו"ט בערב שבת אסור לו לבשל לשבת אפילו אם עירב, אמנם אחרים מותר להם לבשל משלו כיון שהוא עירב. והאחרונים מפסקים על דין זה, ועל כן ביו"ט הסמוך לשבת אם אין לו אחרים שיבשלו בשבילו מותר לו לבשל בעצמו, וכן משרתת שמתענה ביו"ט מותר לה לבשל עבור בעל הבית.

מה מותר לעשות למי שלא עירב

הדלקת הנר מותרת למי שלא עירב, ויש אוסרים, והרבה אחרונים הסכימו שהעיקר כהאוסרים, ולכן אנו אומרים בנוסח העירוב ולאדלוקי שרגא, אמנם אם לא אמר כך מותר להדליק, אבל אם לא הניח כלל מותר להדליק רק נר אחד, ויש מקילים כדעה ראשונה, ולכתחילה יקנה לאחרים והם ידליקו לו, או שיסתפק בנר אחד.

בישול עבור אחרים - מי שלא עירב, כשם שאסור לו לבשל לעצמו, אסור לו לבשל עבור אחרים שעירבו אפילו בביתם, וכן אסור להם לבשל עבורו דבר שלו אפילו בביתם, ואין תקנה למי שלא עירב אלא שיקנה קמחו ותבשילו לאחרים במתנה ע"י משיכה לרשותם או ע"י הגבהה (וקנין סודר אסור), ואז הם יוכלו להכין זאת עבורו. ואם אין לו שם אנשים שעירבו, י"א שמותר לאפות בצמצום פת אחת אפילו גדולה ולבשל קדירה אחת כדי צרכו לכל השבת וא"צ לצמצם בזה, אלא שלא ירבה במיני לחמים ותבשילים, וכן מותר להדליק נר אחד, אכן אם נשאר לו פת מיו"ט אסור לאפות בשביל לחם משנה, אמנם אם הפת אינה מספיקה לכל השבת מותר לאפות עוד פת, והאחרונים הסכימו שמותר לאפות פת אחת וכדו' גם אם יש שם אחרים אלא שאינו רוצה להקנות להם מאיזה טעם, אכן באמת נכון מאד שיקנה קמחו לאחרים כדי שיאפו עבורו לחם משנה. ואשתו ובני ביתו של מי שעירב הם נטפלים לו, ומותר להם לבשל אע"פ שלא עירבו

יכול לסמוך על המקילים, ואם נזכר ביו"ט ראשון שחל ביום חמישי, יניח עירוב ויתנה שיהיה עירוב רק אם היום חול ולמחר קודש ולא יברך.

י"א שיאמר גם "לאפוקי" והיינו הוצאה, ובדיעבד אם לא הזכיר לאדלוקי שרגא או לאפוקי לכו"ע אין להחמיר. ולכתחילה טוב להזכיר גם שחיטה. ומי שאינו יודע לשון הקודש צריך לומר את הנוסח בלשון שמבין. המניח עירוב בשליחות והתבשיל הוא של המשלח, כתב הגר"ז שהברכה תלויה במחלוקת אם האמירה מעכבת, דאם אינה מעכבת א"כ הוא לא עושה כלום ואין לו לברך. (סעיף י"ב ורמ"א סעיף כ').

אם חל יו"ט ראשון ביום חמישי אין לבשל בו עבור שבת על סמך העירוב, אפילו אם יודע שיהיה לו אונס ביו"ט שני והיתה כוונתו לכך בשעת הנחת העירוב, אלא יבשל ביו"ט שני. ובדיעבד אם עבר או ששגג ובישל דעת הט"ז להתיר, וכ"ש אם לא בישל מאכלים אחרים לשבת. אמנם אם חל יו"ט ראשון ביום ו', פשיטא שמותר לבשל לשבת ע"י עירוב תבשילין.

האם אפשר לערב לכמה ימים טובים - המניח לעירוב תבשילין דבר המתקיים ימים רבים, ומתנה שזה יועיל גם ליו"ט אחר שיחול בערב שבת, לכתחילה אין לסמוך עליו ליו"ט אחר, משום ש"א שמצוה להניחו דווקא בערב אותו יו"ט שבא להתיר לבשל בו ואפילו אם הניחו ב' או ג' ימים לפני אותו יו"ט לא מהני, ואם הניח לכמה ימים טובים ונזכר לפני היו"ט השני צריך לחזור ולערב ולומר בהדין עירובא וכו', אבל לא יברך שנית, ואם נזכר ביו"ט עצמו, אפשר לסמוך על העירוב הראשון, דבדרבנן סומכים על הסוברים שא"צ להניחו דווקא בערב יו"ט, אמנם י"ל שכשסומך על העירוב ליו"ט אחר צריך שיהיה בו כזית עבור כל יו"ט, אמנם בירושלמי מבואר שדי בכזית אחד, ואולי כוונתו רק לשני ימים טובים של אותו יו"ט, וצ"ע. אמנם כל זה כשמניח מתחילה לכמה ימים טובים, אבל אם נשאר לו הכזית מהיו"ט הקודם ואומר שוב בערב יו"ט בהדין עירובא וכו', מהני אף בכזית אחד. וטוב לכתחילה להכין את התבשיל בערב יו"ט ולא קודם, אף אם מניחו לשם עירוב בערב יו"ט, ואם אין לו די שיניחו בערב יו"ט לשם עירוב.

עד מתי צריך שהעירוב יהיה קיים - אם התבשיל נאכל ולא נשאר ממנו אפילו כזית אין לבשל ביו"ט בשביל שבת, (אמנם אם הפת נאבדה אין בכך כלום, דעיקר העירוב הוא בתבשיל, ואפילו אם חל יו"ט ביום חמישי ויום שישי ונזכר בראשון שהפת אבדה א"צ לערב על תנאי), ואחר שהכין צרכי שבת מותר לאכול את התבשיל, ולכתחילה נכון להניחו ללחם משנה בערבית ושחרית ולבצוע עליו במנחה, דכיון דאיתעביד בו חדא מצוה ליתעביד בו מצוה אחריתא, ואם נאבד העירוב אחרי שהתחיל ללוש את העיסה,

סימן תקכ"ח

עירובין ביום טוב

מדאורייתא אסור בשבת להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים או מרשות הרבים לרשות היחיד, אמנם חצר המוקפת מחיצות כדן מותר מדאורייתא לטלטל בה ובין הבתים, והז"ל אסרו לטלטל מבית לבית או מבית לחצר ללא עירובי חצרות, וכן אסרו לטלטל מן החצרות למבוי ללא שיתפוי מבואות. כמו כן אסור לצאת בשבת מחוץ לתחום אלפים אמה. ובסימן זה יבואר מה הדין בכל זה ביו"ט, והאם מותר לערב ביו"ט לצורך שבת.

האם צריך להניח עירוב חצרות ליו"ט- שיטת השו"ע שאין צריך לערב ליו"ט עירוב חצרות ושיתופי מבואות, כיון שהם באים להתיר הוצאה, וביו"ט מתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך. ודעת הרמ"א (סימן תקי"ח) שדברים שאין בהם צורך כלל אסור להוציא מבית לחצר בלא עירוב, ולכן כשמערב בערב פסח לכל השנה יאמר שהעירוב הוא לכל השבתות והימים טובים של השנה, אבל בשביל יו"ט לבדו אין כדאי לברך כיון שיש דעות בזה. ומי שמניח עירוב בכל ערב שבת ויש יו"ט סמוך לאותה שבת יאמר שהעירוב יהיה לשבת ויו"ט הבאים עלינו לטובה, וצריך שיהיה העירוב שמור עד יו"ט.

איסור תחומין והנחת עירוב תחומין ליו"ט- אסור לצאת ביו"ט מחוץ לתחום ללא עירוב, וכפי שנתבאר כל דיני תחומין בהלכות שבת.

הנחת עירוב ביו"ט עצמו עבור שבת- יו"ט שחל בערב שבת אין מערבים בו לא עירובי חצרות ולא עירובי תחומין, דמחזי דמתקן לצורך מחר, ואפילו אם הניח עירוב תבשילין אסור כיון שזה לא צורך סעודה. ואם הניח עירוב חצרות ליו"ט ועדיין העירוב קיים יכול לסמוך עליו גם לשבת. ובשני ימים טובים של גלויות שחלו בימים חמישי ושישי מותר לערב עירוב חצרות בשני הימים ויתנה בכל יום שאם היום חול הוי עירוב ואם לאו אינו כלום, אבל עירוב תחומין כיון שזה קנין שביתה אין מערבים אפילו בתנאי, ומ"מ בדיעבד אם עירב בשני ימים טובים של גלויות מהני.

לעצמם כלל וגם לא זיכה להם ע"י אחר, ובמשרת יהודי שאוכל ממאכלי בעל הבית צ"ע אם הוא נטפל לו או לא.

האם מותר לבשל הרבה ליו"ט ולהותיר לשבת- מי שלא עירב ואין שם גדול העיר שמזכה לכולם, אם נזכר לפני סעודת שחרית יכול לבשל כמות גדולה בקדירה אחת ולהותיר לשבת, ואם מכין כמה מינים ליו"ט יכול להוסיף בכל קדירה עבור שבת, וכן יכול ללכת מבעוד יום עם נר דלוק לחדר לחפש איזה דבר ולהשאיר שם את הנר עד הלילה, ומותר אח"כ לטלטלו ולהניחו באיזה מקום שירצה. וי"א שמוותר גם לבשל כמה מינים (דבמין אחד ניכר ההערמה ואסור) בכמה קדירות רק לצורך שבת כיון שזה קודם אכילה, ויאכל מעט מכל קדירה ביו"ט, וכן נוהגים, ואם נתכוין מתחילה לאכול מכל קדירה ובסוף לא אכל, הט"ז מיקל והבית מאיר מחמיר, ולמעשה נראה שיש להחמיר בזה. וע"ע בזה בסימן תק"ג.

עירוב על תנאי בב' ימי יו"ט- אם נזכר ביו"ט ראשון שלא עירב, אם זה ראש השנה אינו יכול לערב, אבל בשאר ימים טובים יכול לערב בתנאי (ויברך, וי"א שלא יברך) ויאמר אם היום קודש איני צריך לערב ואם היום חול בהדין עירובא וכו', ולמחר א"צ לומר כלום. וי"א שאם אין לו דבר מבושל מערב יו"ט לא מועיל תנאי. ונקטינן כסברא ראשונה.

מי שלא עירב ובישל בשוגג או במזיד לצורך שבת, מותר לאכול מזה בשבת או בחול, ואין חוששים שילמדו ממנו לעשות כך, ואם יש לו תבשילים אחרים, מהשו"ע משמע שגם בזה מותר, וכתב הבה"ל שדין זה אינו ברור והוא תלוי בפלוגתא דרבנן. עוד כתב הבה"ל שראוי לקנסו לפי ראות עיניו ב"ד. אמנם אם הערים, והיינו שבישל כבר ליו"ט ומוסיף ומבשל עוד ומערים ואומר שהיא לצורך אורחים, או שאומר שהראשונה תהיה לשבת והשניה ליו"ט, או שמבשל שני קדירות ממין אחד ואוכל מעט מכל אחת, חיישינן שאחרים ילמדו לעשות כך או שהוא עצמו יעשה כך פעם נוספת, ולכן אסור לו ולבני ביתו לאוכלה, וכתב החמד משה שהאיסור הוא רק עד מוצאי יו"ט, והגר"ז מצדד דאסור לעולם, ולאחרים מותר מיד במוצאי יו"ט.

סימן תקכ"ט

דיני שמחת יום טוב

מצות עשה לשמוח ביו"ט, כל אדם במה שמשמחו, וכן צריך לכבד את היו"ט ולענוגו, אמנם צריך להזהר משחוק וקלות ראש, ויחלק את היו"ט חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה, וכדלהלן.

חציו לד' וחציו לכם - מצות יו"ט לחלקו חציו לבית המדרש לתורה ותפילה דכתיב "עצרת לד' אלוקיך", וחציו לאכילה ושתייה בשביל עונג יו"ט דכתיב "עצרת תהיה לכם", ועל כן יש לגעור בחזנים המאריכים יותר מחציו של יום דאין זה בכלל חציו לד' וחציו לכם, והדרך הנכונה היא להקדים בבוקר ללכת לבית הכנסת ולהתפלל שחרית וקריאת התורה ומוסף, ואח"כ חוזר לביתו לאכול, ואח"כ ילך לבית המדרש וילמד עד חצי היום וכשיגיע זמן מנחה יתפלל מנחה, ויתענג בשמחת יו"ט שאר היום עד הלילה.

לא יצמצם בהוצאות יו"ט, כי כל מזונותיו והוצאותיו של האדם קצובים לו מראש השנה עד ראש השנה חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים, אבל בשאר ימים על האדם להזהר שלא להוציא הוצאה מרובה שלא יוסיפו לו על מה שפסקו לו, ובזמנו בעיונותיו הרבים הרבה אנשים עוברים על זה, והנהגה זו מביאה את האדם לידי גזל וחמס וגם לחרפה וכלימה, וצריך לנהל הוצאות ביתו בחשבון לפי ההכנסות שיש לו, ולא ילך אחרי פיתויי הנשים שדעתם קלה ואינן רואות את הנולד.

כבוד יו"ט - צריך לכבד את היו"ט ע"י רחיצה בחמין בערב יו"ט ולבישת כסות נקיה ושלא ילבש מלבושי חול כפי שהתבאר לענין שבת בסימן רס"ב, ובגדי יו"ט יהיו יותר טובים משל שבת (אם ידו משגת) שזה בכלל שמחת יו"ט, וישתדל כל אדם להכין בעצמו איזה דבר לצורך יו"ט כמו לענין שבת. ומצוה להמנע מלקבוע סעודה בערב יו"ט מתשע שעות ולמעלה כמו בערב שבת, כדי שיאכל בליל יו"ט לתאבון, ואם ערב יו"ט חל בשבת יאכל סעודה שלישית לפני תשע שעות שאז יכול לאכול ולקבוע סעודה כמה שירצה, ואם עבר או שכח מצוה שיאכל רק מעט פת בסעודה שלישית והיינו יותר מכביצה פת שזה שיעור סעודה שלישית, ויכול לאכול גם יותר רק שלא יהיה שיעור קביעות סעודה כרגילותו בחול, ודינים אלו שייכים גם כשחל יו"ט ראשון בשבת, ובהל"ל דן לומר שבזמנו שיעור קביעות הוא היום הראשון, אף שביו"ט עצמו אין להקל בלעשות מלאכה או שבותין, מ"מ מניין לאסור לאכול ביו"ט כדי שיאכל ביום השני לתאבון. ומצוה ללוש פת בערב יו"ט כמו בערב שבת. ואין לעשות מלאכה בערב יו"ט מן המנחה ולמעלה, כמבואר בסימן רנ"א לגבי ערב שבת.

עונג יו"ט - צריך לענג את היו"ט כמו בשבת, דכתיב "וקראת לשבת עונג לקדוש ד' מכוונד" ויו"ט נקרא "מקרא קודש", וא"כ גם המשך הפסוק "וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" שזה מלמד מה מותר לדבר בשבת וכמבואר בסימנים ש"ו וש"ז זה שייך גם ביו"ט. וחייבים לבצוע על ב' ככרות בב' הסעודות, דגם בערב יו"ט היה יורד כפלים מן, וכן חייבים לקבוע כל סעודה על היין, והיינו שישתה באמצע הסעודה מלבד מה ששתה בקידוש, וגם מצוה לאכול בשר, וכל זה אם ידו משגת, ועיין לעיל בסימן רמ"ב. ואיתא בגמרא שתיקנו להרבות בסעודת יו"ט ראשון של פסח לפי שהוא זמן גאולה וחרות ובעצרת לפי שזה יום מתן תורה ובר"ה לסימן טוב כיון שזה תחילת השנה וביו"ט האחרון של חג שהוא חשוב והוא רגל בפני עצמו, אבל יו"ט ראשון של סוכות לא מפני שטרודים במצות סוכה וד' מינים ואין פנאי להכין הרבה. ובסעודה בלילה ובבוקר חייב לאכול פת, ואם לא אכל בלילה פת יאכל ב' סעודות ביום, ויקדש בשחרית את הקידוש של הלילה וכמבואר בסימנים רע"א ורצ"א לענין שבת. ולא נהגו לעשות ביו"ט סעודה שלישית, וי"א שטוב לאכול פירות במקום סעודה שלישית, וי"א שמזה נתפשט המנהג לאכול ביו"ט בשחרית תבשיל אחד יותר במקום סעודה שלישית. המסגף עצמו בכל השנה שלא לאכול בשר ולשתות יין מפני תשובה, בשבת ויו"ט וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות.

זהירות משחוק וקלות ראש - יאכל וישתה וישמח ברגל, אך לא ימשך בבשר ויין ושחוק וקלות ראש מפני שזה הוללות וסכלות, ולא נצטוינו אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר, ומידת החסידים אשר ד' לנגדם תמיד ובכל דרכיהם ידעוהו שבעת שמחתם מודים יותר לד' אשר שימחם. וחייבים ביד' להעמיד שוטרים ברגלים לשוטט בכל מקום ששייך שיתקבצו אנשים ונשים ולבוא לידי עבירה, וכן יזהירו לכל העם שלא יתערבו אנשים ונשים בבתייהם בשמחה ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה אלא יהיו כולם קדושים, ובאמת תמיד יש חיוב להזהיר ולמחות על זה וקלקול זה מצוי בזמנו בכמה מקומות גם בימות החול ועון גדול הוא ומי שהדבר בידו חייב למחות על זה, אלא שברגל הקלקול מצוי ביותר, וע"ע בבה"ל סימן של"ט.

שמחת יו"ט - חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו וכל הנלוים אליו, והוא מצות עשה דכתיב "ושמחת בחגך", ומצוה זו נוהגת גם בנשים. כיצד משמחן, נותן לקטנים קליות ואגוזים וקונה לנשים בגדים ותכשיטים כפי ממונו, ואם אין ידו משגת קנה להם לפחות מנעלים חדשים לכבוד יו"ט. והאנשים היו אוכלים בזמן

בית המקדש בשר שלמים לשמחה, ועכשיו אין שמחה אלא בין, ואכילת בשר אינה חובה אלא מצוה.

מאחרים לבוא לבית הכנסת כדי לטרוח בסעודת יו"ט, וממהרים לצאת משום שמחת יו"ט, והאידינא שמאריכים בפיוטים וניגונים בין יוצר אור וק"ש וקרוב לודאי שיעבור זמן ק"ש צריך להשכים בכל ערב יו"ט כדי לקרוא ק"ש בזמן כראוי.

חול המועד יש בו דין שמחה ואין בו חיוב כבוד ועונג. חייבים להאכיל לגר ליתום ולאלמנה יחד עם שאר העניים, ומי שנועל דלתי חצרו ואוכל ושותה רק הוא ומשפחתו אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו ועונשו גדול, וכבר נתפרסם בכל ישראל גודל החיוב בזה, ואשרי חלקם של אלו השמים ליבם לקבץ ממון עבור האנשים שמתביישים לפשוט יד בעצמם.

מתענים ביו"ט **תענית חלום** כמו בשבת, וי"א שאין מתענים ביום שעולים לדוכן, והאחרונים כתבו שהמנהג הפשוט להתענות, אך אם יש בזה צד להקל מקילים בזה יותר מאשר בשבת. והמתענה תענית חלום ביו"ט י"א שצריך ללמוד או להתפלל כל היום כדי לקיים כולו לד', אבל בדרכי משה כתב שכיון שמתענה מיקרי כולו לד', ועוד שהרי התירו להתענות מפני שנפשו מרה לו והתענית עונג לו, וא"כ מיקרי לכם.